ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА»

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Науково-виробничий журнал

Випуск 2 (51) 2019

м. Херсон

2019

Редакційна рада:
Білоусова С.В. – доктор економічних наук, професор; **Левківський К.М.** – кандидат історичних наук, доцент; **Шапошніков К.С.** – доктор економічних наук, професор; **Білоусов О.М.** – доктор економічних наук, професор.

Головний редактор:
Жуйков Геннадій Євгенович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:
Дога Валерій Семенович – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:
Нижеголенко Катерина Сергіївна.

Редакційна колегія:
Лепьохіна Олена Ваславіївна – доктор економічних наук, доцент;
Дикий Олександр Віталійович – доктор економічних наук, доцент;
Соловьйов Ігор Олександрович – доктор економічних наук, професор;
Руснак Алла Валентинівна – доктор економічних наук, доцент, професор;
Сахацький Микола Павлович – доктор економічних наук, професор;
Ботвіна Наталія Олександрівна – доктор економічних наук, професор;
Прохорчук Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент;
Щаслива Ганна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент;
Морозова Олена Сергіївна – кандидат економічних наук;
Хельмут Шрайнер – академік, Академія права і справедливості, Німеччина;
Стратан Олександр – доктор хабілітат економічних наук, професор, член-кореспондент АН Молдови.

У журналі опубліковано результати наукових досліджень з питань економіки та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), а також економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Рекомендовано для науковців, викладачів, аспіратів, студентів, фахівців у галузі економіки, управління, права державних і місцевих органів самоврядування. Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора або редакції. При передрукуванні посилатися на «Бізнес-навігатор». Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Реферативні бази даних: Index Copernicus

**Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
на підставі Наказу МОН України від 21 грудня 2015 № 1328.**

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного університету бізнесу і права
(протокол № 8 від 28.03.19 р.)**

Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»
зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15586-4058ПР від 03.09.2009 року)

© Редакційна колегія, 2019
© Автори статей, 2019
© ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права», 2019

ISSN 2522-4751

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Городняк І.В.
АНАЛІЗ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ..... 9

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Ковальчук Т.Г., Загарій В.К.
ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОДАЛЬШИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК 14

Корж М.В., Чуніхіна Т.С., Маліношевська К.І.
СТРАТЕГІЯ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ 19

Корнелюк О.А., Хірова В.Ю.
АНАЛІЗ КОН'ЮНКТУРИ СВІТОВОГО БІРЖОВОГО РИНКУ..... 24

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бусарєв Д.В.
ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ..... 29

Лохман Н.В.
АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «ІННОВАЦІЙНИЙ КЛАСТЕР»..... 33

Урба С.І., Червона О.Ю.
АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ..... 38

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Бугай В.З., Бурдило О.В.
МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ РІВНЯ
ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 43

Герук С.М., Веремій Т.Б.
ПЕРЕДУМОВИ КРИЗИ ТА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ..... 48

Добрунік Т.П.
ПОДАТКОВІ НОВАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ
РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 53

Злотенко О.Б.
ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 60

Кабаченко Д.В.
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА 64

Квілінський О.С.
ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 72

Крет І.З., Петрушка Т.О., Товкан О.Е.
ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА ТА ЇЇ ОНОВЛЕННЯ
ЯК СКЛАДНИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА..... 76

Кузнєцова Г.О.
АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА В МІНЛИВОМУ ЕНЕРГОБАЛАНСІ ПІДПРИЄМСТВ ЄВРОСОЮЗУ..... 80

Мельник С.І.
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ
ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА 85

Морозова О.С., Морозов О.В., Шапоринська Н.М.
ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АПК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ..... 89

Петренко В.С., Федорчук О.М., Карнаушенко А.С.
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ **94**

Прокопець Л.В., Овсієнко В.В.
ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ ДО АУДИТУ ПЕРСОНАЛУ **100**

Райтер Н.І.
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА
ЯК СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ АГРОБІЗНЕСУ **104**

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Ковалевич Д.А.
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я **110**

Колеватова А.В.
БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ **114**

Марина А.С., Єланська Н.О., Петренко М.А.
ФІНАНСОВА САНАЦІЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА **119**

Мискін Ю.І.
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ **124**

Простебі Л.І.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ **131**

Рошило В.І.
НАПРЯМКИ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ
МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНОЇ РЕФОРМИ **136**

Ситник І.П., Фоміна В.С.
ВПЛИВ ФІНТЕХУ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ **140**

Тіщенко Є.О.
АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ
НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ **145**

Юдіна С.В., Саранча О.М.
ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ НАСЕЛЕННЯ
ЧЕРЕЗ ДЕПОЗИТИ В БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ **150**

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Галак К.І.
ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ВИТРАТ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ **154**

Голуб Н.О., Вольська А.О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ СПИСАНОЇ КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ **159**

Домбровська Н.Р.
СУТНІСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ТРАКТУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ
ЗВІТНОСТІ ЯК ПРОВІДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ **163**

Мощенський С.Г.
АНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО
БАЛАНСУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ІНВЕСТОРАМИ **168**

Радова О.В.
ПРОБЛЕМАТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ МСБО 41 « СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО»
В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ **172**

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Лобода О.М., Кавун Г.М.
ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ
ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА **176**

Степаненко Н.В.
МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЦТВА.....**180**
Афонов Р.П.,
СТАН І ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОГО ВИРОБНИЦТВА
В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МІЖДЕРЖАВНОГО СПІВСТАВЛЕННЯ.....**185**

CONTENTS

ECONOMICS AND HISTORY OF ECONOMIC IDEA

Horodniak I.
ANALYSIS OF INCOME AND EXPENDITURE OF HOUSEHOLDS IN UKRAINE.....9

WORLD ECONOMY A ND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Kovalchyk T., Zaharii V.
ASSESSMENT OF CURRENT CONDITION OF FOREIGN INVESTMENTS ATTRACTION IN THE ECONOMY OF UKRAINE AND THEIR IMPACT ON FUTURE ECONOMIC DEVELOPMENT.....14

Korzh M., Chunikhina T., Malinoshevska K.
INTERNATIONAL MARKETING STRATEGY IN THE MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT.....19

Korneliuk O., Khirova V.
ANALYSYS OF THE CONJUNCTURE OF THE WORLD EXCHANGE MARKET.....24

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Busariev D.
THEORETICAL BASIS FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF COMPLEX SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT.....29

Lokhman N.
ANALESIS OF THE CATEGORY "INNOVATION CLUSTER".....33

Urba S., Chervona O.
ANALYSIS OF THE FINANCIAL SUPPORT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY.....38

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Bugai V., Burdylo A.
METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING THE LEVEL OF FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES.....43

Geruk S., Veremy T.
PRECONDITIONS OF CRISIS AND ESTIMATION OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE.....48

Dobrunik T.
TAX INNOVATIONS AND THEIR INFLUENCE ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES.....53

Zlotenko O.
DEFINITION OF STRATEGIC GUIDELINES FOR THE INVESTMENT ACTIVITY OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE.....60

Kabachenko D.
IMPROVING METHODS OF EFFICIENCY ASSESSMENT FOR ENTERPRISE DEVELOPMENT INNOVATIVE PROJECTS.....64

Kvilinsky A.
INTEGRATION APPROACH TO BUILDING A MANAGEMENT SYSTEM FOR THE DEVELOPMENT OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF THE INFORMATION ECONOMY. THE DEVELOPMENT.....72

Kret I., Petrushka T., Tovkan O.
TECHNOLOGICAL BASE AND ITS UPGRADING AS A COMPONENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE.....76

Kuznyetsova G.
ALTERNATIVE SOURCES IN THE CHANGING ENERGY BALANCE OF THE ENTERPRISES OF THE EUROPEAN UNION.....80

Melnyk S.
FORMATION THE MECHANISM OF MANAGEMENT
OF FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE..... 85
Morozova O., Morozov O., Shaporinskaya N.
ECONOMIC POTENTIAL OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT
OF RURAL AREAS IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES..... 89
Petrenko V., Fedorchuk O., Karnushenko A.
ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF STATE SUPPORT TO AGRARIAN ENTERPRISES..... 94
Prokopets L., Ovsienko V.
RESEARCH APPROACHES TO THE AUDIT OF PERSONNEL..... 100
RAITER N.
AGRICULTURAL ENTERPRISES AS SUBJECTS
OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE AGRIBUSINESS SYSTEM..... 104

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Kovalevich D.
PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE FINANCIAL PROVIDING
OF DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF HEALTH PROTECTION..... 110
Kolevatova A.
BUDGET POLICY AND ITS IMPACT ON THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE..... 114
Maryna A., Elanska N., Petrenko M.
FINANCIAL SANITATION IN THE SYSTEM OF ENSURING
THE FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE..... 119
Myskin Yr.
CONCEPTUALIZATION OF SOCIALIZATION OF FISCAL POLICY OF UKRAINE..... 124
Prostebi L.
CURRENT TRENDS OF BANKING LENDING OF PHYSICAL PERSONS..... 131
Roshylo V.
DIRECTIONS OF FINANCIAL CAPACITY STRENGTHENING
OF LOCAL BUDGETS IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION REFORM..... 136
Sytnyk I., Fomina V.
INFLUENCE OF FINTECH ON THE DEVELOPMENT
OF MODERN PAYMENT SYSTEMS OF UKRAINE..... 140
TISHCHENKO I.
ACTIVATION OF INVESTMENT ACTIVITIES IN UKRAINE
BASED ON THE USE OF PROJECT FINANCING..... 145
YUDINA S., SARANCHA O.
PROBLEMS OF ATTRACTING MONEY FROM THE POPULATION
THROUGH DEPOSITS IN THE BANKING SYSTEM..... 150

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Galak K.
FINANCIAL ACCOUNTING OF EXPENSES
OF SOCIALLY-ORIENTED ACTIVITY OF BUSINESS ENTITIES..... 154
Golub N., Vol`S`Ka A.
PROBLEMATIC ISSUES OF ACCOUNTING OF WRITE-OFF ACCOUNTS PAYABLE..... 159
Dombrovska N.
THE ESSENTIAL DEFINITION AND INTERPRETATION
OF FINANCIAL STATEMENTS AS A LEADING ECONOMIC CATEGORY..... 163
Moschenskyy S.
ANALYTICAL INTERPRETATION OF THE BALANCE SHEET INFORMATION
FOR DECISION-MAKING BY INVESTORS..... 168
Radova O.
PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF IAS 41 "AGRICULTURE"
IN THE PRACTICAL ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 172

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Loboda O., Kavun H.
IMPLEMENTATION OF METHODS OF MATHEMATICAL MODELLING IN ECONOMICS FOR OPTIMAL MANAGEMENT OF THE AGRARIAN ENTERPRISE.....**176**

Stepanenko N.
METHODS AND MODELS FOR RAISING THE PROFITABILITY OF POULTRY FARMING.....**180**

Afonov R.
THE STATE AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF METALLURGICAL PRODUCTION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERSTATE COMPARISON.....**185**

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.567.28

Городняк І.В.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Horodniak Iryna,
Ph.D. in Sociology,
Associate Professor, Associate Professor of Marketing Department,
Ivan Franko National University of Lviv

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Городняк І.В. Аналіз доходів та видатків домогосподарств України. Стаття присвячена аналізу доходів та видатків домогосподарств в Україні. Розкрито суть домогосподарства як економічної категорії. Окреслено структуру доходів та видатків домогосподарств. Проаналізовано структуру та динаміку сукупних ресурсів та видатків домогосподарств України протягом 2010–2017 років. Визначено внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на величину видатків домогосподарств. Окреслено динаміку та зміни у структурі споживчих та неспоживчих сукупних видатків вітчизняних домогосподарств. Детально окреслено структуру грошових видатків домогосподарств України за 2017 рік. Здійснено порівняльний аналіз структури споживчих видатків домогосподарств в Україні, ЄС, Білорусі та Казахстані. Обґрунтовано важливість удосконалення структури доходів та видатків вітчизняних домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, споживання, доходи, видатки, споживчі видатки, неспоживчі видатки.

Городняк И.В. Анализ доходов и расходов домохозяйств Украины. Статья посвящена анализу доходов и расходов домохозяйств в Украине. Раскрыта суть домохозяйства как экономической категории. Определены структура доходов и расходов домохозяйств. Проанализированы структура и динамика совокупных ресурсов и расходов домохозяйств Украины на протяжении 2010–2017 годов. Определены внутренние и внешние факторы, влияющие на величину расходов домохозяйств. Определена динамика и изменения в структуре потребительских и непотребительских совокупных расходов отечественных домохозяйств. Подробно обозначена структура денежных расходов домохозяйств Украины в 2017 году. Осуществлен сравнительный анализ структуры потребительских расходов домохозяйств в Украине, ЕС, Беларуси и Казахстане. Обоснована важность усовершенствования структуры доходов и расходов отечественных домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйство, потребление, доходы, расходы, потребительские расходы, непотребительские расходы.

Horodniak Iryna. Analysis of income and expenditure of households in Ukraine. The article is devoted to the analysis of incomes and expenditures of households in Ukraine. The interaction is defined as a result of human activity, which occurs in the abundance of manifestations of mankind in the process of quarreling, of non-conductive and contemplative events. Expenditure on food aid is one of the key components of GDP, and, consequently, as a factor in determining the extent to which the national economy is determined to a certain extent. The essence of the household as an economic category is revealed. In modern society, the household is one of the most important market institutions, the significance of which is sufficiently large in the development of market relations. The income and expenditure structure of households is outlined. Household income is the total amount of money received by a person or family during a certain period. Household expenditures – a set of payments made by a household to ensure its livelihoods. The structure and dynamics of aggregate resources and expenditures of households of Ukraine during 2010–2017 years are analyzed. The internal and external factors influencing the amount of household expenditures are determined. Analysis of the structure of aggregate household incomes in Ukraine indicates a steady predominance of the share of wage earnings. The dynamics and changes in the structure of consumer and non-consumer aggregate expenditures of domestic households are outlined. During 2010–2017 Ukraine has a steady prevalence of consumer aggregate expenditures over non-expendable cumulative expenditures. A detailed outline of the structure of household expenditures for households in Ukraine for 2017. There is a gradual reduction of food and non-alcoholic beverages. There is a slight increase in expenditures on non-food products and services A comparative analysis of the structure of household consumption expenditure in Ukraine, the

EU, Belarus and Kazakhstan has been carried out. The structure of household consumption in Ukraine continues to be imperfect. Household expenditures for food are extremely high compared to industrialized countries. The importance of improving the structure of incomes and expenditures of domestic households is substantiated.

Key words: household, consumption, revenues, expenditures, consumer expenditures, non-consumer expenditures.

Постановка проблеми. Споживання є результатом людської діяльності, що полягає у задоволенні зростаючих потреб людини в продуктах харчування, непродовольчих товарах і послугах. Споживчі видатки домогосподарств – одна з головних складових частин ВВП, а отже, і чинник, від якого певною мірою залежить стан національної економіки. Тому питання про те, що лежить в основі рішень домогосподарств під час визначення ними величин видатків на споживання, є однією з центральних економічних проблем. Очевидно, що найважливішим чинником, що зумовлює структуру видатків, є дохід. Якщо він зростає, то споживач готовий витрачати більше.

У сучасному суспільстві домогосподарство є одним із найважливіших ринкових інститутів, значення яких є досить великим у розвитку ринкових відносин. Саме вони забезпечують необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування ринкового механізму. Заощадження домогосподарств є джерелом накопичень і інвестицій, що дуже важливо в умовах економіки, що розвивається. Можливість домогосподарства налагоджувати сімейний бізнес сприяє не тільки зростанню особистого добробуту, але і розвитку ринкової економіки загалом.

Найважливішим показником добробуту населення є споживання домогосподарств, що повною мірою відображає основні тенденції ринкової трансформації вітчизняної економіки. На розвиток економіки країни значною мірою впливає особисте споживання, яке є найвагомішим компонентом ВВП і сукупного попиту. Тому аналіз доходів та видатків, зокрема споживчих видатків вітчизняних домогосподарств, є важливим та привертає увагу науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що вивченням споживання домогосподарств займалися зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як: І. Альошина, Р. Блекуел, М. Ватаманюк, О. Донченко, Д. Енджел, А. Завісляк, О. Задоя, О. Зозульов, Р. Іванова, В. Ільїн, Т. Кізима, Р. Колядюк, Ф. Котлер, А. Кудінова, Ж.-Ж. Ламбен, Е. Лібанова, В. Максимов, Д. Мейсон, С. Мочерний, В. Пилипенко, О. Прокопенко, І. Радіонова, Ю. Станкевич, А. Старостіна, В. Тарасенко, О. Шафалюк, Р. Шульга та ін.

Однак сучасні соціально-економічні умови функціонування українського суспільства зумовлюють необхідність постійного моніторингу та аналізу структури і динаміки доходів та видатків, зокрема споживчих видатків вітчизняних домогосподарств.

Метою статті є аналіз структури та динаміки доходів та видатків домогосподарств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домогосподарство зазвичай розглядають як економічний суб'єкт, що складається з одного і більшої кількості індивідів, які спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет. Домашнє господарство виступає, з одного боку, як основний суб'єкт економіки (група людей, що об'єднуються загальними завданнями, місцем проживання, бюджетом та сімейно-родинними зв'язками), а з іншого – як один із суб'єктів економіки, який забезпечує її ресурсами і використовує отримані за них доходи для придбання товарів і послуг, які задовольняють матеріальні потреби людини.

У широкому розумінні домогосподарство розглядають як економічну макросистему, яка характеризується поняттями «індивід» та «сім'я», але при цьому не тотожна їм, оскільки може складатися як з одного індивіда, так і з кількох сімей. Натомість у вузькому розумінні домогосподарство включає в себе всю сукупність традиційних домашніх робіт із ведення господарства, таких як побутове обслуговування членів сім'ї, ведення підсобного господарства, домашнє натуральне виробництво [1, с. 5].

Одними з вагомих соціально-економічних показників розвитку країни є структура доходів і видатків домогосподарств. Дохід домогосподарства становить загальна сума грошей, які отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік) та включає: 1. Заробітну плату. 2. Дохід від власності. 3. Дохід від підприємницької діяльності та самозайнятості. 4. Державні трансферти. 5. Дохід від продажу продукції та майна. 6. Грошові допомоги від родичів та інших осіб. 7. Дохід з інших джерел (спонсорство, спадок тощо).

Видатки домогосподарства – сукупність платежів, які здійснюються домогосподарством з метою забезпечення його життєдіяльності. Вони включають видатки на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, інвестиційні видатки, податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти. Основна частина видатків домогосподарств пов'язана з особистим споживанням.

На загальну величину видатків домогосподарств впливає низка чинників, які умовно можна поділити на внутрішні (величина сукупних грошових доходів домогосподарства; ступінь забезпечення його потреб за рахунок ведення натурального господарства; рівень організації та ведення бюджету домогосподарства; рівень матеріальних і духовних потреб членів домогосподарства) та зовнішні (рівень роздрібних цін на товари та послуги; обсяги державних дотацій; сума сплачених домогосподарством податків та інших обов'язкових платежів; рівень розвитку споживчого кредитування).

Сукупні ресурси домогосподарства складаються із загальних доходів, використаних заощаджень, приросту в обстежуваному періоді позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством, а також повернених домогосподарству боргів. Загальні доходи домогосподарства складаються із суми грошових та негрошових доходів.

Грошові доходи домогосподарства складаються з суми грошових та натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці (за винятком прибуткового податку та обов'язкових відрахувань), доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів, надходжень від продажу продукції особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель, пенсій, стипендій, соціальної допомоги (пільг та субсидій готівкою на

оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, компенсаційних виплат за невикористане право на санаторно-курортне лікування, за пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо), грошової допомоги від родичів та інших осіб та інших грошових доходів.

Негрошові доходи домогосподарства включають вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (за винятком поточних видатків на її виробництво – видатків на насіння, посадковий матеріал, добрива, сільськогосподарський реманент, паливо, мастильні матеріали, худобу, птицю та бджіл, корми та медикаменти для худоби та птиці, на оплату транспортних, сільськогосподарських та інших послуг тощо), в порядку самозаготівель, вартість подарованих родичами та іншими особами продуктів харчування, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, суми пільг та безготівкових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива, а також суму безготівкових пільг на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту та зв'язку [2, с. 357-358].

В Україні у 2017 році проживало 14 985,6 тис. домогосподарств. Серед них у міських поселеннях проживало 67,3% домогосподарств (у тому числі у великих містах – 39,3%, у малих містах – 28,0%) та у сільській місцевості – 32,7% домогосподарств. Середній розмір домогосподарства України становив 2,58 особи [2, с. 32].

Аналіз структури сукупних доходів домогосподарств України вказує на стабільне переважання частки доходів від оплати праці порівняно з іншими джерелами грошових доходів (таблиця 1). Близько чверті грошових доходів домогосподарств становлять пенсії, стипендії, соціальні допомоги (у 2017 р. вони становили 20,2%). Варто зазначити, що частка негрошових доходів домогосподарств є незначною і у 2017 році вони становили 12,5% [3].

Сукупні видатки складаються з суми споживчих та неспоживчих сукупних видатків. Сукупні видатки включають фактично сплачені грошові видатки домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій.

Споживчі сукупні видатки складаються з грошових видатків, а також вартості спожитих домогосподарством продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства та в порядку самозаготівель або подарованих родичами та іншими особами, суми отриманих пільг та безготівкових субсидій на оплату житла, комунальних продуктів та послуг, суми пільг на оплату телефону, проїзду в транспорті, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату ліків, вітамінів, інших аптекарських товарів, медичних послуг.

Неспоживчі сукупні видатки складаються з грошових та негрошових видатків домогосподарства на допомогу родичам та іншим особам; видатків на купівлю нерухомості, на капітальний ремонт, будівництво житла, на купівлю великої рогатої худоби, коней тощо, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, вкладів до банківських установ, аліментів, податків (крім прибуткового), зборів, внесків та інших грошових платежів, використаних заощаджень, позик.

Грошові видатки складаються з суми споживчих та неспоживчих грошових видатків. Грошові видатки включають суми, фактично сплачені домогосподарством за відповідними статтями, і не враховують вартість натуральних надходжень, безготівкові пільги та субсидії.

Споживчі грошові видатки – це грошові видатки домогосподарства на купівлю продуктів харчування,

Таблиця 1

Структура сукупних ресурсів домогосподарств України [3]

	Роки							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014[1]**	**2015[1]**	**2016[1]**	**2017[1]**
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	3481,0	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2
Структура сукупних ресурсів домогосподарств	Відсотки							
Грошові доходи	89,1	88,9	91,0	90,8	91,2	89,4	86,0	87,5
- оплата праці	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	46,7	52,4
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	5,2	4,4
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	2,9	3,0
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,8	25,5	27,1	27,1	27,0	25,2	23,1	20,2
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	6,8	6,2	6,2	7,0	8,1	8,1	7,5
Негрошові доходи	10,9	11,1	9,0	9,2	8,8	10,6	14,0	12,5
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	5,0	4,8	3,8	3,9	4,6	5,1	4,8	4,0
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	1,3	4,7	4,7
Пільги безготівкові на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Інші надходження	4,8	5,2	4,1	4,4	3,4	3,8	4,1	3,4

(1 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя)

Джерело: [3]

алкогольних та тютюнових виробів, товарів та послуг. Включаються всі видатки домогосподарств на ці цілі незалежно від місця їхнього здійснення., а також вартість товарів та харчування для домашніх тварин.

Неспоживчі грошові видатки – включають поточні видатки, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства, грошову допомогу родичам та іншим особам, видатки на купівлю нерухомості, на будівництво та капітальний ремонт житла та господарських будівель, на купівлю великої рогатої худоби, коней та багаторічних насаджень, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст вкладів до банківських установ, аліменти, обов'язкові податки (крім прибуткового), збори та внески, а також інші грошові видатки [2, с. 60-361].

Аналіз споживчих видатків домогосподарств України впродовж 2010–2017 років вказує на стале переважання споживчих сукупних видатків над неспоживчими сукупними видатками (таблиця 2) [3].

Споживчі сукупні видатки вітчизняних домогосподарств у 2017 році становили 92,9%, а неспоживчі сукупні видатки – лише 7,1%. Зокрема, за останні роки можна простежити певну тенденцію до зростання частки споживчих сукупних видатків із 89,9% у 2010 році до 92,9% у 2017 році та відповідно зменшення частки неспоживчих сукупних видатків з 10,1% у 2010 році до 7,1% у 2017 році. Також слід відзначити постійне зростання видатків на оплату послуг житла, комунальних продуктів та послуг із 7,6% у 2010 році до 15,4% у 2017 році.

Слід відзначити поступове скорочення видатків на продукти харчування та безалкогольні напої (у 2017 році ці видатки скоротилися порівняно з попереднім роком на 1,9% та становили 47,9% видатків домогосподарств). Впродовж останніх років простежується незначне зростання видатків на непродовольчі товари та послуги (у 2010 році – 34,9%, а у 2017 році – 41,9%). Серед непродовольчих товарів зросли видатки на житло, воду, електроенергії, газ та інші види палива з 9,2% у 2010 році до 17,0% у 2017 році (рисунок 1).

Зміни у структурі неспоживчих сукупних видатків вказують на скорочення видатків домогосподарств на купівлю нерухомості, будівництво, капітальний ремонт, вклади до банків тощо. Також слід відзначити скорочення частки видатків на продовольство за одночасного зростання видатків на житлово-комунальні послуги та енергоносії.

Незважаючи на зменшення частки споживчих продовольчих видатків, їхня питома вага у структурі загальних видатків українців залишається найвищою як серед країн ЄС, так і серед країн пострадянського простору. Серед досліджуваних пострадянських країн найбільша питома вага видатків на харчування у Казахстані – 46,0% та дещо менша у Білорусі – 39,0% (таблиця 3) [4].

Наведені дані вказують на те, що структура споживання домогосподарств в Україні продовжує залишатися недосконалою. Незважаючи на поступове зменшення видатків домогосподарств на продукти харчування, вони є вкрай високими порівняно з розвинутими країнами Європи. Зокрема, широко застосовувана в Японії класифікація умов життя споживачів, оцінюючи різні можливі обсяги продуктів харчування, так констатує частку їхніх видатків: на рівні 40% – як «маловтішне існування», на рівні 45% – як «існування, що дає змогу абияк підтримувати фізичне здоров'я», приблизно 50% – як «існування, яке ледве дає змогу підтримувати душу в тілі» [5, с. 52].

Висновки. Структура споживчих видатків вітчизняних домогосподарств як результат соціально-економічних процесів відбиває не лише низький рівень продуктивності

Таблиця 2

Структура сукупних видатків домогосподарств України

	Роки							
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014[1]**	**2015[1]**	**2016[1]**	**2017[1]**
Сукупні видатки в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3073,3	3458,0	3592,1	3820,3	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4
Структура сукупних видатків домогосподарств	Відсотки							
Споживчі сукупні видатки	89,9	90,1	90,8	90,2	91,6	92,9	93,2	92,9
продукти харчування та безалкогольні напої	51,6	51,3	50,1	50,1	51,9	53,1	49,8	47,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,3	2,9	3,1
непродовольчі товари та послуги	34,9	35,4	37,2	36,6	36,3	36,5	40,5	41,9
в тому числі								
одяг та взуття	6,0	5,7	6,1	5,9	6,0	5,7	5,6	5,5
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,2	96	9,9	9,5	9,4	11,7	16,0	17,0
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,0	1,7	2,0
охорона здоров'я	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,8
транспорт	3,7	4,0	4,3	4,3	4,3	3,7	3,6	3,7
зв'язок	2,7	2,6	2,8	2,8	2,8	2,4	2,3	2,4
відпочинок і культура	1,8	1,9	2,0	2,1	1,8	1,5	1,4	1,6
освіта	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,4	2,5	2,5	2,5	2,3	2,0	2,2	2,3
різні товари і послуги	2,3	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,5	2,5
Неспоживчі сукупні видатки	10,1	9,9	9,2	9,8	8,4	7,1	6,8	7,1
Довідково: оплата послуг житла, комунальних продуктів та послуг	7,6	8,0	8,3	8,0	8,1	10,2	14,7	15,4

(1 – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя)

Джерело: [3]

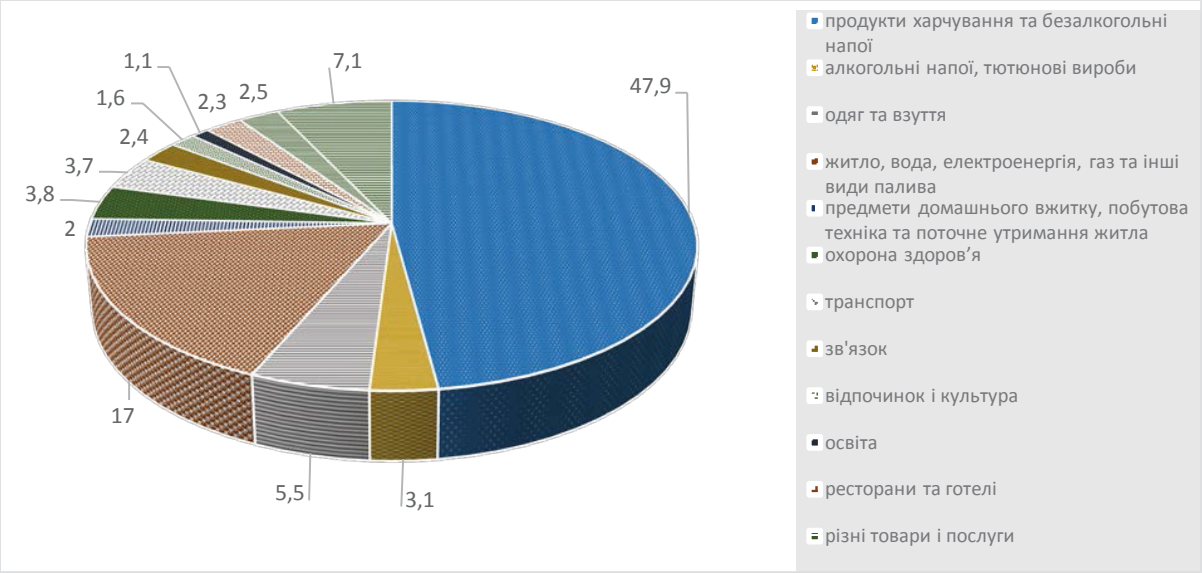

Рис. 1. Структура грошових видатків домогосподарств України у 2017 році, %

Джерело: побудовано за даними [3]

Таблиця 3

Структура споживчих видатків домогосподарств у окремих країнах світу у 2016 році, %

	Україна	ЄС	Білорусь	Казахстан
Споживчі видатки, всього	100	100	100	100
в тому числі:				
продукти харчування та безалкогольні напої	53,4	12,2	39,0	46,0
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,1	3,9	3,3	1,9
одяг і взуття	6,0	4,9	7,9	11,2
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	17,2	24,5	7,1	12,7
предмети домашнього вжитку, побутова техніка	1,8	5,5	6,0	5,8
охорона здоров'я	4,5	3,9	4,6	1,9
транспорт	3,9	12,9	14,6	7,9
зв'язок	2,5	2,5		3,7
відпочинок і культура	1,5	8,5	8,8	1,1
освіта	1,1	1,2		2,4
ресторани та готелі	2,4	8,6		25
різні товари і послуги	2,7	11,5	8,7	2,9

Джерело: [4]

праці, а й недоліки відносин розподілу, а саме: частка видатків на продукти харчування велика, а на блага, більшою мірою пов'язані з людським розвитком і підвищенням соціальної мобільності населення, – менша.

Більшість домогосподарств мають мінімальні можливості відволікати ресурси від задоволення поточних потреб для інвестування в накопичення людського капіталу. Вони вкрай вразливі до коливання власних реальних доходів, оскільки навіть відносно невелике їхнє скорочення чи короткострокова перерва в активній трудовій діяльності можуть позбавити можливості задовольняти навіть базові потреби.

Удосконалення структури доходів (отримання в доходах підвищеної частки від оплати праці, дивідендів, процентів на вклади, від володіння власністю), розвитку споживчого ринку приведе до формування і зміцнення середнього класу, що для України на шляху до інтеграції в світову економіку є одним із найважливіших завдань.

Список використаних джерел:

1. Городняк І.В. Методологічні засади аналізу соціально-економічної сутності домогосподарств. *Економіка та суспільство.* 2016. № 6. С. 3-7. URL: http://economyandsociety.in.ua (дата звернення 20.02.2019).

2. Видатки і ресурси домогосподарств України у 2017 році. *Статистичний збірник.* Ч. 1. Київ. 2018. 380 с.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 15.11.2018).

4. Як виглядає структура споживчих витрат у домогосподарствах України та окремих країн світу. *Економічний дискусійний клуб.* URL: http://edclub.com.ua/analityka/yak-vyglyadaye-struktura-spozhyvchyh-vytrat-u-domogospodarstvah-ukrayiny-ta-okremyh-krayin. (дата звернення 20.02.2019).

5. Станкевич Ю.Ю. Характеристика споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія Економічні науки. 2014. Вип. 7. Ч. 1. С. 49-52.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.322

Ковальчук Т.Г.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин,
Київський національний університет культури і мистецтв
Загарій В.К.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин,
Київський національний університет культури і мистецтв

Kovalchyk Tamila,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Relations,
Kyiv National University of Culture and Arts
Zaharii Vita,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Relations,
Kyiv National University of Culture and Arts

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОДАЛЬШИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Ковальчук Т.Г., Загарій В.К. Оцінка сучасного стану залучення іноземних інвестицій в економіку України та їх вплив на подальший економічний розвиток. У статті розкрито сутнісні характеристики прямого іноземного інвестування, виділено особливості надходження іноземних інвестицій в умовах нинішньої економічної та політичної кризи, проаналізовано динаміку та структуру іноземних інвестицій в українську економіку як загалом, так і за галузевим розподілом, проведено оцінку сучасного стану залучення іноземних інвестицій в економіку України, виявлено позитивні та негативні чинники впливу, досліджено роль іноземного капіталу в подальшому економічному розвитку та реалізації інтеграційної стратегії України. Виявлено проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України, здійснено аналіз інвестиційного клімату як основного чинника активізації інвестиційних процесів у країні та окреслено основні напрями підвищення інвестиційної привабливості економіки України й активізації залучення іноземних інвестицій. Обґрунтовано чинники, що мають визначальний вплив на формування пріоритетів іноземного інвестування з погляду забезпечення стратегічних інтересів держави, сформульовано подальші кроки та перспективи залучення й акумулювання таких інвестицій.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, інвестиційні процеси, інвестори.

Ковальчук Т.Г., Загарий В.К. Оценка современного состояния привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины и их влияние на последующее экономическое развитие. В статье раскрыты сущностные характеристики прямого иностранного инвестирования, выделены особенности поступления иностранных инвестиций в условиях нынешнего экономического и политического кризиса, проанализирована динамика и структура иностранных инвестиций в украинскую экономику как в целом, так и по отраслевому распределению, проведена оценка современного состояния привлечения иностранных инвестиций в экономику Украина, выявлены положительные и отрицательные факторы влияния, исследована роль иностранного капитала в дальнейшем экономическом развитии и реализации интеграционной стратегии Украины. Выявлены проблемы привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины, проведен анализ инвестиционного климата в качестве основного фактора активизации инвестиционных процессов в стране, обозначены основные направления повышения инвестиционной привлекательности экономики Украины и активизации привлечения иностранных инвестиций. Обоснованы факторы, имеющие определяющее влияние на формирование приоритетов иностранного инвестирования с точки зрения обеспечения

стратегических интересов государства, сформулированы дальнейшие шаги и перспективы привлечения и аккумулирования таких инвестиций.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционный климат, инвестиционные процессы, инвесторы.

Kovalchyk Tamila, Zaharii Vita. Assessment of current condition of foreign investments attraction in the economy of Ukraine and their impact on future economic development. The article describes the essential characteristics of direct foreign investments, that play an important role in the development of the country's economy and it's a significant macroeconomic indicator in the Ukrainian economy. The attracted funds of foreign investors will enable Ukraine to integrate latest technologies, use advanced foreign experience, develop business, improve the balance of payments, use complex resources, develop export potential and reduce the level of dependence on imports, achieve socio-economic effect, etc. The author highlights the features of foreign investments in the current economic and political crisis, analyzes dynamics and structure of foreign investment in Ukrainian economy as a whole and in terms of sectoral distribution, assesses the current state of attracting foreign investment into the economy of Ukraine, positive and negative factors of influence were identified, the role of foreign capital in the further economic development and implementation of integration was researched. It is revealed that foreign direct investment is an indicator of the level of trust and rating of the country, the indices and international ratings of the investment climate in Ukraine and factors that influenced them are considered. Analyzed the investor countries and highlighted key ones that have a lead role in attracting foreign capital. In article determined main steps taken by the government in the last period in order to improve the investment climate and further directions of work, the expectations of Ukraine on attraction of foreign investments are considered, taking into account dual elections and unstable political situation in the country. Problems of attraction of foreign investments in the economy of Ukraine, the analysis of the investment climate as the main factor of the intensification of investment processes in the country are outlined, and the main directions of increasing the investment attractiveness of the Ukrainian economy and enhancing the attraction of foreign investments are outlined. Factors that have a decisive influence on the formation of foreign investment priorities from the point of view of ensuring the strategic interests of the state are substantiated, and the primary and further steps and perspectives of attraction and accumulation of such investments are formulated.

Key words: foreign investments, investment attractiveness, investment climate, investment process, investors.

Постановка проблеми. Важливу роль у розвитку економіки країни відіграє обсяг залучених іноземних інвестицій, що є вагомим макроекономічним показником в українській економіці. Залучені кошти іноземних інвесторів дають змогу країні впроваджувати новітні технології, використовувати передовий зарубіжний досвід, розвивати бізнес, поліпшувати платіжний баланс, комплексно використовувати ресурси, розвивати експортний потенціал і знижувати рівень залежності від імпорту, досягати соціально-економічного ефекту тощо. Водночас події 2014 року та подальші наслідки, що стосуються російської військової агресії в АР Крим та на сході України, суттєво змінили напрям розвитку економіки країни, що привело до трансформації інвестиційного клімату України та до дестабілізації економічної системи. Тому питання оцінки сучасного стану залучення іноземних інвестицій та створення сприятливих умов розвитку бізнес-клімату в Україні залишається одним із найактуальніших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цій проблематиці приділяли увагу чимало вітчизняних та закордонних науковців: В. Антонов, Л. Галан, Т. Гринів, М. Диха і А. Руденко, А. Дунська, Т. Заяць, В. Марцин, В. Мотриченко, К. Паливода, А. Пересада, С. Онікієнко і Ю. Коваленко, Я. Ромусік, В. Типанов, Н. Ульянова та інші. Автори висвітлюють різноманітні підходи щодо вдосконалення та покращення шляхів залучення іноземного капіталу в економіку країни загалом. Проте, незважаючи на чисельні праці науковців та їх значний внесок у дослідження цієї проблематики, подальшого дослідження потребує комплексний аналіз сучасного стану залучених іноземних інвестицій, оцінка і виявлення наявних проблем та перешкод на сучасному етапі розвитку з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки, вирішення соціальних проблем суспільства та забезпечення добробуту нації. Зокрема, варто особливу увагу звернути на виявлення негативних чинників впливу на імідж країни, подальше підвищення інвестиційної привабливості України з урахуванням ситуації, що склалася, та на шляхи активізації залучення іноземних інвестицій в Україну.

Метою статті є оцінка сучасного стану залучення іноземних інвестицій в економіку України, аналіз інвестиційного клімату як основного чинника активізації інвестиційних процесів у країні та окреслення основних напрямів підвищення інвестиційної привабливості економіки України й активізації залучення іноземних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Іноземні інвестиції є вагомим чинником зростання економіки країни, показником довіри інвесторів, додатковим джерелом фінансування. Вони пов'язані з політичними, економічними, природними, правовими, культурними та іншими умовами, що визначають інвестиційну привабливість країни.

Україна з 1992 року зазнала суттєвих негативних змін у галузевій структурі, що привело до сировинного характеру економіки. Розвивалася тіньова економіка, дефіцит фінансів, зростало безробіття та знецінювалася національна валюта. Як наслідок – ріст рівня цін на товари і послуги, падіння рівня життя населення, залежність країни від зовнішніх запозичень. Ці чинники сприяли падінню обсягу залучених іноземних інвестицій. В 2014 році економіка України зазнала ще більш глибоких деструктивних змін, що пов'язані з гібридною війною на сході України та окупацією Криму. Це привело до втрати частини території з її

економічними складниками, а також збільшення еміграційних потоків, зростання цін, інфляції, зубожіння населення. Ці та попередні чинники привели Україну до статусу із високим ризиком та негативним інвестиційним іміджем. Підтвердженням цьому є основні показники обсягу залучених іноземних інвестицій в економіку України (рис. 1).

Аналізуючи дані, можна стверджувати, що основним чинником негативного впливу на залучення іноземних інвестицій у 2014 році стала гібридна війна на сході України. Як наслідок, обсяг прямих іноземних інвестицій зменшився майже вдвічі і становив 2451,7 млн. дол. США проти 5462,1 млн. дол. США у 2013 році. В наступні роки прямі іноземні інвестиції мають стабільно низьку тенденцію.

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій в економіку України станом на 01.01.2019 року становив 32291,9 млн. дол. США, що майже не відрізняється від обсягів 2015 року (32122,5 млн. дол. США). У цей період до основного негативного чинника доєдналися й інші, а саме: політична та економічна нестабільність, недосконале законодавство та податкова система, повністю корумпована та недієва судова система, тіньові стосунки з владою, корупція та бюрократія, низький рівень платоспроможного попиту людей та високий рівень бідності, інфляція, знецінення капіталу, відсутність механізмів захисту прав власності і, як наслідок, розповсюджене рейдерство, відсутність фондових інструментів, що призвело до ненадійного та неефективного розміщення коштів різних фондів, та ін. Ці та інші чинники вказують на слабкість державних інститутів та законодавчої системи.

Прямі іноземні інвестиції є індикатором рівня довіри та рейтингу країни. За даними Всесвітнього Економічного Форуму, за індексом глобальної конкурентоспроможності Україна у 2017-2018 роках зайняла 81-ше місце із 137 оцінених країн. За індексом легкості ведення бізнесу, що розраховується Світовим Банком, у 2018 році Україна посіла 76-те місце із 190 країн. За індексом інвестиційної довіри Україна взагалі не потрапила у список країн, для яких він розраховується. А в Європі за рівнем сприйняття корупції країною у 2017 році Україна визнана найбільш негативною із 41 країни [1, с. 7]. Міжнародні рейтинги та індекси інвестиційного клімату в Україні підтверджують вище перелічені негативні чинники впливу.

На світовому ринку іноземні інвестиції мають тенденцію до зменшення. Так, 2016 рік характеризується скороченням інвестицій на 2%, до 1,75 трлн. дол. США, у 2017 році глобальні потоки прямих іноземних інвестицій скоротилися на 16% і становили 1,52 трлн. дол. США [2]. Такий спад зумовлений слабкістю світової економіки, нестійким сукупним попитом, слабким зростанням в країнах, що розвиваються, зниженням прибутків ТНК, геополітичними ризиками та регіональною напруженістю. За прогнозами, найбільше інвестицій у 2019 році отримають США, Китай, Індія, що пояснюється різким збільшенням транскордонних злиттів компаній протягом останнього періоду.

В економіку України прямі іноземні інвестиції за останні 5 років надходять у незначній кількості (рис. 2).

Як видно із даних, у 2014 році маємо великий спад, із 5452,1 млн. дол. США до 2451,7 млн. дол. США, однак у наступні два роки ситуація покращується. Прямі іноземні інвестиції у 2015 році зросли на 76,3% до попереднього року і становили 4321,8 млн. дол. США, в 2016 році зберігають сталу тенденцію, піднявшись тільки на 1,9%, та порівняно з 2013 роком – це все-таки спад. Для 2017 року знову характерним є жорстке зниження обсягу прямих іноземних інвестицій на 57% до рівня 2016 року, що в підсумку становило 2511,1 млн. дол. США. 2018 рік приніс невеликий ріст залучених інвестицій, однак від був досить незначним і становив лише 14,3% [3]. Цього обсягу для економіки України замало, тому варто розширювати співпрацю з новими країнами-інвесторами та долучати нові джерела інвестування, такі, наприклад, як суверенні фонди окремих країн.

Аналіз галузевої структури свідчить, що інвестиції спрямовувались в уже розвинені сфери економічної діяльності, основна частина коштів зосереджена у фінансовій та страховій діяльності – 42,3% (1215,1 млн. дол. США), оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів залучили 20,9% (599,4 млн. дол. США) інвестицій, в операції з нерухомим майном вкладено 14,1% (405,3 млн. дол. США), а в промисловість – лише 10,5% (302,1 млн. дол. США) (рис. 3).

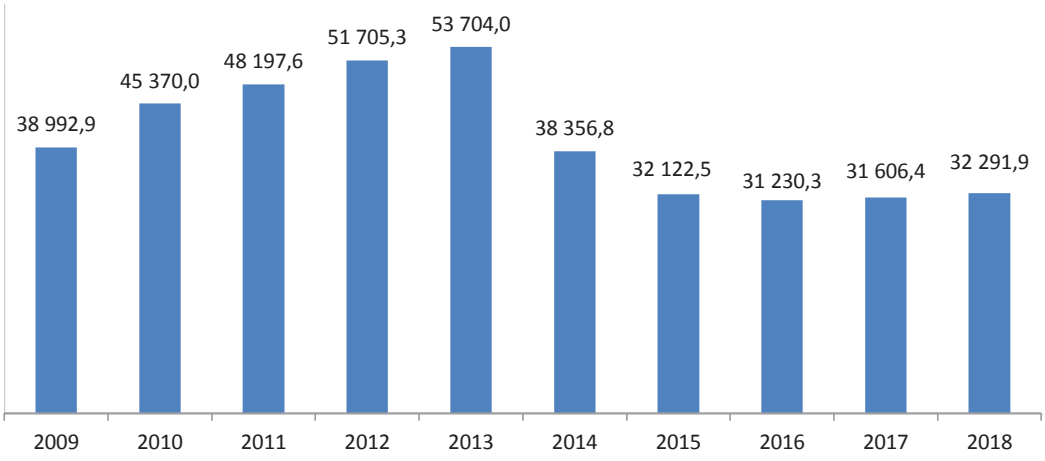

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну за роками (млн. дол. США)

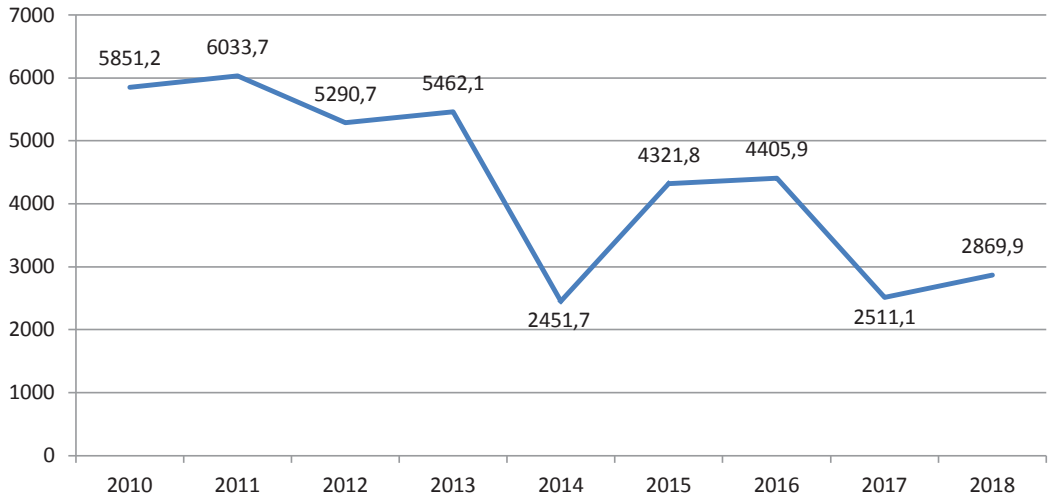

Рис. 2. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну (млн. дол. США)

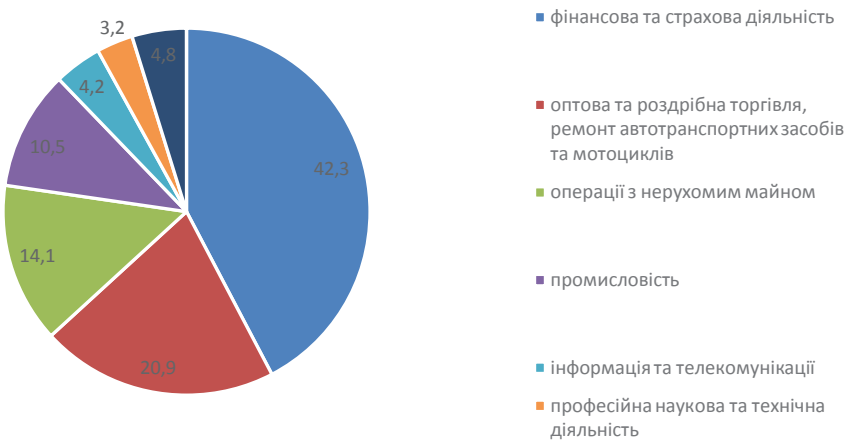

Рис. 3. Розподіл прямих іноземних інвестицій за сферами економічної діяльності

Позитивним чинником для залучення прямих іноземних інвестицій є природно-кліматичні умови України, тому варто його використати, залучивши інвестиції насамперед у такі галузі, як сільське господарство, туризм, машинобудування, будівництво, енергетичний сектор, включаючи добування енергетичних матеріалів. А це свідчить про те, що Україна залишається привабливою для іноземних інвесторів та є досить інтегрованою у світове господарство.

У сімку країн-інвесторів, не яку припадає у 2018 році 84,7% від загального обсягу іноземних інвестицій, входять такі країни, як: Нідерланди – 33,2% (951,5 млн. дол. США), Російська Федерація – 17,3% (495,6 млн. дол. США), Кіпр – 16,6% (477,6 млн. дол. США), Австрія – 7,1% (203,7 млн. дол. США), Франція – 3,9% (110,9 млн. дол. США), Велика Британія – 3,4% (98,7 млн. дол. США), Польща – 3,2% (90,6 млн. дол. США) (рис. 4) [3].

За даними Міністерства фінансів України, більшість прямих іноземних інвестицій в Україну є поверненням українських коштів з офшорів і докапіталізація банків. Однак важливим є те, що майже половина іноземних інвесторів – це нові компанії на українському ринку, що свідчить про цікавість до української економіки.

Для більшого зацікавлення іноземних інвесторів у вкладенні капіталу в економіку України потрібно здійснити низку соціально-економічних реформ, отримати від них позитивні результати, і лише тоді ми матимемо змогу покращити інвестиційний клімат держави. З цією метою уряд уже здійснив низку кроків, а саме: частково створене правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства, надано рівні умови діяльності іноземних та вітчизняних інвесторів, іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації, скасовано обов'язкову державну реєстрацію іноземних інвестицій, яка створювала невиправдані перешкоди для бізнесу тощо [4]. У 2018 році був прийнятий Закон України про Ратифікацію Угоди щодо заохочення та захисту інвестицій між Україною та Фондом Міжнародного розвитку ОПЕК. У лютому 2019 року набув чинності Закон про валюту й валютні операції, який скасовує нормативні акти, що регулюють валютні питання щодо іноземних інвестицій та розрахунків в іноземній валюті. Для ефективної співпраці в цьому напрямі потрібно забезпечити стабільний економічний розвиток країни, мінімізувати всі види ризиків, відновити довіру, підняти імідж країни на відповідний рівень.

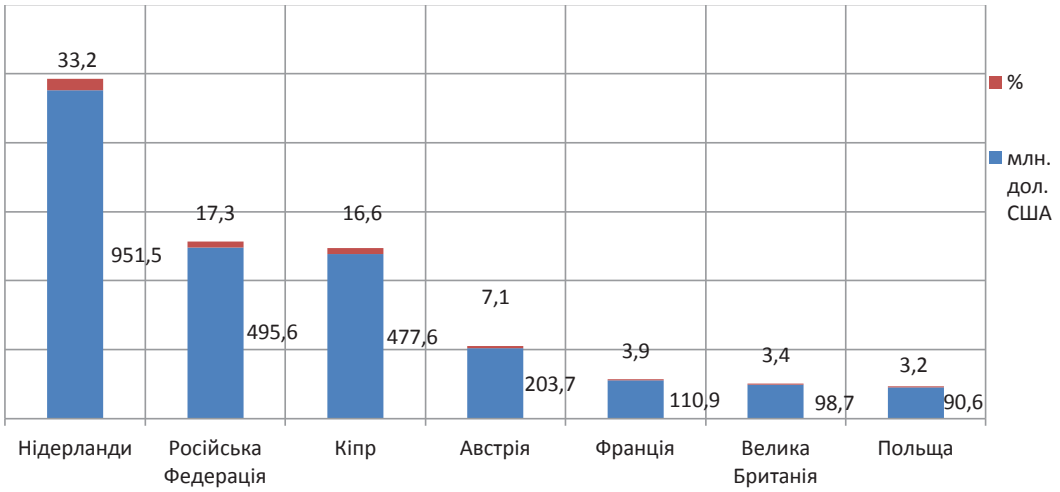

Рис. 4. Надходження прямих іноземних інвестицій в Україну за країнами-інвесторами у 2018 році

Міжнародний фонд Блейзера очікує, що Україна за результатами 2019 року отримає прямих іноземних інвестицій 2–2,5 млрд. дол. США, а це рівень 2018 року.

Світовий досвід свідчить, що лише активне залучення іноземного капіталу дасть змогу провести структурну перебудову економіки, скоротити технологічну відсталість країни та забезпечити конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. Прямі іноземні інвестиції будуть сприяти трансферу сучасних ефективних технологій та модернізації економіки, розвитку експортного потенціалу та просуванню українського товаровиробника на міжнародні ринки, покращенню платіжного балансу, посиленню конкуренції між виробниками, активізації процесів інтеграції України в міжнародний бізнес тощо [5].

Іноземні інвестори постійно спостерігають за економікою України, відмічають покращення бізнес-середовища, структурні реформи, привабливість окремих галузей. Водночас оцінюють позикове фінансування, яке залишається ще досить дорогим, низьку модернізацію основних засобів, незадовільний технічний стан портів та доріг, низькі темпи реформ, високу корупцію, низький рівень прозорості в державному, а особливо в приватному секторі тощо.

З огляду на невизначеність через вибори в Україні та глобальну турбулентність у сфері міжнародних торгових та інвестиційних відносин, активність на українському ринку у 1-му півріччі 2019 року буде низькою. Проте у разі продовження урядом послідовної і відповідальної політики 2019 рік стане переломним роком зростання.

А для цього насамперед потрібно розробити Програми, в яких буде визначено стратегію розвитку України, що передбачає підвищення темпів економічного зростання; структурну перебудову економіки України; впровадження цифрової економіки на основі цифрових та електронних технологій; боротьбу з корупцією.

Наступними завданнями мають стати: розроблення перспективних інвестиційних проектів та створення умов для їх реалізації; пільгове оподаткування прямих іноземних інвестицій у розвиток пріоритетних галузей; сприятливий митний режим для прямих іноземних інвестицій; гарантії захисту прямих іноземних інвестицій та прав власності інвесторів; мінімізація ризиків (політичних, економічних, правових, екологічних тощо).

Таким чином, залучені іноземні інвестиції не лише будуть корисними іноземному інвестору, а й принесуть додаткову можливість міжнародного співробітництва та будуть мати соціальний ефект для України, що приведе до зростання доходів населення, активізації платоспроможного попиту і, як наслідок, забезпечить позитивні зміни в національній економіці.

Висновки. Отже, макроекономічні показники інвестиційної діяльності України свідчать про те, що в країні залишається досить високий ризик інвестування, інвестиційний клімат є незадовільним. І хоч у країні досить природних ресурсів, кваліфікованої робочої сили, є значний науково-технічний потенціал, наявна інфраструктура, потужна виробнича база, величезний внутрішній ринок збуту продукції та успішна інтеграція у світовий фінансовий і товарний ринки, позитивних зрушень в іноземному інвестуванні не помітно, адже Україна має досить негативний інвестиційний імідж. Тож перед Україною стоїть низка першочергових завдань, серед яких найважливішими є боротьба з корупцією, дерегуляція, податкова і судова реформи, впровадження цифрової економіки та її структурна перебудова, а також вирішення конфлікту на Сході. Вирішення цих питань стане реальним стимулом у залученні іноземних інвестицій в економіку нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Паливода К.В. Проблеми формування привабливого інвестиційного клімату як засоб подолання деструкцій в економіці України. *Економіка та держава*. 2018. № 3. С. 4-9.

2. Доповідь Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) з питань світових інвестицій «World Investmnt Report» 2018. URL: https://unctad.org/en/Pages/Home.aspx (дата звернення 27.03.2019).

3. Прямі інвестиції в економіці України / Державний комітет статистики України. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 01.04.2019).

4. Інформація щодо співпраці з інвесторами в рамках реалізації Національних проектів. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами. 2017 URL: http://www.ukrproject.gov.ua/page/nazva-rozdilu-z-dokumentami (дата звернення 28.03.2019).
5. Дунська А.Р., Бойко О.В. Прямі іноземні інвестиції як чинник розвитку економіки України. URL: http://www. ev.fmm.kpi.ua/ article/download/80625/76239. (дата звернення 02.04.2019).

УДК 658.8

Корж М.В.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу
Київський національний торговельно-економічний університет
Чуніхіна Т.С.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу
Київський національний торговельно-економічний університет
Маліношевська К.І.,
кандидат економічних наук,
Фінансовий директор ТОВ «Хайлайн Медіа»

Korzh Marina,
Doctor of Economics, Professor, Professor of Marketing Department
Kyiv National University of Trade and Economics
ChunikhinaTetyana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Marketing Department
Kyiv National University of Trade and Economics
Malinoshevska Katya,
Candidate of Economic Sciences
Financial Director of Highline Media LLC

СТРАТЕГІЯ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ

Корж М.В., Чуніхіна Т.С., Маліношевська К.І. Стратегія міжнародного маркетингу в управлінні інноваційним розвитком. Інтеграція України у світовий європейський простір вимагає перегляду концептуальних основ управління інноваційним розвитком на основі використання стратегій міжнародного маркетингу. Успіх інновацій на ринку неможливий без ефективної маркетингової підтримки. У зв'язку з цим актуальною є проблема управління інноваційною діяльністю підприємства на засадах маркетингу. Дії і заходи держави у сфері регулювання інноваційних процесів мають бути виваженими, досить обґрунтованими, оскільки від цього залежить їхня ефективність [1; 2]. Інноваційна економіка як система є досить динамічною, здатною швидко й ефективно адаптуватися до мінливого внутрішнього та зовнішнього середовищ. Системність інноваційних змін є основою відповідної моделі розвитку економіки, що є надзвичайно важливим в умовах розвитку міжнародної інтеграції. Інноваційна діяльність – це органічний елемент економічних процесів, що відбуваються в межах національних держав, у галузях господарства, в міжнародних корпораціях і дрібних компаніях. У сучасних умовах, коли знання стають економічним ресурсом, коли високі технології змінили світове господарство, саме такий підхід до аналізу інноваційної діяльності стає принципово важливим. Таким чином, є потреба в аналізі, систематизації та узагальненні основ управління інноваційним розвитком на основі використання стратегій міжнародного маркетингу. Поставлені вище питання зачіпають інтереси не лише господарюючих суб'єктів, юридичних та фізичних осіб, а й інтереси держави загалом.

Ключові слова: міжнародний маркетинг, стратегія інноваційного розвитку підприємства, маркетинговий аспект, інноваційна стратегія, план-розвиток підприємства, стратегія маркетингової політики, управління інноваційним розвитком.

Корж М.В., Чунихина Т.С., Малиношевская К.И. Стратегия международного маркетинга в управлении инновационным развитием. Интеграция Украины в мировое европейское пространство требует пересмотра концептуальных основ управления инновационным развитием на основе использования стратегий маркетинга. Успех инноваций на рынке невозможен без эффективной маркетинговой поддержки. В связи с этим актуальной является проблема управления инновационной деятельностью предприятия, основанного на принципах маркетинга. Деятельность государства в сфере регулирования инновационных процессов должна быть взвешенной, достаточно обоснованной, поскольку от этого зависит их эффективность [1; 2]. Инновационная экономика как система является достаточно динамичной, способной быстро и эффективно адаптироваться к изменяющейся внутренней и внешней среде. Системность инновационных изменений является основой изменяющейся модели развития экономики, что является чрезвычайно важным в условиях развития международной интеграции. Инновационная деятельность – это органический элемент экономических процессов, происходящих в рамках национальных государств, в отраслях хозяйства, в международных корпорациях и мелких компаниях. В современных условиях, когда знания становятся экономическим ресурсом, когда высокие технологии изменили мировое хозяйство, именно такой подход к анализу инновационной деятельности становится принципиально важным. Таким образом, существует необходимость в анализе, систематизации и обобщении основ управления инновационным развитием на основе использования стратегий маркетинга. Поставленные выше вопросы затрагивают интересы не только хозяйствующих субъектов, юридических и физических лиц, но и государства в целом.

Ключевые слова: международный маркетинг, стратегия инновационного развития предприятия, маркетинговый аспект, инновационная стратегия, план-развитие предприятия, стратегия маркетинговой политики, управление инновационным развитием.

Korzh Marina, Chunikhina Tetyana, Malinoshevska Katya. International marketing strategy in the management of innovative development. The integration of Ukraine into the global European space requires a revision of the conceptual framework for managing innovative development through the use of marketing strategies. Successful innovation in the market is impossible without effective marketing support. In this connection, the problem of managing the innovative activity of an enterprise based on the principles of marketing is relevant. The activity of the state in the sphere of regulation of innovation processes should be balanced sufficiently substantiated, since their effectiveness depends on it [1; 2]. Innovation economy as a system is quite dynamic, able to quickly and effectively adapt to the changing internal and external environment. The systematic nature of innovative changes is the basis of the changing model of economic development, which is extremely important in the context of the development of international integration. Innovation activity is an organic element of economic processes occurring within the framework of national states, in economic sectors, in international corporations and small companies. In modern conditions, when knowledge becomes an economic resource, when high technologies have changed the world economy, it is this approach to the analysis of innovation becomes fundamentally important. Thus, there is a need to analyze, systematize and generalize the foundations of innovative development management based on the use of marketing strategies. The above questions affect the interests not only of economic entities, legal entities and individuals, but also the state as a whole. The scientific novelty of the obtained results is that in the article the scientific and methodical literature on the chosen topic of the research is generalized and analyzed, the importance of the marketing aspect in the development of strategies of innovative development has been proved. It is proved that in order to realize the stated strategic tasks, it is necessary to make significant financial investments in those projects and programs, the results of which can be used not only in the short term, but also to determine the directions of strategic development of the economy, which requires carrying out and raises the increased requirements for the results of marketing research taking into account the requirements of national legislation and features of the operation of the enterprise.The practical significance of the results obtained is determined by the fact that the proposed recommendations are realistic and can be applied at other enterprises in the industry.

Key words: international marketing, strategy of innovative development of an enterprise, marketing aspect, innovative strategy, plan-development of an enterprise, strategy of marketing policy, management of innovative development.

Мета статті. З огляду на запропонований матеріал, метою роботи є дослідження розроблення та формування системи управління інноваційним розвитком країн за рахунок використання системного аналізу стратегій міжнародного маркетингу. В умовах ринкових відносин вирішальним фактором конкурентоспроможності компаній є ефективність системи маркетингу, але найбільшу увагу приділяють розвитку маркетингу інновацій, оскільки інновації ведуть до створення абсолютно нових продуктів, які найчастіше користуються великим попитом у споживачів та відіграють головну роль у конкурентоспроможності компанії. Також у сучасному світі компанії не можуть існувати без інноваційних процесів у виробництві та створенні інноваційних засобів.

Аналіз останніх досліджень. Основні шляхи та пріоритети інноваційного розвитку світової економіки були сформовані й відображені в роботах відомих закордонних і вітчизняних учених, таких як Дж. Акерлоф, Т. Верлен, Дж. Даннінг, Р. Манделл, Дж. Неш, М. Спенс, Дж. Стігліц, О. Амоша [8], С.В. Валдайцева [9], В.В. Липова [10], З.О. Луцишина [11],

П.П. Микитюк [4,5], В.В. Стадник [1] та ін. Також питанням вивчення та узагальнення досвіду застосування маркетингу інновацій присвячені наукові розробки відомих зарубіжних учених, таких як І. Ансофф, Г. Ассель, П.Р. Диксон, В. Кондратьєв, Ф. Котлер, М. Портер, Ф. Хайєк, Й. Шумпетер, С.М. Ілляшенко [3] та ін. Однак, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, слід зазначити про недостатнє висвітлення питань вивчення досвіду застосування інструментів маркетингу інновацій як запоруки розвитку сучасного бізнесу, що і зумовлює актуальність та необхідність цього дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Маркетингові дослідження дають змогу вивчати структуру товарного ринку і приймати рішення щодо форм і методів розвитку конкурентного середовища на ньому. Від ефективності маркетингової політики залежить успішність підприємства на ринку. Маркетингова стратегія в інноваційному аспекті має бути зорієнтована на вирішення таких завдань, як:

- визначення процедур і періодичності маркетингових досліджень;
- розроблення товарної, цінової, збутової, комунікаційної, сервісної політики і розроблення механізмів їх реалізації;
- аналіз ефективності здійснюваної політики.

Головною метою створення інновації на підприємстві є одержання прибутку завдяки зростанню конкурентоспроможності виготовлюваної продукції, виходу на нові ринки збуту, підвищенню іміджу підприємства. Цієї мети можна досягти тільки якщо інновації користуватимуться попитом у певної групи споживачів на міжнародному ринку та повною мірою задовольнятимуть їхні потреби, що неможливо без організування на підприємстві ефективної системи маркетингу інновацій.

Виклад основного матеріалу. Важливість маркетингового аспекту під час розроблення стратегій інноваційного розвитку визначається тим, що для того, щоб реалізувати викладені стратегічні завдання, необхідно здійснити значні фінансові вкладення у ті проекти і програми, результати яких можуть користуватися попитом не лише у короткостроковій перспективі, а й визначати напрями стратегічного розвитку економіки, що вимагає проведення і висуває підвищені вимоги до результатів маркетингових досліджень.

Процес вибору інноваційної стратегії з використанням маркетингового складника можна навести у вигляді матриці (рис. 1) [2].

Поточна інноваційна політика передбачає оперативне регулювання та підтримку інноваційної діяльності на мікроекономічному рівні, зокрема:

- координацію інноваційної діяльності, в т.ч. на рівні регіонів;
- захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- підготовку висококваліфікованих кадрів, орієнтацію на безперервність підвищення якості робочої сили;
- оцінювання дієвості та результативності нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- визначення доцільності надання фінансової підтримки для реалізації конкретних інноваційних проектів;
- здійснення моніторингу реалізації інноваційних проектів із метою визначення ефективності вкладання інвестицій;
- організацію, планування і контроль ресурсного забезпечення підтримуваних державою інноваційних проектів з державних і недержавних джерел;
- розроблення організаційних форм підтримки інноваційної діяльності на рівні регіонів (технопарки, технополіси, інноваційні центри тощо);
- створення венчурних інноваційних фондів, що користуються податковими пільгами.

Відповідно до використовуваних форм державної підтримки та з використанням результатів маркетингових досліджень мають визначатися стратегії інноваційної діяльності суб'єктів господарювання (табл. 1) [2]. При цьому доцільним є аналіз альтернативних варіантів інноваційних стратегій (рис. 2) [4; 6; 8].

Важлива роль у розвитку інноваційної діяльності належить державно-приватному партнерству – взаємодії держави і суб'єктів господарювання. Підприємець, зайнявши певну ринкову нішу, з огляду на власне бачення та кон'юнктуру ринку, веде бізнес за визначеними бізнес-процесами з урахуванням як співвідношення попиту і пропозиції на обраному сегменті ринку, так і інших чинників зовнішнього і внутрішнього середовища фірми. Якщо масштаби діяльності дають змогу отримувати підприємцю прийнятний для нього прибуток на визначену перспективу, він обирає стратегію стабільності, зосереджуючись на удосконаленні наявних процесів і операцій.

В іншому разі роль маркетингової стратегії стає визначальною, тим більше

Ефективність маркетингового планування	Сильна	Стратегія наступу чи «ніші» Придбання іншої фірми (венчурної)	Імітаційна стратегія «слідом за лідерами»	Наступальна стратегія Технологічне лідерство, інтенсивні НДДКР
	Сприятлива	Захисна стратегія (раціоналізація)	В И Б І Р	Імітаційна стратегія, стратегія «за нагодою» Пошук вигідних сфер застосування технологій
	Слабка	Ліквідація бізнесу	Захисна або залежна стратегія (раціоналізація)	Наступальна стратегія (організація «ризикового» проекту), стратегія «ніші»
	Інноваційні можливості			
	Слабкі		Сприятливі	Сильні

Рис. 1. Матриця вибору інноваційної орієнтації на основі маркетингового складника

Таблиця 1

Використання маркетингового складника у стратегічному плануванні на підприємстві

Рівні планування	Зміст плану	Рівень ухвалення завдань	Виконавці
Місія організації	Окреслюється глобальна мета організації, визначаються основні товари, ринки, послуги, технології, культура підприємництва. Формується загальне ставлення до інновацій	Збори акціонерів (Рада директорів)	Вище керівництво організації
Стратегічний план	Визначає цілі, яких необхідно досягти у плановому період (8-10 років), щодо освоєння нових видів продукції, завоювання нових ринків чи збільшення частки на старих; напрями науково-технічних досліджень і розробок, спрямованих на реалізацію масштабних інновацій, пов'язаних зі зміною технології, організаційними змінами тощо.	Вище керівництво підприємства, Рада директорів	Керівники планово-економічної служби підприємства, відділу маркетингу, збуту, головний інженер, служби розвитку
Тактичний план	Визначає розвиток підприємства на 1–5 років. Відбираються проекти, реалізацію яких задумано здійснити у вказаний термін, конкретизуються завдання відповідних служб, задіяних у реалізації проектів. Більша увага приділяється організаційним інноваціям	Менеджери середньої і вищої ланки	Планово-економічна служба, відділи маркетингу, збуту, конструкторський
Програми	Розробляються для здійснення цільових перетворень у маркетинговому середовищі підприємства	Залежно від масштабу інновацій	Планово-економічна служба (маркетинговою тощо)

Джерело: розроблено на основі джерела [2; 6]

на міжнародному ринку, оскільки пошук шляхів підвищення ефективності бізнесу у зовнішньому середовищі пов'язаний зі значними ризиками (табл. 2) [4; 8].

Таким чином, у розвитку інноваційної діяльності має переважати стратегічна спрямованість із метою створення і збереження тривалих конкурентних переваг підприємства, що потребує прогнозування розвитку ринкової ситуації у довгостроковому періоді і зумовлює обов'язковість використання маркетингових стратегій як основи планування інноваційної діяльності в межах обраної стратегії. Тип загальної стратегії визначає напрями інноваційного пошуку і зміст інноваційної діяльності, впливає на вибір форм і організації.

Розроблення стратегії як довгострокової моделі розвитку підприємства має спиратися на внутрішній потенціал останнього і здійснюватися з урахуванням обмежень зовнішнього (міжнародного) середовища і тенденцій їх зміни у прогнозованому майбутньому.

Розроблення і впровадження інновацій будуть доцільними за умови, що новий товар чи послуга вигідно відрізнятиметься за певними параметрами від аналогічних товарів конкурентів, тобто, як зазначалося вище, матиме конкурентні переваги. Для цього необхідно ретельно досліджувати ринок і його потреби, як явні, так і приховані. В умовах активізації процесів глобалізації інноваційний розвиток набуває переважно міжнародного характеру.

Отже, від ефективності маркетингової політики залежить успішність підприємства на ринку. Маркетингова стратегія в інноваційному аспекті має бути зорієнтована на вирішення таких завдань:

- визначення процедур і періодичності маркетингових досліджень;
- розроблення товарної, цінової, збутової, комунікаційної, сервісної політики і механізмів їх реалізації;
- аналіз ефективності здійснюваної політики.

Маркетингові дослідження дають змогу вивчати структуру товарного ринку і приймати рішення щодо форм і методів розвитку конкурентного середовища на ньому. Їх результатом буде забезпечення виготовлення підприємством продукції, яка матиме попит у максимальної кількості споживачів (орієнтиром має виступати міжнародний ринок) за умови економічно обґрунтованих цін, як було доведено вище.

На сучасному етапі в Україні створено інфраструктуру, яка має сприяти впровадженню ринкових відносин, однак спостерігаються значні складнощі із забезпеченням економічного зростання внаслідок відсутності чіткої моделі його забезпечення. Відбувається це через те, що нині діюча неокласична модель економічного розвитку виявилася неспроможною забезпечити досягнення необхідних для поступального розвитку економіки показників: ця модель передбачає розміщення ресурсів, слабо пов'язане із функціонуванням соціальної сфери; суспільство роз-

		Маркетингове середовище	
		Сприятливі умови	Несприятливі умови
Інноваційний потенціал	Сильний	Інноваційна активність, диференціація, лідерство за витратами , поглинання фірм-інноваторів, придбання повних ліцензій	Диверсифікація, вертикальна інтеграція, розвиток спільного підприємства
	Слабкий	Залучення інвестицій зі сторони, стратегія злиття та поглинання франчайзинг, придбання ліцензій	Ліквідація неперспективного бізнесу

Рис. 2. Матриця альтернативних варіантів інноваційних стратегій з використанням маркетингового складника

Джерело: розроблено на основі [2; 4; 6]

Таблиця 2

Визначення рівня ризику на різних етапах інноваційного процесу з використанням маркетингового складника

Характеристики	Етапи інноваційного процесу			
	фундаментальні дослідження	**прикладні дослідження**	**конструкторські та експериментальні розробки**	**комерціалізація новинки та її дифузія**
Зміст інноваційної діяльності	Генерація ідей, обґрунтування та експериментальна перевірка їх здатності задовольняти потреби цільової аудиторії	Визначення кількісних характеристик нового продукту відповідно до вимог цільової аудиторії чи розроблення технології виготовлення через диверсифікацію	Створення дослідних зразків нової продукції, корегування і доробка технічної документації, розроблення стандартів та технічних умов випробування товару	Дослідження ринку, розроблення маркетингових програм, організація виробництва і продажу новинки, обґрунтування доцільності продажу ліцензії на випуск нового продукту іншим підприємствам
Очікувана віддача	Комерційна вигода відсутня, але у разі позитивних результатів зростає вірогідність інвестування наступних робіт	У разі позитивних результатів збільшуються обсяги фінансування інноваційної діяльності підприємств	У разі позитивних результатів збільшуються обсяги фінансування дослідно-конструкторських робіт	Дохід від реалізації нового продукту на ринку чи від продажу ліцензії на новий продукт
Рівень ризику	Дуже високий	Високий	Середній	Низький

глядається як множина індивідів, що максимізують свою корисність і мінімізують втрати. Відповідно до цього підходу, для становлення ринкових відносин, переходу до інноваційного типу розвитку і до системи економічного зростання вважалося достатнім послабити обмеження господарської діяльності, викликані функціонуванням планової системи [2; 5; 9].

Процеси ринкової перебудови можуть відбуватися переважно через технологічні зміни, що мають інноваційний характер, оскільки капітал, що нагромадився, не знаходить позитивної економічної мотивації в старій технологічній структурі. Але принципово нові базові інноваційні технології, які потребують значних інвестицій, не мають на державному рівні ефективних механізмів розроблення та подальшого впровадження. Створено підприємницьке середовище, в якому недержавні і приватні комерційні структури нині не мають економічної мотивації займатися інноваційною діяльністю.

В Україні суттєвим недоліком інвестиційної політики, що проводиться, є її переважна спрямованість на управління процесом, а не кінцевими результатами технологічних змін. Відповідно, на цих засадах інноваційний розвиток як основа економічного зростання не відіграє призначеної ролі, що відображається на тому, що інноваційну політику не можна розглядати як основу структурних перетворень в економіці. Таким чином, державна інноваційна політика повинна стати найважливішим фактором виведення економіки України з кризи і забезпечення її динамічного зростання. Головною орієнтацією такої політики є стратегічна орієнтація розвитку виробництва на створення і широке застосування принципово нових комплексних технологічних систем, що забезпечують технологічний динамізм країни. Сучасне управління інноваційним процесом має бути спрямоване не на точкове стимулювання окремих напрямів розробок, а на створення умов для масового пошуку результативних шляхів технологічних змін і швидкої підтримки інноваційних розробок.

Висновок. Таким чином, в основу розроблення концепції національної інноваційної системи має бути покладено безпосередню взаємодію суспільних і державних інституцій, освітніх установ і бізнес-кіл із приводу розроблення і реалізації загальної довгострокової стратегії інноваційного розвитку. Зміст концепції має визначатися з використанням стратегічного маркетингового підходу, а також з урахуванням наявної множини об'єктивних для кожної країни факторів: розмірів країни, геополітичного положення, наявності природних ресурсів, особливостей розвитку інституцій і форм бізнес-діяльності тощо.

Концептуальні основи управління інноваційним розвитком на основі використання стратегій міжнародного маркетингу визначаються напрямами співробітництва міжнародних корпорацій і держав під час проведення довгострокової науково-технічної політики, важливим елементом якої є збільшення фінансування науково-дослідних робіт: зростання асигнувань на НДР надає імпульс інноваційному розвитку, насамперед у межах національної інноваційної системи.

Список використаних джерел:

1. Стадник В.В., Йохна М.А. Інноваційний менеджмент. Київ: Академ видав, 2006. 464 с.

2. Корж М.В. Система управління інноваційним розвитком країни на основі використання міжнародних маркетингових стратегій. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2015. Вип. 1 (45). Т. 1. С 69-73. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4148/1/ (дата звернення 10.04.2019).

3. Ілляшенко С.М., Біловодська. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств : монографія / С.М. Ілляшенко, О.А. Біловодська. Суми : Університетська книга, 2010. 281 с.

4. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. Тернопіль, «Економічна думка»: Центр навчальної літератури. Київ. 2007. 400 с.

5. Микитюк П.П., Сенів Б.Г. Інноваційна діяльність: навчальний посібник. Тернопіль. Центр учбової літератури. Київ. 2009. 392 с.
6. Рюли Э., Шмидт С. Исследование стратегических процессов в организации. Международный журнал «Проблемы теории и практики управления». № 5. 2000. С. 99-104. URL: http://vasilievaa.narod.ru/17_5_00.htm (дата звернення 10.04.2019).
7. Штрайегг Г. Тенденции и перспективы развития стратегического менеджмента. Международный журнал «Пробемы теории и практики стратегического управления». 2000. № 5. С. 93-98. URL: https://lektsii.org/15-499.html (дата звернення 10.04.2019).
8. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення. Український журнал «Економіст». 2005. No 6. С. 28-32. URL: http://ua-ekonomist.com/337-oleksandr-amosha-nnovacyniy-shlyah-rozvitku-ukrayini-problemi-tarshennya-2005-zaknchennya.html (дата звернення 10.04.2019).
9. Валдайцев С.В. Управление инновационным бизнесом: учеб. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 343 с.
10. Липов В.В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль ІІ. Міжнародні ринки та форми міжнародної економічної взаємодії / В.В. Липов. Київ. Видав. дім «Професіонал», 2011. 368 с. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64 (дата звернення 10.04.2019).
11. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З.О. Луцишин. Київ. Видав. центр «Друк», 2012. 345 с. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення 10.04.2019).

УДК 336.7-047.44(100)

Корнелюк О.А.,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри міжнародних
економічних відносин та управління проектами,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Хірова В.Ю.,
студентка факультету міжнародних відносин,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Korneliuk Olga,
PhD in Economic Sciences,
Senior Teacher of the International Economic Relations
and Project Management Department,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
KhirovaVictoria,
Student Faculty of International Relations,
Lesya Ukrainka Eastern European National University

АНАЛІЗ КОН'ЮНКТУРИ СВІТОВОГО БІРЖОВОГО РИНКУ

Корнелюк О.А., Хірова В.Ю. Аналіз кон'юнктури світового біржового ринку. У статті досліджені особливості кон'юнктури світового біржового ринку. На сучасному етапі розвитку економіки біржовий ринок є найбільш організованою та розвиненою формою торгівлі з найактивнішими темпами розвитку і трансформації. Тому метою дослідження визначено вивчення теоретичних основ та практичних аспектів стану кон'юнктури біржового ринку на сучасному етапі, у розрізі її динаміки та географічної структури. Зокрема, визначено різні підходи до визначення поняття «біржа»; проаналізовано основні види організації біржового ринку; виділено ознаки динаміки кон'юнктури біржового ринку; на основі використання даних Асоціації ф'ючерсної індустрії проаналізовано динаміку світової біржової торгівлі впродовж 2006-2017 років, що дає змогу стверджувати про нерівномірний розвиток світової біржової торгівлі впродовж досліджуваного періоду; визначено основні тенденції та динаміку обсягів світового біржового ринку за 2008-2017 роки за регіонами світу, в результаті чого відзначено існування активної конкуренції Азійсько-Тихоокеанського регіону та регіону Північної Америки у лідерстві за обсягами торгівлі.

Ключові слова: кон'юнктура, світовий біржовий ринок, динаміка біржової торгівлі, географічна структура біржової торгівлі.

Корнелюк О.А., Хирова В.Ю. Анализ конъюнктуры мирового биржевого рынка. В работе исследованы особенности конъюнктуры мирового биржевого рынка. На современном этапе развития экономики биржевой рынок является наиболее организованной и развитой формой торговли с активными темпами развития

и трансформации. Поэтому целью исследования определены изучение теоретических основ и практических аспектов состояния конъюнктуры биржевого рынка на современном этапе в разрезе ее динамики и географической структуры. В частности, изучены разные подходы к определению понятия «биржа»; проанализированы основные виды организации биржевого рынка; выделены признаки динамики конъюнктуры биржевого рынка; с помощью данных Ассоциации фьючерсной индустрии проанализирована динамика мировой биржевой торговли в течение 2006-2017 годов, что позволяет утверждать о неравномерном развитии мировой биржевой торговли в течение исследуемого периода; определены основные тенденции и динамика объемов мирового биржевого рынка за 2008-2017 годы по регионам мира, в результате чего отмечено существование активной конкуренции Азиатско-Тихоокеанского региона и региона Северной Америки в лидерстве по объемам торговли.

Ключевые слова: конъюнктура, мировой биржевой рынок, динамика биржевой торговли, географическая структура биржевой торговли.

Korneliuk Olga, KhirovaVictoria. Analysys of the conjuncture of the world exchange market. In this work the features of the conjuncture of the world stock market are investigated. Today stock market activity is one of the most important element of the country's participation in world economic processes. The purpose of this article is to determine the theoretical foundations and practical aspects of the stock market situation at the present stage, in terms of its dynamics and geographic structure. Involvement and functioning in modern world market processes is impossible without active participation in international exchange trade. The topicality of the studying of the conjuncture of the stock market and the features of the development of trade exchanges as the subjects of the world economy is increasing, since the stock exchange is the part of market infrastructure, which actually forms the market environment. A systematic approach is used to generalize theoretical aspects of the research of the world stock market. The statistical methods enabled to analyze the dynamics of the world stock trading and the dynamics of the world stock market by regions of the world. On the basis of statistical information, graphs are constructed and analyzed. The article defines different approaches to the definition of the term "stock exchange", analyzes the main types of organization of the stock market, identifies the dynamics of the market. The dynamics of world stock trading was analyzed. It allows to assert the great development of the world stock trading. The main trends and dynamics of the world stock market are determined by regions of the world. At the current stage of economic development, the stock market is the most organized and developed form of trade with the most active tempos of transformation. The dynamics of the stock market is increasing year by year, using various forms and a variety of up-to-date tools. That is why it is necessary to constantly study and research the conjuncture of the stock market for more effective realization of stock exchange activities. According to the active dynamics of the conjuncture of the world exchange market we believe that it's important to continue its research in purpose to find new tendencies of the development.

Key words: conjuncture, world exchange market, dynamics of exchange trade, geographical structure of exchange trade.

Вступ та постановка проблеми. Нині одним із надзвичайно важливих елементів участі країни у світогосподарських процесах є її активна біржова діяльність. Функціонування за залученість до сучасних процесів світового ринку неможливі без активної участі і міжнародній біржовій торгівлі. Актуальність вивчення кон'юнктури біржового ринку та особливостей розвитку торгових бірж як суб'єктів світової економіки все зростає, адже нині біржі є складовою ринкової інфраструктури, яка і формує ринкове середовище. На сучасному етапі розвитку економіки біржовий ринок є найбільш організованою та розвиненою формою торгівлі з найактивнішими темпами розвитку і трансформації. Темпи динаміки біржового ринку з кожним роком активно зростають, набуваючи різних форм і використовуючи різноманітні новітні інструменти. Саме тому для більш ефективного здійснення біржової діяльності необхідне постійне дослідження та вивчення стану її кон'юнктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідженням розвитку та становлення біржової торгівлі займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: Е. Беришева, О. Василик, Р. Дудяк, В. Екворт, О. Жданова, О. Іваницька, М. Коваленко, О. Кузнєцова, М. Макаренко, О. Мозговий, А. Полієва. Однак динамічний розвиток світового біржового ринку вимагає з'ясування сучасного стану, виявлення нових факторів розвитку, закономірностей та тенденцій біржової торгівлі, що зумовило вибір напрямів цього дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних основ та практичних аспектів стану кон'юнктури біржового ринку на сучасному етапі у розрізі її динаміки та географічної структури.

Результати дослідження. За останні роки біржовий ринок значно ускладнив свою структуру з погляду використовуваних інструментів, у рази зросли швидкість здійснення фінансових операцій та їхній обсяг. Якщо до Другої світової війни біржовий ринок обмежувався масштабами розвинутих країн Європи, Північної Америки і Австралії, то зараз він набув дійсно глобального характеру.

Виникнення поняття «біржа» пов'язане із початком утворення купецьких зібрань в італійських містах у XIII-XIV століттях, а згодом і в найбільших торговельних містах Західної Європи (Амстердам, Лондон, Рим, Неаполь, Кельн). Термін «біржа» вперше був застосований у XIII столітті у назві купецького центру у Бельгії (HuisterBeurze).

Біржовий ринок виник внаслідок удосконалення взаємин виробництва й торгівлі і бере свій початок зі звичайних локальних (місцевих) ринків та ярмарків. У XVII столітті важливу роль у становленні біржового ринку відіграла Амстердамська біржа, де сформувались основні типи біржових операцій.

Поняття «біржа» є надзвичайно багатогранним та охоплює багато різноманітних аспектів. Є велика кількість трактувань визначення сутності цього поняття. Узагальнення основних визначень терміна «біржа» наведено у таблиці 1.

Проаналізувавши трактування поняття «біржа» різними науковцями, можна дійти висновку, що біржа – це діюча інституція, яка являє собою об'єднання юридичних і фізичних суб'єктів і відповідає за укладання біржових угод, торгівлю біржовими товарами та встановлення цін.

Загалом виділяють два основних види організації біржового ринку: валютно-фондові й універсальні товарні біржі.

Фондові біржі – спеціалізовані організації, які відповідають за проведення регулярних біржових торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, централізоване укладання договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів та засновуються людиною, що має ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку. Це вільно діючий ринок, на якому відбувається торгівля цінними паперами, які вільно продаються та купуються.

Товарні біржі – це спеціалізовані організації, які відповідають за проведення регулярних біржових торгів біржовими товарами, укладання біржових угод, встановлення товарних цін, упорядкування товарообігу і пов'язаних із ним торговельних операцій. Це ринок із купівлі-продажу найважливіших сировинних, масових та продовольчих товарів.

Від фондової біржі товарну перед усім відрізняє наявність чітко визначеного предмета торгівлі, який фіксується в її правилах.

Щодо аналізу динаміки кон'юнктури біржового ринку, то для початку варто зазначити, що вона характеризується двома основними ознаками. По-перше, завдяки процесам глобалізації та всесвітньої інтеграції відбувається консолідація світового біржового ринку. Торгові біржі у всьому світі об'єднуються у міжнародні біржові альянси та транснаціональні біржі, що значно підвищує їхню взаємозалежність.

По-друге, це електронізація світового біржового ринку. Утворюються єдині біржові електронні майданчики, сферою діяльності яких є увесь світ. Біржові торги все частіше проводяться електронно та в режимі «онлайн». Це значно спрощує роботу усіх учасників торгів. Головною перевагою такого способу ведення біржових торгів є підвищення конкурентоздатності кожної біржі як суб'єкта світової економіки. Також до переваг процесу електронізації біржового ринку можна віднести доступність інформації будь-якого роду. Інформація знаходиться у відкритому доступі та міститься у зручних для використання базах даних.

Аналіз сучасного стану світового біржового ринку на основі використання даних Асоціації ф'ючерсної індустрії (ФІА), опублікованих в економічному журналі «MarketVoice», свідчить про активну динаміку світової біржової торгівлі впродовж 2006–2017 років. Варто зазначити, що ФІА – це провідна світова компанія організації біржової торгівлі з офісами у Лондоні, Сінгапурі та Вашингтоні. Структура ФІА включає в себе кліринговi фірми, біржі, розрахункові палати, торгові фірми і фахівців із більш ніж 48 країн світу, а також представників як постачальників технологій, юристів та інших кваліфікованих кадрів, які обслуговують галузь. ФІА публікує щорічний аналіз біржової діяльності у власному економічному журналі «MarketVoice».

Зокрема, згідно з результатами аналізу, до 2011 року стабільно спостерігалася прогресивна динаміка світового біржового ринку, лише у 2008-2009 роках був помітний певний «застій» у біржовій діяльності, пов'язаний із перебігом Світової фінансової кризи. Однак із 2010 року обсяги торгівлі знову почали зростати. Окрім того, у 2011 році спостерігався рекордний результат біржової торгівлі, коли обсяги торгівлі досягли 24,97 млрд. контрактів, що було майже втричі більше, ніж десять років тому (рис. 1).

У 2012 році обсяги світової біржової торгівлі значно впали, що пов'язано з тим, що Світова фінансова криза та значні цінові коливання спричинили зниження використання на біржах таких фінансових інструментів, як акції, облігації, та сприяли підвищенню необхідності у хеджуванні курсових та цінових ризиків, що мало вплив на зменшення світового біржового обігу в 2012 р. У сукупності вони знизилися на 15,3%, що було найнижчим показником за останні десять років (рис. 1). Падіння обсягів біржової торгівлі спостерігалося на всіх континентах та практично за всіма видами товарів.

У 2013 році ситуація дещо покращилася. Темпи ринку зросли, проте це було дуже незначне зростання

Таблиця 1

Підходи вчених-економістів до трактування поняття «біржа»

Вчений	Трактування поняття
Мамутов В. Хахулін В.	Постійно діючий організований оптовий ринок, на якому здійснюється торгівля біржовими товарами (сировиною, продуктами харчування, промисловими товарами, цінними паперами тощо).
Селезньов В.	Спеціальна установа організація), в якій здійснюється купівля-продаж (біржові угоди) товарів, цінних паперів, валюти, інформації, науково-технічних розробок, а також наймання робочої сили на основі співвідношення попиту та пропозиції. У широкому значенні біржа виступає як організований ринок із зазначеними ресурсами.
Сохацька Є.	Постійно діючий ринок масових замінних цінностей, що функціонує за певними правилами, у конкретному місці і в призначений час.
Ясенецький В.	Організація, що має за мету не тільки торгівлю замінними цінностями, але також і встановлення цін. Встановлення цін на біржі відбувається регулярно й під загальним контролем, тобто покривається авторитетом усіх зборів або його правління. Де такого офіційного котирування цін немає, там немає й біржі.

Джерело: складено автором за [1-4].

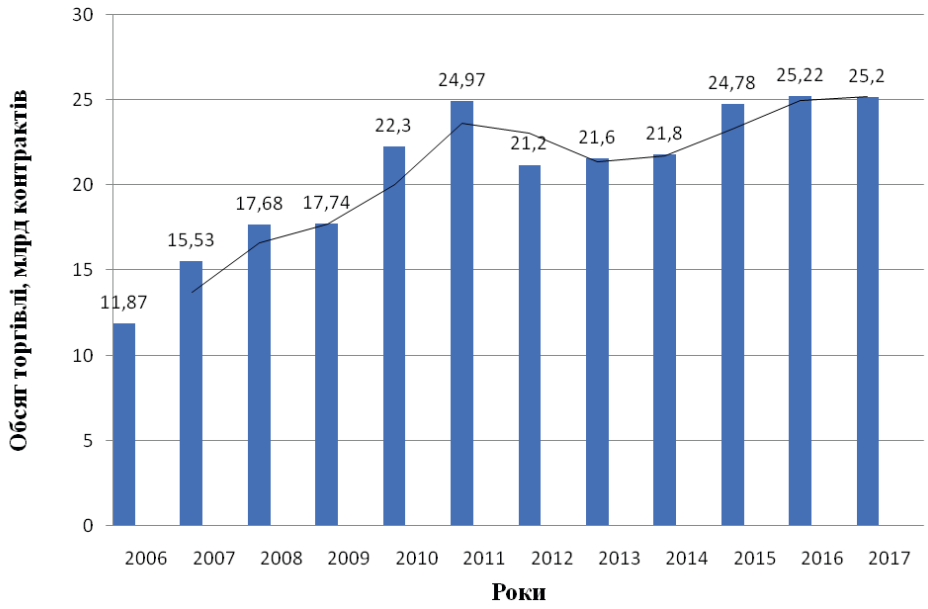

Рис. 1. Динаміка темпів розвитку кон'юнктури світового біржового ринку за 2006-2017 роки, млрд. контрактів

Джерело: складено автором за [5-8].

порівняно із динамікою попередніх років. На світових біржах і далі спостерігалася низька стабільність ведення торгів. Зокрема, у 2014 році рівень зростання біржової торгівлі був незначним, показники динаміки зросли лише на 0,2% порівняно з 2013 роком (рис. 1).

Помітне зростання простежується вже у 2015 році (рис. 1). Зокрема, на світовому рівні загальні обсяги світової біржової торгівлі зросли до 24,78 млрд. контрактів. Рівень зростання був на 15,5% вищим, ніж у 2014 році, і вважається найкращим показником з 2010 року. Однією з основних причин цього зростання була активізація осередку біржової торгівлі в Азії.

Стосовно 2016 року, то можна стверджувати, що обсяг світової біржової торгівлі зріс до рекордного рівня, що становить 25,22 млрд. контрактів (рис. 1). Попередній максимум був встановлений у 2011 році, коли загальний обсяг досяг 24,97 млрд. контрактів. Проте у порівнянні з 2015 роком у відсотках обсяг біржової торгівлі зріс всього лише на 1,7%, що є досить низьким показником. 2017 рік характеризується як «нейтральний» рік для кон'юнктури світового біржового ринку. Загальний рівень торгових контрактів залишився на приблизно такому ж ріні, що й у 2016 році. Проте 2017 рік характеризувався змінами у галузевій та територіальній структурах кон'юнктури світового біржового ринку. Іншими словами, 2017 рік став роком, коли довготривалі тенденції добігли кінця і з'явилися нові тренди.

Аналізуючи динаміку обсягів світового біржового ринку за 2008-2017 роки за регіонами світу, можна стверджувати, що як і десять років тому, так і сьогодні спостерігається активна конкуренція Азійсько-Тихоокеанського регіону та регіону Північної Америки у лідерстві за обсягами торгівлі (рис. 2).

Першість Азійсько-Тихоокеанський регіон зайняв у 2010 році, коли найбільші біржі у США та Європі потерпали від наслідків Світової фінансової кризи, а водночас в Азійсько-Тихоокеанському регіоні відбулося зростання індексу акцій та облігацій. Ця тенденція змінилася у 2012 році, Азійсько-Тихоокеанське зростання пішло у зворотному напрямі. Північна Америка знову зайняла лідерські позиції у 2013 році.

До 2014 року Північна Америка залишалася регіоном з найбільшими темпами зростання біржової торгівлі (рис. 2). Обсяги торгівлі в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, частка якого становила 1/3 світового обсягу, зменшилися. Ще у 2013 році вони становили 7,3 млрд. контрактів, а у 2014 році – 7,25 млрд. контрактів. У Європейському регіоні ситуація була дещо кращою, обсяги торгівлі зросли у 2014 році до 4,45 млрд. контрактів. Найбільший вплив на таку позитивну тенденцію в регіоні мали біржі Західної Європи.

У 2015 році на глобальному рівні динаміка біржової торгівлі мала дуже позитивну тенденцію (рис. 1). Однією з основних причин була активізація діяльності бірж в Азії (рис. 2). У попередні роки біржова торгівля Північної Америки розвивалася найшвидше з-поміж інших регіонів, проте її позиції змістилися у 2015 році, коли загальні обсяги біржової торгівлі у Азійсько-Тихоокеанському регіоні зросли на 33,7%, що становило 9,7 млрд. контрактів – найвищий показник у цьому регіоні. З 2011 року Європейська біржова торгівля також показувала зростання в обсягах на 8,2%. Різким контрастом була Північна Америка, показники якої зросли лише на 0,2%. Латинська Америка, четвертий найбільший регіон світу, зазнавала вже третій рік поспіль зниження обсягів біржової торгівлі, вони впали на 4,4% (рис. 2).

На світовому біржовому ринку у 2015 році Азійсько-Тихоокеанський регіон обійшов Північну Америку (рис. 2). Причина такого активного розвитку біржової торгівлі в цьому регіоні криється насамперед у корейських та китайських біржах, влада яких стала охочіше вводити в обмін нові ф'ючерсні контракти на нові види товарів.

У 2016 році біржова торгова активність на північноамериканських біржах зросла на 4,8% і становила 8,59 млрд. контрактів. Європейська біржова торгова активність зросла на 8,0%, що становило 5,18 млрд. контрактів, а в Латинській Америці спостерігалося зростання на 11,3%, що становило 1,62 млрд. контрактів. У 2016 році Північна Америка і Європа встановили рекорди з погляду загального обсягу біржової торгівлі. На противагу цьому обсяг в Азійсько-Тихоокеанському регіоні знизився на 5,3%, що становило 9,18 млрд. контрактів. На Азійсько-Тихоокеанський регіон, як і раніше, припадав найбільший обсяг біржової торгівлі,

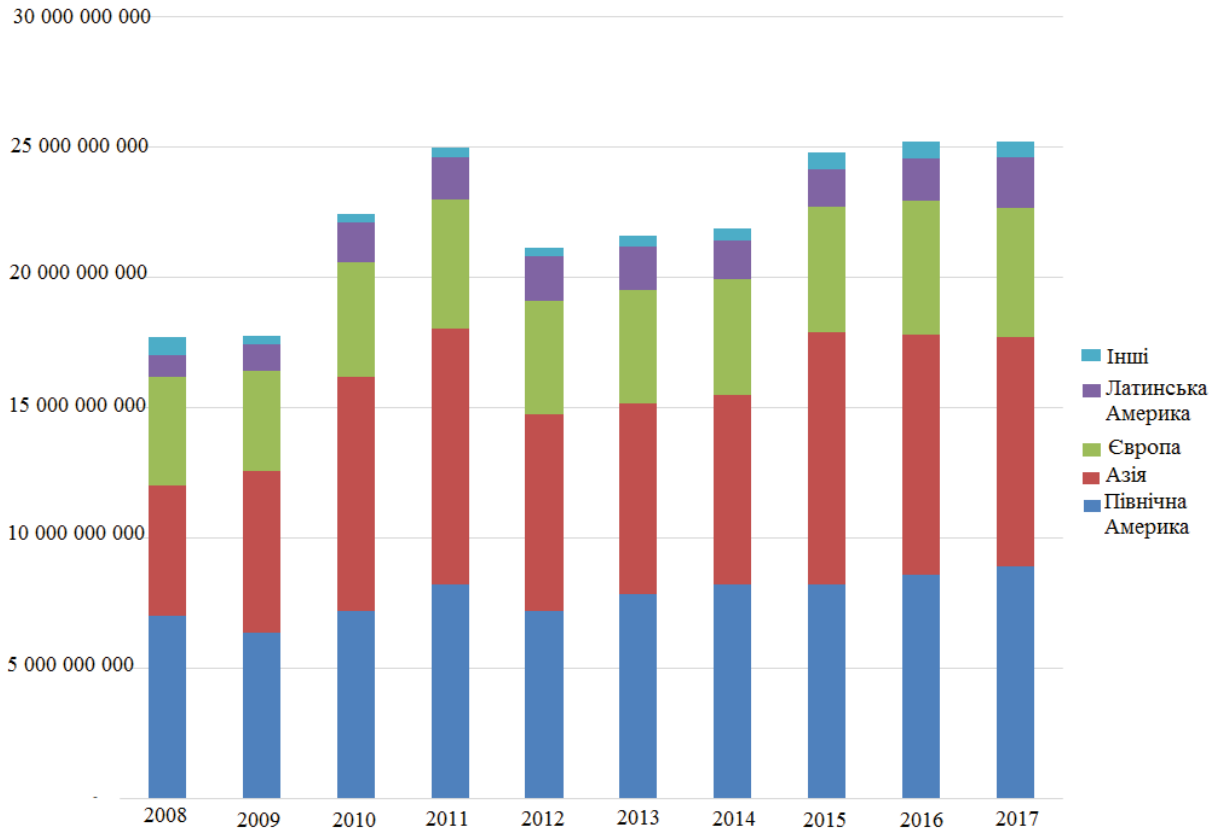

Рис. 2. Динаміка обсягів світової фондової торгівлі за 2008-2017 роки за регіонами світу, млрд. контрактів
Джерело: складено автором за [5-8].

але його частка в загальносвітових торгах знизилася з 39% до 36%.

Зміна регіональних тенденцій була викликана тим, що обсяги біржової торгівлі ф'ючерсами зростають з кожним роком, на відміну від обсягів торгівлі опціонами. Спад біржової активності в торгівлі опціонами був особливо помітний в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, біржі якого здебільшого спиралися на торгівлю саме цим видом контрактів. Тенденція зниження частки та динаміки Азійсько-Тихоокеанського регіону на світовому біржовому ринку тривала і у 2017 році.

Висновки. Підсумовуючи усе зазначене, можна стверджувати, що протягом 2006-2018 років динаміка світового біржового ринку відзначається активним та прогресивним ростом. Були помітні спади в активності, проте станом на 2018 рік спостерігається досить перспективна кон'юнктура світової біржової торгівлі.

Список використаних джерел:

1. Селезньов В.В. Основи ринкової економіки України: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: А.С.К., 2006. 688 с.
2. Ясенецький В.С. Особливості функціонування бірж як складової ринкової інфраструктури. *Бізнес інформ.* 2014. № 1. С. 333-337.
3. Мамутов В.К. Господарське право. Київ: «ЮринкомИнтер», 2002.
4. Сохацька О.М. Біржова справа. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 655 с.
5. Acworth W. 2014 FIA Annual Global Futures and Options Volume: gains in North America and Europe offset declines in Asia-Pacific. *Market Voice*. 2014. Volume 3. P. 44-51.
6. Acworth W. 2015 Annual Survey: Global Derivatives Volume Asia Takes the Lead. *Market Voice.* 2015. Volume 7. P. 28-35.
7. Acworth W. 2016 Annual Volume SurveyGlobal Futures and Options Volume Reaches Record Level. *Market Voice*. 2016. Volume 5 (2). P. 58-79.
8. Acworth W. Annual Volume Survey. *Market Voice.* 2018. URL: https://marketvoice.fia.org/issues/2018-03/2017-annual-volume-survey (дата звернення 20.02.2019).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 339.923.061.1

Бусарєв Д.В.,
кандидат економічних наук, докторант,
ДННУ «Академія фінансового управління»

Busariev Dmytro,
Ph.D. in Economics,
State Educational and Research Institution
«Academy of Financial Management»

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ

Бусарєв Д.В. Теоретичне підґрунтя забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних систем у сучасних умовах розвитку. У статті обґрунтовано важливість дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних систем. Проведено дослідження сутності понять «економічна безпека» та «складна соціально-економічна система». За результатами проведеного дослідження запропоновано власне визначення сутності поняття «економічна безпека складної соціально-економічної системи». Розглянуто терміни «виклик», «ризик», «загроза» та «небезпека» в контексті забезпечення економічної безпеки складної соціально-економічної системи. За результатами дослідження визначено основні рівні економічної безпеки та обґрунтовано взаємозв'язок між ними. Визначено місце і доведено важливість забезпечення економічної безпеки складної соціально-економічної системи як основи сталого розвитку держави.

Ключові слова: економічна безпека, виклик, ризик, загроза, небезпека, забезпечення економічної безпеки складної соціально-економічної системи.

Бусарев Д.В. Теоретические основы обеспечения экономической безопасности сложных социально-экономических систем в современных условиях развития. В статье обоснована важность исследования проблемы обеспечения экономической безопасности сложных социально-экономических систем. Проведено исследование сущности понятий «экономическая безопасность» и «сложная социально-экономическая система». Предложено собственное определение сущности понятия «экономическая безопасность сложной социально-экономической системы». Рассмотрены термины «вызов», «риск», «угроза» и «опасность» в контексте обеспечения экономической безопасности сложной социально-экономической системы. По результатам исследования определены основные уровни экономической безопасности и обоснованно взаимосвязь между ними. Определено место и доказана важность обеспечения экономической безопасности сложной социально-экономической системы как основы устойчивого развития государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, вызов, риск, угроза, опасность, обеспечение экономической безопасности сложной социально-экономической системы.

Busariev Dmytro. Theoretical basis for ensuring the economic security of complex socio-economic systems in modern conditions of development. The security process for any socio-economic system is, without exaggeration, decisive for its development. In order to successfully carry out such a process, it is necessary to take into account a number of factors and conditions of both the internal and external environment, introduce an effective mechanism, develop an adequate system, and the like. The key role in the development of the state is occupied by complex socio-economic systems. It is the type of system through the formation of links between business entities and the ability to influence the state of the national economy that can help the state achieve sustainable development. The article conducted a study of the essence of the concept of «economic security» and «complex socio-economic system». In our opinion, economic security cannot be viewed solely as counteracting internal and external threats, while ignoring such notions as «challenge» and «risk». An own definition of the essence of the concept «economic security of complex socio-economic system» is proposed. Such concepts as «challenge», «risk», «threat» and «danger» are considered in the context of ensuring the economic security of a complex socio-economic system. The place and importance of ensuring economic security of a complex socio-economic system in the development of the state has been determined. Ensuring the economic security of complex socio-economic systems is especially crucial for the state. When ensuring the economic security of a single

enterprise is, first of all, the task of the owner, then for a complex social economic system it is a task that requires combining the efforts of both the owners and the state. The reason is the density of ties between business entities (regardless of ownership) and the impact on the development of the national economy. That is why ensuring the economic security of complex socio-economic systems is possible only with the coordination of the interests of owners, consumers, other enterprises and the state. The priority should be public administration – balanced within the legislative field to form the prerequisites for sustainable development, and these are economic, environmental and social aspects.

Key words: economic security, challenge, risk, threat, danger, ensuring economic security of complex socio-economic system.

Постановка проблеми. Процес забезпечення безпеки для будь-якої соціально-економічної системи є, без перебільшення, визначальним для її розвитку. Для того щоб успішно здійснити такий процес, необхідно врахувати низку факторів і чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, запровадити ефективний механізм, розробити адекватну систему тощо.

Ключову роль у розвитку держави відіграють складні соціально-економічні системи. Саме системи цього виду через формування зв'язків між суб'єктами господарювання і можливістю впливу на стан національної економіки спроможні формувати підґрунтя для сталого розвитку держави.

Для вітчизняної економіки питання забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних систем є надзвичайно актуальним, що зумовлено умовами, в яких опинилися подібні системи через військові дії, політико-економічну нестабільність та неефективну систему державного управління.

Аналіз досліджень та публікацій із проблеми. Суттєвий внесок у дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки зробили такі вчені, як: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінько, В. Герасимчук, М. Єрмошенко, З. Живко, О. Кузьмін, Г. Козаченко, Т. Ковальчук, Я. Котляревський, Л. Мельник, Г. Пастернак-Таранушенко, О. Терещенко, О. Силкін, В. Франчук, А. Штангрет та інші.

З огляду на значний внесок у розвиток проблеми забезпечення економічної безпеки, слід відмітити, що досі не вирішеним і практично не досліджуваним є забезпечення цього виду безпеки для складної соціально-економічної системи.

Метою статті є формування теоретичного базису забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Перші поверхневі згадування і спроби застосування терміна «економічна безпека» датуються XVII ст., коли англієць Дж. Локк [1, с. 29] підкреслював, що важливу роль у сфері безпеки має займати економіка, наголошуючи при цьому на захисті власності.

Суттєвий поштовх в еволюції поняття «економічна безпека» зробив відомий на весь світ економіст А. Сміт [2, с. 443], який вважав, що економічна безпека досягається завдяки задоволенню приватних інтересів підприємців і вільній конкуренції. При цьому відмічаючи, що стабільність та економічна безпека є функцією «невидимої руки ринку». Його ідеї були розвинуті А. Маршалом [3, с. 304], який стверджував, що запорукою забезпечення економічної безпеки є узгодження інтересів учасників ринку.

Значний внесок у розвиток державного регулювання у сфері забезпечення економічної безпеки привніс не менш відомий економіст Дж. М. Кейнс, який вважав, що досягнути економічної безпеки можливо лише подолавши такі проблеми, як: неефективне державне регулювання; нестабільність економічного зростання; безробіття [4, с. 300].

Високої актуалізації проблематика забезпечення економічної безпеки набрала після настання світової економічної кризи 30-х років XX ст. Так звана «велика депресія» стала свого роду передумовою до того, що проблеми економічної безпеки були озвучені президентом США того часу Ф. Рузвельтом [5, с. 5]. Він вважав, що федеральний уряд повинен відповідати не лише за політичну безпеку, але й за економічну. З цією ціллю було створено федеральний Комітет з економічної безпеки у 1934 році. Економічна безпека в той час розглядалась як частина національної і передбачала забезпечення рівноваги і стійкості економіки держави.

В Україні ж питання забезпечення економічної безпеки почали розглядати в 90-х роках після отримання незалежності і також лише в контексті забезпечення національної безпеки. Поступово розвиток науки й економіки загалом змінив бачення щодо сутності поняття «економічна безпека» серед наукової спільноти.

У контексті ефективного використання наявних ресурсів економічну безпеку розглядає В.І. Воробйов [6, с. 38]. Він стверджує, що такого роду безпека досягається лише тоді, коли максимально ефективно використовують ресурси з метою реалізації інтересів відповідно до стратегічних цілей і завдань.

У розрізі стійкісного підходу до визначення сутності поняття «економічна безпека» підійшли В.Т Шлемко та І.Ф. Бінько [7, с. 8], які наголошують на тому, що економічна безпека – це стан, за якого дозволяється зберегти стійкість національної економіки до внутрішніх і зовнішніх загроз.

На нашу думку, економічну безпеку не можна розглядати винятково як протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам, залишаючи при цьому поза увагою такі поняття, як «виклик» та «ризик».

На нашу думку, влучним і таким, що найкраще розкриває сутність поняття «економічна безпека», є визначення, надане Т.І. Єфименко [8, с. 73], яка вважає, що це сукупність економічних умов, які забезпечують дотримання національних інтересів або стабільний стан економічної системи, її невразливість до внутрішніх та зовнішніх викликів. Тому, базуючись на її визначенні і розширивши його, ми вважаємо, що під економічною безпекою слід розуміти такий стан економічної системи, який забезпечить її стабільність та дотримання національних інтересів, що можливо за умови своєчасного розпізнавання викликів, мінімізації ризиків, протидії (адаптації) до загроз та небезпек.

Якщо розглядати основні трактування поняття «складна соціально-економічна система» в розрізі корінної думки, яку хотів передати автор, то можна дійти

висновку, що вона часто суттєво відрізняється (табл. 1).

Після проведеного нами теоретичного дослідження основних наукових поглядів щодо сутності поняття «складна соціально-економічна система» ми частково погоджуємося з думкою про те, що цей тип систем – це ніщо інше, як сукупність певної кількості соціально-економічних систем. Отже, виходячи з цього, ми можемо стверджувати, що під складною соціально-економічною системою слід розуміти сукупність соціально-економічних систем, які тісно пов'язані і взаємодіють між собою та формують цілісний, багаторівневий і складний організм, який здійснює суттєвий вплив на основне середовище свого функціонування.

Нині питанню дослідження сутності поняття «економічна безпека складної соціально-економічної системи» приділено дуже мало уваги, і якщо проводяться певні дослідження, то лише поверхнево.

Так, до прикладу, С.В. Васильчак та В.І. Франчук [13, с. 241], розглядаючи шляхи забезпечення економічної безпеки соціально-економічної системи, під економічною безпекою корпорації як складної соціально-економічної системи розуміють її стан у межах граничних значень і здатність протидіяти загрозам чи небезпеці та сприяти реалізації корпоративних економічних інтересів як основних шляхів її розвитку.

Більш поверхнево, лише в розрізі загальної безпеки, безпеку складних систем розглядає А.Б. Качинський у своїй роботі. Він стверджує [11, с. 331], що під безпекою складних систем слід розуміти спроможність систем мінімізувати ризики для основних об'єктів захисту не тільки в умовах виникнення та існування загроз, але й у разі їх реалізації, зберігаючи при цьому свою структуру незмінною.

Таким чином, як видно, сьогодні в науковій літературі дуже рідко можна бачити тлумачення такого поняття, як «безпека складної соціально-економічної системи», а в контексті економічної – ще менше. Причиною такої низької наукової уваги є те, що більшість науковців досліджують проблеми забезпечення економічної безпеки, вже обравши конкретний вид складних соціально-економічних систем.

Ми за результатами проведення теоретичного дослідження таких понять, як «економічна безпека» та «складна соціально-економічна система», пропонуємо під економічною безпекою складної соціально-економічної системи розуміти такий стан системи, за якого забезпечується захищеність і стабільність кожної із її соціально-економічних систем, які входять до її складу, через розпізнавання викликів, мінімізацію ризиків, протидію (адаптацію) зовнішнім і внутрішнім загрозам та небезпекам.

Економічній безпеці складних соціально-економічних систем притаманні такі невід'ємні складники категорійного апарату поняття «економічна безпека», як «виклик», «ризик», «загроза» та «небезпека».

Вважаємо, що під викликами в розрізі забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних систем слід розуміти такий комплекс явищ та обставин, які постійно існують у діяльності системи загалом і в кожному її елементі зокрема і потребують належного моніторингу та відповідної реакції у разі загострення впливу, оскільки можуть привести як до позитивних, так і до негативних наслідків.

Поняття «ризик» застосовують у практично у всіх наукових напрямах, але саме для забезпечення економічної безпеки воно має найбільше значення, оскільки може привести до різних наслідків. Як відмічає наш зарубіжний колега А. Уіллетт [14, с. 6], ризик – це об'єктивне явище, дія якого перебуває в кореляційній залежності із суб'єктивною невизначеністю виникнення небажаної події.

У контексті забезпечення економічної безпеки складної соціально-економічної системи ризик – це явища, які потребують постійного аналізу на кожному етапі діяльності цього типу систем і за необхідності застосування заходів щодо їх уникнення та/або мінімізації.

У трактуванні сутності поняття «загроза» нині є значна кількість різносторонніх поглядів, як з боку вітчизняних учених, так і з боку зарубіжних. До прикладу, чеський вчений М. Балабан [15, с. 8] розглядає загрозу в зовсім іншому напрямі і прирівнює її до «стратегічного шоку», який відчуває система економічної безпеки від її впливу. При цьому він зазначає, що загрози неможливо повністю передбачити та контролювати.

На нашу думку, найбільш узагальненим і точним є трактування, запропоноване А.М. Штангретом та Я.В. Котляревським [16, с. 78], які під загрозами розуміють сукупність негативних факторів або умов зовнішнього і внутрішнього середовища, які приводять до зниження рівня безпеки.

Отже, під загрозами економічній безпеці складної соціально-економічної системи слід розуміти таку

Таблиця 1

Основні підходи до тлумачення сутності поняття «складна соціально-економічна система» в розрізі корінної думки

Автори	Тлумачення сутності поняття
Корінна думка: включає в себе складні елементи та або/компоненти	
Ешбі В. [9]	складна соціально-економічна система включає в себе значну кількість складних за своєю сутністю і розумінням елементів та або/компонентів
Корінна думка: система, для якої характерна самоорганізація і саморозвиток	
Холод С.Б. [10]	складна соціально-економічна система – це система, якій притаманна самоорганізація і саморозвиток
Корінна думка: система, для якої характерна нетиповість, непередбачуваність	
Качинський А.Б. [11, с. 331];	складна соціально-економічна система є за своєю природою нетиповою, непередбачуваною, заплутаною і характеризується складністю у власних параметрах
Корінна думка: сукупність соціально-економічних систем	
Парахіна В.Н., Галеєв Є.В, Ганшина Л.Н. [12]	складна соціально-економічна система включає в себе значну кількість соціально-економічних систем, які й утворюють єдину складну систему

Джерело: сформовано автором за результатами дослідження [9-12]

сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів негативного характеру, які на усіх рівнях діяльності системи можуть суттєво вплинути на її рівень безпеки та без належної реакції можуть призвести до фатальних наслідків.

Небезпека під час діяльності будь-якої соціально-економічної системи – це, можливо, найбільше випробування для кожного власника і потребує значної кількості зусиль і ресурсів, щоб протидіяти їй. Її руйнівна сила дуже важко прогнозується і може в дуже короткий період часу охопити всю систему. У такому контексті влучним є визначення, запропоноване М.М. Єрмошенко [17, с. 21]. Так, він стверджує, що небезпека – це об'єктивно наявна можливість негативного впливу на певний механізм або систему, соціальний організм, унаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо.

Небезпека в контексті забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних систем – це явище, яке може здійснювати негативний вплив на кожний структурний елемент системи і без належної протидії призвести до його руйнації.

Сформувавши за результатами проведеного дослідження категорійний апарат поняття «економічна безпека складної соціально-економічної системи», визначимо її роль і місце в загальній ієрархії рівнів економічної безпеки. Для цього спершу необхідно визначити основні рівні економічної безпеки.

Науковий аналіз показав, що нині є різні погляди стосовно того, який повинен мати вигляд ієрархії рівнів економічної безпеки. До прикладу, Н.О. Лоханова [18, с. 53] виділяє чотири рівні економічної безпеки: національна безпека, економічна безпека регіону, підприємства та особи.

Коли в ієрархії рівнів економічної безпеки, запропонованій О.Г. Дзьобою, Л.Є Сімків та С.М. Кафкою [19], економічна безпека особи взагалі відсутня, вони акцентують увагу на глобальній і міжнародній економічній безпеці.

Ми дійшли висновку, що ієрархія рівнів економічної безпеки має включати такі рівні, як: міжнародний, економічна безпека держави, економічна безпека регіону, економічна безпека галузі, економічна безпека окремо взятого підприємства та економічна безпека особи.

Процес забезпечення економічної безпеки складної соціально-економічної системи проходить і впливає на забезпечення цього виду безпеки для кожного рівня ієрархії, починаючи від міжнародного і закінчуючи безпекою окремо взятої особи (рис. 1).

Висновки і пропозиції. Забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних систем, такі як паливно-енергетичний комплекс, є особливо визначальним для держави. Якщо забезпечення економічної безпеки окремо взятого підприємства – це насамперед завдання власника, то для складної соціальної економічної системи – це завдання, яке потребує поєднання зусиль як власників, так і держави. Причиною є щільність зв'язків між суб'єктами господарювання (незалежно від форм власності) і впливу на розвиток національної економіки. Саме тому забезпечення економічної безпеки складних соціально-економічних

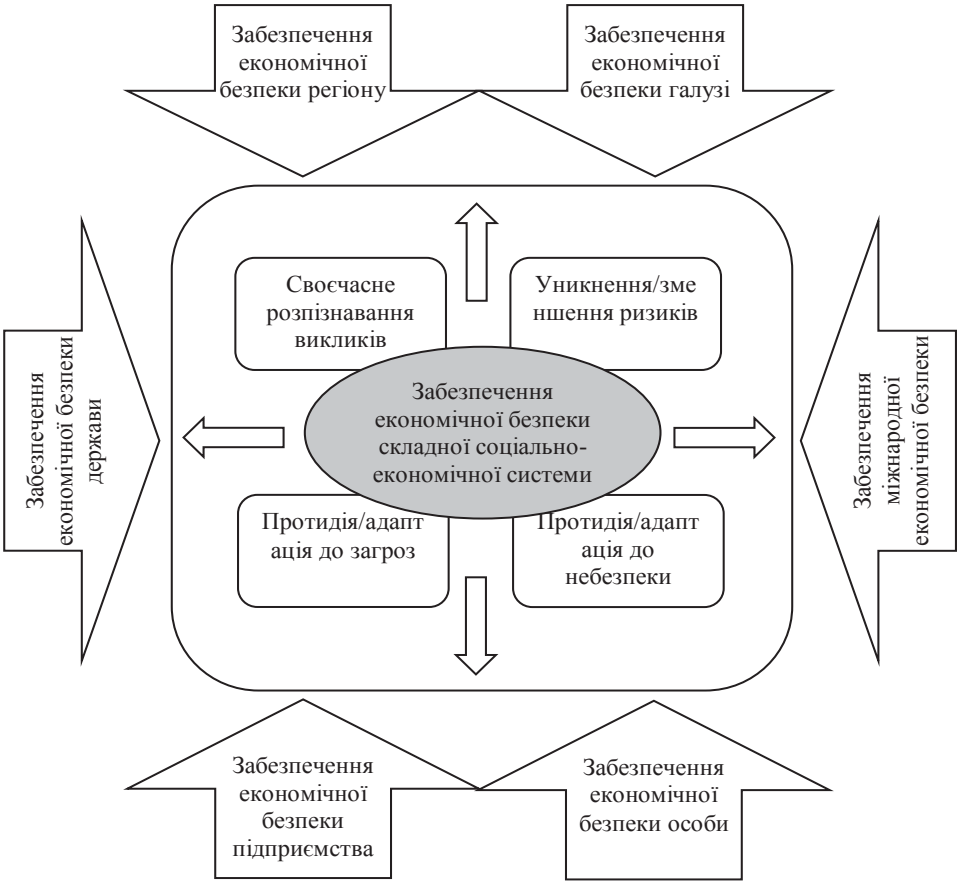

Рис. 1. Забезпечення економічної безпеки складної соціально-економічної системи через усі її рівні ієрархії

систем можливе лише за узгодження інтересів власників, споживачів, інших підприємств та держави. Пріоритетом повинно бути державне управління – збалансоване в межах законодавчого поля для формування передумов сталого розвитку, а це економічні, екологічні та соціальні аспекти. Подальшого вивчення та аналізу потребують особливості функціонування складних соціально-економічних систем з огляду на специфіку їхньої діяльності для того, щоб більше детальніше дослідити і вирішити наявні проблеми.

Список використаних джерел:

1. Корчевська Л.О. Синергетичне управління економічною безпекою підприємства. Херсонський національний технічний університет. дис. … докт. екон. наук : 08.00.04. 2017. 501 с.
2. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. *University of Chicago Press*. 1977. 1152 p.
3. Marchall A. Principles of Economics. *Cosimo Inc*. 2006 (original 1890). P. 304.
4. Kaynes J.M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. *Palgrave maclillan*. 1936. 404 p.
5. Roosevelt F.D. Fireside Chats. *University of Oklahoma Press*. 1992. 326 p.
6. Воробйов В.І. Методичні основи побудови комплексної системи економічної безпеки підприємства. *Наук. зап. (Укр. акад. друкарства)*. 2011. № 1 (19) . С. 38-44.
7. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. К.: НІСД, 1997. 120 с.
8. Єфименко Т.І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки. ДННУ «Акад. фін. управління». К., 2016. 447 с.
9. Ashby W.R. Introdução à cibernética (G. K. Guinsburg, Trans.). *Perspectiva, São Paulo.* 1970.
10. Холод С.Б. Інфраструктурне забезпечення саморозвитку на мезорівні: концепція та методологія : дис. … докт. екон. наук : 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» ; Одеська нац. акад. харчових технологій. Одеса, 2017. 480 с.
11. Качинський А.Б. Безпека складних систем. – К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2017. 498 с.
12. Парахіна В.Н., Галеєв Є.В., Ганшина Л.Н. Муніципальне управління. ІНТУІТ. 2010. 493 с.
13. Васильчак С.В., Франчук В.І. Шляхи забезпечення безпеки соціально-економічних систем. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2009. Вип. 19.13. С. 237-241.
14. Willett A. The Economic Theory of Risk Insurance, *University of Pensylvania Press*, Philadelphia 1951, P. 6.
15. Balaban M. Key trends, threats and risks of the political, economic, social and security development in the world in 2020-2025 horizon. *The science for population protection.* 1/2010. P. 8.
16. Штангрет А.М., Котляревський Я.В. Сутність поняття «безпека» та взаємопов'язаних з нею категорій. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2010. № 2. С. 75-83.
17. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : Національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 399 с.
18. Лоханова Н.О. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблеми питання, концепція розвитку. *Економіст*. 2005. № 2. С. 52-56.
19. Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку соціально-економічних систем в контексті підвищення енергетичної безпеки України: колективна монографія / За заг. ред. О.Г. Дзьоби, Л.Є. Сімків, С.М. Кафки. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2017. 276 с.

УДК 334.784

Лохман Н.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та бізнесу,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Lokhman Natalya,
Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at in Department of Economics and Business,
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mikhail Tugan-Baranovsky

АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «ІННОВАЦІЙНИЙ КЛАСТЕР»

Лохман Н.В. Аналіз категорії «інноваційний кластер». Стаття присвячена характеристиці підходів до визначення та узагальнення поняття інноваційного кластера. Зазначено, що інноваційний кластер – це єдиний економічний організм, який охоплює, крім матеріальних і фінансових ресурсів, ще й специфічні фактори виробництва. Встановлено, що визначення пріоритетних секторів і потенціалу розвитку інноваційних кластерів має відбуватися на основі детального аналізу наявних виробничих, фінансових, науково-дослідних,

інноваційних та організаційних ресурсів. Доведено, що категорія «інноваційний кластер» – це складне багатовекторне поняття, яке виступає основою розвитку інноваційної економічної системи; розуміння поняття інноваційного кластера передбачає аналіз різних поглядів щодо його характеристики на основі застосування таких методологічних підходів: системного, функціонального, процесного, ресурсного, результативного.

Ключові слова: інноваційний кластер, підхід, мережа, інноваційна система, ресурси, результат.

Лохман Н.В. Анализ категории «инновационный кластер». Статья посвящена характеристике подходов к определению и обобщению понятия инновационного кластера. Отмечено, что инновационный кластер – это единый экономический организм, который охватывает, кроме материальных и финансовых ресурсов, еще и специфические факторы производства. Установлено, что определение приоритетных секторов и потенциала развития инновационных кластеров должно происходить на основе детального анализа имеющихся производственных, финансовых, научно-исследовательских, инновационных и организационных ресурсов. Доказано, что категория «инновационный кластер» – это сложное многовекторное понятие, которое выступает основой развития инновационной экономической системы; понимание понятия инновационного кластера предусматривает анализ различных точек зрения для его характеристики на основе применения таких методологических подходов: системного, функционального, процессного, ресурсного, результативного.

Ключевые слова: инновационный кластер, подход, сеть, инновационная система, ресурсы, результат.

Lokhman Natalya. Analesis of the category "innovation cluster". The article is devoted to the description of approaches to the definition and generalization of the concept of innovation cluster. The main condition for the effective functioning of the innovation space is the formation and development of an innovation cluster. Nowadays cluster politics and the process of clustering the national economy occupy one of the central places in modern economic science. An analysis of the definitions of the concept of innovation cluster proved the diversity of views on this issue. Most authors believe that the innovation cluster is a specific system, namely: networks of innovation-entrepreneurial type, groups of interconnected companies, innovation system, integral system of enterprises, group of enterprises, network interaction, enterprise alliance, subsystem element throughput, flexible and mobile structure. A number of authors consider this concept from a functional point of view, that is, they define the innovation cluster as the interaction of different functions: the generation of scientific knowledge; distribution of new knowledge and discoveries; production of innovative products; production, marketing, finance; training highly skilled specialists, etc. Proponents of the process approach define the innovation cluster as an opportunity to implement the innovation process, while the key points are the innovation chain from the development of a fundamental scientific idea to the production and distribution of finished products. Some authors focus on defining the content of the concept of the innovation cluster on the use of resources. Other authors define the innovation cluster from the point of view of obtaining a result (high-tech products, introduction of innovations, synergistic effect, economic and social results). Innovation cluster is the only economic entity that covers not only material and financial resources, but also high-specific factors of production (intellectual work, scientific ideas and developments), it can only develop with the constant creation and implementation of innovations and high innovative ability of cluster participants. In general, any cluster today can be called innovative in the broad sense, that is, innovations can arise from the improvement of the methods that cluster members organize their own activities, develop, produce and distribute products.

Key words: innovation cluster, approach, network, innovation system, resources, result.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економічного інноваційного простору вимагає наявності та взаємозв'язку його окремих складників, а це можливо, якщо сформовано цілісні мережі інноваційних елементів.

Головною умовою ефективного функціонування інноваційного простору є формування та розвиток інноваційного кластера. Нині кластерна політика і процес кластеризації національної економіки займають одне з центральних місць у сучасній економічній науці [3, с. 61]. Кластерний розвиток є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності [2].

Тому однією із найефективніших сучасних прогресивних організаційних форм інноваційного співробітництва та забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів господарювання є інноваційний кластер [12, с. 198]. У зв'язку з цим доцільним є детальний аналіз сутності та розуміння поняття інноваційного кластера.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. У своїх наукових працях вітчизняні та закордонні дослідники з питань інноватики [1-22] В.А. Агафонов, В.А. Андрєєва, В.В. Білик, А.І. Бірюков, А.О. Князєвич, І.Г. Брітченко, І.О. Дегтярьова, В.С. Дубовик, Н.В. Єжакова, Е.В. Забуга, А.В. Ковальов, Т.І. Компанієць, М.В. Ластівка, Г.Є. Мазнєв, К.Е. Малая, Н.О. Могхарбел, Г.С. Мерзлікіна, І.В. Пшеничніков, Е.А. Монастирний, Л.А. Некрасова, С.О. Попенко, О.М. Носик, Т.А. Оніпко, В.Г. Прушківський, С.І. Бурма, В.І. Колесников, А.Р. Садрієв, К.В. Саяпіна розуміють по-різному поняття інноваційного кластера. Тому питання аналізу та упорядкування категорії «інноваційний кластер» з погляду різних методологічних підходів потребує уваги та систематизації.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є характеристика підходів до визначення та узагальнення поняття інноваційного кластера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст поняття інноваційного кластера та підходи до його визначення наведені в таблиці 1.

Аналіз визначень поняття інноваційного кластера довів різноманітність поглядів із цього питання.

Таблиця 1

Підходи до визначення та узагальнення поняття інноваційного кластера

Підхід	Базис визначення	Визначення	Автор
1	2	3	4
системний	інноваційно-підприємницькі мережі	ІК – різновид великих мереж інноваційно-підприємницького типу, що є особливо ефективним в умовах кризи	Князевич А.О., Брітченко І.Г. [12, с. 27]
	групи взаємозалежних компаній	ІК (регіональний) – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній та пов'язаних із ними організацій, які діють у сфері інновацій, взаємодоповнюють один одного та сприяють розвитку, як кожного елемента кластеру, так й інноваційного потенціалу регіону загалом.	Прушківський В.Г., Бурма С.І., Колесников В.І. [20, с. 29]
	інноваційна система	ІК – багаторівнева інноваційна система, мета якої – вирішення зростаючих складних завдань інноваційного розвитку регіону.	Садрієв А.Р. [21, с. 21]
	цілісна система підприємств	ІК – це цілісна система підприємств, організацій, інноваційних стартапів, науково-дослідних центрів та центрів підготовки висококваліфікованих кадрів з виробництва та комерціалізації готового інноваційного продукту, що має довгострокові конкурентні переваги.	Ластівка М.В. [12, с. 198]
	група підприємств	ІК – це цілеспрямовано сформована група підприємств, що функціонують на базі центрів генерації наукових знань і бізнес-ідей, підготовки висококваліфікованих фахівців	Бирюков А.И. [4, с.16]
	мережна взаємодія	ІК – це мережа підприємств і організацій, створена на засадах довгострокових контрактів, форма мережної взаємодії між фірмами	Дубовик В.С. [7]
	гнучка і рухлива структура	ІК – гнучка і рухлива структура завдяки різноманітності економічних інтересів взаємодіючих суб'єктів кластера	Забуга Е.В. [9]
функціональний	ринковий механізм	ІК (диверсифікований) являє собою об’єднання різних організацій (промислових компаній, дослідницьких центрів, органів державного управління, громадських організацій тощо), яке дозволяє використовувати переваги двох способів координації економічної системи – внутрішньофірмової ієрархії і ринкового механізму, що дає можливість більш швидко й ефективно розподіляти нові знання, наукові відкриття та винаходи всередині регіону.	Компанієць Т.І. [11, с. 67]
	інтегрований осередок	ІК – це інтегрований осередок генерації наукових знань, ідей, центрів підготовки висококваліфікованих кадрів, які випускають інноваційну і наукомістку продукцію, що має довгострокові конкурентні переваги	Єжакова Н.В. [8, с. 20]
	виробництво маркетинг	ІК виробляє конкурентоспроможну продукцію або послуги; має в наявності безліч малих і середніх підприємств, які обслуговують основні підприємства (компанії) в рамках діючої маркетингової політики; ефективність виробництв, що забезпечують базове виробництво факторами виробництва, повинна бути адекватною базовому, щоб уникнути ситуації «відставання» і забезпечувати стабільність функціонування підприємств і організацій кластера, організованих в технологічні ланцюжки	Агафонов В.А. [1]
	центри конкурентні переваги	ІК – це кластер, який має в своєму складі центри генерації наукових знань, центри генерації бізнес-ідей, центри підготовки висококваліфікованих фахівців; що випускає продукцію, що володіє довгостроковими конкурентними перевагами; діє на перспективних ринках, що зростають, або формує нові ринки збуту	Монастирний Е.А. [16, с. 40]
	група підприємств	ІК – це цілеспрямовано сформована група підприємств, що функціонують на базі центрів генерації наукових знань і бізнес-ідей, підготовки висококваліфікованих фахівців	Бирюков А.В. [4]
	різні сфери діяльності	ІК – це особливим чином організований простір, що є об'єднанням різних підприємств і організацій, що представляють різні сфери діяльності: наука, освіта, фінансові установи та інші, які здійснюють інноваційні проекти і виробляють інноваційні продукти	Малая К.Е., Могхарбел Н.О. [14, с. 101]
процесний	інноваційний ланцюжок	ІК є динамічною системою, що забезпечує саморозвиток на основі реалізації синергетичного ефекту; він включає весь інноваційний ланцюжок від генерації наукових знань в освітніх і дослідницьких організаціях і формування на їх основі бізнес-ідей до реалізації товарної продукції на традиційних або нових ринках збуту	Білик В.В. [3, с. 62]
	інноваційний ланцюжок	ІК включає в себе весь інноваційний ланцюжок від генерації наукових знань і формування на їх основі бізнес-ідей до реалізації товарної продукції на традиційних або нових ринках збуту	Монастирний Е.А. [16, с. 41]

1	2	3	4
ресурсний	спільне використання ресурсів	ІК – взаємодіія інноваційних стартапів, малих, середніх і великих підприємств, а також науково-дослідних центрів, що діють у певній галузі, де стимулювання до ведення інноваційної діяльності відбувається шляхом постійної активної взаємодії, спільного використання наявних ресурсів, обміну знаннями та досвідом, а також завдяки передачі технологічних особливостей, системності та розповсюдження інформації серед усіх учасників кластера	Саяпина К.В. [22, с. 91]
	використання ресурсів	ІК – це форма організації інноваційної діяльності шляхом територіальної концентрації та використання ресурсів (матеріальних, інтелектуальних, організаційних, людських тощо) на всіх стадіях інноваційного процесу	Носик О.М. [18, с. 110]
	ресурси	ІК – це єдиний економічний організм, який охоплює крім матеріальних і фінансових ресурсів ще є високоспецифічні фактори виробництва (інтелектуальну працю, наукові ідеї та розробки), він здатний розвиватися тільки за постійного створення і впровадження новацій та високої інноватиивної здібності учасників кластеру	Мазнєв Г.Є. [13, с. 64-65]
	взаємозв’язок ресурсів	ІК як підсистема регіональної інноваційної системи – це сукупність: елементів кластера, що мають свою внутрішню структуру; взаємозв'язків між елементами, що виражаються у фінансових, інформаційних, матеріальних і людських ресурсах, інтенсивність яких вища, ніж у системі загалом	Монастирний Е.А. [16, с. 41]
результативний	високотехнологічна продукція	ІК являє собою високотехнологічні компанії, діяльність яких пов’язана з виробництвом високотехнологічної продукції	Оніпко Т.А. [19, с. 447]
	впровадження інновацій	ІК – географічна концентрація підприємств для підвищення їхньої конкурентоспроможності шляхом упровадження інновацій	Некрасова Л.А. [17, с. 132]
	високотехнологічні продукти синергетичний ефект	ІК – відособлена за галузевим характером група інноваційних утворень, господарюючих суб’єктів, державних адміністративних і науково-освітніх установ, які поєднують формальну самостійність і внутрішню конкуренцію з кооперацією, наявність єдиного центру управління, мета функціонування якої полягає у відтворенні високотехнологічних продуктів і досягненні загального регіонального синергетичного ефекту	Мерзликіна Г.С. [15, с. 102]
	економічні і соціальні результати	ІК створює найсприятливіші умови для реалізації людського капіталу та інновацій, що, у свою чергу, забезпечує високі економічні і соціальні результати цих утворень, а також територій, на яких вони розміщуються.	Дегтярьова І.О. [6]

Більшість авторів (А.О. Князєвич, І.Г. Брітченко, В.Г. Прушківський, С.І. Бурма, В.І. Колесников, А.Р. Садрієв, М.В. Ластівка, А.І. Бірюков, В.С. Дубовик, П.П. Шутов, Е.Р. Хакимова, Е.В. Забуга) дотримуються думки, що інноваційний кластер являє собою специфічну систему, а саме: мережі інноваційно-підприємницького типу, групи взаємозалежних компаній, інноваційну систему, цілісну систему підприємств, групу підприємств, мережну взаємодію, альянс підприємств, наскрізний елемент підсистем, гнучку і рухливу структуру. Низка авторів (Т.І. Компанієць, Н.В. Єжакова, В.А. Агафонов, Е.А. Монастирний, А.В. Бірюков, К.Е. Малая, Н.О. Могхарбел) розглядають це поняття з функціонального погляду, тобто визначають інноваційний кластер як взаємодію різних функцій, таких як: генерація наукових знань; розподіл нових знань і відкриттів; випуск інноваційної продукції; виробництво, маркетинг, фінанси; підготовка висококваліфікованих фахівців тощо. Прихильники процесного підходу (В.В. Білик, В.С. Шовкалюк, Е.А. Монастирний) визначають інноваційний кластер як можливість реалізувати інноваційний процес, при цьому ключовим моментом виступає інноваційний ланцюжок від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції. Такі автори, як К.В. Саяпина, О.М. Носик, Г.Є. Мазнєв, Е.А. Монастирний, концентрують увагу під час визначення змісту поняття інноваційного кластера на використанні ресурсів. А деякі автори (Т.А. Оніпко, Л.А. Некрасова, С.О. Попенко, Г.С. Мерзлікіна, І.В. Пшеничников, І.О. Дегтярьова) дають визначення інноваційного кластера з позиції отримання результату (високотехнологічної продукції, впровадження інновацій, синергетичного ефекту, економічних і соціальних результатів).

Як слушно стверджує автор Г.Є. Мазнєв, інноваційний кластер – це єдиний економічний організм, який охоплює, крім матеріальних і фінансових ресурсів, ще є високоспецифічні фактори виробництва (інтелектуальну працю, наукові ідеї та розробки), він здатний розвиватися тільки за постійного створення і впровадження новацій та високої інноватиивної здібності учасників кластера [13, с. 64-65].

Будь-який кластер сьогодні можна назвати інноваційним у широкому розумінні, тобто нововведення можуть виникнути від удосконалення методів, якими учасники кластеру організують власну діяльність, розвивають, виробляють та розподіляють продукцію [5, с. 29].

З погляду ресурсного і результативного підходів, створення і розвиток інноваційних кластерів сьогодні можливий тільки якщо мають місце визначений інноваційний потенціал та економічний ефект від функціонування цього кластера.

Взаємодія окремих учасників інноваційного кластера передбачає не тільки взаємовигідну взаємодію з питань використання ресурсного потенціалу та отримання результатів, а й колегіальну відповідальність.

Визначення пріоритетних секторів і потенціалу розвитку інноваційних кластерів має відбуватися на основі

детального аналізу наявних виробничих, фінансових, науково-дослідних, інноваційних та організаційних ресурсів економіки, що вимагає здійснення кластерних досліджень та побудови державної програми розвитку кластерів, яка має виступати складовою частиною національної стратегії інноваційного розвитку у промисловості [10].

Висновки. З наведеного вище можна дійти таких висновків: категорія «інноваційний кластер» – це складне багатовекторне поняття, яке виступає основою розвитку інноваційної економічної системи; розуміння поняття інноваційного кластера передбачає аналіз різних поглядів щодо його характеристики на основі застосування таких методологічних підходів: системного, функціонального, процесного, ресурсного, результативного. Напрямами подальших досліджень має стати визначення та аналіз структури інноваційного кластера як складної системи.

Список використаних джерел:

1. Агафонов В.А. Региональные инновационные кластеры. *Региональная экономика и управление*. 2015. № 3 (43). URL: http://eee-region.ru/article/4301/ (дата звернення: 22.08.2018).
2. Андрєєва В.А. Інтеграція підприємств регіону в інноваційний кластер. *Вчені записки Університету «КРОК». Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 42. С. 146-153.
3. Білик В.В. Переваги формування інноваційних кластерів в сучасній економіці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 21. Ч. 1. С. 61-64.
4. Бирюков А.И. Формирование инновационных кластеров в высокотехнологичных отраслях промышленности : автореф. дис. … на получение степени докт. эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». М. 2007. 40 с. URL: http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/economich/2009/26-10/BIRUKOVAV.doc (дата звернення: 26.08.2018).
5. Князевич А.О., Брітченко І.Г. Кластерний підхід до створення інноваційної інфраструктури країни. *Науковий вісник Мукачівського державного університет. Серія Економіка.* 2015. Вип. 2 (4). Ч. 1. С. 24-29.
6. Дегтярьова І.О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyaryova.pdf (дата звернення: 28.08.2018).
7. Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону. *Продуктивні сили України.* 2009. № 1. С. 153-163. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/5907/17-Dubovyk.pdf?sequence=1. (дата звернення: 12.09.2018).
8. Єжакова Н.В. Оцінка взаємодії елементів інноваційного кластера. *Экономика Крыма.* 2010. № 4. С. 20-25. URL: http://www.readera.org/article/otsinka-vzayemodiye-elementivinnovatsiynoho-klastera-10187808.html. (дата звернення: 5.09.2018).
9. Забуга Е.В. Инновационная среда кластера. *Современные технологии управления.* 2014. № 11 (47). URL: http://sovman.ru/article/4703/ (дата звернення: 26.08.2018).
10. Ковальов А.В. Інноваційні кластери промисловості України. Проблеми та шляхи їх рішення. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Вип. 2 (1). С. 129-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Traeiv_2013_2%281%29__21 (дата звернення: 22.08.2018).
11. Компанієць Т.І. Кластери як інноваційна форма розвитку регіональної економіки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2013. № 4 (24). С. 65-68.
12. Ластівка М.В. Теоретичні основи формування та розвитку інноваційних кластерів в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 5. С. 195-198.
13. Мазнєв Г.Є. Інноваційні технологічні кластери: особливості та застереження. *Економіка АПК.* 2013. № 8. С. 63-67.
14. Малая К.Э., Могхарбел Н.О. Инновационный кластер – основной фактор инновационного развития. *Известия ВолгГТУ.* 2016. С. 100-103.
15. Мерзликина Г.С., Пшеничников И.В. Формирование региональной модели кластерообразования. *Вестник ВГУИТ.* 2015. № 3. С. 201-209.
16. Монастырный Е.А. Инновационный кластер. *Инновации*. 2006. № 2 (89). С. 38-43.
17. Некрасова Л.А., Попенко С.О. Формування кластеру, як напрямку інноваційного розвитку економіки. *Економіка: реалії часу.* 2014. № 2 (12). С. 132-138.
18. Носик О.М. Відкриті інноваційні системи: головні характеристики і напрями інтернаціоналізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій*. 2016. Вип. 6. С. 103-113.
19. Оніпко Т.А. Інноваційні кластери США як фактори зростання конкурентних переваг країни. *Молодий вчений.* 2017. № 7 (47). С. 444-450.
20. Прушківський В.Г., Бурма С.І., Колесников В.І. Наукові підходи до формування регіонального інноваційного кластеру. *Інвестиції: практика та досвід.* 2013. № 9. С. 28-32.
21. Садриев А.Р. Инновационные кластеры в электроэнергетике: проблемы формирования и перспективы развития. *Региональная экономика: теория и практика.* 2011. № 19 (202). С. 16-21.
22. Саяпина К.В. Формирование инновационных кластеров как инструмент эффективного экономического управления. *Эффективное антикризисное управление.* 2013. № 6. С. 88-95. URL: http://www.e-c-m.ru/index.php/jour/article/view/204. (дата звернення: 26.08.2018).

УДК 336:631.1(477)

Урба С.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Червона О.Ю.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Urba Svitlana,
PhD, Associate Professor at the Department of Economics of Enterprise,
Ivan Franko National University of Lviv
Chervona Olga,
PhD, Associate Professor at the Department of Economics of Enterprise,
Ivan Franko National University of Lviv

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Урба С.І., Червона О.Ю. Аналіз фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України. Статтю присвячено вивченню проблем у сфері фінансування розвитку аграрного сектору економіки України. Розглянуто основні аспекти фінансової підтримки аграрного сектору: пряму державну підтримку і непряму державну підтримку. Проведено аналіз обсягів та напрямів основних програм бюджетної підтримки сільського господарства та їх фактичне виконання. Визначено тенденції обсягів прямого бюджетного фінансування. Досліджено особливості фіскальної підтримки, спеціальні режими та механізми оподаткування сільськогосподарських виробників. Визначено основні заходи щодо вдосконалення фінансового забезпечення аграрного сектору економіки, які полягають у реструктуризації існуючих підходів до фінансування розвитку аграрного сектору економіки шляхом удосконалення насамперед державної підтримки його галузей. Основними з них є: мінімізація корупційних впливів і бюрократизму під час виділення бюджетних коштів, перехід до фінансування проектів інноваційного розвитку аграрного сектору на конкурсних засадах, імплементація механізмів громадського контролю використання коштів.

Ключові слова: аграрний сектор, державна фінансова підтримка, видатки бюджету, спеціальні режими оподаткування, єдиний податок для аграрних підприємств.

Урба С.И., Червона О.Ю. Анализ финансового обеспечения развития аграрного сектора экономики Украины. Статья посвящена изучению проблем в сфере финансирования развития аграрного сектора экономики Украины. Рассмотрены основные аспекты финансовой поддержки аграрного сектора: прямая государственная поддержка и косвенная государственная поддержка. Проведен анализ объемов и направлений основных программ бюджетной поддержки сельского хозяйства и их фактическое выполнение. Определены тенденции объемов прямого бюджетного финансирования. Исследованы особенности фискальной поддержки, специальные режимы и механизмы налогообложения сельскохозяйственных производителей. Определены основные мероприятия по совершенствованию финансового обеспечения аграрного сектора экономики, которые заключаются в реструктуризации существующих подходов к финансированию развития аграрного сектора экономики путем совершенствования прежде всего государственной поддержки его отраслей. Основными из них являются: минимизация коррупционных действий и бюрократизма при выделении бюджетных средств, переход к финансированию проектов инновационного развития аграрного сектора на конкурсной основе, имплементация механизмов общественного контроля использования средств.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственная финансовая поддержка, расходы бюджета, специальные режимы налогообложения, единый налог для аграрных предприятий.

Urba Svitlana, Chervona Olga. Analysis of the financial support of the agrarian sector of Ukraine's economy. Today, the agrarian sector is one of the largest and most important sectors of the Ukrainian economy, it occupies a leading position in food security, and its stable development determines the normal functioning of the state and the welfare of the population. In the conditions of eurointegration the agrarian sector of the Ukrainian economy is undergoing a difficult period of market transformations, which are rarely based on scientific support, which has significant negative consequences for its functioning. In this context, the need for a study of its financial security is being actualized. Today, funding for the development of the agrarian sector is based on the principles of state agricultural policy

through direct and indirect forms of support. The estimation of volumes and directions of the main programs of budget support of agriculture and their actual execution is carried out. Analysis of the level of direct budget financing of the agrarian sector of Ukraine's economy is characterized by a tendency to decrease its amounts. Starting from 2018, the financing of the agrarian sector is ensured by the main support programs provided in the state budget. The main areas of financing include: livestock development, development of farms and cooperatives, cheapening of agricultural machinery, development of horticulture and viticulture. Equally important direction of state support to the agrarian sector of the economy is defined by the taxation system, the peculiarity of which is the establishment of special regimes and mechanisms of taxation for agribusiness entities. In general, such a direction of financial provision of the agrarian sector of the Ukraine's economy was marked by positive changes, first of all, it concerned crop production and livestock production, the volume of which has significantly increased. Within the framework of the conducted scientific research, the main measures to improve the financial provision of the agrarian sector are identified, the implementation of which will increase its competitiveness and strengthen Ukraine's competitive position on the world food market.

Keywords: agrarian sector, state financial support, charges of budget, special tax regimes, the single tax for agrarian enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В економіці держави аграрний сектор відіграє стратегічну роль, формуючи продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну й енергетичну безпеку, забезпечуючи розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формуючи соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Український аграрний сектор володіє необхідними природно-кліматичними та економічними умовами для того, щоб стати провідним світовим виробником та експортером аграрної продукції. Однак аналіз фактичних і потенційних результатів господарювання вітчизняних суб'єктів господарювання свідчить, що їхня продуктивність залишається нижче середніх світових показників. Однією з найважливіших причин такого слабкого рівня розвитку аграрного сектору є низка проблем щодо його фінансового забезпечення. Очевидно, що недостатність фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки не лише стримує нарощення параметрів ефективності його функціонування, а й формує низку ризиків і загроз секторально-галузевого характеру з огляду на його стратегічну важливість, що в сукупності дестабілізує процеси розвитку національної економіки України.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Вивченню проблематики фінансування аграрного сектору економіки протягом останніх років присвячено багато робіт. Зокрема, питання фінансового забезпечення аграрного сектору досліджували: М. Герасимчук, М. Дем'яненко [1], М. Коденська, П. Лайко, Д. Міщенко [7], Б. Пасхавер, А. Пересада, О. Радченко [9], В. Савчук, Н. Танклевська та ін.

Велику увагу проблемам фінансового забезпечення аграрного сектору економіки приділяють вчені економічно розвинених країн. У цих державах існує багаторічний досвід фінансування аграрного підприємництва, розроблено багато методів, схем та програм кредитування аграрного сектору. Відзначимо, що дослідження фінансового забезпечення аграрного сектору економіки передбачає врахування впливу дії природних чинників на результати аграрного господарювання, сезонності виробництва, тривалості виробничого циклу, дефіциту фінансових ресурсів, високої капіталомісткості, що зумовлює певні особливості кредитування та фінансування галузі.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у визначенні основних способів державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки України та на основі їх аналізу у формуванні шляхів поліпшення фінансового забезпечення даного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансове забезпечення аграрного сектору економіки України в нинішніх умовах здійснюється переважно в трьох формах: самофінансування, тобто використання власних ресурсів для розвитку; бюджетне фінансування державних і регіональних програм та проектів на безповоротній основі за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів; кредитування на основі мобілізації та перерозподілу тимчасово вільних коштів.

Варто зазначити, що сьогодні основним джерелом фінансування вітчизняного аграрного сектору економіки залишаються власні кошти товаровиробників, які становлять близько 70%. Однак проведені дослідження підтверджують, що вагому роль у фінансовій підтримці розвитку аграрного сектору економіки повинна здійснювати держава через бюджетне фінансування державних і регіональних програм на безповоротній основі за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів.

Основні засади державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору визначені Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [6] та Єдиною комплексною стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. [3] і здійснюється за такими формами:

– прямою державною підтримкою (бюджетні асигнування, бюджетні позики);

– непрямою державною підтримкою (надання податкових пільг).

Базисом формування обсягів державної підтримки аграрного сектору є проект Міністерства аграрної політики і продовольства України (МАПіП України) щодо виділення 1% ВВП від аграрної продукції, висвітлений у стратегічному плані реформування галузі «3+5». Планом визначено три стратегічно важливі напрями (державна підтримка фермерів, розвиток села та завершення земельної реформи) і п'ять пріоритетів, які витікають із них: розвиток ринків збуту, органічне виробництво і нішеві культури, державні підприємства, зрошення і безпека харчової продукції.

Рівень підтримки розвитку аграрного сектору, насамперед, характеризує частка бюджетного фінансування у загальнодержавних видатках. Обсяги й напрями бюджетної підтримки аграрного сектору економіки та їх фактичне виконання наведено в табл. 1.

Слід зазначити, що починаючи з 2009 р. частка видатків на фінансування аграрного сектору економіки (загальні видатки по МАПіП) постійно знижувалася. Так, якщо в 2009 р. рівень фінансового забезпечення становив 2,6%, у 2014 р. – 1,28%, то в 2016 р. він сягнув рекордно низького рівня – 0,34%. При цьому в межах загального обсягу фінансового забезпечення на підтримку безпосередньо сільського господарства (заходи прямої бюджетної підтримки) спрямовувалося не більше половини аграрного бюджету, а решту заходів займали програми фінансування послуг, зокрема на прикладні наукові й науково-технічні розробки та освітянські програми.

Із 2014 р. значну їх частину перенесли у видатки іншого міністерства, що зумовило підвищення частки видатків на аграрний сектор економіки, що становить понад 70% у загальній структурі фінансування. Аналіз цих тенденцій свідчить, що наявна спадаюча тенденція обсягів прямого бюджетного фінансування і відбувається фактично призупинення фінансування галузі з 2014 р. Окрім того, фактичне виконання програм у 2015 р. становило 80% загалом по галузі і 60% – по фінансуванню сільськогосподарського виробництва.

Починаючи з 2017 р. спостерігається тенденція до зростання обсягів загальних видатків державного бюджету на державну підтримку аграрного сектору економіки України, частка яких у загальних видатках становила 1,08%. У 2018 р. на фінансування аграрного сектору було спрямовано 11 841,6 млн грн, що на 31% більше порівняно з попереднім роком, обсяг якого дорівнював 9 039,4 млн грн. Відповідно, це зумовило зростання рівня державної підтримки у структурі загальних видатків до 1,2%.

Проведені аналітичні дослідження показують, що реальні обсяги фінансового забезпечення аграрного сектору не досягають задекларованих показників, розмір яких має становити не менше 5% видаткової частини державного бюджету (рис. 1).

З 2017 р. низкою законодавчих актів сформовано наступну зміну механізму державної підтримки. Законом «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» визначено, що в 2017-2021 рр. щорічний обсяг коштів, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, має становити не менше 1% випуску продукції у сільському господарстві [4]. При цьому 20% такої підтримки використовується сільськогосподарськими товаровиробниками для закупівлі у вітчизняних виробників техніки та обладнання (2017 р. – 10%, 2018 р. – 15%).

У 2018 р. державна підтримка аграрного сектору економіки розподіляється за такими напрямами: підтримка на безповоротній основі, обсяг якої становив 6311 млн грн, та підтримка на поворотній основі з обсягом фінансування 46,9 млн грн.

Сьогодні на рівні МАПіП України продовжується робота з питань удосконалення національного законодавства, поліпшення умов ведення бізнесу в аграрному секторі економіки, дерегуляції з переміщенням акцентів із забезпечення суворого контролю з боку державних контролюючих органів на підвищення ролі в такому регулюванні безпосередніх товаровиробників та їхніх об'єднань.

Законом «Про державний бюджет України на 2019 рік» МАПіП України передбачено видатки в обсязі 13 858,1 млн грн, із них за програмами підтримки розвитку аграрного сектору економіки – 5 709,0 млн грн. На підтримку розвитку підприємств аграрного сектору передбачається виділення коштів за такими напрямами: фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів – 127,2 млн грн; фінансова підтримка розвитку фермерських господарств – 800 млн грн; державна підтримка розвитку хмерярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними – 400 млн грн; державна підтримка галузі тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції – 3500 млн грн; фінансова підтримка сільгосптоваровиробників – 881,8 млн грн [5].

Велике значення у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного сектору економіки України займає система оподаткування. Зважаючи на пріоритетність фіскальної функції податків, держава зацікавлена у збільшенні загальної суми податків і зборів, що надходить у формі доходів у бюджети всіх рівнів і державні цільові фонди. Однак надмірне підвищення податкового навантаження (пріоритет інтересів держави)

Таблиця 1

Бюджетна підтримка аграрного сектору економіки України у 2014–2018 рр., млн. грн.

Показники	Роки									
	2014		2015		2016		2017		2018	
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
Видатки МАПіП	6607,0	5501,3	2605,6	2133,7	2112,0	2188,8	9442,3	9039,4	12075,7	11841,6
% у загальних видатках бюджету	1,43	1,28	0,43	0,37	0,33	0,34	1,12	1,08	1,22	1,2
Загальний фонд	3428,6	3359,2	1884,2	1621,9	1652,3	1690,9	5565,6	5200,6	10689,8	10431,4
% у загальних видатках МАПіП	51,89	61,06	72,31	76,01	78,2	77,3	58,94	57,53	88,52	88,09
Видатки апарату МАПіП	3322,7	2636,8	885,8	525,6	691,9	596,2	5808,0	5365,2	4743,3	4667,7
% у загальних видатках МАПіП	50,29	47,93	34,00	24,63	32,8	27,2	61,51	59,35	39,28	39,42
Загальний фонд	1498,0	1486,4	674,6	449,6	511,0	503,5	2359,8	2114,5	4579,6	4504,6
% у загальних видатках апарату МАПіП	45,08	56,37	76,16	85,55	73,9	84,5	40,63	39,41	96,54	96,51

Джерело: розраховано авторами за даними [2]

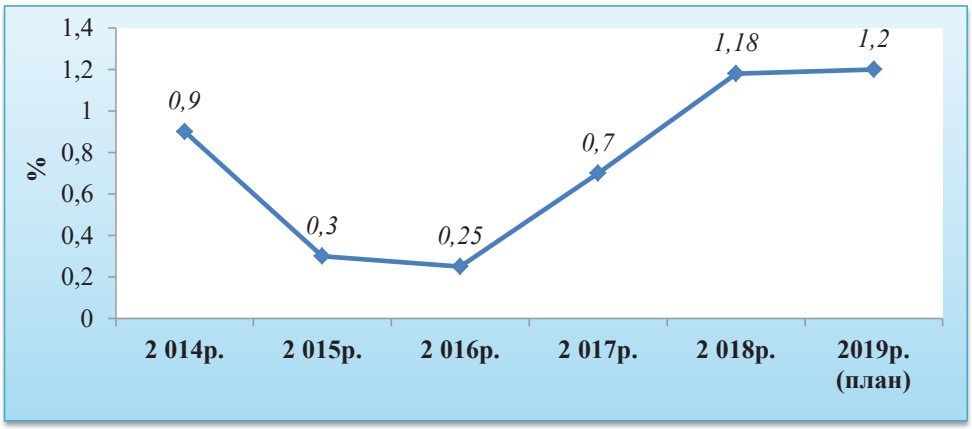

Рис. 1. Рівень фінансової підтримки аграрного сектору економіки в структурі видатків загального фонду Державного бюджету України, %

Джерело: побудовано авторами за даними [2]

позбавляє платників стимулу до розвитку й розширення масштабів діяльності, що призводить до таких негативних наслідків, як пригнічення підприємницької ініціативи й стагнації, ухилення від оподаткування та тіньової економіки.

Податкова політика регулювання розвитку аграрного сектору економіки передбачає встановлення особливих режимів оподаткування для окремих категорій його суб'єктів, які відрізняються галузевою ознакою, територіальним розміщенням і розміром підприємств. Варто зазначити, що загальна державна підтримка сільського господарства за допомогою спеціальних режимів та механізмів оподаткування в Україні є досить помірною.

З 1 січня 2015 р. вступила в дію нова податкова реформа, яка відобразила свій вплив у тому числі й на аграрний сектор економіки України. Для сільського господарства замість фіксованого сільськогосподарського податку запроваджено єдиний податок для платників четвертої групи. Проте в сучасних наукових дослідженнях основна увага акцентується на тому, що результатом упроваджених зміни є формальне включення фіксованого сільськогосподарського податку до складу єдиного податку. Йдеться про те, що самі правила оподаткування сільськогосподарських товаровиробників майже не змінилися [6].

Представники МАПіП України вважають, що дія спеціальних режимів оподаткування мала позитивний вплив на виробництво валової продукції сільського господарства, обсяги якої подвоїлися. Особливо це позначилося на галузях рослинництва та птахівництва, які зайняли провідні позиції на світовому ринку. Окрім того, позитивні зрушення торкнулися й галузі тваринництва, які вплинули на її відродження. Таким чином, сприятлива податкова політика зумовила зростання надходжень до бюджету від підприємств аграрного сектору, а також створила необхідні умови для надходження інвестицій та розвитку аграрного бізнесу.

Слід зазначити, що сучасна система податкового стимулювання аграрного сектору економіки України охоплює єдиний податок четвертої групи оподаткування, спеціальний режим в оподаткуванні діяльності сільськогосподарських підприємств, що діяв до 2017 р., та компенсацію заходів аграріям, що працюють за спрощеною системою оподаткування.

Ураховуючи це, у 2018 р. здійснено конкретні заходи щодо внесення коректив у систему оподаткування аграрних товаровиробників, які не ознаменувалися великими змінами та успіхом.

Варто зазначити, що об'єктом оподаткування сільськогосподарських підприємств, які входять до четвертої групи єдиного податку, є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, ставків, озер, водосховищ), що перебувають у власності сільськогосподарського товаровиробника або надані йому в користування, у тому числі на умовах оренди [8]. Базою оподаткування податком для платників четвертої групи аграрних підприємств визначено нормативну грошову оцінку одного га сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень). При цьому повинен враховуватися коефіцієнт індексації, який визначається на 1 січня базового податкового року (відповідно до порядку, встановленого п. 2921.2 ПКУ) [10].

Відповідно до Податкового кодексу України, для перебування на єдиному податку четвертої групи повинні виконуватися визначені вимоги, а саме: наявність земельних ділянок відповідного призначення; частка продукції сільськогосподарського виробництва за попередній податковий (звітний) рік не повинна бути меншою 75%.

Зазначимо, що з 1 січня 2017 р. ставки єдиного податку для платників четвертої групи визначено на рівні таких значень:

– для ріллі, сіножатей і пасовищ (окрім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях, а також сільгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту) – 0,95;

– для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, – 0,57;

– для багаторічних насаджень (окрім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) – 0,57;

– для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, – 0,19;

– для сільгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту, – 6,33 [8].

Створення досконалої системи фінансового забезпечення – одна з основних умов ефективного функціонування галузей економіки. Кожна країна має свої особливості фінансового забезпечення розвитку сільського господарства, які визначаються теоретичними засадами (сутністю фінансів як суспільного явища, сутністю фінансових ресурсів як матеріального носія фінансових відносин), станом розподільчих процесів у даній країні, правовим режимом, фінансово-економічним становищем. Держава має приділити під-

вищену увагу оптимізації фінансування аграрного господарства, оскільки це є запорукою відродження сільського господарства країни.

Існуючі ірраціональні підходи до розподілу бюджетної підтримки аграрного сектору економіки стримують параметри нарощування його потенціалу, які формалізуються у такому: пріоритетність під час виділення бюджетних коштів здебільшого надається потужним виробникам, які лобіюють можливість їх отримання на найвищих ланках управління органів держави влади; занадто бюрократизований процес отримання бюджетної фінансової підтримки, що супроводжується оформленням надмірної кількості документів і процедурних моментів; бюджетні кошти, як правило, спрямовуються на поповнення обігових коштів або ж на задоволення споживчих потреб суб'єктів господарювання в аграрному секторі, що апріорі унеможливлює перерозподіл їх у сегмент розширеного відтворення. У зв'язку із цим постає об'єктивна доцільність реструктуризації існуючих підходів до забезпечення бюджетної підтримки процесів модернізації аграрного сектора економіки не лише в аспекті збільшення обсягів фінансування, а й системної зміни принципів надання і розподілу фінансових ресурсів шляхом переходу до практики виділення коштів на засадах конкурсного відбору інноваційних проектів аграрного сектору, мінімізації ризиків корупційних впливів на прийняття рішення щодо надання державної підтримки, реалізації механізмів громадського контролю над розподілом і використанням бюджетно-фінансових ресурсів, усунення бюрократичних перепон доступу до джерел державної підтримки, надання пріоритетності фінансування реалізації перспективних стартапів в аграрному секторі економіки України.

Комплексна реалізація запропонованих заходів забезпечить формалізацію інструментарію модернізації фінансування розвитку аграрного сектору, що в подальшому трансформується у поліпшення ефективності функціонування аграрного сектору, підвищення рівня продовольчої безпеки держави, посилення конкурентних позицій вітчизняного аграрного сектору на світовому продовольчому ринку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що державна підтримка розвитку аграрного сектору не має належної ефективності. Зокрема, фінансове забезпечення аграрного сектору економіки є недостатнім, а існуючі механізми фіскальної політики не дають позитивних результатів. Протягом останнього десятиліття Україна кардинально змінювала вектор підтримки цієї сфери декілька разів, однак так і не було досягнуто бажаних результатів.

Сьогодні державна політика підтримки аграрного сектору економіки має стимулювати становлення України як аграрної держави. У цьому контексті актуалізується необхідність обґрунтування пріоритетних напрямів фінансового забезпечення аграрного сектору економіки, вдосконалення існуючих форм і методів державної підтримки за безліччю програм, сформування єдиної комплексної системи державної підтримки на засадах дієвого механізму фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. Більше того, як показує практика, механізми фінансових послуг повинні запроваджуватися на комплексних засадах з урахуванням інших напрямів реформування відносин власності та земельних відносин, запровадження механізмів державної підтримки, регулювання аграрних ринків, удосконалення податкової політики тощо.

Для нарощування потенціалу аграрного сектору у фінансовій сфері слід удосконалити механізми фінансування і здійснити заходи щодо підготовки узгоджених пропозицій, спрямованих на створення привабливого інвестиційного клімату для внутрішніх і зовнішніх інвесторів, що сприятиме підвищенню ефективності використання ресурсів аграрного сектору економіки, значно полегшить доступ сільського господарства та харчової промисловості до сучасних технологій.

Таким чином, поліпшення фінансового забезпечення аграрного сектору економіки є ефективним інструментом не лише зміцнення його конкурентних позицій, а й формування потужних ресурсних резервів зміцнення економічної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / за ред. М.Я. Дем'яненка. Київ : ННЦІАЕ, 2011. 372 с.
2. Державна казначейська служба України. URL: http://treasury.gov.ua/main/uk/index (дата звернення: 10.04.2019).
3. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. *Міністерство аграрної політики та продовольства України.* URL: http://minagro.gov.ua/node/16025 (дата звернення: 10.04.2019).
4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України : Закон України від 20 грудня 2016 р. № 1789-VIII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2621-19 (дата звернення: 10.04.2019).
5. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 13 грудня 2018 р. № 2648-VIII. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19 (дата звернення: 10.04.2019).
6. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877–IV. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15 (дата звернення: 10.04.2019).
7. Міщенко Д.А. Удосконалення системи державної фінансової підтримки сільського господарства України. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 36-40.
8. Податковий кодекс України із змінами і доповненнями від 04 жовтня 2018 року № 2755-VI. *Верховна Рада України.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 09.04.2019).
9. Радченко О.Д. Напрями державної фінансової підтримки сільського господарства України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія «Економічні науки».* 2013. № 1 (3). С. 207-214.
10. Щодо індексації у 2017 році нормативної грошової оцінки землі для платників єдиного податку 4-ї групи : Лист від 19.01.2017 № 31-11150-09-10/1342. *Міністерство фінансів України.* URL: http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/listi-dps/print-71093.html (дата звернення: 09.04.2019).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658:338.246:001.8

Бугай В.З.,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Запорізький національний університет
Бурдило О.В.,
магістрант,
Запорізький національний університет

Bugai Vladimir,
Candidate of Science (Economics), Senior Researcher
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Zaporizhzhya National University
Burdylo Alexandra,
Master,
Zaporizhzhya National University

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Бугай В.З., Бурдило О.В. Методичний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки підприємств. Поступова євроінтеграція, посилення зовнішніх та внутрішніх ризиків, нестабільні економіко-політичні умови суттєво впливають на стан та розвиток підприємств України. Фінансова та економічна безпека країни безпосередньо залежить від фінансової безпеки підприємств. Відповідно до сучасних умов у статті досліджено та удосконалено підхід стосовно визначення сутності поняття «фінансова безпека підприємства». Згруповано методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки. Визначено перелік необхідних індикаторів для аналізу фінансової безпеки, за допомогою інтегрального показника порівняно сучасний стан фінансової безпеки машинобудівних підприємств Запорізької області. Визначено основні проблеми управління фінансовою безпекою підприємств. Запропоновано основні напрями нейтралізації та попередження фінансових ризиків.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, фінансова безпека, методи оцінки фінансової безпеки підприємства, управління фінансовою безпекою.

Бугай В.З., Бурдило А.В. Методический подход к оценке уровня финансовой безопасности предприятий. Постепенная евроинтеграция, усиление внешних и внутренних рисков, нестабильные экономико-политические условия существенно влияют на состояние и развитие предприятий Украины. Финансовая и экономическая безопасность страны напрямую зависит от финансовой безопасности предприятий. Согласно современным условиям в статье исследован и усовершенствован подход относительно определения сущности понятия «финансовая безопасность предприятия». Сгруппированы методические подходы к оценке уровня финансовой безопасности. Определен перечень необходимых индикаторов для анализа финансовой безопасности, с помощью интегрального показателя сравнено современное состояние финансовой безопасности машиностроительных предприятий Запорожской области. Определены основные проблемы управления финансовой безопасностью предприятий. Предложены основные направления нейтрализации и предупреждения финансовых рисков.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, финансовая безопасность, методы оценки финансовой безопасности предприятия, управление финансовой безопасностью.

Bugai Vladimir, Burdylo Alexandra. Methodological approach to assessing the level of financial security of enterprises. The modern development of the national economy depends on the development of entrepreneurship. The financial and economic security of the country is directly proportional to the financial security of enterprises. In today's globalization environment, when examining the financial condition of an enterprise, it is necessary to pay attention to the level of its financial security. Therefore, if enterprises are developing steadily and can withstand various factors, this increases the level of investment attractiveness and indicates an effective system of managing economic security. According to the current conditions, the article examines different approaches to the definition of the concept of "financial security of the enterprise". In the conditions of increasing the level of unprofitableness

and bankruptcy of enterprises it is necessary to have an idea about methods of determining the state of security of business and its sensitivity to existing risks. An urgent problem is the prevention of financial risk occurrence. It is important to study the necessary indicators for the analysis of financial security. The state of the machine building sector in Ukraine is unsatisfactory, most enterprises are loss-making and in a protracted crisis, with a high level of indebtedness and are unprofitable. Modern conditions do not allow enterprises to attract foreign investment. Different methodological approaches to assessing the level of financial security of an enterprise are analyzed. By calculating a number of indicators that characterize the financial state of enterprises, on the basis of them, using the integral indicator, the comparatively modern state of financial security of enterprises in the Zaporizhzhya region is determined and the best option for calculating the indicator is determined. The research has been conducted on the dependence of financial security on financial stability, liquidity and profitability of the enterprise. The level of security and stability of the company entirely depends on many factors, so the management of the enterprises should take into account all the existing risks for a certain segment of the market.

Key words: security, economic security, financial security, methods for assessing financial security of an enterprise, financial security management.

Постановка проблеми. У сучасних умовах під час формування фінансової стратегії підприємства необхідно враховувати рівень залежності його діяльності від внутрішніх та зовнішніх ризиків та його спроможність протистояти небезпекам та загрозам для реалізації бажаних цілей та завдань. Проте це є неможливим без визначення рівня фінансової безпеки підприємства. Таким чином, ця стаття присвячується обґрунтуванню сутності фінансової безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження цієї теми внесли такі науковці, як І.О. Бланк [1], К.С. Горячева [2], Я.І. Мулик [3], Н.В. Бондарчук [4], О.В. Лиса [5], О.Г. Головко [6], О.М. Кальченко [8], О.В. Корпан [8], Ю.О. Швець [9] та інші. Незважаючи на отримані вагомі результати проведених досліджень, невирішеним питанням залишається окреслення основних елементів і механізму системи управління і забезпечення фінансової безпеки підприємства. Опрацювання наукових робіт багатьох учених лише підтверджує те, що й досі не сформовано чітке визначення поняття «фінансова безпека», немає єдиного підходу щодо критеріїв оцінки рівня фінансової безпеки підприємства.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є систематизація поглядів та удосконалення поняття «фінансова безпека підприємства», визначення основних методів оцінки рівня фінансової безпеки та порівняння рівня фінансової безпеки підприємств за допомогою інтегрального показника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси глобалізації невпинно проникають в економіку України та дають поштовх до розвитку та вдосконалення економіко-фінансової системи країни. Сьогодні економічну ситуацію в країні можна охарактеризувати поширенням дисбалансів в економічних процесах та загостренням конфліктів, які мають безпосередньо прямий вплив на економічний і соціальний розвиток суб'єктів господарювання.

У зв'язку із поступовими змінами умов зовнішнього та внутрішнього середовища поняття «фінансова безпека підприємства» трансформувалося до сучасних умов господарювання підприємства. Ширшим є поняття «економічна безпека підприємства» – це такий стан суб'єкта господарювання, за якого забезпечується максимально ефективне функціонування в майбутньому за рахунок протидії всім негативним внутрішнім та зовнішнім загрозам на сучасному етапі. Основним аспектом безпеки підприємства є стійкий розвиток, якого можна досягнути за рахунок ефективного використання наявних ресурсів.

Фінансова безпека підприємства – одна з основних складових частин економічної безпеки, яка визначається як стан захищеності підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз та створення умов для подальшого максимально ефективного функціонування та сталого розвитку.

Фінансова безпека підприємства є досить складною категорією, проте набуває все більшої актуальності в сучасних умовах. Найбільш популярним є трактування поняття «фінансова безпека підприємства» І. Бланка та К. Горячевої і трактується як:

1) кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характерів, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії й створюють необхідні передумови її фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному й перспективному періодах [1];

2) фінансовий стан, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи [2].

Ми вважаємо, що ці визначення найбільш чітко характеризують сутність фінансової безпеки, проте не досить доречно ототожнювати фінансову безпеку лише з фінансовим станом суб'єктів господарювання, адже саме безпека – це можливість протистояти певним внутрішнім та зовнішнім загрозам та ризикам. Тому доречно навести трактування поняття «фінансова безпека підприємства» як стан захищеності фінансових інтересів підприємства на всіх рівнях його фінансових відносин від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, який забезпечує його самозбереження та розвиток у поточній та стратегічній перспективах [3].

Отже, фінансова безпека підприємства – це один із найважливіших якісних складників економічної безпеки підприємства, такий рівень захищеності та стабільності фінансової діяльності, що відображає здатність підприємства до формування оптимальних умов

розвитку відповідно до поставленої стратегії підприємства, стабільного забезпечення фінансовими ресурсами для ефективної діяльності, протистояння ризикам та загрозам в сучасних умовах та забезпечення стійкого сталого розвитку в майбутньому.

Сучасні умови становлення ринкових відносин в Україні відзначаються непристосованістю підприємств до сучасного світового стану господарювання та нестабільністю політичного сектору економіки, а також некоректними та безрезультатними методами щодо забезпечення стабілізації економіко-політичного стану та ефективності роботи підприємств. Ці явища супроводжуються затяжною кризою усіх секторів економічних відносин, що підвищує ризики та загрози діяльності підприємницького сектору та приводить до пошуку нових способів щодо вдосконалення методів управління фінансовою безпекою підприємства та змоги ефективного протистояння ризикам. Тому досягнення достатнього рівня ліквідності, платоспроможності та рентабельності забезпечує достатній рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання. Отже, в сучасних умовах досить актуальною є проблема оцінки рівня фінансового стану підприємства та його захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Для аналізу рівня фінансової безпеки підприємства доречно визначити методи їх оцінки, які можна згрупувати на основі [3; 4; 5]:

- дослідження грошових потоків – розрахунок чистих грошових потоків підприємства;
- оцінки фінансової стійкості підприємства – аналіз показників фінансової стійкості підприємства та визначення його платоспроможності;
- прогнозування настання банкрутства – оцінюється за допомогою моделей прогнозування банкрутства;
- ресурсно-функціонального підходу – є доволі обмеженим методом, який фактично ототожнює фінансову безпеку з використанням фінансових ресурсів, що не враховує інші аспекти діяльності підприємства;
- визначення інтегральних показників – відбір певних показників, які найбільш точно характеризують підприємство, в єдиний інтегрований до певної галузі;
- оцінки фінансових показників-індикаторів – розрахунок показників та порівняння їх з нормативними значеннями.

Найбільш поширеним є підхід на основі використання фінансових показників-індикаторів, або індикаторний підхід. Він полягає у розрахунках та аналізі показників та коефіцієнтів, які описують фінансовий стан суб'єкта господарювання. Цей метод є найпростішим, проте дає змогу досить точно визначити негативні зміни діяльності підприємства. Проте варто зазначити, що в Україні відповідними державними установами розроблена нормативна база загалом для національної економіки без урахування особливостей господарювання підприємств різних галузей. Тому використання їх у практиці господарювання часто не дає очікуваних результатів.

Вважаємо, що для оцінки фінансової безпеки підприємства є такі індикатори (табл. 1).

Дослідження свідчать, що можливо швидко оцінити загальний фінансовий стан підприємств, аналізуючи темпи зростання показників відповідно до попередніх періодів. Для достовірної оцінки необхідно використати низку показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, на основі підходу, який передбачає визначення відхилення інтегральної міри відстані рівня фінансового стану і-го підприємства від еталонного і визначити рівень фінансової безпеки:

$$d\left(A_{i,}A_0\right)=\sqrt{\sum_{j}^{n}(x_{ij}-x_{0j})^2}$$

де $d(A_i, A0)$ – інтегральна міра відстані рівня фінансового стану i-го підприємства від еталонного; x_{ij} – значення j-го показника для i-го підприємства; x_{0j} – нормативне значення показника.

Визначення рівня фінансової безпеки з використанням вказаного показника є досить зручним та легким, адже не потребує громіздких розрахунків, проте найкраще використовувати цей показник у динаміці. Якщо $d(A_i, A0) = 0$, то підприємство досягло оптимального рівня безпеки, а чим більший розрив значень від нормативних, тим нижчий рівень фінансової безпеки. Тому необхідно використовувати показники, які найбільш точно описують досліджувану галузь. Ми обрали низку показників і на основі них будемо визначати рівень фінансової безпеки (табл. 2).

Для наочного прикладу ми обрали ПАТ «Мотор Січ» – одне з провідних українських та світових підприємств із розроблення, виробництва, ремонту та сервісного обслуговування авіаційних двигунів для літаків та вертольотів. Підприємство мало позитивний фінансовий результат за останні 3 роки, тому для порівняння ми обрали ПрАТ «Запоріжтрансформатор» – найбільше в СНД і Європі підприємство з виробництва силових масляних трансформаторів і електричних реакторів, але фінансовий результат якого був від'ємним [10; 11].

Таблиця 1

Індикатори оцінки фінансової безпеки підприємства

Назва	Показник
Оцінка ефективності управління	Рентабельність активів, власного капіталу, продукції, загальна рентабельність продажу з валового прибутку
Оцінка платоспроможності та фінансової стійкості	Коефіцієнт поточної ліквідності, абсолютної ліквідності, співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості, коефіцієнти забезпечення власними обіговими коштами та маневреності власного капіталу
Оцінка ділової активності	Показники оборотності активів, основних засобів, оборотних активів, грошових коштів, власного капіталу
Оцінка ринкової стійкості	Коефіцієнти автономії, фінансового ризику, маневреності оборотних активів, мобільності, індекс постійного активу
Оцінки інвестиційної привабливості	Коефіцієнт чистої виручки, показник чистого прибутку на акцію, коефіцієнт реінвестування прибутку, стійкого економічного зростання, показник маржі прибутку

Таблиця 2

Основні індикатори, необхідні для визначення фінансової безпеки підприємства

№	Показник	Характеристика	Норматив
1	Коефіцієнт фінансової стійкості	Індикатор, який показує здатність підприємства залишатися платоспроможним у довгостроковій перспективі.	>1
2	Коефіцієнт автономії	Характеризує можливість підприємства виконувати зовнішні зобов'язання за рахунок власних активів, тобто його незалежність від позикових джерел.	>0,5
3	Коефіцієнт фінансової стабільності	Забезпеченість заборгованості власними коштами; перевищення власних коштів над позиковими свідчить про фінансову стійкість підприємства.	>1
4	Коефіцієнт фінансового ризику	Визначає залежність підприємства від довгострокових зобов'язань, збільшення показника свідчить про підвищення рівня фінансового ризику.	<1
5	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	Показує, наскільки запаси, що мають найменшу ліквідність у складі оборотних активів, забезпечені стабільними довгостроковими.	0,1 – 0,5
6	Коефіцієнт покриття запасів	Коефіцієнт, який визначає достатність наявних ресурсів підприємства для погашення поточних зобов’язань та відображає ризик неплатоспроможності, що є основним ризиком фінансової безпеки підприємства.	>1
7	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Показник, який визначає рівень готовності підприємства негайно розрахуватися з короткостроковою заборгованістю.	0,2 – 0,5
8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Скільки одиниць найбільш ліквідних активів припадає на одиницю термінових боргів.	0,6 – 0,8
9	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Коефіцієнт відображає частину власного капіталу, що спрямовується для фінансування поточної діяльності.	>0,5
10	Фондовіддача	Показник, що визначає ефективність використання основних фондів.	>1
11	Співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості	Здатність розрахуватися з кредиторами за рахунок дебіторів протягом одного року.	1
12	Показник фінансового левериджу	Характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань. Збільшення свідчить про підвищення фінансового ризику.	<0,25

Джерело: розроблено авторами на основі [6-9]

Проаналізуємо фінансовий стан підприємства на прикладі ПАТ «Мотор Січ» та ПрАТ «ЗТР» і визначимо рівень їхньої фінансової безпеки (табл. 3). Досліджувані підприємства є експортоорієнтованими і тому повинні мати високий рівень фінансової безпеки, щоби протистояти зовнішнім загрозам і бути надійними та платоспроможними контрагентами.

Таким чином, відхилення показника ПАТ «Мотор Січ» від еталонного значення в 2015 р. становило 3,61, у 2016 р. збільшилося приблизно на 0,2, що свідчить про негативний приріст, адже рівень фінансової стійкості знизився. У 2017 р. показник знову підвищився і становив 4,43. Незважаючи на несуттєві зміни показника, рівень фінансової безпеки ПАТ «Мотор Січ» можна вважати стійким, адже інтегральне значення не надто більше 0, але спостерігається негативна динаміка. Проте ПрАТ «ЗТР» має значно гірші показники і, відповідно, має нижчий рівень фінансової безпеки.

Таблиця 3

Аналіз фінансової безпеки ПАТ «Мотор Січ» та ПрАТ «Запоріжтрансформатор»

№	Показник	ПАТ «Мотор Січ»			ПрАТ «ЗТР»		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	Коефіцієнт фінансової стійкості	0,75	0,77	0,79	1,22	-1,27	-0,38
2	Коефіцієнт автономії	0,69	0,65	0,66	1,18	-1,30	-1,21
3	Коефіцієнт фінансової стабільності	2,18	1,83	1,97	0,54	-0,57	-0,55
4	Коефіцієнт фінансового ризику	0,46	0,55	0,51	1,85	-1,77	-1,83
5	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	0,90	0,95	1,08	9,27	-10,19	-4,52
6	Коефіцієнт покриття запасів	2,79	3,21	3,53	0,17	0,20	0,35
7	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2,79	3,21	3,53	0,17	0,20	0,35
8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,78	0,88	1,17	0,19	0,13	0,22
9	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,66	0,78	0,80	-1,50	1,39	0,74
10	Фондовіддача	2,51	1,81	2,47	0,35	0,77	0,72
11	Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	0,42	0,36	0,71	0,18	0,07	0,10
12	Показник фінансового левериджу	0,087	0,19	0,19	0,03	-0,02	-0,68
Рівень фінансової безпеки		3,61	3,82	4,43	9,19	11,64	6,60

Джерело: розроблено авторами на основі [10; 11]

Інтегральний показник за 2015 р. становив 9,19, що в 9 разів перевищує норматив, у 2016 р. відбулося погіршення показника до рівня 11,64, а у 2017 р. до 6,6, що свідчить про підвищення рівня фінансової безпеки.

Спостерігаючи негативну динаміку інтегрального показника, необхідно удосконалювати систему управління ризиками, щоби вчасно визначити рівень ризику та ліквідувати його.

Процес управління фінансовою безпекою повинен включати комплекс заходів щодо моніторингу зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, діагностики кризових процесів, оцінки рівня ризику та його можливого наслідку.

Варто зазначити, що недоліками сучасної системи управління фінансовою безпекою є непристосованість фінансового менеджменту до стрімкого розвитку економічних і політичних процесів як в країні, так і за її межами. Найчастіше відбувається боротьба з негативними результатами зовнішніх та внутрішніх ризиків, а не попередження настання потенційного ризику. Посилення довгострокової фінансової стратегії дасть змогу нейтралізувати ризик раніше, ніж він вплине на низку факторів. Досягнення достатнього рівня фінансової безпеки вказує на стабільний розвиток підприємства та його здатність протистояти фінансовим загрозам. Отже, відхилення показника фінансової безпеки від еталонного може сигналізувати про певні прогалини в його функціонуванні, що є поштовхом для проведення аудиту фінансового стану підприємства та удосконалення механізму нейтралізації ризику.

Тому для сталого розвитку підприємства доречно проводити систематичний аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, визначення та усунення «слабких місць» діяльності на основі підвищення ефективності використання наявних ресурсів, виробничих потужностей та трудового потенціалу. Також важливим аспектом є коригування стратегії підприємства задля пришвидшення оборотності дебіторської та кредиторської заборгованостей, зниження ризиків, підвищення ліквідності, платоспроможності та рентабельності виробництва.

Висновки. Забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки є важливою умовою ефективного розвитку економіки підприємств і країни. Сучасний стан економічного розвитку України зумовив формування нових умов функціонування підприємств, які характеризуються високим негативним рівнем впливу зовнішніх чинників на їхню економічну захищеність. У процесі управління фінансовою безпекою важливе місце повинно відводитися розробленню і впровадженню в практику господарювання надійних показників-індикаторів, які дадуть змогу об'єктивно оцінити рівень фінансової захищеності підприємства і своєчасно приймати менеджментом ефективні управлінські рішення. Використання на практиці запропонованого методичного підходу вимірювання рівня фінансової безпеки підприємств буде сприяти досягненню цієї мети.

Список використаних джерел:

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев : Ника-Центр, Эльга, 2006. 776 с.
2. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65-67.
3. Мулик Я.І. Сутність поняття «Фінансова безпека підприємства»: систематизація наукових поглядів. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки.* 2013. № 3 (80). С. 195-206.
4. Бондарчук Н.В. Управління системою фінансової безпеки підприємства. *Молодий вчений.* 2018. № 9 (1). С. 237-240.
5. Лиса О.В. Фінансова безпека суб'єктів господарювання в сучасних умовах. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль: «Економічна думка», 2016. Т. 26. № 1. С. 58-64.
6. Головко О.Г. Моделювання рівня фінансової безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки.* 2016. Вип. 16 (4). С. 148-151.
7. Кальченко О.М. Методичні підходи до оцінювання фінансової безпеки підприємства. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2015. № 2. С. 244-250.
8. Корпан О.В. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка.* 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_1_42 (дата звернення 03.04.2019).
9. Швець Ю.О. Методичний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки промислових підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2017. Вип. 25 (1). С. 162-168.
10. Офіційний веб-сайт АТ «Мотор Січ». URL: http://www.motorsich.com/ukr/ (дата звернення 03.04.2019).
11. Офіційний веб-сайт ПАТ «ЗТР». URL: http://ztr.com.ua/ua/company (дата звернення 03.04.2019).

УДК 338.984: 658.0124

Герук С.М.,
кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник, член-кореспондент
Інженерної академії України,
завідувач кафедри «Агроінженерія»,
Житомирський агротехнічний коледж
Веремій Т.Б.,
викладач вищої категорії,
Житомирський агротехнічний коледж

Geruk Stanislav,
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Researcher, Corresponding Member
of the Engineer Academy of Ukraine,
Head of the Department «Agroengineering»,
Zhytomyr Agrotechnical College
Veremy Tamara,
Teacher of Higher Category
Zhytomyr Agrotechnical College

ПЕРЕДУМОВИ КРИЗИ ТА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Герук С.М., Веремій Т.Б. Передумови кризи та оцінка діяльності сільськогосподарських підприємств України. У статті висвітлено поняття передумов та факторів виникнення кризових явищ на сільськогосподарських підприємствах та їхні особливості. Розглянуто основні тенденції у ресурсному потенціалі сільськогосподарських підприємств України, які можуть зумовлювати їхню вразливість щодо кризових явищ. У дослідженні проведено аналіз таких факторів, які впливають на виникнення кризи, як: забезпеченість основними факторами виробництва, наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей тощо. Проведено оцінку основних фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств України. Виокремлено характерні ознаки порівняння індексу споживчих цін та індексу цін на сільськогосподарську продукцію. Визначено продуктивність праці у динаміці за галуззю сільського господарства, що має опосередкований вплив на прояви кризових явищ.

Ключові слова: криза, антикризове управління, сільськогосподарські підприємства, рентабельність, індекс інфляції.

Герук С.М., Веремий Т.Б. Предпосылки кризиса и оценка деятельности сельскохозяйственных предприятий Украины. В статье освещено понятие предпосылок и факторов возникновения кризисных явлений на сельскохозяйственных предприятиях и их особенности. Рассмотрены основные тенденции в ресурсном потенциале сельскохозяйственных предприятий Украины, которые могут обусловливать их уязвимость по кризисным явлениям. В исследовании проведен анализ таких факторов, влияющих на возникновение кризиса, как: обеспеченность основными факторами производства, наличие сельскохозяйственной техники и энергетических мощностей и тому подобное. Проведена оценка основных финансовых результатов деятельности сельскохозяйственных предприятий Украины. Выделены характерные признаки сравнения индекса потребительских цен и индекса цен на сельскохозяйственную продукцию. Определена производительность труда в динамике по области сельского хозяйства, что имеет опосредованное влияние на проявления кризисных явлений.

Ключевые слова: кризис, антикризисное управление, сельскохозяйственные предприятия, рентабельность, индекс инфляции.

Geruk Stanislav, Veremy Tamara. Preconditions of crisis and estimation of activity of agricultural enterprises of Ukraine. The complication of economic conditions under the influence of destabilizing factors, such as uncertainty of the external environment and the intensification of competition in the market, result in the emergence of crisis phenomena in the functioning of economic entities suggesting different nature and origin of crisis. External influences are enhanced due to the imperfection and lack of flexibility of enterprise management, the deterioration of reproductive processes, the shortcomings in the organization of production and the motivation of labor, which leads to the emergence of crisis phenomena and situations in the enterprise. The purpose of this article is the initial analysis of the preconditions for the development of crisis phenomena in agricultural enterprises. The notion of the preconditions of the crisis in the economic literature means

directly the phenomena or processes that precede the occurrence and cause the emergence of crisis situations at enterprises. According to that the article covers the concept of preconditions and factors of emergence of crisis phenomena in agricultural enterprises and their features. The main tendencies in the resource potential of agricultural enterprises of Ukraine are considered, which can determine their vulnerability to crisis phenomena. The study analyzed the following factors that influence the emergence of the crisis: the availability of the main factors of production, the availability of agricultural machinery and power facilities, etc. An estimation of the main financial results of activity of agricultural enterprises of Ukraine is conducted. The characteristic features of comparison of the consumer price index and the index of prices for agricultural products are singled out. The productivity of labor dynamics in the field of agriculture, which has an indirect influence on manifestations of crisis phenomena, is determined. Consequently, the influence of factors on the activity of agricultural enterprises, which are external and internal, is an extremely important element in the verification of the effectiveness of the activities carried out by business entities and in the conduction of crisis management in the enterprise.

Key words: crisis, crisis management, agricultural enterprises, profitability, inflation index.

Постановка проблеми. Поняття передумов кризи в економічній літературі означає безпосередньо явища або процеси, які передують виникненню та зумовлюють появу кризових ситуацій на підприємствах. Під фактором розуміють рушійну силу будь-якого процесу або явища, яка визначає характерні ознаки (умови), що спричиняють виникнення кризи на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика економічних криз є предметом наукових досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних учених: В. Амбросова, Р. Біловол, М. Дем'яненка, Дж. Кейнса, Л. Лігоненко [1], М. Кондратьєва, Е. Альтмана, Д. Рікардо, У. Бівера, Г. Спрінгейта, П. Самуельсона, Р. Дж. Хоутрі, М. Туган-Барановського, Й. Шумпетера та інших. Проте актуальність цього питання викликана сучасними аспектами розвитку економіки та підприємництва загалом, тому цьому питанню приділяється увага з боку різних науковців у різні періоди часу.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є початковий аналіз передумов, які стосуються розвитку кризових явищ на сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Передумовами виникнення кризових ситуацій на підприємствах сільського господарства можуть бути:

- низький рівень кредитної підтримки;
- скорочення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і продукцію галузі промислового виробництва (техніку, мінеральні добрива, засоби захисту рослин тощо);
- обмеженість обігових коштів для розвитку виробництва;
- зниження купівельної спроможності населення;
- вплив несприятливих агрокліматичних умов на урожайність і валові збори;
- низька фондозабезпеченість підприємств;
- невідповідність якості виробленої продукції міжнародним вимогам та стандартам та інші [2, с. 235].

Зазначені передумови за тих чи інших обставин – зміни економічної та ринкової кон'юнктури, рівня інфляції, загострення конкуренції, зниження потенціалу підприємств щодо розвитку тощо – здатні перетворюватися у фактори кризи, спричинюючи або зменшуючи імовірність її виникнення. Фактори кризових явищ виникають як у внутрішньому середовищі підприємств (зміни у ресурсній базі, виробництві та збуті), так і у їх зовнішньому середовищі – безпосередньому та опосередкованому, посилюючи їх або відвертаючи, для запобігання виникненню кризи [3, с. 78].

Розглянемо основні тенденції у ресурсному потенціалі сільськогосподарських підприємств України, які можуть зумовлювати їхню вразливість щодо кризових явищ. Основним ресурсом виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств є земля, у володінні якою і у її використанні у сучасних умовах відбуваються радикальні зміни.

Як свідчать дані табл. 1, протягом досліджуваного періоду відбулося зменшення чисельності сільськогосподарських підприємств на 5,4%, а площа сільськогосподарських угідь, оброблених ними, зменшилась усього на 0,3%. Показник середньої землезабезпеченості господарств не змінився, оскільки процеси розпаювання землі у суспільному секторі загалом завершені. У структурі сільськогосподарських угідь переважає рілля, частка якої зросла з 84,9% (2013 р.) до 85,4% (2017 р.), що свідчить про провідну роль рослинництва у виробничій спеціалізації підприємств. Чисельність найманих працівників сільськогосподарських підприємств України зменшилася на 22,3%, а працезабезпеченість із розрахунку на 1 га угідь – зросла на 6,3%.

Важливим фактором розвитку сільськогосподарських підприємств є їхня матеріально-технічна база.

Таблиця 1

Забезпеченість сільськогосподарських підприємств України основними факторами виробництва

Показник	Рік					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Кількість сільськогосподарських підприємств	48256	49415	49046	46199	45379	94,0
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	36483	36480	36395	36417	36452	99,9
Площа ріллі, тис. га	30980	31035	31032	31066	31131	100,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб	632	621	579	528	491	77,7
Землезабезпеченість, га на 1 працівника	49	50	54	59	63	128,6
Працезабезпеченість, га на 1 працівника	80	80	80	80	85	106,3

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах України відображено у табл. 2.

Недостатня фондозабезпеченість сільськогосподарських підприємств та застаріла техніка зумовлюють технологічну відсталість, яка також може стати потенційною причиною виникнення кризових явищ. Наведені у таблиці 2.2 розрахунки ілюструють зменшення у динаміці фондозабезпеченості сільськогосподарських підприємств на 13,9% та фондоозброєності на 11,3%. Така тенденція погіршує умови виробничої діяльності підприємств. Енергозабезпеченість виробничих процесів у сільськогосподарських підприємствах понизилася за період дослідження на 11,2%, що погіршить стан енергоозброєності праці. Результати діяльності сільськогосподарських підприємств наведено у табл. 3.

Господарська діяльність здійснюється на загальній посівній площі сільськогосподарських культур, яка за період дослідження зменшилася лише на 1,4%, проте відчутніші зміни відбулися у структурі посівних площ (табл. 3).

Якщо на рівні 2013 р. зернові і зернобобові культури становили 56,8% посівних площ, то у 2017 р. – лише 53,2%. Частка технічних культур зросла за період дослідження з 26,8% до 30,1%, а кормових знизилася – з 8,9% до 7,1%. Обсяг валової продукції збільшився у сільськогосподарських підприємствах на 9%, а реалізованої – у 2,9 разу. Частка продукції рослинництва у валовій продукції зросла за період дослідження у 3,3 разу, а у реалізованій – в 1,9 разу, що також підтверджує провідну роль рослинництва в галузі, яке є вразливим як щодо несприятливих соціально-економічних, так і до природних умов.

Основним фінансовим результатом діяльності сільськогосподарських товаровиробників є прибуток. Для його отримання дохід від реалізації виробленої продукції має перевищувати витрати. Результати діяльності сільськогосподарських підприємств за основними економічними показниками наведені у таблиці 4. Як свідчать дані таблиці 4, чистий дохід сільськогосподарських товаровиробників від реалізації продукції зріс за період дослідження у 2,7 разу. При цьому приріст чистого прибутку в 4,0 разу перевищив приріст чистого збитку.

Найбільш рентабельною була операційна діяльність підприємств, середній рівень якої становив 24,7%. Середній рівень рентабельності усієї діяльності – 16,7%.

Таблиця 2

Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Сільськогосподарська техніка в сільськогосподарських підприємствах						
Трактори, тис. шт.	86	85	88	90	94	109,3
Середня потужність двигуна трактора, кВт	2,4	2,3	2,4	2,5	2,6	109,4
Зернозбиральні комбайни тис. шт.	0,9	0,9	0,8	0,7	0,7	81,3
Кукурудзозбиральні комбайни, тис. шт.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	94,1
Бурякозбиральні машини, тис. шт.	3,8	3,6	3	2,7	2,4	63,2
Льонозбиральні комбайни, тис. шт.	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	50,0
Фондозабезпеченість на 100 га сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств, тис. грн.	20,2	15,4	17,1	16,3	17,4	86,1
Фондоозброєність одного середньооблікового працівника, тис. грн.	100,9	90,4	107,2	99,4	89,5	88,7
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	10,8	11,2	11,2	10,5	10,2	94,4
Енергозабезпеченість – енергетичні потужності з розрахунку на 100 га посівної площі, кВт	187	213	218	208	166	88,8

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

Таблиця 3

Виробництво та реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами України

Показник	Рік					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Посівна площа сільськогосподарських культур, тис. га	27670	27801	28329	27239	26901	97,2
у т. ч.: зернові і зернобобові культури	15723	15449	16209	14800	14738	93,7
технічні культури	7441	7854	7869	8437	8350	112,2
картопля та овоче-баштанні культури	2028	2023	1961	1899	1822	89,8
кормові культури	2477	2474	2288	2101	1990	80,3
Валова сільськогосподарська продукція, млн грн	121053	113082	136590	139058	131918	109,0
у тому числі: продукція рослинництва	92138	82130	103127	105529	99584	108,1
продукція тваринництва	28915	30952	33463	33528	32333	111,8
Реалізована (товарна) сільськогосподарська продукція, млн грн	114566	143509	143966	194576	336970	294,1
у тому числі: продукція рослинництва	80141	104013	100565	143614	269597	336,4

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

Таблиця 4

Результати діяльності сільськогосподарських підприємств України за основними економічними показниками

Показник	Рік					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн	100681,2	128452,6	128684,8	175828,6	278738	276,9
Чистий прибуток (збиток), млн грн	25267,0	26728,4	14925,7	21413,4	102279	404,8
Отримано чистого прибутку, млн грн	30182,3	33570,1	26186,6	51668,0	127360	422,0
Отримано чистого збитку, млн грн	4915,3	6841,7	11260,9	30254,6	25081	510,3
Рівень рентабельності усієї діяльності, %	19,3	16,3	8,3	9,3	30,5	158,0
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,7	22,8	11,7	21,4	43,1	174,5

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

Слід зазначити, що показники ефективності діяльності за період дослідження мали тенденцію до зменшення, що є відбитком макроекономічної та фінансової криз, а також локальних кризових ситуацій у діяльності підприємств. Відбулося різке зниження державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, яка на рівні 2017 р. порівняно з 2013 р. становила лише 28,3%. У 21 раз зріс фіксований сільськогосподарський податок (зараз єдиний податок четвертої групи).

На думку експертів, скасування спеціального режиму оподаткування ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників загрожує системною кризою і приведе до негативних соціально-економічних наслідків: втрати обігових коштів для фінансування поточної діяльності і розвитку; різкого скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва, скорочення робочих місць, зменшення фонду заробітної плати в галузі, втрати експортних надходжень тощо. Доступ сільськогосподарських підприємств до кредитних ресурсів обмежений внаслідок високої відсоткової ставки, яка перевищує 30% річних.

На показники ефективності діяльності негативно впливає висока собівартість виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 5).

З табл. 5 видно, що найбільш вагому статтю витрат становлять матеріальні витрати: від 71,2% у 2013 р. до 73,7% у 2017 році. Частка ж витрат на оплату праці та проведення відрахувань на соціальні заходи мала у досліджуваному періоді тенденцію до зниження – на 40,7% та 38,7% відповідно. Частка витрат на пальне і мастильні матеріали, насіння і посадковий матеріал, запасні частини зростала у динаміці впродовж періоду дослідження, що є результатом різниці у цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію. Є також різниця у споживчих цінах та цінах на сільськогосподарську продукцію (табл. 6).

Індекс цін на сільськогосподарську продукцію визначається як середньозважена величина, що враховує зміни середніх цін на основні її види з урахуванням усіх напрямів її реалізації. У ньому враховано ціни реалізації продукції сільського господарства переробним підприємствам, на ринку, населенню в рахунок оплати праці, пайовикам у рахунок орендної плати за землю та майнові паї, на біржах, аукціонах та за іншими напрямами. Базою зважування для агрегування цих цін є фактичний обсяг реалізованої продукції у звітному періоді за вказаними її споживачами.

Як видно з табл. 6, індекс цін на сільськогосподарську продукцію в Україні мав тенденцію до зменшення

Таблиця 5

Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах України

Показник	Рік					2017 р. до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Витрати на оплату праці, %	9,1	9,2	7,6	7,1	5,4	59,3
Відрахування на соціальні заходи, %	3,1	3,4	2,8	2,1	1,9	61,3
Матеріальні витрати, які увійшли до собівартості продукції, %	71,2/100	68,7/100	69,7/100	70,5/100	73,7/100	103,5
у т. ч.: насіння та посадковий матеріал	17,7	13,9	13,5	13,3	12,5	70,6
корми	23,5	20,8	22,4	19,5	19,2	81,7
інша продукція сільського господарства	1,9	3,5	1,8	1,7	1,8	94,7
мінеральні добрива	17,1	16,6	16,6	14,6	19,2	112,3
пальне і мастильні матеріали	15,0	14,5	13,9	16,1	13,7	91,3
електроенергія	2,2	2,0	2,1	1,8	1,5	68,2
паливо й енергія	1,9	1,9	1,9	1,5	1,4	73,7
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	7,0	7,1	6,6	7,4	8,1	115,7
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	19,7	19,7	21,2	24,1	22,6	114,7
Амортизація, %	4,9	5,3	5,5	5,4	4,5	91,8
Інші операційні витрати, %	11,7	13,4	14,4	14,3	14,5	123,9

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

Таблиця 6

Порівняння індексу споживчих цін та індексу цін на сільськогосподарську продукцію

Показник	Рік					2018 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Індекс споживчих цін (Індекс інфляції)	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	87,9
Індекс цін на сільськогосподарську продукцію	145,1	166,0	107,6	111,8	104,4	71,9

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

на 28,1%, а індекс споживчих цін за цей період знизився на 12,1%. Індекс споживчих цін характеризує зміни у часі загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання, і визначається інфляційними процесами. Таким чином, ціновий диспаритет також опосередковано впливає на величину фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, створюючи передумови для кризових проявів.

Продуктивність праці є мірилом ефективності індивідуальної праці кожного зайнятого у виробництві сільськогосподарських підприємств (рис. 1). Як свідчить рис. 1, динаміка продуктивності праці у сільському господарстві Україні є мінливою. Загалом у галузі цей показник має тенденцію до зростання. Продуктивність праці у рослинництві була вищою, ніж у тваринництві впродовж 2002-2017 рр., а на рівні 2017 р. продуктивність праці була вищою у тваринництві.

Висновки. Таким чином, за всіх негативних сторін кризових явищ для функціонування економіки країни їх можна розглядати як стимул для пошуку можливостей розвитку і підвищення ефективності виробництва аграрних підприємницьких формувань. З практичного погляду використання можливостей кожної окремо взятої комерційної організації галузі АПК в умовах кризи має здійснюватися виходячи з прогнозування майбутніх загроз кризових явищ і їх ліквідації, нівелювання або використання з користю для економічного зростання. При цьому кожен господарюючий суб'єкт повинен розробляти стратегію розвитку бізнесу і мати рухливу фінансову політику, здатну в найкоротші терміни бути адаптованою в нестабільних умовах, що диктуються кризою. Перспективами дальших досліджень будуть розроблення ефективних шляхів діагностики кризи та напрямів антикризового управління на сільськогосподарських підприємствах.

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах України (у постійних цінах 2010 р.)

Джерело: складено автором за даними [6; 7].

Список використаних джерел:

1. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством в умовах економіки знань та інтелектуалізації менеджменту. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 161-170.
2. Малахова Ю.В., Малахов А.Е. Система антикризисного управления в сельскохозяйственных организациях. *Продовольственная политика и безопасность.* 2016. Том 3. № 4. С. 233-242. DOI: 10.18334/ppib.3.4.37497.
3. Давиденко Н.М. Антикризове фінансове управління на підприємстві / Н.М. Давиденко. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2015. Вип. 211 (1). С. 76-80.
4. Банера Н.П. Антикризове управління як один із шляхів виходу із фінансової кризи. *Електронне наукове фахове видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського «Глобальні та національні проблеми економіки»* Випуск № 10. Квітень 2016 р. URL: http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/1885-banera-n-p-antikrizove-upravlinnya-yak-odin-iz-shlyakhiv-vikhodu-iz-finansovoji-krizi (дата звернення: 08.04.2019).
5. Лановська Г.І. Антикризове управління у розвитку малого та середнього бізнесу. *Економіка та суспільство. Електронне наукове фахове видання.* Мукачево, 2017. Випуск 9. С. 485-490.
6. Державна служба статистики України. Публікації. Сільське, лісове та рибне господарство [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 08.04.2019).
7. Сільське господарство України 2017 [Електронний ресурс] : стат. зб. / Держ. служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 08.04.2019).

УДК 336.224:338.432

Добрунік Т.П.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Одеський національний економічний університет

Dobrunik Tatiana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation in the Economy,
Odessa National Economic University

ПОДАТКОВІ НОВАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Добрунік Т.П. Податкові новації та їх вплив на економічний розвиток аграрних підприємств. У статті проаналізовано зміни, що відбулися в системі оподаткування сільськогосподарських підприємств України. Дано оцінку сучасної системи оподаткування підприємств аграрного сектору економіки в Україні. Визначено недоліки податкових новацій та їх вплив на тенденції економічного розвитку аграрних підприємств. Проаналізовано динаміку виробництва та реалізації продукції сільського господарства та проведено оцінку рівня ефективності операційної діяльності аграрних підприємств. Проведено аналіз рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції. Зазначено основні вимоги отримання бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, яка спрямована на компенсацію їх втрат від скасування спеціального режиму ПДВ. Запропоновано напрями розвитку системи оподаткування в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, система оподаткування, економічний розвиток, ефективність, державна підтримка, бюджетна дотація.

Добруник Т.Ф. Налоговые новации и их влияние на экономическое развитие аграрных предприятий. В статье проанализированы изменения, произошедшие в системе налогообложения сельскохозяйственных предприятий Украины. Дана оценка современной системы налогообложения предприятий аграрного сектора экономики Украины. Определены недостатки налоговых новаций и их влияние на тенденции экономического развития аграрных предприятий. Проанализирована динамика производства и реализации продукции сельского хозяйства и проведена оценка уровня эффективности операционной деятельности аграрных предприятий. Проведен анализ рентабельности основных видов сельскохозяйственной продукции. Указаны основные требования получения бюджетной дотации для развития сельскохозяйственных товаропроизводителей и стимулирования производства сельскохозяйственной продукции, которая направлена на компенсацию их потерь от отмены специального режима НДС. Предложены направления развития системы налогообложения в аграрном секторе экономики.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, система налогообложения, экономическое развитие, эффективность, государственная поддержка, бюджетная дотация.

Dobrunik Tatiana. Tax innovations and their influence on the economic development of agrarian enterprises. The article analyses the changes that took place in the system of taxation of agricultural enterprises in Ukraine. It is determined that the purpose of the tax policy in the field of agrarian production is to create a favourable environment for the effective operation of business entities and to ensure their competitive positions in the market. The estimation of the modern system of taxation of enterprises of the agrarian sector of the economy in Ukraine is given. Shortcomings of tax innovations and their influence on economic development trends of agrarian enterprises are determined. It is proved that the abolition of the preferential VAT regime and a significant increase in the rates of a single tax for agricultural producers negatively affected the performance indicators of their economic activity. It is established that operating results of entrepreneurial structures of agribusiness depend both on the specific features of agricultural production and on the specifics of the taxation of the agrarian sector. The dynamics of agricultural production is analysed and the level of operational performance of agrarian enterprises is evaluated. An analysis of the profitability of the main types of agricultural products is conducted. The basic requirements for obtaining a budget subsidy for the development of agricultural producers and agricultural production incentive aimed at compensating for their losses from the abolition of the special VAT regime are indicated. It is substantiated that in order to ensure sustainable development of agricultural producers, in the field of tax policy in the long term, it is appropriate to develop new tools for tax system of agricultural producers of different forms of management using the experience of the EU countries, namely, the provision of certain tax privileges for VAT collection. The above information is generalized and appropriate recommendations are given as regards to the introduction of a differentiated approach

to the taxation of certain categories of agricultural producers taking into account the specialization of their production activities and the harmonization of tax preferences with state priorities of the industry development.

Key words: agricultural enterprises, tax system, economic development, efficiency, state support, budget subsidy.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних змін ринкової економіки стратегічний розвиток аграрного сектору та підвищення його конкурентоспроможності значною мірою залежить від економічної діяльності підприємницьких структур агробізнесу. Функціонування сільськогосподарських товаровиробників повинно передбачати різнопланову державну підтримку у фіскальній сфері, у тому числі надання певних пільг під час оподаткування. Ефективне ведення агробізнесу можливе лише за умови стабільності та прогнозованості податкового законодавства, що забезпечує оптимальне податкове навантаження підприємств. Тому актуалізується проблема формування оптимальної системи оподаткування підприємницьких структур в агарному секторі економіки з метою забезпечення їх стабільного економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних змін податкового законодавства присвячені праці таких науковців, як О.Ю. Лупенко, О.В. Олійник, Л.Д. Тулуш, Р.В. Сідоренко, О.М. Галицький, Л.М. Біла та інші. Дослідженню проблем організації, розвитку та ефективності діяльності аграрних підприємств присвячено наукові праці таких провідних економістів-аграріїв, як В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, П.М. Макаренко, О.Ю. Єрмаков та ін. Однак питання оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств крізь призму їх впливу на тенденції розвитку аграрних підприємств вимагають подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проведення аналізу основних показників економічної діяльності агарних підприємств у контексті змін податкового законодавства та обґрунтування основних напрямів оптимізації податкового навантаження суб'єктів агробізнесу.

Виклад основного матеріалу. Виробничо-господарська діяльність аграрних підприємств відбувається в умовах нестабільності та змін у зовнішньому середовищі, непрогнозований вплив яких негативно позначається на показниках ефективності господарювання та зниження рівня їхньої конкурентоспроможності.

Аграрний сектор є пріоритетною галуззю економіки України. Стратегія розвитку аграрного сектору на період до 2020 року [1] розглядає аграрний сектор України з його базовою складовою частиною – сільським виробництвом – як системоутворюючий у національній економіці, який може сприяти розвитку національної економіки та її ефективній інтеграції у світовий економічний простір. Насамперед варто зважати на вагому частку сільського господарства у загальній валовій доданій вартості (рис. 1). Частка валової доданої вартості сільського господарства у загальних її обсягах у період до 2015 року суттєво зростає. Проте у подальшому спостерігається її скорочення, що зумовлено специфікою виробничо-господарської діяльності підприємницьких структур аграрної галузі та впливом на результати сільськогосподарського виробництва як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, серед яких домінуючими є такі:

– вплив природно-кліматичних факторів на процес виробництва;

– багатогалузевий характер діяльності сільськогосподарських підприємств, спеціалізація і диверсифікація виробництва;

– система оподаткування сільськогосподарських товаровиробників;

– державна підтримка розвитку агарних підприємств.

На думку провідних фахівців, висока частка галузі сільського господарства у загальному обсязі ВДВ зумовлюється не суттєвим фондом оплати праці, а значними обсягами прибутку, в тому числі сформованими за рахунок податкових преференцій [3, с. 9].

Оподаткування сільськогосподарського підприємства відрізняється від оподаткування будь-якого іншого торговельного або виробничого підприємства, має свою специфіку. Згідно з чинним законодавством, а саме з Податковим Кодексом України [4], українські

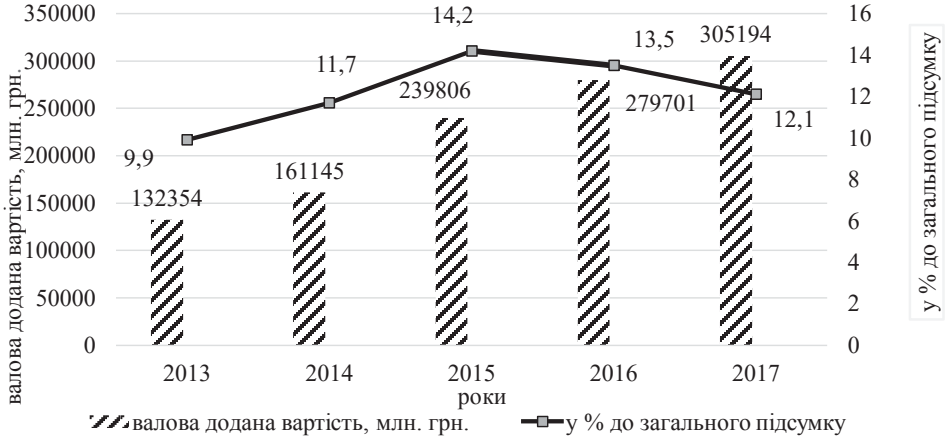

Рис. 1. Валова додана вартість сільського господарства (у фактичних цінах)

Джерело: систематизовано автором на основі даних [2]

сільськогосподарські підприємства мають право вибрати одну з двох можливих систем оподаткування своєї діяльності: загальна система оподаткування (сплата податку на прибуток); спрощена система оподаткування (сплата єдиного податку четвертої групи).

Загальна система оподаткування передбачає сплату всіх передбачених законодавством зборів і платежів, платниками яких зобов'язано бути сільськогосподарське підприємство. Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників податком на прибуток здійснюється на загальних умовах за ставкою 18%. Об'єктом оподаткування відповідно до Податкового кодексу України виступає «прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, які виникають на різниці» [4].

Оцінюючи ситуацію, яка склалась у сільськогосподарських підприємствах в останні роки, слід відзначити, що більшість суб'єктів господарювання працює на спрощеній системі оподаткування. Головним аргументом такого вибору було менше податкове навантаження на підприємство.

Згідно з Податковим Кодексом України [4], спрощена система оподаткування для сільськогосподарських підприємств передбачає сплату єдиного податку за системою, передбаченою для 4-ї групи платників цього податку

Платниками єдиного податку 4-ї групи можуть бути сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, передбачених законами України, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, а також рибницькі, рибальські та риболовецькі господарства, які займаються розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах), у яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 75 відсотків загальної суми доходу.

Слід зазначити, що податкове навантаження для сільськогосподарських товаровиробників за період дії сплати єдиного податку в 2017-2019 роках збільшилося більш ніж у 2 рази порівняно із 2015 роком (табл. 1). У 2016 році проти 2015 року зростання ставок для платників єдиного податку 4 групи становило від 77,78% до 81,48% за відповідними категоріями сільськогосподарських угідь та ставками.

За даними табл. 1, є безперечний факт збільшення податкового навантаження, що веде до зміни загальної суми витрат.

Одним із основних податків як у загальній, так і у спрощеній системі оподаткування для сільськогосподарського підприємства виступає податок на додану вартість (ПДВ).

Суб'єктам господарювання, які здійснювали діяльність в аграрній сфері (зокрема, у сфері сільського, лісового господарства та рибальства), перебували на загальній системі оподаткування і відповідали встановленим критеріям, до 2015 року було надано право використовувати спеціальний режим оподаткування ПДВ. В Україні згідно з податковим законодавством справляння податку на додану вартість передбачало, що до 1 січня 2016 року всі суми нарахованого ПДВ сільськогосподарські підприємства не сплачували до бюджету, а залишали у себе для розвитку власної діяльності.

На 2016 рік для них введено в дію перехідні положення, згідно з якими механізм сплати нарахованих сум зобов'язань за ПДВ був такий:

– операції із зерновими і технічними культурами – 85% до державного бюджету, 15% на спецрахунок;

– операції з продукцією тваринництва – 20% до державного бюджету, 80% на спецрахунок;

– операції з іншими сільськогосподарськими товарами та послугами – 50% до державного бюджету, 50% на спецрахунок.

З 1 січня 2017 року сільськогосподарські підприємства-платники ПДВ перейшли на загальну систему нарахування і сплати цього податку, тобто всі суми зобов'язань повністю сплачуються до державного бюджету.

Скасування спеціального режиму оподаткування для сільгоспвиробників, зростання ставок єдиного податку IV групи суттєво вплинули на економічний розвиток підприємств аграрного сектору економіки (табл. 2).

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин аграрний сектор України представлений різними формами господарювання. У 2017 році виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 45 558 підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, серед яких найпоширенішою різновидністю приватного підприємництва є фермерські господарства,

Таблиця 1

Ставки єдиного податку для сільськогосподарських товаровиробників

Види сільськогосподарських угідь	Розмір ставки		
	2015 р.	2016 р.	2017 р.-2019 р
для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту)	0,45	0,81	0,95
для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях	0,27	0,49	0,57
для сільськогосподарських угідь, що перебувають на закритому ґрунті	3,0	5,4	6,33
для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях)	0,27	0,49	0,57
для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях	0,09	0,16	0,19
для земель водного фонду	1,35	1,35	2,43

Джерело: узагальнено автором на основі даних [4]

Таблиця 2

Динаміка показників економічного розвитку сільськогосподарських підприємств

Показники	Роки					Індекси динаміки, %	
	2013	2014	2015	2016	2017	2017 р. до 2015 р.	2017 р. до 2016 р.
1. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств	49046	46199	45379	47697	45558	100,4	95,5
2. Підприємства, які одержали чистий прибуток, у відсотках до загальної кількості	80,3	84,7	88,9	88,4	86,7	–	–
2.Виробництво продукції сільського господарства всього, (у постійних цінах 2010 року), млн. грн.,	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2	106,5	96,8
у т.ч. рослинництва	103127,8	105529,5	99584,7	113392,6	108601,1	109, 0	95,5
тваринництва	33463,1	33528,9	32333,9	31726,4	31934,1	98,8	100,7
3. Реалізація продукції сільського господарства, млн. грн	143966,2	194576,2	336970,0	291218,6	356159,6	105,7	122,3
у т.ч. рослинництва	100565,5	43614,3	269597,5	242118,9	290538,5	107,8	120,0
тваринництва	43400,7	50961,9	67372,5	49099,7	65621,1	97,4	133,6
4. Індекси цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами (ланцюгові, %)	97,1	124,3	154,5	109,0	111,5	–	–
– рослинництва	91,8	129,2	167,2	116,3	107,3	–	–
– тваринництва	102,4	119,1	141,3	101,7	130,7	–	–

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2]

частка яких у загальній кількості становить 74,9%. Слід зазначити, що порівняно з попереднім 2016 роком загальна кількість діючих сільськогосподарських підприємств зменшилася на 2139 підприємств, або на 4,5%, що зумовлено негативним впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників на розвиток підприємництва в аграрній сфері в умовах суцільної економічної кризи.

Основні показники діяльності сільгосппідприємств свідчать про зменшення протягом 2016-2017 років порівняно з 2015 роком кількості прибуткових підприємств, їхня частка в загальній кількості зменшилася на 2,3 відсоткових пункти (з 89% у 2015 році до 86,7% у 2017 році).

Економічний розвиток аграрних підприємств України до 2016 року відзначався поступовим зростанням обсягів виробленої продукції. Попри спад виробництва продукції тваринництва у 2017 році на 1,2%, виробництво продукції рослинництва зросло на 9% порівняно з 2015 роком. У 2017 році порівняно із 2016 роком навпаки – виробництво продукції тваринництва збільшилося на 0,7%, а рослинництва – знизилося на 4,5 відсотка. Індекс виробництва сільгосппродукції сільгосппідприємствами (за збільшення у 2016 році до 110%) у 2017 році знизився до 96,8%, тоді як індекс виробництва продукції тваринництва перевищив минулорічний показник і становив 100,7 відсотка.

У структурі валової продукції сільського господарства, виробленої сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм, переважає продукція рослинництва, що у 2017 році становила 77,3%, тільки 22,7% припадало на продукцію тваринництва [2], в Україні збільшення обсягів валового виробництва в сільському господарстві досягається за рахунок окремих видів комерційно привабливої продукції рослинництва, а саме зернових та технічних культур, виробництво яких сільськогосподарськими підприємствами у загальному обсязі становить відповідно у 2017 році 77,4% та 86,6% [2].

Позитивна динаміка зростання виручки від реалізації продукції зумовлена в основному зростанням реалізаційних цін, а не обсягами реалізованої продукції. Виникнення додаткових витрат, пов'язаних із зростанням розмірів податкових зобов'язань, вже привело до зменшення рентабельності сільськогосподарської діяльності. За даними Державної служби статистики, рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств у 2017 році значно знизився порівняно із попереднім 2016 роком і становив 23,5%, що на 13 відсоткових пункти менше рівня 2016 року, порівняно із 2015 роком спостерігається кардинальне зниження рівня рентабельності з 43% до 23,5% (рис. 2).

Слід зазначити, що збільшення прибутковості сільськогосподарських підприємств за окремі роки відбувалось у відриві від зниження собівартості продукції, тобто за рахунок підвищення реалізаційних цін на основні види продукції під дією інфляційних процесів в умовах трансформаційних змін національної економіки. Однак високі показники фінансового результату та рівня рентабельності, за оцінками багатьох експертів, є завищеними через неврахування у методиці розрахунків специфічних особливостей аграрного виробництва, а саме формування фінансового результату сільськогосподарської діяльності відповідно до вимог галузевих стандартів.

Тенденції розвитку аграрного сектору свідчать про те, що трансформаційні зміни в оподаткуванні привели до негативних наслідків ефективності виробництва основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах (рис. 3).

Рівень рентабельності виробництва у сільськогосподарських підприємствах зменшився майже за всіма основними видами продукції рослинництва, особливо такими пріоритетними видами продукції, як зернові культури та насіння соняшнику, які займають значну частку у посівних площах сільськогосподарських підприємств.

Слід зазначити, що, продукція тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Україні у 2016-2017 роках

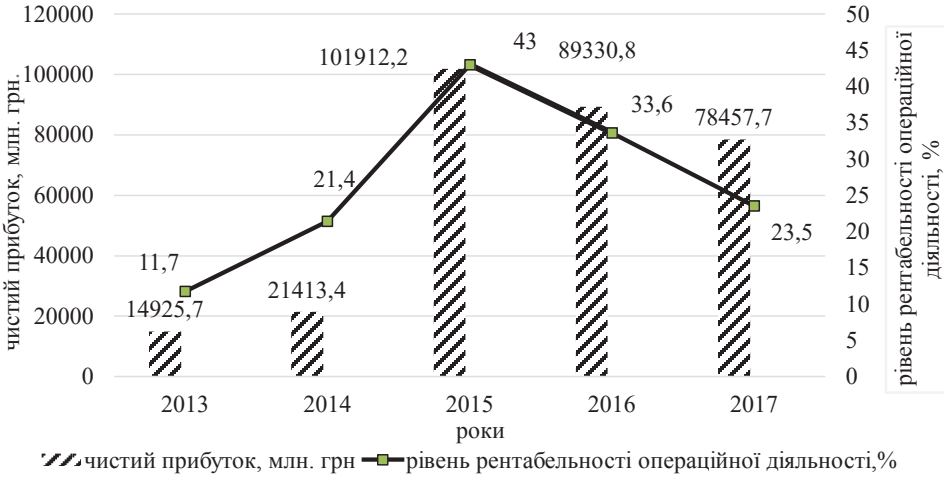

Рис. 2. Економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: узагальнено автором на основі даних [2]

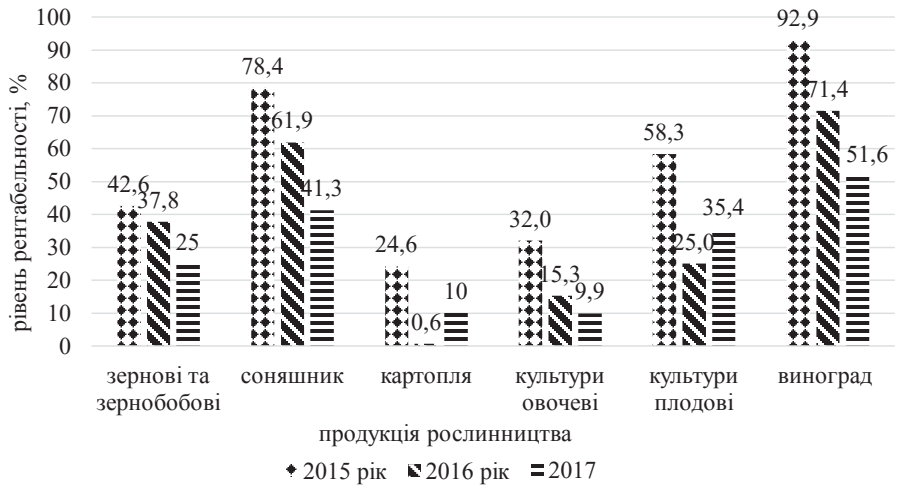

Рис. 3. Рівень рентабельності основних видів продукції рослинництва

Джерело: систематизовано автором за даними [2]

становила лише 22-2% від загального обсягу виробленої ними сільськогосподарської продукції.

У галузі тваринництва в останні роки рентабельним було вирощування свиней на м'ясо (крім 2016 року) та виробництво молока і яєць. Порівняно з 2015 р. прибутковість молока у 2016 році збільшилася з 12,7% до 18,6%, у 2017 році – до 26,9%, але зменшилася прибутковість виробництва яєць – у 2016 році цей показник становив 0,5% проти 60,9% рівня 205 року, у 2017 році збитковість виробництва яєць становила мінус 9%. У 2017 р. прибутковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби, рентабельність якого становила 3,4% проти мінус 23,2% у 2016 р. Рентабельність вирощування на м'ясо овець і кіз залишається стабільно збитковою і у 2017 році становила мінус 43,3%. Водночас збільшилася збитковість виробництва вовни з мінус 72,8% до мінус 39,6%.

Таким чином, зміни в законодавстві щодо скасування спеціального режиму ПДВ мають негативний вплив для всіх аграріїв, але у найгіршому становищі опиняться підприємства, що мають галузь тваринництва. Відносно аграрної галузі він слугував головним інструментом державної підтримки та розвитку галузі. Зокрема, завдяки відшкодуванню ПДВ спостерігалося значне нарощування доходів, а відповідно – і прибутку та рентабельності підприємств, відбувалося зменшення потреби у кредитних ресурсах та зменшення потреби у державній підтримці. Щодо галузі тваринництва, то відшкодування ПДВ було чи не єдиним способом збереження галузі.

Спеціальний режим оподаткування ПДВ розглядався засобом державної підтримки розвитку аграрної сфери. Тому з метою певної компенсації можливих втрат від скасування спеціального режиму ПДВ Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» № 1791-VIII від 20.12.2016 р. [5]. було доповнено Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» розділом V-1 «Державна підтримка виробників окремих видів сільськогосподарської продукції» та відповідно статтею 16-1 «Бюджетна дотація для розвитку розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стиму-

лювання виробництва сільськогосподарської продукції» [6], які регулюють порядок розподілу бюджетної дотації сільськогосподарським товаровиробникам.

Право на бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції мають товаровиробники, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів, вироблених ними на власних або орендованих основних засобах, якщо питома вага вартості сільськогосподарських товарів становить не менше ніж 75% від вартості всіх товарів, поставлених ними протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно, які здійснюють види діяльності, визначені п. 16-1.3 ст. 16-1 зазначеного Закону, а саме: виробництво овочів та фруктів, розведення сільськогосподарських тварин і птиці та виробництво м'яса, молочної продукції та яєць. Таке право розповсюджується лише на платників ПДВ. Якщо платник ПДВ скасував реєстрацію сільськогосподарського товаровиробника, то він виключається з Реєстру отримувачів бюджетної дотації.

Обчислення розміру бюджетної дотації відбувається таким чином: вартість частки реалізованої дотаційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції помножується на задекларовану суму ПДВ, враховуючи коефіцієнт пропорційності відповідно до бюджетного фінансування. Ключовою умовою для отримання бюджетної дотації для стимулювання виробництва окремих (дотаційних) видів сільгосппродукції є сплата сільгосппідприємством ПДВ до бюджету.

З огляду на значущість механізму ПДВ під час здійснення державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства, запроваджено порядок так званої «квазіакумуляції» сум ПДВ – з метою компенсації втрат сільгосппідприємств, які займаються виробництвом сільгосппродукції, орієнтованої переважно на внутрішній ринок та продукції із високою часткою доданої вартості [7, с. 104].

Отже, відповідно до фіскальних новацій, для стимулювання розвитку сільського господарства та підтримки сільгосптоваровиробників, які здійснюють діяльність в окремих галузях сільського господарства, з 01.01.2017 р. запроваджено надання бюджетної дотації, яка спрямована на компенсацію їх втрат від скасування спецрежиму ПДВ. Для отримання якої товаровиробнику необхідно: подати заяву до ДФС щодо внесення до Реєстру; у встановлений законодавством строк подати декларацію з ПДВ та додаток до неї; сплатити ПДВ до бюджету в повному обсязі.

Розподіл коштів, передбачених у 2017 році Мінагрополітики, здійснено за бюджетною програмою за КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у сумі 4 000 млн грн (923 млн грн – видатки загального фонду та 3 077 млн грн – видатки спеціального фонду) за напрямом «бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції» та 550 млн грн – «часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» [8].

Передбачені заходи державної підтримки для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції не принесли бажаних результатів.

За інформацією ДФС, у 2017 році лише 17,2% загальної кількості сільгосппідприємств – суб'єктів спецрежиму з ПДВ на кінець 2016 року (15 474) скористалися правом на отримання бюджетної дотації та подали відповідні заяви, 15,7% – включені до Реєстру. Отримали бюджетну дотацію 1706 платників ПДВ на загальну суму 4000 млн грн, 63,1 відс. (2522,5 млн грн). Слід зазначити, що 1919,5 млн грн (48%) загальної суми бюджетної дотації отримано 10 сільгосптоваровиробниками, основний вид діяльності яких – розведення свійської птиці [9, с. 31].

Отже, у 2017 році суми бюджетної дотації визначалися ДФС для кожного сільськогосподарського товаровиробника з урахуванням вартості реалізованої продукції та пропорційно сплаченої суми ПДВ, основними отримувачами якої були великі платники податків, зокрема агрохолдинги.

Варто звернути увагу, що з 01.01.2018 р. розподіл бюджетної дотації (п. 16-1.6 Закону «Про державну підтримку сільського господарства України») здійснюється у сумі не більше ніж 150 млн грн на одного сільськогосподарського товаровиробника на рік, враховуючи пов'язаних із таким товаровиробником осіб, які визначаються на підставі пп. 14.1.159 п. 14.1 ст. 14 ПКУ.

Слід зазначити, що за даними Всеукраїнської Аграрної Ради [10], на підтримку АПК, Державним бюджетом 2018 було передбачено 6,311 млрд. грн., виконано станом на 20 серпня 2018 р. лише 12% (777 млн. грн.), а саме:

1) з 945 млн. грн., передбачених за бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» в частині компенсації вартості сільгосптехніки було витрачено лише 196 416,3 тис. грн;

2) з 4 000,0 млн. грн., передбачених за бюджетною програмою «Державна підтримка розвитку галузі тваринництва», було витрачено лише 488 134,1 тис. грн., з них:

а) з 700 млн. грн., передбачених за напрямом «Спеціальна бюджетна дотація за вирощування молодняка великої рогатої худоби, який народився в господарствах фізичних осіб», було витрачено лише 6741,3 тис. грн;

б) з 300 млн. грн., передбачених за напрямом «Часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин», було витрачено 0,0 грн.

Таким чином, аналізуючи тенденції змін, які вже відбулися в оподаткуванні діяльності сільськогосподарських підприємств і які вступили в дію з 1 січня 2017 року, можна зробити загальний висновок, що держава ліквідувала пільгову систему оподаткування ПДВ для аграрного сектору, не пропонуючи нічого нового взамін. Використання лише дотацій як засобу підтримки сільгоспвиробників не зможе якісно надати їм підтримку, яка повинна бути більш різноманітною у своїй спрямованості.

Тому визначення найбільших ефективних форм і методів податкового регулювання аграрного виробництва з урахуванням його особливостей потребує впровадження зарубіжного досвіду оподаткування аграрного сектора з позиції його адаптації до українських умов господарювання в галузі АПК. Досліджуючи міжнародну практику в цьому питанні, слід відзначити, що сільське господарство і за кордоном платить внески по ПДВ повністю до бюджету, але воно у свою чергу має пільгову (знижену) ставку оподаткування ПДВ. Особливістю європейської практики справляння ПДВ є оподаткування поставок різних видів продуктів харчування за диференційованими ставками ПДВ.

Слід погодитися з думкою, що для забезпечення цінової доступності окремих продуктів харчування, усунення цінової дискримінації стосовно окремих категорій суб'єктів аграрного бізнесу доцільним є запровадження зниженої ставки ПДВ на сільгосппродукцію, переважна частка якої виробляється представниками дрібного аграрного бізнесу [11, с. 52].

У нинішніх умовах система оподаткування сільгосппідприємств потребує реформування з метою вирівнювання конкурентного середовища, усунення диспропорцій в структурі аграрного сектору економіки на користь малого та середнього соціально-орієнтованого аграрного бізнесу, підвищення конкурентоспроможності малих форм господарювання на селі.

Нововведенням застосування спрощеної системи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників є те, що з 2018 р. коло платників єдиного податку IV групи розширилося через включення до нього фізичних осіб-підприємців, які провадять діяльність виключно у межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», та за умови виконання сукупності вимог, встановлених пп. 4 п. 291.4 ст. 291 ПКУ. Однією з умов застосування спрощеної системи оподаткування платників даної групи підприємств є розмір їх землекористування – площа сільськогосподарських угідь та/або земель водно го фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства повинна становити не менш як 2 га, але не більш як 20 га (пп. 4 п. 291.4 ПКУ).

Діючі сільськогосподарські підприємства в аграрному секторі економіки значно диференційовані за розміром землекористування. Якщо брати до уваги розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь загалом по Україні [2], то 21,2% діючих сільськогосподарських підприємств мають у своєму розпорядженні сільськогосподарські угіддя площею від менше ніж 5 га до 20 га, а це лише 0,5% від загальної площі угідь, які використовуються у аграрному виробництві. 12,9% загальної площі сільськогосподарських угідь належить сільськогосподарським товаровиробникам (51,7% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств), які мають у своєму використанні угіддя площею від 20,1 до 500,0 га. Натомість 18,3% загальної площі сільськогосподарських угідь використовуються сільськогосподарськими товаровиробниками (0,4% від загальної кількості сільськогосподарських товаровиробників), які мають у своєму володінні понад 10000,0 га, а це в основному великі агрохолдингові компанії, які спеціалізуються на виробництві найбільш високотехнологічних і високодохідних, експортоорієнтованих видів продукції.

Проведені дослідження свідчать, що відповідно до розмірів землекористування аграрні підприємства отримують різні результати своєї виробничо-господарської діяльності. Як було зазначено раніше, найбільшу питому вагу у загальній кількості сільськогосподарських підприємств займають фермерські господарства, які здебільшого, за загальноприйнятими критеріями визнання малого підприємництва, належать до суб'єктів малого підприємництва та суб'єктів мікропідприємництва та мають незначні розміри землекористування.

Доцільність здійснення корегування умов оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у напрямі диференційованого підходу до визначення категорій платників єдиного податку в межах четвертої групи за площею сільськогосподарських угідь та обсягом річного доходу, обґрунтована необхідністю удосконалення механізму справляння податку в напрямі забезпечення рівності умов оподаткування та стимулювання ефективного розвитку агроформувань малого бізнесу, поєднанням інтересів держави й сільськогосподарських товаровиробників [12, с. 168].

Отже, враховуючи специфіку функціонування аграрних підприємств, необхідним є запровадження диференційованого підходу до оподаткування окремих категорій сільгосптоваровиробників та узгодження податкових преференцій із державними пріоритетами розвитку галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, протягом 2016-2017 років суттєво зростає податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства через скасування спеціального режиму оподаткування ПДВ та значного зростання ставок єдиного податку 4 групи. Тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств свідчать про те, що трансформаційні зміни в оподаткуванні привели до негативних наслідків зниження економічних показників їх виробничо-господарської діяльності, а саме рівня рентабельності основних видів експортно-орієнтованої продукції рослинництва. Використання лише дотацій як засобу підтримки сільгоспвиробників не зможе якісно надати їм підтримку, яка повинна бути більш різноманітною у своїй направленості. Тому для стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва, застосовуючи досвід країн ЄС, доцільним є запровадження диференційованого підходу щодо пільгового оподаткування ПДВ окремих категорій сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням їх спеціалізації та рентабельності діяльності.

Для представників малого аграрного бізнесу доцільно запровадити диференційований підхід до оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників у межах єдиного податку 4-ї групи. В основу диференціації ставок і визначення підгруп платників єдиного податку 4-ї групи має бути покладено розмежування сільськогосподарських товаровиробників за площею сільськогосподарських угідь, яка знаходиться у їх використанні та розмірами отримуваного доходу.

Намічені заходи сприятимуть подальшому стимулюванню ефективної діяльності сільськогосподарських товаровиробників та підвищенню їх конкурентних позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013%D1%80 (дата звернення 02.04.2019).

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення: 08.04.2019).

3. Лупенко Ю.О., Тулуш Л.Д. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів. *Економіка АПК.* 2016. № 1. С. 5-17.

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 03.04.2019).

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році : Закон України від 20.12.2016 р. № 1791-VIII / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1791-19 (дата звернення: 04.04.2019).

6. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-ІУ / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15 (дата звернення: 04.04.2019).

7. Тулуш Л.Д. Квазіакумуляція ПДВ як інструмент стимулювання розвитку пріоритетних видів сільгоспдіяльності. *Збірник наукових праць Уманського НУС.* 2017. Випуск № 91. Частина 2, С. 100-120. URL: https://journal.udau.edu.ua/assets/files/91/Ekon/Ukr/10.pdf (дата звернення: 30.03.2019).

8. Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті у 2017 році Міністерству аграрної політики та продовольства для фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників: Розпорядження Кабінету міністрів України від 01.03.2017 р. № 124-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2017-%D1%80 (дата звернення: 04.04.2019 р.).

9. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами державної влади в частині повноти та своєчасності сплати податків суб'єктами господарювання в сільському господарстві від 23.10.2018 р. № 27-1. / Рахункова Палата України. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/ 16758046/Zvit_27-4_2018.pdf; (дата звернення: 08.04.2019 р.).

10. Стан виконання бюджетних програм, передбачених на підтримку АПК /Всеукраїнська аграрна Рада. URL: http://www.auu.org.ua/media/publications/679/files/1539684416972517_2018_10_16_11_21_48_344022.pdf (дата звернення: 08.04.2019).

11. Тулуш Л.Д. Перспективи застосування зниженої ставки податку на додану вартість на продукти харчування в Україні. *Економіка АПК.* 2017. № 4. С. 50-59.

12. Магопець О.А. Оптимізація податкового навантаження сільськогосподарських товаровиробників в умовах застосування спрощеної системи оподаткування. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 31. С. 160-171. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6900/1/19.pdf (дата звернення: 08.04.2019).

УДК 338.24

Злотенко О.Б.,
аспірант кафедри менеджменту,
адміністрування та готельно-ресторанної справи,
Хмельницький національний університет

Zlotenko Olexander,
Post-graduate Student at the Department of Management,
Administration and Hotel – Restaurant Business,
Khmelnytsky National University

ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Злотенко О.Б. Визначення стратегічних орієнтирів інвестиційної діяльності промислового підприємства. Стаття присвячена визначенню стратегічних орієнтирів інвестиційної діяльності промислового підприємства з погляду забезпечення його економічної безпеки. У процесі здійснення інвестиційної діяльності промислового підприємства виникають ризики, пов'язані з потенційною дією низки дестабілізуючих факторів. У разі залучення інвестицій основними стратегічними орієнтирами промислового підприємства є забезпечення ресурсної бази виробництва та оновлення засобів виробництва. Важливим завданням підприємства щодо забезпечення власної економічної безпеки в процесі залучення інвестиційних ресурсів є вибір джерел фінансування інвестицій. Стратегічні орієнтири промислового підприємства як зовнішнього інвестора полягають у забезпеченні прямих і портфельних інвестицій, а також злиття та поглинання реципієнтів інвестицій. Чітке усвідомлення стратегічних орієнтирів інвестиційної діяльності дасть змогу забезпечити функціонування і розвиток підприємства з дотриманням вимог економічної безпеки.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, економічна безпека, стратегія, стратегічні орієнтири.

Злотенко О.Б. Определение стратегических ориентиров инвестиционной деятельности промышленного предприятия. Статья посвящена определению стратегических ориентиров инвестиционной деятельности промышленного предприятия с точки зрения обеспечения экономической безопасности. В процессе осуществления инвестиционной деятельности промышленного предприятия возникают риски, связанные с по-

тенциальным действием ряда дестабилизирующих факторов. В случае привлечения инвестиций основными стратегическими ориентирами промышленного предприятия являются обеспечение ресурсной базы производства и обновление средств производства. Важной задачей предприятия по обеспечению собственной экономической безопасности в процессе привлечения инвестиционных ресурсов является формирование источников финансирования инвестиций. Стратегические ориентиры промышленного предприятия как внешнего инвестора заключаются в обеспечении прямых и портфельных инвестиций, а также слиянии и поглощении реципиентов инвестиций. Четкое осознание стратегических ориентиров инвестиционной деятельности позволит обеспечить функционирование и развитие предприятия с соблюдением требований экономической безопасности.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, экономическая безопасность, стратегия, стратегические ориентиры.

Zlotenko Olexander. Definition of strategic guidelines for the investment activity of an industrial enterprise. The article is devoted to the definition of strategic guidelines for the investment activity of an industrial enterprise in terms of ensuring its economic security. Functioning and development of industrial enterprises in modern conditions are impossible without significant technological and technical upgrading of production, which takes place at the expense of investments. The enterprise can use its own resources, or attract resources of external investors, to make investments. Attracting investment resources creates additional opportunities for enterprise development, but it can have negative consequences. In the process of investing in an industrial enterprise there are risks associated with the potential effects of a number of destabilizing factors. Minimization of investment risks requires the adoption of managerial decisions on the safe formation and placement of investment resources. The success of investment activity implies existence of an efficient investment strategy of the industrial enterprise, the formation of which is executet in accordance with selected strategic guidelines. In the case of attracting investment, the main strategic guidelines of the industrial enterprise are to provide a resource base and updating means of production. Given the risks of investment attraction, special importance has such a strategic guideline as the privision of economic security of industrial enterprises in the process of investment. An important task for the enterprise to ensure its own economic security in the process of attracting investment resources is the choice of sources of investment financing. When choosing sources of financing for investments, the managerial stuff or business owners should identify and neutralize the potential for loss of control over the enterprise, related to the actions and intentions of external investors. The enterprise itself can act as an external investor in relation to other recipients of investments. Strategic guidelines for an industrial enterprise, as an external investor, is to provide direct and portfolio investments, as well as mergers and acquisitions of the recipients of investments. A clear awareness of the strategic guidelines of investment activity will ensure the functioning and development of the enterprise with the observance of the requirements of economic security.

Key words: investment, investment activity, economic safety, strategy, strategic reference points.

Постановка проблеми. У сучасних умовах перед промисловими підприємствами постає вкрай важливе завдання прискореної технологічної і технічної модернізації з метою освоєння випуску нових видів продукції, зниження енергоємності виробництва, забезпечення вимог екологічної безпеки і т.д. Вирішення цього завдання потребує залучення значного обсягу інвестицій, що за умови обмеженості власних ресурсів може створювати для підприємства не лише можливості розвитку, а й певні загрози. Тому наявність у підприємства ефективної стратегії, побудованої на орієнтирах безпечної інвестиційної діяльності, є однією з вирішальних умов його успішного функціонування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням стратегії, стратегічних орієнтирів і пріоритетів присвячено значну кількість наукових праць таких авторів, як: С.Ф. Большенко, О.М. Бондаренко, Д.О. Горєлов, І.Б. Дегтярьова, З.Б. Живко, О.І. Захаров, О.С. Маковоз, Т.С. Передерій, М.Г. Саєнко, І.В. Саух, В.А. Соколенко, М.О. Харченко, К.М. Хаустова, М.В. Хацер. Зазначеними авторами сформульовані поняття стратегії, стратегічних пріоритетів і орієнтирів, визначені їхні місце і роль у забезпеченні функціонування і сталого розвитку підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення стратегічних орієнтирів інвестиційної діяльності промислового підприємства для забезпечення захисту від негативного впливу небезпек, загроз та ризиків, пов'язаних із реалізацією інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Ефективна інвестиційна діяльність підприємства забезпечує досягнення його стратегічних цілей: зростання чистого прибутку; підвищення ліквідності; нарощування обсягів виробництва; підвищення добробуту акціонерів [1, с. 86].

Інвестиційна діяльність підприємства здійснюється відповідно до його інвестиційної політики як загального управління формуванням програми капіталовкладень, відбору інвестиційних проектів і прийняття фінансових рішень, які забезпечують довготривалий розвиток, підвищення конкурентоспроможності й успішне досягнення поставленої мети. Формування інвестиційної політики підприємства в сучасних умовах потребує додаткового врахування необхідного рівня економічної безпеки з метою забезпечення його захищеності від наявних і майбутніх загроз [2, с. 111].

Управління інвестиційною діяльністю підприємства полягає у виборі напрямів, методів, засобів та форм інвестування з метою збільшення прибутку і використання його для підвищення ефективності виробництва. У процесі управління інвестиційною діяльністю керівництву або власнику підприємства, як і будь-якому іншому інвестору, необхідно вирішити такі завдання: визначити обсяг інвестиційних ресурсів; обрати дієві схеми фінансування інвестицій; забезпечити максимальний обсяг власних інвестицій із внутрішніх дже-

рел; визначити оптимальну структуру інвестиційного капіталу; забезпечити мінімальну вартість залучених інвестицій із зовнішніх джерел [3, с. 55].

Одним із основних орієнтирів стратегічного планування і розвитку підприємства є мінімізація інвестиційних ризиків, що визначає ефективність інвестиційної діяльності і безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки. Мінімізацію ризиків потрібно розглядати в контексті економічних, організаційних правових та низки інших аспектів із метою забезпечення прийняття ефективних рішень щодо інвестиційної діяльності. Таким чином, мінімізація інвестиційних ризиків досягається на основі певних системних дій, спрямованих на зменшення зазначених ризиків і максимізацію прибутків, які підприємство отримує в результаті інвестиційної діяльності [4, с. 41].

Найбільш поширеними інструментами зменшення ризику промислових підприємств є: диверсифікація, або розподіл інвестиційних коштів між різними, не пов'язаними між собою об'єктами; страхування для захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб; лімітація у вигляді установки граничних сум інвестиційних коштів; хеджування, або страхування від настання майбутніх несприятливих подій; пошук додаткової інформації для запобігання та зменшення дії факторів ризику [4, с. 31].

Нерідко досягнення значень показників, поставлених у межах глобальної стратегії діяльності підприємства, залежить від результатів його діяльності за окремими напрямами. Оскільки стратегічні орієнтири повинні зачіпати різні сфери діяльності суб'єкта господарювання, постає необхідність створення детального плану роботи за зазначеними напрямами.

У сучасних умовах особливу увагу привертають питання забезпечення необхідного рівня захищеності підприємств від наявних і виникаючих несприятливих процесів, або забезпечення економічної безпеки підприємства під час розроблення його інвестиційної стратегії. Реалізація інвестиційної стратегії полягає у: належному управлінні інвестиційною діяльністю; ефективному використанні власних, залучених і запозичених фінансових ресурсів; підтриманні конкурентоспроможності підприємства; стимулюванні інвестиційної активності підприємств, приватних та іноземних інвесторів. [5, с. 114].

Процес стратегічного управління інвестиційною діяльністю включає: виявлення інвестиційних пріоритетів; розроблення інвестиційної стратегії; її впровадження; оцінку отриманих результатів [6, с. 90, 91]. На першому етапі формування інвестиційної стратегії визначаються цілі і завдання інвестиційної діяльності, після чого слідує аналіз внутрішнього та зовнішнього середовищ. Далі вибираються шляхи досягнення інвестиційних цілей, які становлять інвестиційну програму підприємства. При цьому визначаються обсяги та джерела фінансування інвестицій. Після цього розробляються альтернативні сценарії реалізації інвестицій із подальшим пошуком найбільш ефективних проектів і оцінкою результативності розробленої інвестиційної стратегії. На останньому етапі розробляються плани реалізації розробленої інвестиційної стратегії [7, с. 11].

З метою оновлення виробничої бази або забезпечення виробництва ресурсами підприємство може залучити кошти зовнішнього інвестора, що у здебільшого означатиме спільний із партнером контроль над підприємством. Усвідомлюючи свою позицію на ринку і відсутність фінансування, підприємство може залучитися підтримкою могутнього інвестора, отримавши не тільки фінансування, але і доступ до ринків збуту, проте такий хід означатиме фактично повне підпорядкування підприємства інвестору. Отже, залучення фінансових коштів відкриває нові можливості для підприємства, проте, нейтралізуючи загрозу недостатнього фінансування, створює загрозу втрати контролю над підприємством.

Якщо на підприємстві наявні вільні фінансові кошти, їх доцільно використати з метою отримання прибутку або отримання контролю над певними сегментами ринку. Тут загрози пов'язані із правильною оцінкою позитивного ефекту того чи іншого інвестиційного проекту. Так, підприємство може фінансувати інших суб'єктів господарювання, розраховуючи лише на довгостроковий прибуток від їхньої діяльності, що притаманно прямим або портфельним інвестиціям, або вести більш агресивну діяльність, поглинаючи стратегічно важливі підприємства з метою отримання контролю над сегментами ринку. Отже, може виникнути ситуація, за якої підприємство матиме вільні фінансові кошти та шукатиме можливості виходу на нові ринки збуту і розширення виробництва, поглинаючи менші або більші компанії, які вже функціонують у бажаному сегменті ринку.

Основні стратегічні орієнтири, які відображають характер інвестиційної діяльності підприємства у разі залучення та надання інвестиційних коштів, наведені на рис. 1.

Ризики інвестиційної діяльності підприємства можуть бути пов'язані з вибором джерел фінансування інвестицій. До внутрішніх джерел підприємства належать його власні кошти у вигляді прибутку, амортизації, накопичення тощо. Зовнішні джерела включають залучені і позикові кошти. Залученими є кошти, одержані від продажу цінних інвестиційних паперів, венчурний капітал, пайові внески, кошти від продажу акцій, благодійні та інші внески. Позикові кошти – це кредити, надані державою, іноземними інвесторами, банками та іншими організаціями, облігаційні позики. Для фінансування інвестицій підприємство може використовувати як окремі джерела, так і їх комбінації.

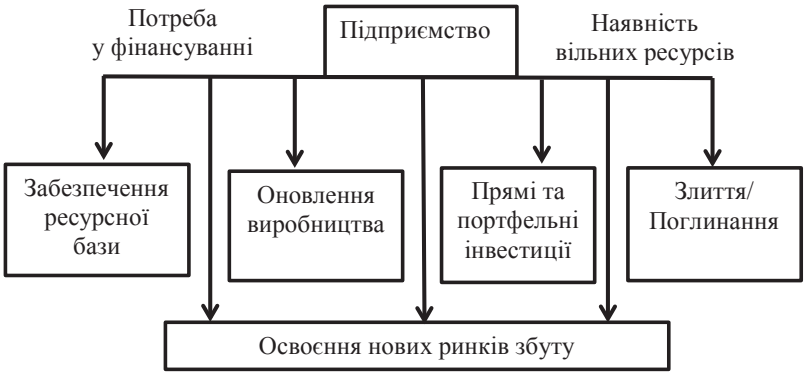

Рис. 1. Стратегічні орієнтири інвестиційної діяльності підприємства

Джерело: складено автором

У процесі вибору джерел фінансування інвестицій неохідно забезпечити раціональне співвідношення власних і позикових коштів, яке дасть змогу уникнути зниження фінансової стійкості і платоспроможності підприємства в майбутньому періоді [2, с. 114].

Під час вибору джерел фінансування інвестицій підприємству потрібно врахувати усі переваги та недоліки, властиві тим чи іншим джерелам. Так, до переваг внутрішніх джерел слід віднести: простоту та швидкість залучення; відсутність явних витрат; високу норму прибутковості; зниження ризику неплатоспроможності та банкрутства; збереження власності та управління підприємством. Водночас вони мають низку недоліків: обмежений обсяг залучення; вивільнення власних коштів із господарського обороту; обмеженість незалежного контролю ефективності використання інвестиційних ресурсів. Перевагами зовнішніх джерел є: значний обсяг; можливе підвищення ефективності інвестицій; наявність незалежного контролю ефективності використання інвестиційних ресурсів, диверсифікованість вибору; зростання вартості власного капіталу. Їхні недоліки полягають у: витратах (проценти, дивіденди); підвищенні ризику неплатоспроможності та банкрутства підприємства; можливості втрати власності та управління підприємством [3, с. 469; 8, с. 48].

В умовах динамічних змін обсягів і структури потенціальних інвестиційних ресурсів виникає необхідність розроблення програм фінансування інвестиційних проектів. Основними видами фінансування інвестиційних проектів згідно з наявною практикою є: самофінансування; акціонування; венчурне фінансування; кредитування; змішане фінансування. Зазначені види фінансування можна асоціювати з двома можливими джерелами інвестиційних коштів – власних та залучених, а також їх комбінації. Якщо підприємство в процесі інвестиційної діяльності використовує лише власний капітал, то воно має найвищу фінансову стійкість, але не використовує повною мірою фінансових можливостей отримати прибутки від інвестованого капіталу. У разі, коли підприємство використовує позиковий капітал для здійснення інвестицій, воно має високий фінансовий потенціал інвестування з можливістю отримати відповідні значні прибутки, але потрапляє під дію певних інвестиційних ризиків, які несуть потенційні загрози економічній безпеці. Тому одним із головних стратегічних завдань підприємства є вибір і оптимізація структури джерел фінансування у процесі формування інвестиційних ресурсів з метою забезпечення його економічної безпеки [9, с. 175].

Під час розроблення інвестиційної стратегії необхідно мати на меті забезпечення необхідного рівня захищеності економічних інтересів підприємства від несприятливих макроекономічних чинників, деструктивної поведінки партнерів, у тому числі зовнішніх інвесторів або конкурентів [2, с. 113; 10, с. 289]. У разі, коли підприємство залучає зовнішні інвестиційні кошти, його керівництву або власнику необхідно усвідомлювати негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті реалізації стратегії, вибраної зовнішнім інвестором. Залежно від вибраних цілей інвестор може вибирати різні інвестиційні стратегії: стратегію збереження; стратегію поміркованого зростання; стратегію агресивного зростання; стратегію накопичення; стратегію ефективного власника; стратегію спекулятивного злиття та поглинання.

З метою уникнення ризиків у процесі інвестиційної діяльності інвестор вибирає стратегію збереження, яка полягає у терміновому виведенні основного капіталу зі сфери інвестицій протягом року. Якщо в результаті інвестор розраховує на помірний приріст капіталу на рівні безризикової дохідності, то він вибирає стратегію накопичення. У разі, коли метою інвестора є отримання високих доходів за наявності обмежених потенційних ризиків, то його інвестиційною стратегією стає помірковане зростання. Для отримання максимально можливих доходів за короткий період часу інвестор використовує стратегію агресивного зростання. Отримати максимально можливі доходи за короткий період часу інвестор може, використовуючи стратегію агресивного зростання.

Інвестор може використовувати інвестиційну стратегію з метою здійснення впливу на підприємство – реціпієнт інвестицій. Так, вибравши стратегію ефективного власника, інвестор може прагнути до впливу на види та ринки збуту продукції, науково-технічний і промислово-збутовий потенціал підприємства. Якщо ж метою інвестиційної діяльності інвестора є наміри придбати контрольний пакет акцій, об'єкти майнових та немайнових прав підприємства, то він вибирає стратегію спекулятивного злиття та поглинання [3, с. 54].

Отже, під час вибору власних стратегічних орієнтирів підприємство, що залучає інвестиції, повиинно враховувати стратегії інвестора, особливо тоді, коли вони несуть потенційні загрози економічній безпеці підприємства. Наприклад, коли інвестор вибирає стратегію ефективного власника, підприємству слід прагрути до збереження і посилення власного котролю над усіма складниками виробництва і збуту продукції. У разі, коли інвестор вибирає стратегію спекулятивного злиття та поглинання, підприємство повинно вжити заходів щодо збереження володіння контрольним пакетом акцій, усіма об'єктами майнового і немайнового права.

Висновки. Одним із ключових складників загальної стратегії підприємства є інвестиційна, яка являє собою сукупність різного роду підходів та рішень, спрямованих на формування і здійснення найбільш ефективних способів вкладення капіталу з метою забезпечення економічної стійкості і постійного відтворення інвестиційного процесу. Важливим завданням для підприємства в процесі залучення інвестицій стає забезпечення власної економічної безпеки, успішне виконання якого потребує визначення дієвих стратегічних орієнтирів.

Список використаних джерел:

1. Коритько Т.Ю., Крук О.М. Процес формування інвестиційної політики підприємства. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії.* 2016. № 3 (39). С. 86-90.

2. Коломицева О.В. Розробка інвестиційної стратегії в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* 2017. Вип. 45 (2). С. 110-116.

3. Луців Б.Л., Кравчук І.С., Сас Б.Б. Інвестування: Підручник. Тернопіль: Економічна думка, 2014. 544 с.

4. Дзюба Т.А. Способи мінімізації інвестиційних ризиків машинобудівних підприємств. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2016. № 1 (29). С. 40-43.

5. Барташевська Ю.М. *Характеристика методів мінімізації інвестиційних ризиків. Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Стратегії стійкого розвитку економіки».* К.: Видавництво Європейського університету. 2011. С. 272-275.

6. Третяк Н.М. Інвестиційна стратегія розвитку суб'єктів господарювання. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України.* 2013. № 3. С. 89-93.

7. Відоменко І.О. Сучасні підходи до розробки інвестиційної стратегії підприємств. *Економіка харчової промисловості.* 2010. № 2. С. 8-13.

8. Манаєнко І.М. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств електроенергетики: монографія / І.М. Манаєнко Київ: НТУУ «КПІ», 2016. 157 с.

9. Бушовська Л.Б. Управління інвестиційною діяльністю як важливий складник економічної безпеки підприємства. Економіка і суспільство. 2017. Випуск 11. С. 170-176.

10. Udalykh O.A., Kharchenko V.N. Methods of assessing the level of the investment component of economic security. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools.* 2016. Issue: 2 (14). P. 284-292.

УДК 338.2:658

Кабаченко Д.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Kabachenko Dmytro,
PhD of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Economics of Enterprises,
National Technical University «Dnipro Polytechnic»

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Кабаченко Д.В. Удосконалення методів оцінки ефективності інноваційних проектів розвитку підприємства. У статті проаналізовано зміст категорій та понять «інновація», «інноваційний проект», «інноваційна діяльність», приведено класифікацію інновацій та інноваційних проектів. Розглянуті основні підходи до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства. Визначені види ефективності від реалізації інновацій, а саме: економічна, соціальна, науково-технічна, екологічна та бюджетна ефективність. Опрацьовані основні методи, які найчастіше використовуються у процесі оцінки економічної ефективності інноваційних проектів, виділено їх сильні та слабкі сторони. Розглянуті особливості, переваги та умови використання методу реальних опціонів для оцінки ефективності інноваційних проектів, проаналізовані види реальних опціонів та методи оцінки їхньої вартості. Запропоновано методику розрахунку ефективності інноваційного проекту, яка дає змогу приймати управлінські рішення в умовах несподіваних ринкових змін з урахуванням ризиків під час упровадження проекту.

Ключові слова: інновація, інноваційний проект, інноваційна діяльність, ефективність, методи оцінки ефективності, дисконтований грошовий потік, метод реальних опціонів.

Кабаченко Д.В. Совершенствование методов оценки эффективности инновационных проектов развития предприятия. В статье проанализировано содержание категорий и понятий «инновация», «инновационный проект», «инновационная деятельность», приведены классификации инноваций и инновационных проектов. Рассмотрены основные подходы к оценке эффективности инновационной деятельности предприятия. Определены виды эффективности от реализации инноваций, а именно: экономическая, социальная, научно-техническая, экологическая и бюджетная эффективность. Разработаны основные методы, которые чаще всего используются в процессе оценки экономической эффективности инновационных проектов, выделены их сильные и слабые стороны. Рассмотрены особенности, преимущества и условия использования метода реальных опционов для оценки эффективности инновационных проектов, проанализированы виды реальных опционов и методы оценки их стоимости. Предложена методика расчета эффективности инновационного проекта, которая позволяет принимать управленческие решения в условиях неожиданных рыночных изменений с учетом рисков при внедрении проекта.

Ключевые слова: инновация, инновационный проект, инновационная деятельность, эффективность, методы оценки эффективности, дисконтированный денежный поток, метод реальных опционов.

Kabachenko Dmytro. Improving methods of efficiency assessment for enterprise development innovative projects. The article analyzes the main approaches to enterprise innovation activity efficiency assessment, processed the most used methods for innovative projects economic efficiency assessment, identifies efficiency types for innovations implementation, highlights their advantages and disadvantages. This allows offering innovation project efficiency assessment methods using real options method. The author defines the content of such categories as "innovation", "innovative project", "innovation activity", "innovation activity efficiency", classified innovations and innovative projects. Research defines factors and indicators of different types of innovation implementation efficiency. The author analyzes the most used methods for innovative projects economic efficiency assessment, defines their content as well as advantages and disadvantages of their practical implementation. The paper highlights the advantages and disadvantages of the accounting (static) ones: payback period (PP), accounting rate of return (ARR) and discounted (dynamic) methods for assessment of the economic efficiency of innovation projects: profitability index (PI), net present value (NPV), internal rate of return (IRR), discounted payback period (DPP). The author has proved that the use of traditional approaches based on the discounting of cash flows does not take into account managerial flexibility in the analysis of an innovation project. The investment-oriented approach developed by these approaches suggests that after the project is launched, its expected parameters (cash flow, cost, etc.) remain unchanged, reflecting these effects only due to the variation of the discount rates adequately to the risks that are valued expertly. As an alternative to this, the real options method for innovative projects effectiveness assessment is proposed in the work. Also, the types of real options, conditions, features and advantages of practical use of this method are considered. The scientific novelty of the research results in follows: the method for innovative projects effectiveness assessment has been further developed, which is to implement the evaluation of the effectiveness of innovative projects with real options, will allow to reasonably evaluate the project in conditions of uncertainty and to avoid losses after making managerial decisions on the implementation of the high-risk innovation project. The practical significance of the work consists in the application the real options method for the innovative project effectiveness assessment in the context of the current company. It will allow avoiding losses during the innovation project implementation in conditions of uncertainty and risk. The methodology for calculating the innovation project effectiveness proposed in the work allows making managerial decisions in the conditions of unexpected market changes taking into account the risks of the project after implementation in the enterprise.

Key words: innovation, innovative project, innovation activity efficiency, methods of efficiency assessment, efficiency, discounted cash flow, method of real options.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і розроблення методичних рекомендацій щодо вдосконалення методів оцінки ефективності інноваційних проектів на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж приступити до інноваційного проектування, визначимося з поняттями «інновація», «інноваційний проект» та «інноваційна діяльність».

Інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і відновлення номенклатури і поліпшення якості продукції (товарів, послуг), вдосконалення технології їх виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішніх і зарубіжних ринках [24].

Інновація виникає у результаті використання наукових досліджень і розробок, спрямованих на удосконалення процесу виробничої діяльності, економічних, правових і соціальних відносин у галузі науки, культури, освіти, в інших сферах діяльності суспільства.

Закон України «Про інноваційну діяльність» трактує інновацію таким чином: «Це новостворені і вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери» [1].

Найбільш комплексною, на наш погляд, є класифікація інновацій за В.І. Карюк [16]. Згідно з цією класифікацією інновації систематизовані за такими ознаками.

1. За масштабом впливу інноваційного процесу:

- глобальні: здебільшого є принципово новими, об'єктивно ведуть до революційних змін у науці, техніці, технології, організації управління і головне – у характері трудової діяльності;
- локальні: становлять основу еволюційних перетворень у сфері людської діяльності, не мають значного впливу на загальний рівень ефективності виробництва;
- внутрішньоорганізаційні: розробляються і використовуються у межах однієї й тієї ж організації та не мають товарної форми;
- міжорганізаційні: при їх проведенні обов'язки розробника та виробника інновацій розділені з обов'язками їх споживачів.

2. За рівнем розроблення та поширення:

- державні: мають державний рівень новизни;
- регіональні: мають регіональний рівень новизни;
- галузеві: є новими для окремої галузі;
- корпоративні: є новими для певних корпоративних структур;
- фірмові інновації: є новими для конкретного підприємства.

3. За сферами розроблення:

- виробничі: орієнтовані на розширення виробничих потужностей, диверсифікацію виробничої діяльності тощо;
- фінансові: реалізований у формі нового фінансового продукту або операції кінцевий результат інноваційної діяльності у фінансовій сфері;
- торговельно-посередницькі: спрямовані на модифікацію у торговельній діяльності, у ціновій політиці, також пропозиція супутніх торговельних послуг, розширення системи і методів збуту продукції;
- науково-педагогічні: пошук та впровадження ідеальних методик у науковий та освітній процес та їх творче переосмислення;

- аграрні: спрямовані на вдосконалення взаємодій всередині агровиробничої системи та об'єктів, що взаємодіють у процесі виробництва;
- правові: удосконалення нормативно-правової бази у сфері визначення та регулювання всіх видів діяльності підприємства;
- інформаційні: сприяють організації раціональних інформаційних потоків у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, підвищують достовірність та оперативність отримання інформації.

4. За сферами діяльності підприємства:
- техніко-технологічні: проявляються у формі нових продуктів, технологій, засобів виробництва, є основою технічного переозброєння виробництва;
- екологічні: запобігають негативному впливу на навколишнє середовище шляхом зміни в техніці, організаційній структурі та управлінні підприємством;
- економічні: позитивні зміни у фінансовій, платіжній, бухгалтерській сферах діяльності підприємства, а також у сферах планування, ціноутворення, мотивації та оплати праці, оцінки результатів діяльності;
- соціальні: розроблення та впровадження системи удосконалення кадрової політики; системи професійної підготовки працівників; системи соціально-професійної адаптації новоприйнятих робітників; системи оцінки та винагороди праці; поліпшення соціально-побутових умов життя працівників, умов безпеки та гігієни, культурна діяльність, організація вільного часу;
- організаційні: освоєння нових форм організації і регламентації виробництва і праці, а також інновації, орієнтовані на зміну співвідношення сфер впливу структурних підрозділів, соціальних груп чи окремих осіб;
- управлінські: зміна складу функцій, організаційних структур, технології та організації процесу управління, методів роботи управлінського апарату, орієнтовані на заміну елементів системи управління.

5. За ступенем впливу на зміну:
- радикальні: результат цілеспрямованих розробок з метою змін у макро- та мікросередовищі;
- революційні: змінюють традиційні ринки, не руйнуючи ринково продуктових зв'язків;
- модифікаційні: полягають у незначних змінах існуючого асортименту продукції, технологій і систем управління з метою їх удосконалення;
- комбіновані: поєднання трьох попередніх.

6. За спрямованістю дій:
- розширюючі: націлені на глибоке проникнення у різні галузі та ринки наявних базисних інновацій;
- раціоналізуючі: за своєю суттю близькі до видозмін;
- замінюючі: призначені для заміни старих продуктів або технологій новими, заснованими на виконанні тієї ж функції;

7. За значущістю:
- базисні: реалізують значимі винаходи і стають основою формування нових поколінь і напрямків модернізації техніки;
- покращуючі: реалізують дрібні і середні винаходи і переважають на фазах поширення і стабільного розвитку науково-технічного циклу;
- псевдоінновації: спрямовані на часткове поліпшення застарілої техніки і технологій.

8. За результативністю:
- високоефективні: отриманий ефект значно перевищує ресурси на впровадження інновацій;
- низькоефективні: затрачені ресурси невиправдано високі, а ефект менший від очікуваного у силу несприйняття або непотрібності на ринку.

9. За ступенем новизни:
- абсолютні: процеси, продукти чи послуги з новими або поліпшеними за продуктивністю чи якістю властивостями;
- відносні: часткові (окремі нові елементи) і умовні (нове сполучення колишніх елементів).

10. За тривалістю життєвого циклу інновації:
- довготривалі: з довгим циклом;
- короткотривалі: з коротким циклом.

11. За повнотою інноваційного процесу:
- повні: включають всі етапи розроблення і створення товару з моменту появи нової ідеї до її втілення у виробі;
- мозаїчні: з неповним циклом інноваційного процесу; при впровадженні цих інновацій підприємства закупають готові технології чи регламенти виробництва і випускають нові для них види продукції.

12. За ступенем ризику:
- високоризикові: з високою імовірністю втрат засобів і коштів, вкладених у виробництво нових товарів і послуг, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку;
- низькоризикові: з низькою ймовірністю втрати затрачених на інновацію ресурсів.

13. За глибиною змін:
- новий варіант: найпростіша якісна зміна, що виходить за рамки простих адаптивних змін;
- нове покоління: зміна всіх або більшості властивостей системи при збереженні базової концепції;
- новий вид: якісна зміна первинних властивостей системи без зміни функціонального принципу;
- новий рід: вища зміна функціональних властивостей системи, що призводить до зміни її функціонального принципу.

14. За причиною виникнення:
- реакційні: реакція на нововведення конкурентів;
- стратегічні: з метою отримання конкурентних переваг у перспективі.

Інноваційний проект – це сукупність взаємопов'язаних цілей і програм їхнього досягнення, що являють собою комплекс науково-дослідних, дослідно-конструкторських, виробничо-технічних, організаційних, фінансових, комерційних та інших заходів, організованих відповідно до ресурсів, термінів і виконавців, оформлених пакетом проектної документації, та забезпечують досягнення ефективного вирішення певного науково-технічного завдання, яке, у свою чергу, приводить до інновацій [7].

Для інноваційних проектів характерні такі відмітні особливості:
- як правило, спрямованість на довгострокові результати, що у свою чергу передбачає створення надійного фундаменту прогнозування, а також необхідність врахування фактору часу;
- високий ступінь невизначеності параметрів проекту (термінів виконання поставлених цілей, майбутніх витрат і доходів), що зменшує достовірність оцінки ефективності і передбачає використання додаткових критеріїв оцінки та відбору;
- участь висококваліфікованих працівників, креативних співробітників, унікальних ресурсів.

Залежно від часу на реалізацію проекту і досягнення його цілей інноваційні проекти можуть бути поділені за термінами реалізації на:

- довгострокові (стратегічні) – з періодом реалізації більше трьох років;
- середньострокові: з періодом реалізації від одного до трьох років;
- короткострокові з періодом реалізації менше одного року.

З погляду характеру цілей інвестування проект може бути:

- кінцевим, тобто відображати мету рішення інноваційної проблеми (завдання) у цілому;
- проміжним, пов'язаним із досягненням проміжних результатів вирішення складних проблем.

За видом задоволення потреб проект може бути орієнтований на наявні потреби або на створення нових [22].

Класифікація інноваційних проектів за типом інновацій припускає розподіл за такою схемою: 1 – введення нового чи удосконаленого продукту; 2 – введення нового чи удосконаленого методу виробництва; 3 – створення нового ринку; 4 – освоєння нового джерела постачання сировини чи напівфабрикатів; 5 – реорганізація структури управління.

За рівнем ухвалення рішень і сфер, охоплених інноваційними проектами, вони поділяються на види:

- президентські інноваційні проекти, основні завдання яких можуть включатися до складу загальнонаціональних науково-технічних програм;
- регіональні інноваційні проекти, завдання яких можуть включатися у регіональні науково-технічні програми;
- галузеві (міжгалузеві) інноваційні проекти, завдання яких можуть включатися у плани міністерств.

З погляду масштабності вирішуваних завдань інноваційні проекти поділяються таким чином:

- монопроекти – проекти, що виконуються, як правило, однією організацією або одним підрозділом; відрізняються постановкою однозначної інноваційної мети (створення конкретного виробу, технології), здійснюються у жорстких часових і фінансових рамках, потребують координатора (керівника);
- мультипроекти – представляються у вигляді комплексних програм, які об'єднують десятки монопроектів, спрямованих на досягнення складної інноваційної мети, такої як створення науково-технічного комплексу, рішення великої технологічної проблеми, проведення конверсії одного або групи підприємств промислового комплексу; потребують координаційних підрозділів;
- мегапроекти – багатоцільові комплексні програми, що поєднують низку мультипроектів і сотню монопроектів, пов'язаних між собою одним деревом цілей; вимагають централізованого фінансування та керівництва з координаційного центру. Наприклад, технічне переозброєння галузі, вирішення регіональних проблем конверсії та екології, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних продуктів і технологій [24].

Варто зазначити, що зараз у вітчизняній літературі відсутній єдиний підхід до визначення ефективності інноваційної діяльності підприємства. Поняття «ефективність» можна трактувати як кількісну характеристику об’єкта (проекту, програми, процесу та ін.), що характеризує його кінцеву результативність і відображає ступінь досягнення поставлених цілей за допомогою системи показників [17].

Під ефективністю інноваційного проекту зазвичай розуміють фінансову віддачу проекту, яка робить його привабливим для розробників, інвесторів і споживачів. Відповідно, оцінка ефективності інноваційного проекту заснована на зіставленні пов'язаних з ним результатів і витрат [15].

Також ціна на принципово нову продукцію повинна знайти своє покликання у споживача, у той час як ціна на продукцію, випуск якої передбачений інвестиційним проектом, вже отримала своє підтвердження на ринку. Тому досягнення кінцевого результату інноваційного проекту пов’язане з найбільш високими ризиками порівняно з інвестиційним проектом [4].

Залежно від врахованих результатів і витрат розрізняють наступні види ефективності від реалізації інновацій (табл. 1).

Є дві групи методів, які найчастіше використовуються у процесі оцінки економічної ефективності інноваційних проектів: облікові (статичні) та дисконтовані (динамічні) методи.

Так, методами оцінки ефективності проекту, заснованими на облікових оцінках (без дисконтування), є період окупності (payback period, PP) і коефіцієнт ефективності інвестицій (average rate of return, ARR). Дані методи відрізняються простотою в розрахунках та застосовуються для оцінки проектів невеликих фірм, які не впроваджують великі й довгострокові інноваційні проекти. Загальним недоліком облікових методів оцінки ефективності інноваційних проектів є те, що вони не враховують ряд факторів, таких як інфляція, розподіл грошових потоків у часі та ризики.

Іншою групою методів оцінки ефективності інноваційних проектів є динамічні методи, засновані на моделі дисконтованого грошового потоку. До цієї групи методів відносять метод індексу рентабельності (profitability index, PI), чисту приведену вартість, інакше звану «чистий дисконтований дохід» (net present value, NPV), внутрішню норму (ставку) прибутковості (internal rate of return, IRR), дисконтований термін окупності (DPP).

Оцінка за допомогою дисконтованих методів оцінки більш точна порівняно з використанням облікових методів, так як враховуються різні види інфляції, зміни процентної ставки, норми прибутковості. Але дані методи мають ряд недоліків. Всі ці методи враховують тільки відчутні, матеріальні чинники та ігнорують нематеріальні: майбутні конкурентні переваги, потенційні можливості і гнучкість в управлінні.

Оскільки динамічні методи зосереджуються виключно на майбутніх грошових потоках, вони ігнорують зовнішні фактори, що впливають на вартість компанії, наприклад, співвідношення ціни акції і доходу. Також не враховується вартість активів та інших внутрішніх факторів, здатних знизити або підвищити вартість компанії. Неточною є оцінка проектів з великим терміном реалізації, адже на пізніх етапах у процесі дисконтування грошові потоки майже повністю знецінятся, що неможливо в реальному житті.

Використання традиційних підходів, що засновані на дисконтуванні грошових потоків, не враховує управлінську гнучкість при аналізі інноваційного проекту. Розрахована цими підходами ефективність інвестицій передбачає, що після того, як проект запущений, його очікувані параметри (величина грошового потоку,

Таблиця 1

Види ефективності від реалізації інновацій

Види ефективності	Фактори та показники
Комерційна (економічна)	Загальний принцип оцінювання комерційної ефективності – порівняння ефекту від застосування нововведень і витрат на їх розроблення, виробництво і споживання. Ефект від застосування нововведень може характеризуватися збільшенням прибутку завдяки економії від зниження собівартості чи збільшення виручки від зростання обсягу реалізації або ціни інноваційної продукції завдяки її новим якостям. Комерційна ефективність визначає здатність інновацій зберігати певну кількість трудових, матеріальних, фінансових ресурсів із розрахунку на одиницю створюваних продуктів, технічних систем, структур, механізмів тощо. Комерційна ефективність може визначатися як для проекту в цілому, так і для окремих учасників з урахуванням їх пайових внесків. Економічними ефектами від здійснення інноваційної діяльності можуть бути: – прибуток від впровадження об'єктів інтелектуальної власності: винаходів, корисних моделей, ноу-хау; – приріст обсягу продажів; – зниження витрат на управління; – поліпшення використання ресурсів: зростання продуктивності праці.
Науково-технічна	Науково-технічна ефективність визначається на основі експертних оцінок, що ґрунтуються на таких положеннях: – кожному науковому результату присуджується певна кількість балів; – за наявності кількох критеріїв кожному з них надається певна «вага», що характеризує значущість очікуваного часткового результату у загальній результативності наукового дослідження; – під час оцінювання наукової результативності значення балів з кожного окремого виду наукового результату перемножується на відповідне значення валового коефіцієнта і підсумовується. Джерело науково-технічного ефекту: – поява нових інформаційних технологій; – підвищення коефіцієнта автоматизації виробництва; – підвищення організаційного рівня виробництва і праці.
Соціальна	Показники соціальної ефективності визначають ефективність проекту, виходячи з інтересів народного господарства у цілому, а також для регіонів, галузей, організацій, що беруть участь у реалізації проекту. Внесок інноваційного продукту у підвищення якості життя людей можна простежити за наступними показниками: – рівень життя: доходи населення; ціни і тарифи на товари та послуги; споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг; забезпечення житлом, комунальними послугами; – спосіб життя: зайнятість населення; підготовка кадрів; рівень освіти; забезпечення об'єктами культури, мистецтва, спорту; транспортне обслуговування; соціальна безпека; – здоров'я і довголіття: покращення умов праці, рівень обслуговування, розвиток сфери охорони здоров`я. Джерело соціального ефекту: – підвищення безпеки праці; – зміна кількості робочих місць; – поліпшення житлових і культурно-побутових умов працівників.
Екологічна	Екологічна ефективність — це результат взаємодії інноваційної діяльності з навколишнім середовищем. Екологічний ефект оцінюється за допомогою системи відносних показників, які характеризують: – шкоду, завдану навколишньому середовищу (вирубка лісу, забруднення води, ґрунту, повітря); – зменшення дефіциту природних ресурсів на основі безвідходного виробництва, можливість вторинної переробки; – зниження промислових викидів у атмосферу, воду, ґрунт; – покращення екологічності продуктів виробництва; – покращення ергономічності товарів (рівень шуму, вібрації, електромагнітного випромінювання); – підвищення відповідальності за порушення екологічного законодавства.
Бюджетна	Бюджетна ефективність враховує фінансові наслідки інновацій для державного, регіонального та місцевого бюджетів. Головним показником бюджетної ефективності, використовуваним для обґрунтування передбачених у проекті заходів державної і регіональної підтримки, є бюджетний ефект. Бюджетний ефект від здійснення проекту визначається як перевищення доходів відповідного бюджету над видатками у зв'язку з реалізацією проекту.

Джерело: складено за [9]

розмір витрат тощо) залишаються незмінними, відображаючи ці наслідки тільки завдяки варіації ставок дисконтування адекватно ризикам, які оцінюються експертним шляхом. При цьому ігнорується їх здатність виступати чинниками, що створюють цінність.

На думку автора, нівелювати ці недоліки і оцінити вартість гнучкості управління при прийнятті рішень у відповідь на несподівані ринкові зміни можливо за допомогою використання методу реальних опціонів.

До класичних праць, присвячених опціонному підходу, можна віднести роботи Ф. Блека, М. Шоулза [25], Е. Гілберта [28], Джона К. Халла [26], Лоуренса Г. Макміллана [19], Стивена Е. Шрейва [29], Роберта С. Мертона [21] та низки інших зарубіжних дослідників.

В Україні це питання менш вивчене, його актуальність відображено в наукових працях Н. Бруслановоі [5], Н.І. Бузак [6], І.Р. Гавришкова [8], А.Ш. Зіятдінова [12], Е.А. Малишева [20], О. Чечіля [27] та інших науковців.

У загальному вигляді під опціоном розуміється право на купівлю або продаж базового активу в певному обсязі за фіксованою ціною (ціна виконання) на дату закінчення опціону або до її настання [12]. Залежно від ситуації власник опціону може або реалізувати опціон, або ні. У реальних опціонах, на відміну від фінансових, базовим активом є не фінансовий інструмент (акція, облігація), а реальні активи компанії (інвестиції, ресурси, виробничі потужності та ін.).

Метод реальних опціонів передбачає принципово інший підхід. Невизначеність залишається, а менеджмент з плином часу приймає оптимальні рішення відповідно до ситуації, що змінюється. Інакше кажучи, реальні опціони дають можливість змінювати і приймати оптимальні рішення в майбутньому відповідно до нової інформації, що надходить. Причому можливості приймати і змінювати рішення в майбутньому кількісно оцінюються в момент аналізу. Даний метод розглядає ризик не тільки як негативний фактор, але і як можливість отримати додатковий прибуток і (або) мінімізувати збитки у разі несприятливого розвитку подій [20].

Чимало інвестиційних проектів містять різні види опціонів. Наприклад, компанія розглядає можливість придбання опціону на розробку родовища нафти на конкретній ділянці землі. Але на даний момент вартість видобутку нафти в цьому місці не окупиться доходами від її реалізації, тому такий проект виглядає збитковим. З іншого боку, беручи до уваги, що ціни на нафту на світовому ринку схильні до серйозних коливань, нескладно припустити, що через рік або два вони виростуть і розробка родовища принесе значні прибутки. У такому випадку, опціон на розробку нафти дає компанії право, але не зобов'язання реалізувати проект, якщо умови для цього будуть сприятливі [5].

Залежно від часу виконання (реалізації права на купівлю/продаж) опціони поділяються на «американський» і «європейський». Власник американського опціону може скористатися своїм правом на купівлю або продаж цінних паперів у будь-який час до закінчення встановленого терміну, а власник європейського опціону може виконати опціон тільки в один встановлений день.

Застосування методу реальних опціонів перспективне при стратегічному інвестиційному проектуванні також через те, що менеджери проектів можуть більш оперативно враховувати появу нової інформації. Наприклад, розглядуваний проект у даний час є економічно неефективним, але у випадку сприятливої зміни кон'юнктури ринку він може стати доцільним. Тоді, приймаючи рішення не інвестувати у проект, яке ґрунтується на поточній інформації, втрачається можливість отримати прибуток у майбутньому. Тобто, у методі реальних опціонів ризик розглядається не як обставина, яку слід уникати, а навпаки, як потенційне джерело підвищення вартості.

Оцінка реальних опціонів дає важливу додаткову інформацію і тим самим сприяє обґрунтованості прийнятих рішень. Разом з цим, оцінка реальних опціонів повинна розглядатися не як альтернатива, а швидше як доповнення до традиційного методу NPV (чистої теперішньої вартості) оцінки ефективності проектів, уточнюючи оцінки, визначені дисконтуванням грошових потоків [6]. Широке впровадження методу в управлінні проектами дозволить менеджменту більш оперативно реагувати на зміну ринкової кон'юнктури, зосереджувати увагу на різних сценаріях розвитку і не втратити нові можливості.

Застосування методу реальних опціонів до оцінки інвестиційних проектів доцільно, коли виконуються наступні умови:

– результат проекту схильний до високого ступеня невизначеності;

– менеджмент компанії здатний приймати гнучкі управлінські рішення при появі нових даних по проекту;

– фінансовий результат проекту багато в чому залежить від прийнятих менеджерами рішень.

Існують два основних типи опціонів: CALL (право купити за фіксованою ціною) і PUT (право продати за фіксованою ціною) [28].

Залежно від того, за яких умов опціон набуває цінність для компанії, виділяють наступні різновиди реальних опціонів.

1. Опціон на відмову від інвестицій: цей опціон являє собою право на продаж або закриття проекту. У разі якщо результати від реалізації проекту не відповідають очікуванням, то менеджер може оцінити ліквідаційну вартість проекту. Таким чином, ціною виконання опціону буде ліквідаційна вартість проекту. Коли поточна вартість активів буде нижча за ліквідаційну вартість, тоді опціон буде виконаний.

2. Опціон на розширення проекту: даний опціон являє собою опціон CALL на збільшення обсягів виробництва та інвестицій за сприятливого розвитку подій. Ця ситуація може виникнути, коли поточний попит на продукцію перевищує очікуваний, і менеджмент компанії вирішує збільшити випуск. Ціна виконання опціону дорівнює поточним витратам на створення додаткових виробничих потужностей.

3. Опціон на скорочення інвестицій – це можливість поетапного скорочення бізнесу у разі песимістичного сценарію.

4. Опціон на відстрочку інвестицій: даний опціон застосовується у випадках невизначеності попиту на продукцію. Варто відзначити, що у деяких ситуаціях відстрочка інвестицій може негативно позначитися на компаніях, у яких є технологічні переваги, бо ці інвестиції будуть відкладені на пізніший термін [26].

Для оцінки вартості реальних опціонів використовуються два основних метода: модель оцінки вартості опціонів Блека-Шоулза та біноміальна модель.

Модель оцінки вартості опціонів Блека-Шоулза проста як у викладі, так і в застосуванні, однак, вона має ряд обмежень:

– оцінюваний актив повинен бути ліквідним (необхідна наявність ринку для оцінюваного активу);

– мінливість ціни активу залишається однаковою (тобто не відбувається різких стрибків цін);

– опціон не може бути реалізований до терміну його виконання.

Розрахунок вартості реального опціону здійснюється за формулою Блека-Шоулза, розробленої для оцінки фінансових опціонів типу CALL [19]:

$$F = \sum_{j \in M_1} c_{1j} x1j + \sum_{j \in M_2} c_{2j} x_{2j} \to \max \quad , \qquad (7)$$

; (8)

$$d_2 = d_1 - \sigma\sqrt{t} \; ; \qquad (9)$$

де: C – ціна опціону на покупку;

S – поточна ціна базового активу (дисконтована вартість грошових потоків від реалізації тієї інвестиційної можливості, яку компанія отримає в результаті здійснення інвестиційного проекту);

K – ціна виконання опціону (капітальні інвестиції);

r – безризикова процентна ставка, що відповідає терміну життя опціону;

t – термін виконання опціону;

σ – волатильність (середньоквадратичне відхилення наведених грошових потоків базисного активу від середнього значення);

$N(d_1)$ – функція щільності розподілу стандартної нормальної випадкової величини;

e – число, що є підставою натурального логарифма (округлене значення 2,71828).

З аналізу цієї формули випливає, що ціна реального опціону зростає якщо:

- підвищується дисконтована вартість грошових потоків;
- знижуються витрати на здійснення проекту;
- збільшується час до закінчення терміну реалізації опціону;
- збільшується ризик.

При цьому найбільший вплив на збільшення вартості опціону має дисконтована вартість очікуваних грошових потоків. Отже, для підвищення інвестиційної привабливості проекту компаніям доцільніше зосередитися на збільшенні доходів, а не на зниженні витрат.

Техніка побудови біноміальної моделі є більш складною, ніж метод Блека-Шоулза, але дає змогу отримати більш точні результати, коли є кілька джерел невизначеності або велика кількість варіантів ухвалення рішення. Обчислення вартості опціону даним методом, по суті, являє собою рух по «дереву рішень», де в кожній точці менеджери намагаються прийняти найкращі рішення. У підсумку грошові потоки, що виникають як наслідок майбутніх рішень, зводяться до дисконтованої вартості.

На практиці основні труднощі використання біноміальної моделі пов'язані з визначенням значень відносного зростання і зниження вартості бізнесу в кожному періоді, а також ймовірностей позитивного і негативного варіанту розвитку подій. Коефіцієнти зростання і зниження розраховуються за такими формулами [29]:

$$u = e^{\sigma\sqrt{t}} \text{ та } d = \frac{1}{u}, \qquad (10)$$

де u – коефіцієнт зростання грошових потоків;

d – коефіцієнт зниження грошових потоків;

e – число, що є підставою натурального логарифма (округлене значення 2,71828);

σ – середньоквадратичне відхилення грошових потоків базисного активу від середнього значення;

t – термін виконання опціону.

Після цього знаходиться ступінь безризикової ймовірності (p), який визначається за формулою:

$$p = \frac{e^r - d}{u - d} \qquad (11)$$

де r – безризикова процентна ставка на фінансовому ринку (% річних).

При використанні біноміальної моделі спершу будується дерево ціни базового активу, а потім – дерево вартості самого опціону, які в підсумку згортаються. При побудові дерева вартості базового активу можна врахувати ризики проекту в сценарних значеннях, а не в ставці дисконтування.

Побудуємо п'ятиланкову сітку зміни значення базисного активу (рис. 1).

Сітка зміни вартості активу показує допустимі з урахуванням поточної невизначеності значення активу протягом наступних 5 років.

Ціна опціону CALL визначається за такою формулою:

$$C = \frac{p-d}{p} - \frac{u-E}{u-d} \qquad (12)$$

$$E = \frac{K}{S}, \qquad (13)$$

де S – ціна базового активу;

K – ціна виконання опціону;

p – ступінь безризикової імовірності.

У багатьох джерелах відзначається, що згідно з прибутковим підходом оцінки бізнесу ринкова вартість компанії може зростати на суму очікуваних чистих поточних вартостей інвестиційних проектів, з приводу яких у фірми є конкретні переваги [23]. Відповідно і ступінь ефективності реального опціону одночасно є величиною зростання вартості підприємства у результаті виконання реального опціону.

Таким чином, описана методика розрахунку ефективності інноваційного проекту дасть змогу оцінити вартість гнучкості управління під час прийняття рішень у відповідь на несподівані ринкові зміни, а також враховувати ризики проекту і приймати правильні управлінські рішення щодо вибору проекту і забезпечення наступного його контролю.

Висновки з проведеного дослідження. У статті проаналізовані основні підходи до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства, визначені види ефективності від реалізації інновацій, опрацьовані основні методи, які найчастіше використовуються у процесі оцінки економічної ефективності інноваційних проектів, виділено їх сильні та слабкі сторони, що дозволило запропонувати методику оцінки ефективності інноваційного проекту з використанням методу реальних опціонів.

Запропонована у роботі методика розрахунку ефективності інноваційного проекту дає змогу приймати

					S(0)*u^5
				S(0)*u^4	
			S(0)*u^3		S(0)*u^4*d
		S(0)*u^2		S(0)*u^3*d	
	S(0)*u		S(0)*u^2*d		S(0)*u^3*d^2
S(0)		S(0)*u*d		S(0)*u^2*d^2	
	S(0)*d		S(0)*u*d^2		S(0)*u^2*d^3
		S(0)*d^2		S(0)*u*d^3	
			S(0)*d^3		S(0)*u*d^4
				S(0)*d^4	
					S(0)*d^5

Рис. 1. П'ятиланкова сітка зміни вартості базисного активу

управлінські рішення в умовах несподіваних ринкових змін з урахуванням ризиків проекту й умови забезпечення контролю за його виконанням після впровадження на підприємстві.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в такому: дістав подальшого розвитку метод оцінки ефективності інноваційних проектів, який полягає у впровадження оцінки ефективності інноваційних проектів за допомогою реальних опціонів, що дасть змогу обґрунтовано оцінити проект в умовах невизначеності та уникнути втрат під час прийняття управлінських рішень щодо впровадження інноваційного проекту з високим ступенем ризику.

Практичне значення роботи полягає у формуванні та застосуванні в умовах діючого підприємства методу реальних опціонів для оцінки ефективності інноваційного проекту, що дасть змогу уникнути втрат під час упровадження інноваційного проекту в умовах невизначеності та ризику.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 36. С. 266.
2. Аньшин В.М. Инвестиционный анализ. Москва : Дело, 2004. 280 с.
3. Бажал Ю.М. Знаннєва економіка: Теорія і державна політика. *Економіка і прогнозування.* 2003. № 3. С. 71-86.
4. Бовин А.А., Чередникова Л.Е., Якимович В.А. Управление инновациями в организациях : учебное пособие (3-е издание). Москва : Омега (Серия «Высшая школа менеджмента»), 2011. 416 с.
5. Брусланова Н. Метод реальных опционов в оценке инвестиционных проектов. *Финансовый директор.* 2004. № 7. С. 20-23.
6. Бузак Н.І. Економічна оцінка інформаційних технологій. *Вісник Житомирського державного технологічного університету.* 2010. № 3 (53). С. 29–33.
7. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 440 с.
8. Гавришків І.Р. Перспективи розвитку ринків опціонів в Україні. *Інноваційна економіка.* 2013. № 1 (39). С. 32-35.
9. Дудар Т.Г., Мельниченко В.В. Інноваційний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
10. Економіка та організація інноваційної діяльності : підручник / за ред. О.І. Волкова та М.П. Денисенка. (3-є видання). Київ : Центр учбової літератури, 2007. 662 с.
11. Экономика предприятия (фирмы) : учебник / О.И. Волков, О.В. Девяткин, Н.Б. Акуленко и др. ; под ред. О.И. Волкова, О.В. Девяткина. (3-е издание переработанное и дополненное). Москва : Инфра-М, 2007. 603 с.
12. Зиятдинов А.Ш. Метод реальных опционов для оценки инвестиционных проектов. Экономические науки. 2010. № 3. С. 144-148.
13. Ильяшенко С.Н. Инновационные риски и их классификация. *Актуальні проблеми економіки.* 2005. № 4 (46). С. 93-103.
14. Йохна М.А., Стадник В.В. Економіка й організація інноваційної діяльності : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 400 с.
15. Кабаченко Д.В., Кныш М.С. Совершенствование методов оценки эффективности инновационных проектов на предприятии. *Cutting-edge science – 2015* : materials of the XI international scientific and practical conference, april 30 – may 7 2015. Volume 6. Economic science : Sheffields : Science and education LTD, 2015. P. 63-67.
16. Карюк В.І. Удосконалення системи видової класифікації інновацій. *Інвестиції: практика та досвід. Науково-практичний журнал.* 2012. № 4. С. 72-74.
17. Костевко В.І. Методологічні питання оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2011. № 698. С. 66-73.
18. Крылов Э.И., Журавкова И.В. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия : учебное пособие. Москва : Финансы и статистика, 2002. 384 с.
19. Макмиллан Лоуренс Г. Опционы как стратегическое инвестирование / пер. с англ. Г.А. Агасандян. (3-е издание). Москва : Издательский дом «Евро», 2003. 1195 с.
20. Малышев Е.А., Подойницын Р.Г. Метод оценки инвестиций на основе реальных опционов. *Экономика региона.* 2013. № 1. С. 198-204.
21. Мертон Роберт С. Теория рационального опционного ценообразования. *Журнал экономики и управления науки. Корпорация RAND.* 1973. № 4 (1). С. 141-183.
22. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності : навчальний посібник / за ред. В.Г. Федоренко. Київ : Алерта, 2004. 431 с.
23. Скрипка Є.С., Кабаченко Д.В. Обґрунтування концепції вартості бізнесу як критерію ефективності діяльності підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету.* 2011. № 4. С. 64-71.
24. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент : учебник (4-е издание переработанное и дополненное. Питер : СПб. 2004. 400 с.
25. Фишер Блєк, Скоулз Мирон. Ценообразование опционов и корпоративных обязательств. *Журнал политической экономии*. 1973. № 81 (3). С. 637-654.
26. Халл Джон К. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты / пер. с англ. Д. Клюшин. (6-е издание). Москва : Вильямс, 2013. 1056 с.
27. Чечіль О. Оцінка ефективності інвестиційних проектів методом реальних опціонів. *Стратегічні орієнтири.* 2011. URL: http://libfor.com/index.php?newsid =718 (дата звернення 28.03.2019).
28. Gilbert E. An introduction to real options. *Investment analysts journal.* 2004. № 60. P. 49-52.
29. Shreve Steven E. Stochastic calculus for finance : The binomial asset pricing model. New York : Springer Verlag. 2005. 187 c.

УДК 658.1

Квілінський О.С.,
кандидат економічних наук, докторант,
Європейський університет

Kwilinski Aleksy,
PhD (Economics),
European Univesity, Kyiv

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Квілінський О.С. Інтеграційний підхід до побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки. У статті розроблено інтеграційний підхід до побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки, що дає можливість оцінити спротив вдосконаленню системи управління, який виникає серед персоналу підприємства, та враховує інтегрованість кожного підрозділу до загальної системи управління підприємством. Запропоновано здійснювати організаційні та інформаційні заходи під час побудови системи управління розвитком промислового підприємства. Впровадження цього підходу забезпечує виявлення найбільш проблемних підрозділів та їх зв'язків і здійснення заходів з метою підвищення якості управління промисловим підприємством.

Ключові слова: інтеграційний підхід, система, управління, розвиток, промислове підприємство, інформаційна економіка, організаційні заходи, інформаційні заходи.

Квилинський А.С. Интеграционный подход к построению системы управления развитием промышленного предприятия в условиях информационной экономики. В статье разработан интеграционный подход к построению системы управления развитием промышленного предприятия в условиях информационной экономики, что дает возможность оценить сопротивление совершенствованию системы управления, которое возникает среди персонала предприятия, и учитывает интегрированность каждого подразделения в общую систему управления предприятием. Предложено осуществлять организационные и информационные мероприятия при построении системы управления развитием промышленного предприятия. Внедрение этого подхода обеспечивает выявление наиболее проблемных подразделений и их связей и осуществление мероприятий с целью повышения качества управления промышленным предприятием.

Ключевые слова: интеграционный подход, система, управление, развитие, промышленное предприятие, информационная экономика, организационные мероприятия, информационные мероприятия.

Kvilinsky Aleksy. Integration approach to building a management system for the development of an industrial enterprise in the conditions of the information economy. The article develops an integrated approach to the development of a management system for the development of an industrial enterprise underinformation economy conditions, which makes it possible to assess the resistance to improvement of the management system that arises among the personnel of the enterprise and takes into account the integrity of each unit to the overall enterprise management system. It is proposed to carry out organizational and informational measures when building a management system for the development of an industrial enterprise. The organizational measures include: improving the plan for building a development management system; improvement of personnel policy and retraining of personnel; development of regulations for formalizing the process of building a management system for enterprise development; changing the organizational structure to simplify communications or improve information transfer processes. Information activities include: informing employees about the goals and benefits of a management system for the development of an industrial enterprise in the conditions of the information economy; implementation of reflexive informational influences on personnel in order to overcome opportunistic behavior. Due to the implementation of these measures, a timely and efficient construction of a management system for the development of an industrial enterprise in the conditions of the information economy is ensured. The use of an integrated approach to building a management system for the development of an industrial enterprise in an information economy is relevant, but still far from being solved.Thus, an integrated approach to the development of a management system for the development of an industrial enterprise in the conditions of the information economy has been developed, which makes it possible to assess the resistance to improvement of the management system that arises among the personnel of the enterprise and takes into account the integrity of each unit to the overall enterprise management system. Implementation of this approach ensures identification of the most problematic units and their links and measures to improve the quality of management by an industrial enterprise.

Key words: integration approach, system, management, development, industrial enterprise, information economy, organizational measures, information events.

Постановка проблеми. Побудова системи управління розвитком промислового підприємства, яка б забезпечувала реалізацію механізмів оцінювання конкурентоспроможності промислового підприємства в інформаційній економіці, модернізації виробничої сфери промислового підприємства згідно з вимогами інформаційної економіки, формування стратегії розвитку промислового підприємства в інформаційній економіці та інших складників концепції управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки, потребує інтеграції усіх управлінських підсистем, що відповідають за ефективність управління промисловим підприємством. Вирішення такої проблеми найбільш доцільно здійснювати за допомогою інтеграційного підходу в управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували використання інтеграційного підходу під час побудови системи управління розвитком підприємства, слід відзначити роботи таких науковців, як Є.В. Андрієвська [1], О.М. Гуцалюк [4], В.В. Дикань [5], В.Л. Пикалов [7], В.В. Рябенко [9], Ю.В. Тюленєва [10] тощо.

Також серед дослідників, що розглядали використання інтеграційного підходу під час побудови різноманітних систем управління промисловими підприємствами в умовах трансформаційної економіки, слід відзначити таких, як В.В. Атюшкіна [2], Л.М. Ганущак-Єфіменко та М.О. Скоморохов [3], О.Г. Ратушняк та Н.М. Тарасюк [8], І.В. Фомина [11] тощо. Незважаючи на вирішення окремих питань використання інтеграційного підходу під час управління промисловими підприємствами, що було здійснено вищезазначеними науковцями, можна дійти висновку, що проблема створення інтегрованої системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки є ще далекою від остаточного розв'язання. Це зумовлено насамперед відносною новизною цієї проблеми, адже трансформація до інформаційної економіки ще продовжується. Крім того, специфіка вітчизняних промислових підприємств не дає можливості сліпо копіювати методи, які використовуються у більш розвинутих країнах.

Формулювання завдання дослідження. Проблема використання інтеграційного підходу до побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки є актуальною, але ще далекою від вирішення. Насамперед вітчизняні промислові підприємства потребують інтеграційного підходу під час вирішення таких завдань, як:

- дослідження управлінських зв'язків на промисловому підприємстві з метою встановлення їхніх слабких місць;
- виявлення спротиву персоналу промислового підприємства під час упровадженні нових методів управління розвитком в умовах інформаційної економіки;
- формування пропозицій щодо вдосконалення вертикальних та горизонтальних управлінських зв'язків на промисловому підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Побудова системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки потребує від персоналу підприємства адаптації до нових завдань, які виникають унаслідок вдосконалення управлінських механізмів. Найбільші проблеми при цьому виникають у процесі взаємодії підрозділів та окремих співробітників. Вони викликані як незадовільною якістю взаємозв'язків, так і спротивом співробітників промислового підприємства, які з різноманітних причини не зацікавлені у змінах. Через це виникають спотворення інформації, а також затримки та саботаж виконання завдань щодо впровадження складників системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки. Тому інтеграційний підхід до побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки має забезпечити інтеграцію усіх підсистем управління підприємством. При цьому пропонується здійснювати такі етапи (рис. 1):

- декомпозиція плану впровадження системи управління розвитком;
- виявлення спротиву персоналу;
- аналіз горизонтальних та діагональних зв'язків;
- аналіз вертикальних зв'язків;
- обґрунтування інтеграційних заходів.

На етапі декомпозиції плану впровадження системи управління розвитком здійснюється попередня підготовка до реалізації принципів, встановлених у концепції управління розвитком промислового підприємства, та до практичного використання відповідних механізмів, методів, моделей та інших інструментів. При цьому визначаються завдання впровадження системи управління розвитком та встановлюються відповідальні за виконання завдань.

Кожне завдання при цьому має критерії виконання, які можуть бути оцінені у кількісному вимірі, що в подальшому дає можливість здійснити аналіз якості його виконання та встановити причини, чому завдання було не виконано або виконано неякісно. Серед основних причин неякісного виконання при цьому є незадовільний інформаційний обмін – коли виконавець отримав спотворені дані для обробки або коли контролер виконання завдання не визначив своєчасно зрив виконання планів.

На етапі виявлення спротиву персоналу необхідно встановити, де саме виникає спротив. Саме спротив персоналу є причиною більшості невдалих спроб вдосконалення системи управління на підприємстві, адже як серед керівників, так і серед рядових співробітників можуть бути робітники, що прямо не зацікавлені у змінах. Це може бути зумовлено підвищенням прозорості та контролю, в яких не зацікавлені співробітники з опортуністичною поведінкою. Крім того, зазвичай співробітники не зацікавлені в освоєнні нових функцій та навчанні, якщо це не має невідкладного позитивного ефекту для них особисто.

Пропонується окремо виявляти спротив під час побудови системи управління розвитком промислового підприємства у функціональних та у лінійних зв'язках. Лінійні зв'язки – це прямі зв'язки за організаційною ієрархією, коли кожен співробітник має одного керівника, передача наказів та зворотний зв'язок здійснюються лише на один рівень ієрархії – тобто керівник може віддати наказ лише своєму підлеглому, а не підлеглому підлеглого [6]. Зазвичай лінійні зв'язки є вертикальними. Функціональні зв'язки не мають такої тісної асоціації з організаційною структурою підприємства, ці зв'язки задіяні під час виконання окремих

Рис. 1. Інтеграційний підхід до побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки

функцій, при цьому надання наказів та звітування може здійснюватися не за організаційною структурою [6]. Перевагою лінійної форми зв'язків є забезпечення несуперечливості управління та забезпечення єдиноначальності, а перевагою функціональних зв'язків – більша гнучкість та можливість вирішення проблем найбільш компетентним складом. Водночас лінійні зв'язки ставлять високі вимог до компетентності лінійних керівників, а функціональні ускладнюють процес управління. Тому на практиці більшість промислових підприємств мають гібридну лінійно-функціональну організаційну структуру. Спротив може виникати як у функціональних зв'язках, так і в лінійних. Переважно функціональні зв'язки на промисловому підприємстві задіяні під час упровадження інформаційного забезпечення системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки, яке здійснюється фахівцями спеціалізованих підрозділів. При цьому фахівці цих підрозділів є виконавцями, а співробітники інших підрозділів – одержувачами інформаційних продуктів, які мають здійснити їх тестування та зробити пропозиції щодо вдосконалення. Лінійні зв'язки задіяні під час удосконалення організаційної структури згідно з потребами реалізації механізмів системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки.

У разі лінійної організаційної структури впровадження системи управління розвитком підприємства проблеми, що виникають на окремих рівнях, не зникають на більш високих рівнях або взагалі збільшуються. Тому у разі виявлення точок спротиву в лінійних зв'язках промислового підприємства необхідно здійснити кількісну оцінку розміру спротиву та встановити, де саме він виникає, а також де має суттєвий приріст.

Після визначення точок спротиву може бути здійснено аналіз зв'язків для встановлення, які саме напрями взаємодії потребують негайного вдосконалення, а які можуть бути вдосконалені пізніше. Дослі-

дження горизонтальних та діагональних зв'язків дає можливість здійснити аналіз функціональних зв'язків. Для цього пропонується здійснити оцінювання їх регулярності та важливості.

За результатами визначення пріоритетності кожного підрозділу необхідно здійснити планування організаційних та інформаційних заходів для вдосконалення системи управління промислового підприємства та впровадження розроблених механізмів розвитку в умовах інформаційної економіки.

До організаційних заходів належать:

- вдосконалення плану побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки;
- вдосконалення кадрової політики та перепідготовки персоналу;
- розроблення регламентів для формалізації процесу побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки;
- зміна організаційної структури для спрощення зв'язків або покращення процесів передачі інформації.

До інформаційних заходів належать:

- інформування співробітників щодо цілей та переваг системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки;
- здійснення рефлексивних інформаційних впливів на персонал з метою подолання опортуністичної поведінки.

Завдяки реалізації цих заходів забезпечується своєчасна та ефективна побудова системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки.

Висновки. Таким чином, розроблено інтеграційний підхід до побудови системи управління розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки, що дає можливість оцінити спротив удосконаленню системи управління, який виникає серед персоналу підприємства, та враховує інтегрованість кожного підрозділу до загальної системи управління підприємством. Впровадження цього підходу забезпечує виявлення найбільш проблемних підрозділів та їхніх зв'язків і здійснення заходів з метою підвищення якості управління промисловим підприємством.

Список використаних джерел:

1. Андрієвська Є.В. Впровадження інтеграційного підходу до реструктуризації машинобудівних підприємств Одеської області. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 3 (2). С. 7-12.
2. Атюшкіна В.В. Інтеграційні форми реалізації стратегії розвитку підприємства. Наукові вісті Далівського університету. 2013. № 10.
3. Ганущак-Єфіменко Л.М., Скоморохов М.О. Аналіз інтеграційного розвитку підприємств машинобудівної галузі за показниками інвестиційної активності на вітчизняному ринку. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 10. С. 95-102.
4. Гуцалюк О.М. Інтеграційний базис управління конкурентним позиціонуванням корпоративних підприємств. Бізнес-навігатор. 2017. Вип. 4-1. С. 136-142.
5. Дикань В. В. Теоретичні основи інтеграційного розвитку підприємств вітчизняного машинобудування. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. Вип. 43. С. 119-124.
6. Олянич Д.В. Теория организации. Ростов: Феникс, 2008. 408 с.
7. Пикалов В.Л. Управление знаниями как важнейший элемент интеграционной системы управления торговым предприятием. Академічний огляд. 2008. № 1. С. 123-131.
8. Ратушняк О.Г., Тарасюк Н.М. Застосування інтеграційного підходу до управління ефективністю економічних взаємовідносин підприємств. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2014. Вип. 3. С. 76-83.
9. Рябенко В.В. Управління потенціалом як інтеграційний вид управлінської діяльності підприємств. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2016. № 3 (1). С. 49-54.
10 Тюленєва Ю.В. Інтеграційний підхід визначення ризиків підприємства [Електронний ресурс]. Ефективна економіка. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_15 (дата звернення:10.06.2016).
11. Фомина И.В. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. Отраслевая и региональная экономика. 3 (15). 2011. С. 96-102.

УДК 338:658

Крет І.З.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет «Львівська політехніка»
Петрушка Т.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет «Львівська політехніка»
Товкан О.Е.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет «Львівська політехніка»

Kret Igor,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics
of Enterprise and Investments,
National University «Lviv Polytechnic»
Petrushka Tetyana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Economics of Enterprise and Investments,
National University «Lviv Polytechnic»
Tovkan Oleg,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Economics
of Enterprise and Investments,
National University «Lviv Polytechnic»

ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА БАЗА ТА ЇЇ ОНОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Крет І.З., Петрушка Т.О., Товкан О.Є. Техніко-технологічна база та її оновлення як складник економічного розвитку підприємства. У статті викладено основні аспекти можливого провадження альтернативної (енергозберігаючої) технології із врахуванням наявних виробничих фондів та технології виробничих процесів. Проведено аналіз наявної теорії і методології технологічного оновлення виробництва. Досліджено основні показники-фактори, які коригують вплив на ефективність розвитку техніко-технологічної бази підприємства. Питомі приведені витрати в умовах конкурентних ринків – це рівноважна ціна одиниці продукції, її технологія, яка забезпечує їх найменший рівень, буде найбільш ефективною. Сформовано критерій доцільності заміни старої техніки (технології) новою. Розглянуто випадок повного заміщення основних засобів під час переходу від одного технологічного процесу до іншого (тобто не будемо виокремлювати технологічну та нетехнологічну складові частини основних засобів). Доведено, що впровадження альтернативної (енергозберігаючої) технології у короткостроковому періоді є недоцільним, незважаючи на зростання цін на енергоносії. Впровадження доцільно проводити лише тоді, коли діюча технологія буде виведена з експлуатації внаслідок фізичного зношення обладнання, яке використовується.

Ключові слова: техніко-технологічна база, технологічне оновлення, питомі приведені витрати, альтернативна (енергозберігаюча) технологія.

Крет И.З., Петрушка Т.А., Товкан О.Э. Технико-технологическая база и ее обновление как составляющая экономического развития предприятия. В статье изложены основные аспекты возможного производства альтернативной (энергосберегающей) технологии с учетом имеющихся производственных фондов и технологии производственных процессов. Проведен анализ существующей теории и методологии технологического обновления производства. Исследованы основные показатели-факторы, которые корректируют влияние на эффективность развития технико-технологической базы предприятия. Удельные приведенные затраты в условиях конкурентных рынков – это равновесная цена единицы продукции, ее технология,

которая обеспечивает их наименьший уровень, будет наиболее эффективной. Сформирован критерий целесообразности замены старой техники (технологии) новой. Рассмотрен случай полного замещения основных средств при переходе от одного технологического процесса к другому (то есть не будем выделять технологическую и нетехнологического составляющие основных средств). Доказано, что внедрение альтернативной (энергосберегающей) технологии в краткосрочном периоде является нецелесообразным, несмотря на рост цен на энергоносители. Внедрение целесообразно проводить только тогда, когда действующая технология будет выведена из эксплуатации вследствие физического износа оборудования, которое используется.

Ключевые слова: технико-технологическая база, технологическое обновление, весомые приведенные расходы, альтернативная (энергосохраняющая) технология.

Kret Igor, Petrushka Tetyana, Tovkan Oleg. Technological base and its upgrading as a component of economic development of the enterprise. The urgency of the topic is related to the fact that using of the production's technological upgrading, is necessary in connection with a high percentage of the existing material assets' depreciation of the industrial enterprises of the country and in connection with the objective needs to replace it with progressive for a certain period of economic development. Today, scientists practically do not focus on the issue of the technological base of the enterprise and including the main factors that influence the technological base's development efficiency of the enterprise and, accordingly, implementation of the alternative (energy-saving) technology, which became the purpose of this article. The variety of factors can be generalized by providing a list of key factors, each of which is formed under the influence of several primary factors of influence. The presented costs, on condition of competitive markets, represent the equilibrium price per unit of output, and the technology that provides their lowest level, will be most effective. On condition, that the price of the product has been set at the level of the presented costs, for the possibility of entering into the field of new technology, the presented costs should be less than their existing level. In this case, there are two possible variants of the new technology implementation: 1) when it does not displace the existing one. Obviously, as a result, the investments profitability, invested earlier in the existing technology, will be less than the normative; 2) when it displaces the existing one. Under these conditions, manufacturers, who use the new technology, will produce the entire volume of the product, which corresponds to the level of the presented costs for it. It should be noted that the presented costs are a convenient tool for studying the factors and patterns of the technological base's development of the enterprises. The implementation of the alternative (energy-saving) technology in a short period is useless, despite the increase in energy prices. It should only be performed when the current technology is decommissioned due to the physical wear.

Key words: technological base, technological upgrading, presented costs, alternative (energy-saving) technology.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах технологічне оновлення як засіб досягнення конкурентоспроможності промислового підприємства може відбуватися в різних формах прояву.

Для здійснення діяльності підприємство повинне мати техніко-технологічну базу, що являє собою сукупність матеріально-речових цінностей – частину основних виробничих фондів та технології виробничих процесів.

Оцінку техніко-технологічного рівня різногалузевих підприємств проводять періодично у процесі аналізу та узагальнення певної системи показників, які показують ступінь технічної оснащеності праці персоналу, рівень прогресивності застосовуваної технології, технічний рівень виробничого устаткування, рівень механізації та автоматизації основного й допоміжного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування технологічного оновлення виробництва необхідне у зв'язку з великим відсотком зносу наявних матеріальних фондів промислових підприємств країни та у зв'язку з об'єктивними потребами в заміні її прогресивними для певного періоду розвитку економіки видами відповідно до напрямів означеного процесу [1]. Процес техніко-технологічного оновлення підприємства повинен спрямовуватися як на покращення процесу виробництва, так і на удосконалення підходів до управління організаційною структурою підприємства.

Мета інтенсифікації виробництва досягається через використання передових принципів організації та управління виробництва, поліпшення якості продукції, збільшення частки доданої вартості у структурі собівартості, підвищення наукоємності продукції, автоматизації та інформатизації виробництва, зниження витрат виробничих ресурсів, зростання продуктивності праці шляхом удосконалення підсистем виробничо-маркетингової системи [2].

Основними етапами технологічного оновлення виробництва є: оцінка поточного стану технологічного оснащення підприємства; розроблення можливих альтернативних стратегій підвищення технологічного рівня виробництва; прийняття управлінських рішень щодо вибору стратегії технологічного оновлення; контроль процесу впровадження обраної стратегії; коригування стратегії відповідно до реальної динаміки розвитку підприємства [3].

В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян і Б.В. Погріщук [4] пропонують для оцінки загальної економічної ефективності організаційно-технічних заходів, інновацій систему показників: інтегральний ефект; індекс рентабельності інновацій; норму рентабельності; період окупності.

Такі вчені, як Г.Т. Костромін і О.О. Донцова – одні з останніх, які окреслили тенденції розвитку технічної бази підприємства й основні підходи до її підвищення та вдосконалення [5].

Останнім часом науковці практично не акцентують уваги на питанні техніко-технологічної бази підприємства і врахуванні основних показників-факторів, які

впливають на ефективність розвитку техніко-технологічної бази підприємства та впровадження альтернативної (енергозберігаючої) технології.

Формулювання цілей статті. Цілями дослідження є визначення основних показників-факторів, які здійснюють вплив на ефективність розвитку техніко-технологічної бази підприємства, і можливого впровадження альтернативної (енергозберігаючої) технології.

Виклад основного матеріалу. У процесі планування заходів, спрямованих на забезпечення розвитку техніко-технологічної бази підприємства, велике значення має врахування основних чинників, які впливають на ефективність цих заходів, що в кінцевому підсумку відображається на темпах і масштабах упровадження нової техніки та прогресивних технологій. Якщо обмежитися розглядом одного з найважливіших типів технічних та технологічних нововведень, а саме – ресурсозберігаючими видами техніки та технології, то слід відзначити існування значної кількості різноманітних чинників, що зумовлюють ефективність їх упровадження.

До основних показників-факторів, які справляють вплив на ефективність розвитку техніко-технологічної бази підприємства, слід віднести: собівартість одиниці продукції, що буде виготовлятися з використанням нової техніки (технології), а також собівартість одиниці цієї ж продукції, що виробляється за допомогою діючої натепер техніки (технології); питому капіталомісткість продукції, що буде відповідати новому виду техніки (технології); норматив прибутковості інвестицій у впровадження нової техніки (технології), який буде показувати мінімально припустимий рівень співвідношення прибутку та інвестицій у впровадження нової техніки (технології), за якого інвестори погодяться здійснювати капіталовкладення; ціну продукції, яка буде виготовлятися з використанням нової техніки (технології).

Крім перелічених вище, важливим показником-чинником, що впливає на ефективність впровадження нових видів техніки та технологій, є рівень конкуренції на ринку збуту продукції, яку планують виробляти за їх допомогою. Цей рівень можна оцінити, використовуючи різні показники-фактори, зокрема показник кількості конкуруючих підприємств з урахуванням належної кожному з них частки ринку.

У разі, якщо конкуренція на ринку є досить високою, ціна одиниці продукції повинна бути на рівні питомих приведених витрат – сума собівартості одиниці продукції та добутку її питомої капіталомісткості на норматив прибутковості інвестицій. Дійсно, за таких умов прибутковість інвестицій, вкладених у виробництво продукції, буде дорівнювати нормативному значенню та, відповідно, попит на продукцію та її пропозиція будуть врівноваженими. Таким чином, питомі приведені витрати в умовах конкурентних ринків – це рівноважна ціна одиниці продукції та технології, яка забезпечує їх найменший рівень, буде найбільш ефективною.

Тоді за умови, що ціна продукції встановилася на рівні питомих приведених витрат, для можливості входження у галузь нової техніки (технології) питомі приведені витрати за нею повинні бути меншими порівняно з наявними.

При цьому можливі два варіанти входження нової техніки (технології): коли вона не витісняє діючу (внаслідок цього прибутковість інвестицій, вкладених раніше у діючу техніку (технологію), стане меншою від нормативної) або коли вона витісняє (чистий грошовий потік (сума прибутку та амортизаційних відрахувань) за старою технікою (технологією) стане від'ємним, і, отже, її власники будуть вимушені припиняти її експлуатацію).

З наведеної умови можна отримати деякі принципи раціональної політики забезпечення техніко-технологічного розвитку підприємств. Зокрема, безпосередньо можна констатувати, що моральне зношення основних засобів не приведе до потреби в достроковому припиненні їх експлуатації (оскільки за такого старіння зменшується лише питома капіталомісткість продукції, тоді як собівартість її одиниці без амортизації залишається незмінною, отже, викладена вище умова витіснення новою технікою (технологією) діючої апріорі не буде виконуватися).

Слід відзначити, що наведений вище критерій витіснення застарілої техніки (технології) та отримані на його підставі висновки є справедливими, якщо виконуються дві основні умови: ринок продукції характеризується високим рівнем конкуренції та у разі заміщення старої техніки (технології) новою здійснюється повна заміна основних засобів.

Тоді критерій доцільності заміни старої техніки (технології) новою можна сформулювати таким чином: замінювати стару техніку (технологію) на нову необхідно, якщо чистий грошовий потік, який відповідає технологічній складовій частині основних засобів за старою технікою (технологією), стає від'ємним (очевидно, що в цьому разі прибутковість нетехнологічної складової частини основних фондів буде меншою від її нормативного рівня). Це твердження можна подати таким чином:

$$Ч_{гп} = Ц - C_1 + A_1 - K \times E_н,\ Ч_{гп} < 0, \qquad (1)$$

де $Ч_{гп}$ – питомий чистий грошовий потік, отриманий від експлуатації технологічної складової частини основних засобів за старою технікою (технологією), грн.; $Ц$ – ціна одиниці продукції за вирахуванням непрямих податків, грн.; C_1 – повна собівартість одиниці продукції за старою технікою (технологією), грн.; A_1 – питомі амортизаційні відрахування на реновацію технологічної складової частини основних засобів за старою технікою (технологією), грн.; K – питома капіталомісткість одиниці продукції, що відповідає нетехнологічній складовій частині основних засобів за старою технікою (технологією), грн.; $E_н$ – норма прибутковості, частка одиниці.

Формула (1) – це різниця між загальною величиною питомого чистого грошового потоку за старою технікою (технологією) ($Ц - C_1 + A_1$) та тією частиною цього потоку, що відповідає нетехнологічній складовій частині основних засобів за умови нормативного рівня прибутковості інвестицій, вкладених у неї ($K \times E_н$). При цьому ціна одиниці продукції у формулі (1) визначається за формулою:

$$Ц = C_2 + K_2 \times E_н, \qquad (2)$$

де C_2, K_2 – відповідно повна собівартість одиниці продукції та повна питома її капіталомісткість за новою технікою (технологією), грн.

З формули (1) випливає, що за інших рівних умов ефективність упровадження нової технології зростає із збільшенням економічних переваг кращої технології порівняно із гіршою.

Інакше підприємство із достатнім рівнем технічного розвитку може бути незацікавленим у терміновій заміні своєї технології на кращу, тоді як для технічно відсталого підприємства така заміна може виявитися ефективною. При цьому очевидно, що технічно відстале підприємство може навіть випередити більш розвинуті за рівнем технічної оснащеності та ефективності ресурсного забезпечення.

Для того щоб це відбулося, необхідним є виконання умов: ринок цієї продукції повинен бути досить конкурентним; не повинні існувати бар'єри, що перешкоджають процесам дифузії технологічних нововведень; техніко-економічні параметри нової технології повинні бути суттєво кращими порівняно із відповідними параметрами на технічно відсталих підприємствах галузі, однак не настільки кращими порівняно з відповідними параметрами технології, що застосовує підприємство, яке натепер є технологічним лідером, щоб змушувати його достроково заміщувати наявну технологію на нову.

Таким чином, показник «питомі приведені витрати» є зручним інструментом дослідження чинників та закономірностей розвитку техніко-технологічної бази підприємств. За його значенням можна проаналізувати вплив цін енергетичних ресурсів на темпи та масштаби впровадження альтернативних (енергозберігаючих) технологій.

Припустимо, що підприємства галузі використовують певну технологію виробництва продукції, і ціна одиниці цієї продукції визначається за формулою питомих приведених втрат:

$$Ц_д = C_д + K_д \times E_н, \quad (3)$$

де $Ц_д$ – ціна одиниці продукції, що відповідає питомим приведеним витратам за діючою натепер технологією, грн.; $C_д$, $K_д$ – відповідно повна собівартість одиниці продукції та повна питома її капіталомісткість за діючою технологією, грн.

Якщо ціни на енергоносії зросли, то це зумовило збільшення собівартості одиниці продукції з $C_д$ до $C'_д$.

На підприємстві може існувати альтернативна технологія, яка раніше не використовувалася для виготовлення цієї продукції, за якої витрати енергоресурсів на одиницю продукції в натуральних одиницях виміру є меншими, ніж за діючою технологією. Невикористання такої технології раніше зумовлено, очевидно, тим, що до підвищення цін на енергоносії питомі приведені витрати за нею перевищували питомі приведені витрати за діючою технологією.

Нехай внаслідок підвищення цін на енергетичні ресурси питомі приведені витрати за альтернативною (енергозберігаючою) технології стали меншими, ніж за діючою, і визначаються за формулою:

$$Ц_е = C'_е + K_е \times E_н, \quad (4)$$

де $Ц_е$ – ціна одиниці продукції, яка відповідає питомим приведеним витратам на її виробництво за допомогою альтернативної (енергозберігаючої) технології за умови підвищення цін на енергоресурси, грн.; $C'_е$ – повна собівартість одиниці продукції за умови виготовлення її за допомогою альтернативної (енергозберігаючої) технології після зростання цін на енергоносії, грн.; $K_е$ – повна питома капіталомісткість продукції у разі її виробництва за допомогою альтернативної (енергозберігаючої) технології, грн.

У подальшому будемо розглядати повне заміщення основних засобів під час переходу від одного технологічного процесу до іншого (тобто не будемо виокремлювати технологічну та нетехнологічну складові частини основних засобів). При цьому слід відзначити, що розгляд випадку часткового заміщення основних засобів потребує деякого ускладнення використовуваного математичного апарату, однак загалом не впливає на загальні висновки, отримані нижче.

Розглянемо два варіанти наслідків підвищення цін на енергоносії для власників діючої технології виготовлення продукції. У першому разі виконується така нерівність:

$$C_д = C'_д \le K_д \times E_н + A_д, \quad (5)$$

де $C'_д$ – повна собівартість одиниці продукції за умови виробництва її за допомогою діючої технології після зростання цін на енергоносії, грн.; $A_д$ – питомі амортизаційні відрахування за умови використання діючої технології виробництва продукції, грн.

Таким чином, у разі виконання нерівності (5) після підвищення цін на енергоносії величина чистого грошового потоку від експлуатації діючої технології залишається невід'ємною.

Відповідно, за таких умов альтернативна (енергозберігаюча) технологія не витіснить діючу, а прибутковість інвестицій у впровадження альтернативної (енергозберігаючої) технології буде меншою, ніж норматив цієї прибутковості, що випливає з ланцюжка нерівностей:

$$\frac{C_д + K_д \times E_н - C'_a}{E_e} < \frac{C_д + K_д \times E_н - C_a}{K_e} < E_н, \quad (6)$$

де C_e – повна собівартість одиниці продукції, що виготовлятиметься за альтернативною (енергозберігаючою) технологією, після зростання цін на енергоносії, грн.

Слід відзначити, що нерівність (6) випливає з двох умов: повна собівартість продукції, що виготовлятиметься за допомогою альтернативної (енергозберігаючої) технології, до зростання цін на енергоносії є меншою, ніж після їх зростання ($C_a < C'_a$); питомі приведені витрати до підвищення цін на енергоносії за діючою технологією є меншими, ніж за альтернативною (енергозберігаючою):

$$(C_д + K_д \times E_н < C_a + K_a \times E_н). \quad (7)$$

Отже, у разі виконання нерівності (5) впровадження альтернативної (енергозберігаючої) технології у короткостроковому періоді є недоцільним, незважаючи на зростання цін на енергоносії. За таких умов упровадження цієї технології слід проводити тоді, коли діюча технологія буде виведена з експлуатації внаслідок фізичного зношення обладнання, яке використовується.

Висновки. Проведене нами дослідження показало, що моральне старіння основних засобів першого виду не приводитиме до потреби в достроковому припиненні їх експлуатації (оскільки за такого старіння зменшується лише питома капіталомісткість продукції, тоді як собівартість її одиниці без амортизації залишається незмінною, отже, викладена вище умова витіснення новою технікою (технологією) базової апріорі не буде виконуватися).

Подано умови, за яких альтернативна (енергозберігаюча) технологія не витіснить діючу, а прибутковість інвестицій у впровадження альтернативної (енергозберігаючої) технології буде меншою, ніж норматив самої прибутковості.

У подальшому необхідно розглядати випадок повного заміщення основних засобів під час переходу від одного технологічного процесу до іншого.

Список використаних джерел:

1. Колесніков А.П. Об'єктивні передумови та напрямки оновлення техніко-технологічної бази підприємств. *Сталий розвиток економіки.* 2011. № 1. С. 150-153.
2. Техніко-технологічне оновлення як фактор інтенсифікації виробництва. *Економіка промисловості.* 2007. № 1. С. 35-38.
3. Кучерук Г.Ю. Напрямки технологічного оновлення промислових підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес.* 2016. № 1. С. 28-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2016_1_7. (дата звернення 28.03.2019).
4. Гринчуцький В.І., Карапетян Е.Т., Погріщук Б.В. Економіка підприємства: Посібник. Київ: ЦНЛ, 2010. 304 с.
5. Донцова О.О., Костромін Г.Т., Особливості організації менеджменту технічного розвитку підприємства: пропозиції щодо покращення. *Наукові записки.* 2012. вип. 12. част. II. С. 173-176. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/4788/1/16_2012-173-176.pdf (дата звернення 30.03.2019).

УДК 621.311.243

Кузнєцова Г.О.,
кандидат економічних наук, докторант,
Міжнародний університет бізнесу і права

Kuznyetsova Galina,
Candidate of Economic Sciences, Doctoral Candidate,
International University of Business and Law

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА В МІНЛИВОМУ ЕНЕРГОБАЛАНСІ ПІДПРИЄМСТВ ЄВРОСОЮЗУ

Кузнєцова Г.О. Альтернативні джерела в мінливому енергобалансі підприємств Євросоюзу. У статті розглянуто динаміку впровадження альтернативних джерел у мінливому енергобалансі підприємств Євросоюзу порівняно з іншими видами енергетики. На основі аналізу статистичних даних та інформації міжнародних аналітичних агентств автором визначено сучасний та перспективний стан використання традиційних джерел енергії підприємствами ЄС. Проаналізовано кроки до поліпшення енергетичної ситуації в Європі. Прогнозовані темпи попиту та пропозиції на ринку електроенергії у найближчі 10-20 років. Досліджено ключові аспекти «Нової енергетичної політики» ЄС, конкретизованої в «Плані дій щодо забезпечення безпеки та солідарності країн ЄС у сфері енергетики». Розкрито тематичні напрями диверсифікації, підвищення енергоефективності господарства, маневрів із запасами нафти і газу в кризових ситуаціях та забезпечення інфраструктури зовнішнього енергопостачання Євросоюзу. Обґрунтована необхідність упровадження ефективних стратегій використання на підприємствах Євросоюзу альтернативних джерел енергії.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, відновлювані джерела енергії, валове внутрішнє споживання електроенергії, валовий внутрішній продукт, показники економічного приросту, попит та пропозиція на ринку електроенергії, імпорт енергоносіїв, фінансовий ринок, контрактація поставок, стратегія розвитку альтернативної енергетики.

Кузнецова Г.А. Альтернативные источники в меняющемся энергобалансе предприятий Евросоюза. В статье рассмотрена динамика внедрения альтернативных источников в изменчивом энергобалансе предприятий Евросоюза по сравнению с другими видами энергетики. На основе анализа статистических данных и информации международных аналитических агентств автором определено современное и перспективное состояние использования традиционных источников энергии предприятиями ЕС. Проанализированы шаги к улучшению энергетической ситуации в Европе. Прогнозированы темпы спроса и предложения на рынке электроэнергии в ближайшие 10-20 лет. Исследованы ключевые аспекты «Новой энергетической политики» ЕС, конкретизированной в «Плане действий по обеспечению безопасности и солидарности стран ЕС в сфере энергетики». Раскрыты тематические направления диверсификации, повышения энергоэффективности хозяйства, маневров с запасами нефти и газа в кризисных ситуациях и обеспечения инфраструктуры внешнего энергоснабжения Евросоюза. Обоснована необходимость внедрения эффективных стратегий использования на предприятиях Евросоюза альтернативных источников энергии.

Ключевые слова: альтернативные источники энергии, возобновляемые источники энергии, валовое внутреннее потребление электроэнергии, валовый внутренний продукт, показатели экономического прироста, спрос и предложение на рынке электроэнергии, импорт энергоносителей, финансовый рынок, контрактация поставок, стратегия развития альтернативной энергетики.

Kuznyetsova Galina. Alternative sources in the changing energy balance of the enterprises of the European Union. Today, the world's energy sector faces serious challenges and risks that increasingly call into question the ability to continue to meet the basic requirements of sustainable energy supply – sufficiency, availability, acceptability, efficiency and sustainability. There is every reason to talk about the natural aging of the energy crisis in the modern world, which, unlike the past, is no longer transient, opportunistic, but is a long-term, structural phenomenon, and in the current plan – complicates the current financial and economic condition of world enterprises. The origins of the global energy problem are, first, in the finiteness (and now limitation) of reserves in the world of traditional hydrocarbon fuel. Forcing the development of RES, the EU leadership has four interrelated goals, namely: to reduce the energy deficit in the regions, to mobilize for this a wider range of available energy carriers, to improve energy efficiency of management, to reduce dependence on external energy imports and, finally, to protect the environment of Europe by reducing the use of RES emissions of "greenhouse gases" into the atmosphere. All this is particularly acute at the enterprises of the European Union, where industry and a dense population with high standards of living exist together with an extremely small own base of fossil fuels. The article deals with the dynamics of the introduction of alternative sources in the changing energy balance of the European Union in comparison with other types of energy. Based on the analysis of statistical data and information of international analytical agencies, the author defines the current and future state of the use of traditional energy sources by EU enterprises. The steps to improve the energy situation in Europe analyzed. Projected rates of demand and supply in the electricity market in the next 10–20 years. The key aspects of the "new energy policy" of the EU specified in the "action Plan for security and solidarity of the EU countries in the field of energy" are studied. The thematic directions of diversification, energy efficiency of the economy, maneuvers with oil and gas reserves in crises and provision of external energy supply infrastructure of the European Union revealed. The necessity of implementation of effective strategies for the use of alternative energy sources at the enterprises of the European Union substantiated.

Key words: alternative energy sources, renewable energy sources, gross domestic energy consumption, gross domestic product, indicators of economic growth, demand and supply in the electricity market, energy imports, financial market, supply Contracting, alternative energy development strategy.

Актуальність проблеми: Енергогосподарство світу стикається нині з серйозними викликами і ризиками, які все більше ставлять під сумнів здатність і далі забезпечувати основні вимоги сталого енергопостачання – достатність, доступність, прийнятність, ефективність і екологічність. Є всі підстави говорити про закономірне визрівання в сучасному світі енергетичної кризи, яка, на відміну від минулого, має вже не минущий, кон'юнктурний характер, а є довгостроковим, структурним явищем, а в поточному плані – ускладнює нинішній фінасово-економічний стан світових підприємств. Витоки глобальної енергетичної проблеми йдуть насамперед у кінцевість (а нині – й обмеженість) запасів у світі традиційного вуглеводневого палива.

З особливою гостротою все це проявляється на підприємствах Євросоюзу, де розвинена промисловість і щільне населення з високими стандартами життя існують разом із вкрай незначною власною базою викопного палива.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підвищення енергоефективності та раціонального використання енергоресурсів присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців: В.А. Агєєва, Б.В. Гаприндашвілі, Е.Г. Гашо, В.В. Джеджули, А.Г. Златопольського, В.С. Кудлай, В.Р. Лірника, С.В. Нараєвського, Г.Г. Півняка, С.В. Прохорчук, Н.В. Сергєєва, О.В. Тарасова, С.Я. Цимбалюка та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та прогнозування стану використання традиційної енергетики та темпів і завдань упровадження альтернативної енергетики підприємствами Євросоюзу.

Результати дослідження. До числа альтернативних джерел енергії (АДЕ) наука й економіко-господарська практика ЄС відносять енергію вітру, сонця, біомаси, океану, малих річок, водень, хімічні джерела струму, а також геотермальну енергію. У глобальному світі до відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) зараховують також енергію атомних електростанцій, однак в останні роки щодо них у Євросоюзі переважав «остракізм» через загрозу радіаційного зараження, хоча в умовах, що склалися зараз, «ренесанс» ядерної енергії видається автору неминучим.

Форсуючи освоєння ВДЕ, керівництво Євросоюзу має чотири взаємопов'язані цілі, а саме: по можливості зменшити дефіцит енергії в регіонах, мобілізувати для цього більш широке коло доступних енергоносіїв, підвищити енергоефективність господарювання, скоротити залежність від імпорту енергії ззовні і, нарешті, захистити екологію Європи, знизивши за рахунок використання ВДЕ викиди «парникових газів» в атмосферу. Ці ж плани цілком поділяють і країни-члени ЄС, тим більше що питання енергетики за ст. 2 з нової Угоди про функціонування Європейського Союзу конституційно перебувають у їхньому спільному веденні з наднаціональними органами ЄС. У свою чергу, бізнес бере участь у таких зусиллях в розрахунку на випереджаюче захоплення й утримання цієї нової ресурсної бази та світового ринку обладнання і технологій ВДЕ, який за прогнозами експертів «Брітіш-Петролеум» оцінюється на перспективу до 2050 р. приблизно в 45 трлн дол. [6].

Звичайно ж, багато з перерахованих ВДЕ аж ніяк не є новими (біомаса, вітер, геотерміка) і використовувалися людством вже протягом багатьох століть, а біомаса у вигляді деревини взагалі була основним видом палива, в тому числі в Європі, в період до промислової революції. Проте акцент під час освоєння ВДЕ в ЄС робиться не на їх новизну (і навіть не на їхню якість як енергоносіїв), а на те, якою мірою вони здатні заміщати в енергобалансі, хоча б частково, нафту, газ і вугілля, насамперед ті, що надходять шляхом імпорту. Енергія формулювала значення, яке надається нині в Євросоюзі цим джерелам. Комісія ЄС виступає як рушійна сила європейського суспільства, але такі нагальні проблеми, як зміна клімату, зростаюча, залежність від імпорту нафти та інших видів

викопного палива і зростання світових цін змушує Комісію ЄС переосмислити шляхи, якими європейські підприємства її виробляють і споживають. У цьому сенсі ВДЕ є вагомим внеском у забезпечення сталого енергетичного майбутнього підприємств Євросоюзу.

У середині минулого століття академік П.Л. Капіца і відомий англійський вчений Ф. Медоуз у доповіді Римського клубу «Межі зростання» чітко показали очевидну кореляцію між рівнем і темпом економічного розвитку підприємств та їх питомою енергооснащеністю [9]. І хоча ефективність використання енергії, особливо в ресурсозберігаючій постіндустріальній економіці, поступово наростає, динамічні ряди показників економічного зростання енерговитрат на нього залишаються між собою в безпосередньому і взаємному зв'язку. Сказане цілком справедливо і для підприємств Євросоюзу, про що говорить співвідношення динамік валового внутрішнього продукту (ВВП) в поточних цінах і фізичних обсягів спожитої енергії (див. таблицю 1).

Таким чином, навіть за скорочення питомого споживання енергії за цей період на 1,3% на рік валовий попит на неї в ЄС продовжує збільшуватися, а гіпотези про можливість зростання ВВП на тлі зниження енергоспоживання, як і амбітне кредо Комісії ЄС – «розвиток, при якому задоволення нинішніх потреб в енергії веде без загрози для майбутніх поколінь до задоволення ними своїх потреб», так і не виправдовується. Тим важливіше провести інвентаризацію наявності традиційних енергоресурсів ЄС, що, в свою чергу, наочно пояснить і зростаючий інтерес до ВДЕ в межах цієї статті.

Статистично доведені резерви нафти в ЄС (видобувні за сучасного рівня техніки) оцінюються нині в 6,9-9,7 млрд бар., або 0,5-0,8% загальносвітових і за нинішніх (що вже скорочуються) рівнів видобутку власної нафти Євросоюзу цих резервів вистачить лише на 7-8 років, причому нафта видобувається вже всього лише в трьох країнах-членах – Великобританії, Данії та Румунії [10].

Не виключаємо, що на перспективу «нафтова скарбничка» зможе прирости за рахунок нетрадиційних видів нафти («важка» нафта, бітумінозні пісковики і т.д.). Але, на відміну, наприклад, від Канади або Венесуели, Євросоюз бідний і ними, і їхній внесок, навіть по максимуму, здатний додати до готівкових резервів всього 1/4 і 66% – до спільних ресурсів, причому в застосуванні до Європейського економічного простору (ЄЕП) цей приріст становив би всього 40% і 55% [5].

Резерви природного газу в ЄС відносно більш значні і становлять 2,7-3,5 трлн м^3 або 1,4-2% світових ресурсів. Він видобувається в промислових масштабах у Великобританії, Нідерландах, Румунії та Данії. Однак пік видобутку – пройдений і тут. Франція, Італія і Австрія вже вийшли з числа його продуцентів, а резерви газу в межах ЄЕП скорочуються навіть швидше, ніж в ЄС, і за нинішнього рівня видобутку його повинно вистачити на 14,4-14,8 років (за ЄЕП – 19,4-19,9 років). До нетрадиційних джерел газу (наприклад, газогідратів) дієвих технічних підходів поки не знайдено, а переробка в газ сланців є тут і неекономічною, й антиекологічною [4].

І за нафтою, і за газом дебет їх видобутку в ЄС падає, а корпоративні прогнози й оцінки виглядають ще скромніше, ніж офіційні. «Пік відкриття нових нафтових родовищ пройшов в 1960-і рр., – резюмує ситуацію секретар Асоціації з вивчення видобутку нафти і газу. – Сьогодні світ витрачає нафти куди більше, ніж знаходить нової, і цей розрив буде лише збільшуватися» [3]. І його підтримують в цьому експерти «Брітіш Петролеум» [8].

Вугілля формує 80% резервів викопних вуглеводнів в ЄС і видобувається в Польщі, Великобританії, Німеччині, Угорщині, Швеції і Чехії (але вже вичерпалося для комерційного видобутку у Франції та Бельгії). Дані про його достовірні резерви суперечливі: в діапазоні 8,5-19 млрд т по кам'яному вугіллю і 21-75 млрд т по бурому вугіллю і лігніту, але в будь-якому разі цього вистачило би більш ніж на півстоліття. Однак тверде паливо поступово виводиться з експлуатації, особливо в електроенергетиці, через свою неекологічність. Геологічні ресурси вугілля в ЄС оцінюються в 476 млрд т кам'яного і 83 млрд т бурого вугілля та лігніту, але для повернення цього мінералу колишнього статусу «хліба промисловості» потрібен прорив у технологіях його газифікації, перетворення в рідке паливо й уловлювання (зв'язування) вуглецю під час спалювання.

Передбачаючи дефіцит вуглеводнів, країни ЄС ще з 60-х рр. минулого століття почали активний розвиток атомної енергетики. Тут діяло 153 ядерних енергетичних реактори, що дають 30% всієї електроенергії. Будуються нові АЕС у Франції, 8 Фінляндії – і Болгарії, але після Чорнобильської аварії ядерна енергія в громадській думці ЄС піддалася широкомасштабному «остракізму», аж до демонтажу низки енергоблоків. Під впливом енергокризи питання якщо не про «ренесанс», то про громадську реабілітацію ядерної енергетики нині знову почало дебатуватися (Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Польща, Швеція, Чехія, країни Балтії, Румунія), а у Великобританії, країнах Балтії, Швеції та Чехії оприлюднені офіційні наміри розширити потужності АЕС [2]. Однак керівництво Євросоюзу не зайняло поки будь-якої офіційної позиції, залишаючи питання про долі АЕС на розсуд національної влади країн-членів.

Свою роль відіграє і те, що власні резерви урану в ЄС також дуже обмежені, визначаються всього в 105 тис. т (1,9% світових) та територіально розкидані по дрібних родовищах. За геологічними ресурсами урану статистика також неповна, і вони, мабуть, знаходяться на рівні трохи більше 1% світових. Тому «ренесанс» ядерної енергетики в Євросоюзі, на наше переконання, можливий лише у разі оснащення АЕС новим поколінням ядерних енергетичних реакторів із замкнутим паливним циклом і технологією регенерації ядерного палива.

Гідроенергетичний потенціал ЄС також відносно невеликий за встановленої потужності гідроелектро-

Таблиця 1

Економічне зростання та енергоспоживання в Євросоюзі (2000 р. = 100)

	2005	2010	2015	2018
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	108,4	117,8	123,6	162
Валове внутрішнє споживання енергії (ВВСЕ)	106,5	110,5	110,6	113,5

Джерело: складено автором на основі [8]

станцій (ГЕС) в 129 ГВт, причому основними виробниками гідроенергії в Європі є Норвегія і Швейцарія. У перспективі ГЕС до 2030 р. можуть дати всього 38 млн т проти 26 млн т в 2016 р., або 18% виробленої електроенергії [6].

Нарешті, що стосується хімічних джерел струму, вони поки застосовні лише в акумуляторних батареях, а використання в них водню як палива знаходиться в експериментальній стадії.

Загалом з усіх можливих енергоджерел ЄС виробляє нині самостійно приблизно 880 млн т, покриваючи цим лише 44% своїх потреб в енергії. Мало надії і на оптимістичні прогнози про те, що до 2030 р. споживання енергії щорічно «майже стабільне», бо самі ж експерти Комісії ЄС раніше передрікали зворотне, а саме збільшення цього споживання з 1650 млн т у 2013 р. до 1700 млн т у 2018 р. і 1900 млн т у 2030 р. Про те ж свідчать і прогнози експертів ЄС (за базовим сценарієм) за окремими видами вуглеводнів (див. таблицю 2).

Які «дірки» в енергобалансі ЄС можуть виникнути за подібної асиметрії попиту і пропозиції, демонструє прогноз по ринку природного газу, представлений ЄС (див. таблицю 3).

Наслідком такого стану є зростаючий імпорт палива, який покриває вже 56% потреб в ньому в ЄС за вартості понад 500 млрд євро з перспективою зростання до 70% до 2030 р., в чому керівництво ЄС бачить дві головні проблеми – економічну і політичну.

Економічна проблема полягає в зростанні цін палива, насамперед нафти, що закономірно в умовах структурної енергокризи в світовій енергетиці. За підрахунками Комісії ЄС, кожен стрибок вгору в амплітуді цін нафти в 20 євро за барель додає до вартості нафтового імпорту ЄС 80 млрд євро, а з урахуванням того, що ціни на природний газ прив'язані у своїй динаміці до нафтових – навіть 100 млрд євро щорічно. При цьому у серйозних дослідників немає сумнівів в тому, що триразове зниження цін нафти в 2008-2009 рр. відобразило лише зняття з них, в умовах фінансової кризи, чисто спекулятивної складової частини, тоді як економічно обґрунтована, рівноважна ціна на нафту знаходиться вище 70 дол./бар. Навіть якщо тимчасове розбалансування ринку може викликати падіння цін, стає в зростаючій мірі очевидним, що ера дешевої нафти вже закінчилася. Ніхто не застрахований і від нових спекулятивних стрибків цих цін у майбутньому, якщо нафтовий ринок нині живе за законами фінансового ринку, що замінив класичний ринковий цикл (Т-Г-Т1) на біржовий (Г-Г1) [11].

Тому в прогнозах самої ж Комісії ЄС до 2030 р. (за базовим сценарієм) фігурує рівноважна ціна нафти в 61 дол./бар. з можливістю її підвищення до 100 дол. і 120 дол. до 2030 р. (у цінах 2010 р.), а в поточних цінах – навіть до 200 дол./бар. у 2030 р. Цю думку поділяють і приватні аналітики, а експерти країн експортерів нафти (OPEC) вважають на перспективу рівноважними ціни нафти в діапазоні 70–100 дол./бар. «Пожене вгору ціни і ситуація на енергоринку загалом, бо попит на первинні енергоносії до 2030 р. буде, швидше за все, зростати на 2% в рік за збільшення його до 2050 р. у 2,2 разу порівняно з 2016 р.» [6].

Що стосується політики, то керівництво ЄС вважає для себе стратегічною загрозою як зростаючий імпорт енергії загалом, так і особливо концентрацію на небагатьох (нехай навіть і надійних) джерелах, і тому виступає за скорочення такого імпорту або ж, крайньою мірою, за його диверсифікацію за джерелами поставок. «По нас вже дзвонить дзвін, – нагнітає пристрасті Комісія ЄС, – наше енергоспоживання зростає, і, що ще більш тривожить, ми імпортуємо зростаючу частку тієї енергії, яку споживаємо». Конкретно, 45% імпорту нафти ЄС йде зараз із Близького і Середнього Сходу та 40% – з країн OPEC, причому до 2030 р. імпортна нафта буде покривати вже близько 90% внутрішнього споживання Євросоюзу. Аналогічно, 40% ввезення в ЄС газу йде з Росії (30% з Алжиру, 25% – з Норвегії), загальна, базова залежність від його імпорту до 2030 р. становитиме 80%, і навіть за відносно розповсюдженим для ЄС вугіллям імпортна залежність зросте до 66%.

За останні десять років загальна енергозалежність ЄС зросла на 9 відсоткових пунктів. У 2018 р. одинадцять

Таблиця 2

Прогноз зростання попиту на традиційні енергоносії на ринку ЄС 2010–2030 рр.

	2010 р.		2020 р.		2030 р.		Приріст за 2010–2030 рр.	
	млн т.	%	млн т.	%	млн т.	%	млн т.	%
Тверде паливо	307	19	287	16	293	15	-13	-4
Нафта	635	38	669	37	640	34	6	1
Газ	376	23	462	26	518	27	142	38
Ядерна енергія	238	14	249	14	211	11	-27	-11
Загальний попит на енергію	1654	100	1813	100	1895	100	241	15

Джерело: складено на основі [6; 10]

Таблиця 3

Співвідношення попиту та пропозиції на природний газ на ринку ЄС 2010–2030 рр. (млрд м^3)

	2010 р.	2015 р.	2020 р.	2025 р.	2030 р.
Попит та очікуваний попит	513	566	588	580	575
Покриття та очікуване покриття,	256	251	233	223	217
в т. ч:					
власний видобуток	191	138	108	100	95
поставки з Норвегії	95	113	125	123	122
Дефіцит	257	315	355	357	358

Джерело: складено на основі [6; 8; 10]

держав Євросоюзу стали менш залежними від енергоімпорту, ніж у 2008 р., але інші, навпаки, потрапили в ще більшу залежність. Причому максимальним це збільшення – від 14 до 20 відсоткових пунктів – було в Угорщині, Польщі та Нідерландах, а у Великобританії, яка в 2008 р. виступала чистим експортером енергії, ситуація за цей час змінилася на прямо протилежну. При цьому по газу – Болгарія, Латвія, Литва, Словаччина, Швеція, Фінляндія, нафті – Угорщина, Литва, Словаччина, Польща і по вугіллю – Кіпр, Литва, Латвія і Естонія залежать лише від одного зовнішнього постачальника. «Енергетична залежність Євросоюзу виходить сьогодні в центр наших загальних зауважень, – зазначав впливовий журнал «World energy», – і вона залишиться такою» [11].

Зрозуміло, географічну нерівномірність наявності викопних вуглеводнів щодо місць їх споживання вкрай важко подолати. Так, далі налагодивши ввезення газу з Алжиру, Лівії і у вигляді скрапленого природного газу (СПГ) ще з десяти країн ЄС в перспективі зможе додатково мобілізувати для себе «блакитного» палива лише на 109 млрд м^3 в 2023 р., 129 млрд м^3 в 2028 р., 139 млрд м^3 у 2032 р., 141 млрд м^3 у 2037 р. і 145 млрд м^3 в 2042 р., що залишає в його енергобалансі «дірки» в 10 млрд м^3 в 2028 р., 44 млрд м^3 в 2032 р., 46 млрд м^3 в 2037 р. і 108 млрд м^3 в 2042 р., які досі не покриті довгостроковою контрактацією поставок. Під час розширення географії імпорту збільшуються і геополітичні ризики. Однак Комісія ЄС наполегливо шукає альтернативних постачальників у радіусі 7-9 тис. км, у т.ч. в Середній Азії, в Африці і навіть Карибському басейні, звівши таку диверсифікацію джерел постачання в ранг забезпечення своєї енергетичної безпеки [10].

Поряд із кількісними показниками дефіциту перед енергетикою підприємств ЄС постає і низка якісних проблем. Це насамперед підвищення теплотворної спроможності використовуваних енергоносіїв і їх коефіцієнт корисної дії (ККД) під час перетворення в тепло і електроенергію, що рівнозначно економії в обсягах їх використання та підвищення енергоефективності господарства. В цьому контексті йдеться про таких кандидатів на заміну в енергобалансі, як вугілля, особливо буре, лігніт, сланці і торф. Їхню частку у власному виробництві в ЄС намічено, за різними прогнозними сценаріями, скоротити з 196 млн т. у 2018 р. до 108-129 млн т. в 2043 р., а в остаточному загальному енергоспоживанні – з 27,8% у 2008 р. і 18,5% у 2013 р. до 15,8% у 2023 р. і 10,5% у 2043 р. В тому числі з вугілля на газ повинна бути в основному переведена електроенергетика підприємств ЄС, тобто Євросоюз в цьому разі шукає для своїх потреб не будь-яке, а насамперед якісне паливо [10].

Самостійною проблемою європейської енергетики є те, що саме вона, при нинішній структурі енергобалансу, викидає в атмосферу до 80% загального обсягу емісії «парникових газів», які порушують екологію континенту аж до незворотних змін його погоди і клімату. Очевидно, що шукана ЄС енергія в додаток до її інших якостей повинна бути ще й екологічно чистою, причому заклики до цього активно йдуть від громадськості і місцевих органів влади.

Як відповідь на подібні гострі проблеми керівництво ЄС у 2017-2018 рр. сформулювало і схвалило «Нову енергетичну політику», конкретизовану в «Плані дій щодо забезпечення безпеки та солідарності країн ЄС у сфері енергетики» [2]. Серед його тематичних напрямів – диверсифікація та забезпечення інфраструктури зовнішнього енергопостачання Євросоюзу, маневр запасами нафти і газу в кризових ситуаціях, підвищення енергоефективності господарства, але головне – «найкраще використання власних енергетичних ресурсів ЄС». В контексті цієї політики в «Плані» ставиться завдання форсованого освоєння і впровадження у господарський оборот, на відміну від традиційних невідновлювальних та виснажених, альтернативних поновлюваних джерел енергії з доведенням їхньої частки в енергобалансі до 2030 р. як нормативного завдання до 30% замість колишніх прогнозованих 12%. Дійсно, ВДЕ – єдині джерела, за якими енергозалежність ЄС не зростає, тоді як по нафті і газу вона значно та швидко збільшується.

Висновки: У статті наведено результат дослідження стосовно тенденцій використання альтернативних джерел енергії в мінливому енергобалансі підприємств Євросоюзу.

З усіх можливих енергоджерел ЄС виробляє нині самостійно приблизно 880 млн т, покриваючи цим лише 44% своїх потреб в енергії. Наслідком такого стану є зростаючий імпорт палива, який покриває вже 56% потреб у ньому в ЄС за вартості понад 500 млрд євро з перспективою зростання до 70% до 2030 р., в чому керівництво ЄС бачить дві головні проблеми – економічну і політичну.

Форсуючи освоєння ВДЕ, керівництво Євросоюзу має чотири взаємопов'язані цілі, а саме: за можливості зменшити дефіцит енергії в регіонах, мобілізувати для цього більш широке коло доступних енергоносіїв, підвищити енергоефективність господарювання, скоротити залежність від імпорту енергії ззовні і, нарешті, захистити екологію Європи, знизивши за рахунок використання ВДЕ викиди «парникових газів» в атмосферу.

Акцент під час освоєння ВДЕ в ЄС робиться не на їх новизну (і навіть не на їхню якість як енергоносіїв), а на те, якою мірою вони здатні заміщати в енергобалансі, хоча б частково, нафту, газ і вугілля, насамперед ті, що надходять до Євросоюзу шляхом імпорту.

Крім власне енергетичної складової частини, ВДЕ, як показує досвід, мають ще і інші макроекономічні вимірювання. Так, принаймні, на перших етапах свого освоєння вони створюють відносно більшу питому зайнятість, ніж розширення традиційної енергетики, а науково-технічний прогрес працює в цій сфері поки що на освоєння нових технологій, а не на економію живої праці.

У тісних, подвійних відносинах перебувають ВДЕ і з інноваційною економікою. Будучи її складовою частиною, їхнвй розвиток одночасно забезпечує господарство новими матеріалами, видами енергії і способами її зберігання та транспортування, виступає як важлива ланка освоєння в цивільних цілях космічних і військових технологій. Все це тягне за собою звернення до ресурсозберігаючих інновацій або, принаймні, до альтернативних джерел енергії, а саму стратегію розвитку альтернативної енергетики підприємств ЄС, на думку автора, буде продубльовано в національних інноваційних стратегіях багатьох країн-членів Союзу.

Відповідно, виникає необхідність всебічної оцінки ВДЕ як нового напряму в енергетиці, включаючи їхню фізичну природу, технології використання, енергохарактеристики, а головне – економіку цього феномена, від якої буде прямо залежати господарське використання ВДЕ на підприємствах у перспективі.

Список використаних джерел:

1. EU. Strategie Report on the Renewed Lisbon Strategy for Growth and Jobs Luxembourg OOP, 2008. P. 33.
2. EU. Strategy to Europe 2020 the Lisbon, 2017. P. 33-40.
3. EU. Education in Energy. Luxemburg OOP, 2016, P. 3-6.
4. EC. Integrated Strategic Energy Technology (SET) Plan Progress. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. P. 8-24.
5. EU. Strategic Energy Technology Plan Study on Energy Education and Training in Europe. Luxembourg, 2016 P. 99-105.
6. EU. Energy Scenarios up to 2030. Paris, Kantor, 2006. 40 p.
7. Gnesallo-A., Grevi G. The National Puzzle: What World for the EU in 2025. Paris: Institute for Security Studies, 2006. 250 p.
8. International Energy Agency. Energy Technology Perspectives Scenarios and Strategies in 2050. Paris: OECD, 2018. 162 p.
9. Marquine A. (Ed) Energy Security: Vision from Asia and Europe. Basinstoke, Palgrave Macmillan, 2008. 304 p.
10. UN. Handbook of International Trade and Development Statistics. Geneva, 2018. P. 23-31.
11. World Energy. The Facts. Brussels Agoria, 2008. Vol 4. P. 17.

УДК 658:65.012.8

Мельник С.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
заступник декана факультету №2,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Melnyk Stepan,
Candidate of Economic Sciences,
Lviv State University of Internal Affairs

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Мельник С.І. Формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства. Досягнення фінансових інтересів в умовах певного підприємства потребує формування відповідних безпечних умов здійснення фінансово-господарської діяльності. Безпечність фінансової сфери досягається шляхом створення системи управління фінансовою безпекою, в складі якої основним елементом є механізм управління. Запозичення іноземного досвіду формування такого механізму є неможливим внаслідок суттєво відмінних умов ведення бізнесу, доцільною є лише часткова адаптація із врахуванням уже набутого досвіду українськими підприємцями. Механізм управління розглядається як певна система, яка складається із визначеної сукупності взаємопов'язаних елементів та передбачає здійснення дій для досягнення фінансових інтересів шляхом своєчасного зменшення фінансових ризиків та протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, механізм управління, безпека, загроза, ризик.

Мельник С.И. Формирование механизма управления финансовой безопасностью предприятия. Достижение финансовых интересов в условиях определенного предприятия требует формирования соответствующих безопасных условий осуществления финансово-хозяйственной деятельности. Безопасность финансовой сферы достигается путем создания системы управления финансовой безопасностью, в составе которой основным элементом является механизм управления. Заимствование иностранного опыта формирования такого механизма невозможно вследствие существенно отличающихся условий ведения бизнеса, целесообразной есть частичная адаптация с учетом уже накопленного опыта украинскими предпринимателями. Механизм управления рассматривается как определенная система, которая состоит из определенной совокупности взаимосвязанных элементов и предусматривает осуществление действий для достижения финансовых интересов путем своевременного уменьшения финансовых рисков и противодействия внешним и внутренним угрозам.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, механизм управления, безопасность, угроза, риск.

Melnyk Stepan. Formation the mechanism of management of financial security of the enterprise. Achieving financial interests in the conditions of a particular enterprise requires the formation of appropriate safe conditions for the implementation of financial and economic activities. Financial security involves reducing financial risks and

timely recognition and countering internal and external threats. Achieving the required level of financial security is possible by creating a financial security management system, in which the main element is the management mechanism. Borrowing foreign experience in the formation of such a mechanism is impossible due to significantly different business conditions, only partial adaptation is advisable, taking into account the experience already gained by Ukrainian entrepreneurs. Ukrainian scientists have formed an initial methodological basis for creating such mechanisms in terms of entrepreneurial structures, but their approaches are characterized by significant differences, which makes it difficult to apply in practice. It is about the simultaneous interpretation of the control mechanism as a set of interrelated elements and a sequence of actions of security subjects in relation to objects. It is proved that the combination of these two basic approaches is optimal through the interpretation of the management mechanism as a certain system, which consists of a certain set of interrelated elements, and provides for the implementation of actions to achieve financial interests by timely reducing financial risks and countering external and internal threats. The basic elements of such a system can be considered the subjects and objects of safety, goals and objectives, basic principles and functions, tools, methods and levers. The combination of these elements requires a targeted formation the mechanism of management of financial security, taking into account both the basic principles of business safety and the specifics of the financial and economic activities of the enterprise. The duration of each stage largely depends on the scale of the enterprise's activities and the understanding of the owners and top managers of the need to create a reliable system for protecting the financial sphere of this business entity. No less important is the fact of readiness to make the necessary changes in the accounting and analytical system of enterprise management, partially reorienting it to perform tasks in the field of financial security, in particular by providing the necessary data on the probability of occurrence and the level of negative impact of external and internal threats to the enterprise's financial security.

Key words: financial security of the enterprise, management mechanism, security, threat, risk.

Постановка проблеми. Потрібно визнати, що проблема забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в останнє десятиліття актуалізується насамперед представниками підприємницьких кіл. Стимулюючим фактором до більш інтенсивного дослідження науковцями проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств стало усвідомлення власниками та представниками вищої ланки керівництва того факту, що досягнення інтересів можливе лише за умови формування безпечних умов розвитку. В цій сфері уже можна відзначити певний суттєвий поступ, який полягає у формуванні різних за складністю систем економічної безпеки в умовах більшості суб'єктів господарювання. Водночас досягнення необхідного рівня безпеки неможливо без приділення уваги окремим функціональним складникам економічної безпеки, ключовим з яких є фінансовий. Переконливим свідченням цього є хоча б той факт, що згідно з даними Державної служби статистики [2, с. 143], у 2017 р. 27,6% підприємств були збитковими, а вплив зовнішніх загроз, за результатами проведеного аналітичного дослідження, критично високим. Побудова системи фінансової безпеки, розроблення теоретично-методичних засад управління нею, зокрема шляхом формування механізму управління, сьогодні можна вважати наступним важливим кроком у процесі створення максимального захисту українських підприємств як основи їх ефективної фінансово-господарської діяльності та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи управління фінансовою безпекою підприємства відображені в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як І. Бланк, О. Барановський, Т. Васильців, Ю. Воробйов, А. Воронкова, К. Горячева, Л. Донець, С. Ілляшенко, Г. Задорожний, М. Кизим, Т. Клебанов, Г. Козаченко, Л. Костирко, О. Ляшенко, Є. Олейников, В. Пономарьов, Р. Сайфулін, О. Терещенко, А. Шеремет, В. Шликов тощо. Доробком зазначених науковців можна вважати обґрунтовану сутність поняття фінансової безпеки та сформовані методичні засади щодо оцінки її рівня. Однак низка питань, пов'язаних із формуванням механізму управління фінансовою безпекою, попри їх важливість для вітчизняних підприємств сьогодні є недостатньо розглянутими.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розробленні механізму управління фінансовою безпекою підприємства у відповідності до фактичних умов ведення бізнесу українськими промисловими підприємствами.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблеми управління фінансовою безпекою підприємства сьогодні гальмується відсутністю узгодженої позиції щодо трактування її сутності. Здійснене узагальнення дало змогу виявити наявність суттєво відмінних поглядів [1-9], що дало підстави трактувати фінансову безпеку підприємства як ключову складову частину економічної безпеки підприємства; з погляду статистики – характеристика фінансового стану, що визначається необхідним рівнем стійкості до негативного впливу дестабілізуючих факторів; з позицій динаміки – діяльність спрямована на захист та досягнення фінансових інтересів; передбачає зменшення рівня фінансових ризиків та протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам; спрямована на збільшення ефективності використання фінансових ресурсів та зменшення фінансових втрат і ймовірності банкрутства. Можна стверджувати, що за такого трактування управління цією складовою частиною економічної безпеки потребує формування відповідного механізму.

Сьогодні звичний у вжитку серед науковців-економістів термін «механізм», як й інші, був запозичений для характеристики процесів, які мають місце на усіх ієрархічних рівнях управління, тобто від національної економіки до окремого підприємства та домогосподарства. Походить цей термін від грецького слова «mēchanē» і перекладається як зброя, машина. Сучасне трактування дещо ширше, зокрема в словнику

за редакцією О. Мельничука механізм подається як «сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [8, с. 431]. Можна засвідчити і той факт, що в найбільш загальному випадку під механізмом розуміють як набір певних елементів, які уможливлюють досягнення мети, так і послідовність виконання дій, результат яких дає змогу виконати певні завдання.

Оскільки мета цього дослідження передбачає формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства, то логічно перейти до розгляду суті терміна «механізм управління». Трактування цього терміна суттєво різниться в науковому доробку українських та іноземних авторів. Процитуємо лише окремі визначення. Так, привертає увагу позиція В. Пономеренко та О. Ястремської, які розуміють під цим терміном «сукупність форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних спільною метою, за допомогою яких здійснюються поєднання й узгодження суспільних, групових і приватних інтересів, забезпечується функціонування й розвиток підприємства як соціально-економічної системи» [7, с. 87]. Якщо в цьому визначенні автори ставлять акцент на інструментарії, який потрібно застосувати для досягнення певних цілей, то А. Кульман є прихильником іншого підходу, стверджуючи, що механізм управління потрібно розуміти як «природну систему, необхідний зв'язок, притаманний різним економічним явищам, що містить певну послідовність економічних явищ. Його складовими елементами одночасно виступають вхідне, вихідне явища і увесь процес, який відбувається між ними [4, с. 38]. Вважаємо, що обидва підходи мають право на існування, оскільки наближені до розуміння механізму як такого та дають змогу концентрувати увагу як на елементах, що становлять основу механізму, так і на процесі його реалізації, тобто виходячи із наявного ресурсного забезпечення можливості досягнення поставлених цілей. Якщо зважити, що метою дослідження є формування механізму управління фінансовою безпекою, то поєднання цих підходів дає змогу сформувати необхідну початкову базу, конкретизувати мету управління фінансовою безпекою, визначити основні елементи та передбачати можливість вдосконалення відповідно до зміни початкових умов у вигляді фінансових інтересів та ступеня агресивності зовнішнього середовища.

Сьогодні уже можна говорити про наявність певних теоретичних напрацювань, які дають змогу формувати механізм управління фінансовою безпекою підприємств. Здійснене узагальнення дало змогу визначити ключові методологічні засади, які можуть лежати в основі такого механізму: у трактуванні В. Орлової – «взаємозалежні модулі, що визначають порядок розроблення і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із формуванням тактичних і стратегічних планів захисту пріоритетних фінансових інтересів підприємства від різних загроз» [6, с. 110]; з погляду К. Горячевої – «єдність процесу управління і системи управління» [1, с. 57]; у розумінні І. Мойсеєнко та О. Марченко – «управлінські дії, спрямовані на використання можливостей та ресурсів підприємства, які б забезпечували захист його фінансово-економічних інтересів» [5, с. 87]. Узагальнюючим моментом для кожного із підходів є те, що механізм являє собою систему із відповідними властивостями, притаманними для неї, та необхідністю формування із врахуванням особливостей фінансово-господарської діяльності певного підприємства.

Науковці не одностайні в питанні визначення структури механізму управління фінансовою безпекою підприємства. Для прикладу, М. Єрмошенко вважає, що такий механізм повинен містити «економічні закономірності, мету і завдання управління, функції, організаційну структуру, принципи управління, методи управління, кадри управління, техніку і технологію управління, критерії оцінки ефективності системи управління» [3, с. 103], К. Горячева відносить до основних елементів «сукупність фінансових інтересів підприємства; функції, принципи і методи управління; організаційну структуру; управлінський персонал; техніку і технології управління; фінансові інструменти; критерії оцінювання рівня фінансової безпеки» [1, с. 58], а Х. Турхан доводить необхідність виділення «суб'єкта управління, об'єкта управління, функції управління, фінансових важелів та фінансових інструментів» [9, с. 88]. У роботах інших науковців можна зустріти обґрунтування важливості розгляду як елемента механізму ще й систему забезпечення. Вважаємо, що певні відмінності в поглядах більшою мірою пов'язані з урахуванням певної специфіки діяльності підприємств окремих видів економічної діяльності. Поруч із цим доцільно погодитися щодо необхідності виділення в структурі механізму таких основних елементів, як суб'єкти, об'єкти, мети та завдань, інтересів, функцій, принципів, методів, які, будучи об'єднані в систему, можуть бути доповнені й іншими, які необхідні для виконання усіх дій щодо управління фінансовою безпекою певного суб'єкта господарювання.

Підводячи проміжні підсумки, можна стверджувати, що механізм управління фінансовою безпекою підприємств можна трактувати як систему, яка, будучи сформованою із базових елементів, до числа яких доцільно віднести суб'єкти та об'єкти безпеки, взаємодія між якими здійснюється на основі принципів та функцій, із застосуванням інструментів, методів та важелів, передбачає реалізацію захисних заходів щодо протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам для досягнення пріоритетних фінансових інтересів підприємства.

Кожен механізм управління фінансовою безпекою є унікальним внаслідок специфіки фінансово-господарської діяльності підприємства та його зовнішнього фінансового середовища. Тому в подальшому нами буде приділено увагу лише ключовим елементам такого механізму та самому процесу формування.

Вважаємо, що стосовно фінансової безпеки доцільно конкретизувати не лише визначення суб'єктів безпеки, але й уточнити зміст їх групування, виходячи із ієрархічного підпорядкування, що відповідає розуміння суті системи загалом. Так, найвищий рівень займають керівники підприємства, зокрема фінансовий директор. На другому рівні – керівники структурних підрозділів, які безпосередньо пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства, зокрема головний бухгалтер, головний економіст. Третій рівень зайнятий бухгалтерами, аналітиками, аудиторами, фінансовими менеджерами, тобто тими працівниками, які безпосередньо отримують, узагальнюють, перевіряють, опрацьовують обліково-аналітичну інформацію. Таке групування суб'єктів безпеки покликано в подальшому сформувати чіткі комунікаційні зв'язки, які дадуть змогу сво-

єчасно ідентифікувати моменти виникнення ключових ризиків та загроз для фінансової безпеки підприємств.

Об'єктом безпеки в системі фінансової безпеки визначають фінансову діяльність загалом із подальшою конкретизацією (прибуток, структура капіталу, джерела формування фінансових ресурсів тощо), яка залежить від специфіки фінансово-господарської діяльності підприємства.

Метою управління фінансовою безпекою для українських підприємств у найбільш загальному розумінні можна вважати захист від негативної дії внутрішніх та зовнішніх загроз для досягнення пріоритетних фінансових інтересів. Доцільно підкреслити, що йдеться також і про узгодження інтересів як у межах підприємства, тобто внутрішніх між власником, менеджерами та працівниками, так і інтересів підприємства і суб'єктів зовнішнього середовища в особі місцевих органів влади, контрагентів, споживачів тощо.

Завдання конкретизують мету, тому до їх переліку можна віднести: досягнення фінансової стійкості та стабільність фінансової діяльності підприємства; зменшення невизначеності для мінімізації фінансових ризиків; своєчасне виявлення, ідентифікацію та протидію ключовим загрозам фінансовій безпеці підприємства.

Виходячи із мети та завдань можна розглянути послідовність формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства, яка, на нашу думку, повинна передбачати здійснення таких етапів:

Етап 1. Формування організаційної структури суб'єктів фінансової безпеки в межах системи економічної безпеки підприємства із визначенням обов'язків, завдань та формуванням комунікаційних зв'язків.

Етап 2. Організація обліково-аналітичної системи забезпечення фінансової безпеки підприємства шляхом внесення необхідних змін в обліково-аналітичну систему управління підприємством, що спрямовано на зменшення фінансових ризиків та своєчасне виявлення ключових внутрішніх та зовнішніх загроз.

Етап 3. Оцінювання зовнішнього та внутрішнього фінансового середовища з метою визначення поточного рівня фінансової безпеки підприємства та виявлення переліку зовнішніх та внутрішніх загроз, їх класифікація та ієрархічне впорядкування щодо здатності та доцільності реалізації захисних заходів.

Етап 4. Прогнозування зміни внутрішнього та зовнішнього середовища з метою зменшення фінансових ризиків, запобігання виникненню та зменшення негативної дії ключових загроз.

Етап 5. Регулювання фінансової безпеки підприємства шляхом реалізації захисних заходів.

Етап 6. Контролювання рівня фінансової безпеки підприємства та результативності дій суб'єктів безпеки.

Сформована послідовність визначає лише суть основних етапів, а зміст та тривалість виконання значною мірою залежить від масштабів діяльності певного підприємства, специфіки його фінансово-господарської діяльності та інших чинників.

Висновки. Фінансова безпека підприємства, будучи однією із функціональних складових частин економічної безпеки, потребує особливої уваги внаслідок важливості забезпечення належного захисту фінансової сфери діяльності підприємства, яка не лише визначає поточну діяльність, але й формує фінансове підґрунтя для розвитку. У системі управління фінансовою безпекою підприємства ключове місце посідає механізм управління, який як певна система об'єднує необхідні елементи, а також визначає послідовність реалізації захисних заходів щодо протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам для досягнення пріоритетних фінансових інтересів підприємства.

Розроблення механізму управління фінансовою безпекою підприємства має індивідуальний характер, що певним чином ускладнює формування чіткого методичного підходу, водночас з'являється можливість формування методичних засад, які загалом окреслюють як складники такого механізму, так і послідовність його створення.

Подальшого дослідження потребують теоретичні напрацювання щодо визначення принципів та функцій, а також методів, інструментів та важелів, які доцільно застосовувати в процесі управління фінансовою безпекою підприємства, виходячи із специфіки його фінансово-господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства : дис. … канд. екон. наук: 08.06.01 / Київський національний університет технологій та дизайну. Київ, 2006. 174 с.
2. Діяльність суб'єктів господарювання : стат. збірник / за ред. М. Кузнєцовової. Київ : Державна служба статистики, 2018. 239 с.
3. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. монографія. Київ : Національна академія управління, 2010. 232 с.
4. Кульман А. Экономические механизмы : пер. с франц. / [Под общ. ред. Н.И. Хрусталевой]. Москва : Прогресс; Универс, 1993. 192 с.
5. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Львів, 2011. 380 с.
6. Орлова В.В. Моделювання механізмів управління фінансовою безпекою підприємства: дис. … канд. екон. наук: 08.00.11 / Прикарпатський нац.. у-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. 200 с.
7. Пономаренко В.С., Ястремская Е.Н. Механизм управления предприятием: стратегический аспект. Харьков : Изд. ХГЭУ, 2002. 252 с.
8. Словник іншомовних слів / за заг. ред. О.С. Мельничука. Київ: Слово, 1974. 776 с.
9. Турхан Х.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки машинобудівних підприємств. *Наук записки Укр. акад. друкарства.* 2013. № 4. С. 85-92.

УДК 332.5:63

Морозова О.С.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та економічної теорії,
Міжнародний університет бізнесу і права
Морозов О.В.,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
професор кафедри науки про Землю,
Херсонський державний аграрний університет
Шапоринська Н.М.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
завідувач кафедри гідротехнічного будівництва,
водної інженерії та водних технологій,
Херсонський державний аграрний університет

Morozova Olena,
Candidate of Sciences (Economics), Associate professor,
Associate Professor of the Department
of International Economic Relations and Economic Theory,
International University of Business and Law
Morozov Oleksiy,
Doctor of agricultural sciences, professor
Professor of the Department of Earth Science
Kherson State Agrarian University
Shaporinskaya Natalya,
Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Hydraulic Engineering,
Water Engineering and Water Technology
Kherson State Agrarian University

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АПК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Морозова О.С., Морозов О.В., Шапоринська Н.М. Економічний потенціал АПК розвитку сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів. У статті обґрунтовано роль аграрного підприємництва в розвитку сільських територій на сучасному етапі євроінтеграційних процесів. Розвиток аграрного підприємництва відповідно до стандартів ЄС полягає у створенні умов для забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства, що передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави та бізнесу. Наведене дасть можливість реформувати систему управління розвитком сільських територій, активізувати ініціативність та відповідальність територіальних громад сіл, селищ, розширити сферу прикладання праці, збільшити доходи сільського населення.

Ключові слова: аграрне підприємництво, сільські території, євроінтеграційні процеси, соціально-економічний розвиток, концепція розвитку.

Морозова Е.С., Морозов А.В., Шапоринская Н.Н. Экономический потенциал АПК развития сельских территорий в условиях евроинтеграционных процессов. В статье обоснована роль аграрного предпринимательства в развитии сельских территорий на современном этапе евроинтеграционных процессов. Развитие аграрного предпринимательства в соответствии со стандартами ЕС заключается в создании условий для обеспечения комплексного развития сельских территорий в интересах общества, предусматривает рациональное формирование конкурентоспособного многоотраслевого и многоукладного сельского хозяйства, диверсифицированной сельской экономики, благоприятной среды проживания на основе наращивания человеческого и социального капитала и развития партнерства государства и бизнеса. Приведенное позволит реформировать систему управления развитием сельских территорий, активизировать инициативность

и ответственность территориальных общин сел, поселков, расширить сферу приложения труда, увеличить доходы сельского населения.

Ключевые слова: аграрное предпринимательство, сельские территории, евроинтеграционные процессы, социально-экономическое развитие, концепция развития.

Morozova Olena, Morozov Oleksiy, Shaporinskaya Natalya. Economic potential of agricultural development of rural areas in conditions of European integration processes. The article substantiates the role of agrarian entrepreneurship in the development of rural areas at the present stage of the euro integration processes. In the context of the deployment of European integration processes and the actualization of the tasks of innovation in structural changes in the economy, rural territories become important strategic power of the state, acting as an indicator of strategic socio-economic transformations. Today, the study of the theoretical and applied aspects of rural development is concentrated mainly on solving problems of their socio-economic nature. The development of agrarian entrepreneurship in line with EU standards is to create conditions for the integrated development of rural areas in the interests of society, which envisages the rational formation of competitive multidisciplinary and multifaceted agriculture, a diversified rural economy, a favorable environment for living on the basis of human and social capital and development of state partnership and business. The development of entrepreneurship contributes to the economy and rational use of all resources. Activity of an entrepreneur is inextricably linked with economic risk. It is this circumstance that is a powerful incentive for saving resources, requiring from the entrepreneur a detailed analysis of the profitability of projects, responsible attitude to investment, rational spending resources, hiring labor. Today, the problem of the development of rural areas in Ukraine, and thus the main type of activity, agricultural production, which employs more than a third of the population of Ukraine, is extremely important. Not least is the problem of degradation of rural areas, undermining the basis for further development not only of the agricultural sector, but also endangering food security of the state. The above will provide the opportunity to reform the system of development of rural areas, to intensify the initiative and responsibility of territorial communities of villages and settlements, to expand the scope of application of labor, to increase the incomes of rural population.

Key words: agrarian entrepreneurship, rural territories, eurointegration processes, socio-economic development, concept of rozvitku.

Постановка проблеми. В умовах розгортання євроінтеграційних процесів та актуалізації завдань інновативності структурних змін в економіці сільські території набувають значення стратегічного потенціалу держави, виконуючи роль індикатора стратегічних соціально-економічних перетворень.

Сучасні дослідження теоретико-прикладних аспектів розвитку сільських територій концентруються переважно на вирішенні проблем їхнього соціально-економічного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку аграрного виробництва в умовах євроінтеграційних процесів та його ролі в розвитку сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів приділено у наукових працях В. Борщевського, С. Балюка, В. Медведєва, М. Стегней, Ю. Малько та інших.

Формулювання цілей статті. Розвиток аграрного підприємництва сприяє економії і раціональному використанню всіх ресурсів. Діяльність підприємця нерозривно зв'язана з господарським ризиком. Саме ця обставина є потужним стимулом економії та раціонального використання ресурсів, вимагає від підприємця детального аналізу рентабельності проектів, відповідального ставлення до інвестицій, раціонального витрачання ресурсу, найму робочої сили.

Виклад основного матеріалу Аграрне підприємництво є сукупністю політичних, соціальних, економічних та екологічних відносин між суспільством і його членами, що виникають у процесі володіння, користування та розпорядження землею на рівні суспільства, регіону, місцевої громади з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання аграрної продукції. Характерною ознакою аграрного підприємництва є наявність капіталу (земельно-майнових комплексів) і мотивація – отримання прибутку.

В агросекторі України постійно створюються і функціонують суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм. У сільському господарстві України можна виділити чотири основні групи виробників сільськогосподарської продукції:

I. *Домашні господарства населення* (включають також фізичних осіб-підприємців) не є юридичними особами та вирощують сільськогосподарську продукцію як для власних потреб, так і на продаж. Такі господарства спеціалізуються на комерційному вирощуванні овочів та інших більш нішових культур, що важко виростити в промислових масштабах через необхідність ручної праці;

II. *Приватні підприємства* в сільському господарстві представлені фермерськими господарствами та приватними сільськогосподарськими підприємствами.

Фермерські господарства можуть створюватися винятково громадянами України, а їхня діяльність повинна базуватися на праці членів сім'ї фермера, хоча і допускається найм працівників. Земля може належати фермеру як на праві власності, так і орендуватися. Площі ферм також можуть різнитися від декількох гектарів до п'ятидесяти тисяч гектарів, що є фактично повноцінним підприємством середнього розміру. Понад 60% фермерських господарств мають площу від 100 до 2000 тис. гектарів.

Приватні сільськогосподарські підприємства – це юридичні особи, що діють на основі приватної власності та можуть засновуватися громадянами України, а також іноземцями, особами без громадянства та юридичними особами. До них застосовуються загальні правила Цивільного та Господарського кодексів щодо ведення господарської діяльності.

III. *Підприємства колективної власності*, різні форми кооперативів. Кооперативи в Україні можуть бути різних видів. Найпоширенішими з них є виробничі та обслуговуючі кооперативи.

Виробничий кооператив – утворюється винятково фізичними особами для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їхньої обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Обслуговуючий кооператив – утворюється фізичними та/або юридичними особами для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їхньої господарської діяльності.

VI. *Господарські товариства* можуть бути як національними, так і іноземними або з іноземними інвестиціями.

В аграрному секторі господарські товариства є найпоширенішою формою господарювання після фермерських господарств. Вони наведені переважно у формі товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств. Загальні і спеціальні умови їх створення визначає законодавство України. Протягом останніх років частка суб'єктів господарювання у сільському господарстві становила близько 4% від загальної кількості субєктів, причому левову частку з них становлять саме підприємства (табл. 1).

В умовах децентралізації особливого значення набуває територіально-адміністративна функція підприємництва, що полягає в сприянні розвитку сільських територій, оскільки підприємництво є джерелом формування бюджетів місцевих сільських рад.

Підприємницька функція на мікрорівні реалізується в різних організаційних формах діяльності, до підприємницьких можна віднести такі сільськогосподарські підприємства, які:

1) збільшують свою частку на певному ринку;

2) запроваджують нові технології вирощування сільськогосподарських культур та утримання худоби і птиці, нові породи і сорти, нову техніку, нові форми залучення фінансових ресурсів, нові форми організації підприємства, виробництва, праці та управління, нову внутрішньогосподарську структуру;

3) поєднують виробництво сільськогосподарської продукції з іншими видами діяльності, в тому числі переробкою сировини, торгівлею, обслуговуванням, створюючи в результаті нові продукти, послуги, відкриваючи нові ринки;

4) співпрацюють на взаємовигідних умовах із селянськими (фермерськими) господарствами та особистими підсобними господарствами населення;

5) вступають у різні форми об'єднання підприємств із метою запровадження інновацій на основі концентрації капіталу та розподілу ризику;

6) поглиблюють спеціалізацію виробництва;

7) формують внутрішньоорганізаційне підприємницьке середовище, яке дозволяє реалізовувати підприємницькі функції на різних рівнях організації;

8) забезпечують можливість реалізації інтересу підприємця;

9) засновані на підприємницьких здатностях керівника організації;

10) мета діяльності комерційних підприємств – одержання прибутку;

11) підприємницькими можуть бути підприємства різних розмірів: малі, середні, великі, нові чи наявні.

Економічна діяльність у галузі аграрного виробництва нині представлена досить широким переліком суб'єктів господарювання різних форм власності (табл. 2).

Дані таблиці 2 показують, що у 2017 р. в Україні нараховувалося 45,558 тис. діючих сільськогосподарських підприємств (зареєстрованих юридичних осіб та їхніх відокремлених підрозділів, для яких основним видом діяльності було вирощування однорічних, дворічних і багаторічних культур, відтворення рослин, тваринництво, змішане сільське господарство та допоміжна діяльність у сільському господарстві).

Найбільшу питому вагу у структурі сільськогосподарських підприємств займають фермерські господарства –

Таблиця 1

Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності в Україні

Вид економічної діяльності	Усього одиниць	Відсоток	у тому числі			
			підприємства		фізичні особи-підприємці	
2017 рік						
Усього по Україні	1805144	100%	338341	100%	1466803	100%
Сільське, лісове та рибне господарство	76593	4,2%	50115	14,8%	26478	1,8%
2016 рік						
Усього по Україні	1865631	100%	306470	100%	1559161	100%
Сільське, лісове та рибне господарство	74620	4,00%	44998	14,68%	29622	1,9%
2015 рік						
Усього по Україні	1932161	100%	343561	100%	1630878	100%
Сільське, лісове та рибне господарство	79284	4,02%	46744	13,61%	32540	2,00%

Таблиця 2

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств у розрізі організаційно-правових форм суб'єктів економіки

Сільськогосподарські підприємства	2015		2016		2017	
Господарські товариства	7721	17%	8700	18,2%	6967	15,3%
Приватні підприємства	3627	8%	3752	7,9%	3125	7,1%
Кооперативи	596	1,3%	738	1,5%	448	1%
Фермерські господарства	32203	71,2%	33682	70,6%	34137	74,9%
Державні підприємства	241	0,5%	222	0,5%	199	0,4%
Підприємства інших форм господарювання	891	2%	603	1,3%	592	1,3%
Усього	45379	100%	47697	100%	45558	100%

74,9%. Господарські товариства, які займаються сільськогосподарською діяльністю, а також приватні підприємства становили у 2017 році відповідно 15,3% та 7,1%.

Найменшу питому вагу в структурі видів основних суб'єктів господарювання займають державні підприємства (0,4%) та виробничі кооперативи (1,0%). Це явище можна пояснити наслідками структурної перебудови економіки України, яка розпочалася у 1990-х роках, переорієнтацією державної політики на розвиток фермерських та приватних господарств.

Регіональна структура виробництва сільськогосподарських культур за категоріями господарств наведена на прикладі Херсонської області, яка є типовою для зони Степу України (табл. 3).

Зазначимо, що аграрне підприємництво відіграє вирішальну роль у розвитку сільських територій та є важливою складовою частиною політики ЄС уже протягом багатьох десятиліть від дати його заснування.

Уряд схвалив Концепцію розвитку сільських територій. Відповідне розпорядження Кабінету Міністрів прийнято 23 вересня 2015 року [2].

Метою розроблення Концепції стало затвердження консолідованих пріоритетних напрямів реалізації державної політики до 2025 року у сфері розвитку сільських територій. Концепцією визначено шляхи створення умов, необхідних для розвитку сільських територій, через формування диверсифікованої сільської економіки, якісного середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталів та розвитку партнерства держави, бізнесу, громад.

Впровадження Концепції сприятиме підвищенню конкурентоздатності сільського господарства і розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів та залученню інвестиції у галузь.

Під час реалізації Концепції розвитку сільських територій важливо врахувати досвід провідних країн ЄС.

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно є кілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій:

Таблиця 3

Виробництво сільськогосподарських культур за категоріями господарств у Херсонській області у 2018 році

Сільськогосподарські культури	Зібрана площа		Обсяг виробництва (валовий збір)		Урожайність, з 1 га зібраної площі	
	га	у % до 2017р.	ц	у % до 2017р.	ц	у % до 2017р.
Господарства усіх категорій						
Культури зернові та зернобобові1	710179,9	96,1	22676984,4	89,1	31,9	92,5
у т.ч. пшениця	471587,2	100,3	14869597,3	90,0	31,5	89,7
ячмінь	156803,1	84,3	3937128,4	80,6	25,1	95,4
кукурудза на зерно	41278,8	91,6	2929683,3	98,3	71,0	107,3
Соняшник1	341700,0	95,8	5528360,1	110,7	16,2	115,7
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	63308,3	124,1	1488826,1	115,7	23,5	93,3
Соя	111283,6	95,1	3620096,5	104,0	32,5	109,4
Картопля	24961,3	101,6	2963915,1	109,4	118,7	107,5
Культури овочеві відкритого ґрунту	40820,4	99,9	12255899,9	104,1	300,2	104,1
Культури плодові та ягідні	9097,32	98,2	735223,4	111,1	87,83	111,6
Підприємства						
Культури зернові та зернобобові1	428182,4	102,3	14346886,4	94,1	33,5	92,0
у т.ч. пшениця	295947,3	101,7	9515577,1	90,8	32,2	89,4
ячмінь	78627,6	96,6	2060207,4	95,1	26,2	98,5
кукурудза на зерно	24626,8	108,2	2071572,4	113,1	84,1	104,6
Соняшник1	224352,3	92,7	3826818,1	101,0	17,1	108,9
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	59005,7	128,1	1402344,1	120,6	23,8	94,1
Соя	108583,7	94,8	3533699,5	103,7	32,5	109,1
Картопля	1010,3	94,3	228711,1	85,4	226,4	90,6
Культури овочеві відкритого ґрунту	9381,3	118,2	5587422,4	111,9	595,6	94,7
Культури плодові та ягідні	3509,32	95,4	311587,4	99,8	105,53	100,9
Господарства населення						
Культури зернові та зернобобові1	281997,5	88,1	8330098,0	81,6	29,5	92,5
у т.ч. пшениця	175639,9	97,9	5354020,2	88,5	30,5	90,5
ячмінь	78175,5	74,8	1876921,0	69,1	24,0	92,3
кукурудза на зерно	16652,0	74,7	858110,9	74,6	51,5	99,8
Соняшник1	117347,7	102,3	1701542,0	141,2	14,5	138,1
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	4302,6	86,6	86482,0	70,2	20,1	81,0
Соя	2699,9	107,5	86397,0	118,6	32,0	110,3
Картопля	23951,0	102,0	2735204,0	112,0	114,2	109,8
Культури овочеві відкритого ґрунту	31439,1	95,5	6668477,5	98,3	212,1	102,9
Культури плодові та ягідні	5588,02	100,0	423636,0	121,1	78,13	121,1

[1] У масі після доробки; [2] загальна площа насаджень; [3] із площі насаджень у плодоносному віці.

1) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальною модернізацією сільського господарства та агропродовольчого комплексу;

2) концепція, яка пов'язує сільський розвиток винятково зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторів економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);

3) концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із розвитком сільських районів загалом шляхом використання всіх ресурсів, які перебувають на їхній території (людських, фізичних, природних, ландшафтних тощо), та інтеграції між усіма компонентами й галузями на місцевому рівні [2].

У контексті цих проблем, актуальних для розвитку вітчизняних сільських поселень, слід зауважити, що у країнах ЄС серед першочергових соціально-економічних пріоритетів держава визначає саме підтримку сільських територій і поселень шляхом створення ферм сімейного типу і захисту інтересів національних товаровиробників. Європейська практика розвитку сільських територій вже давно дістала своє інституційне оформлення.

З 1988 року активно діє Європейська робоча група з питань розвитку сільських територій та відновлення села (ARGE). Для фінансування програм розвитку сільських територій створено такі потужні інституції, як: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Європейський сільськогосподарський фонд орієнтації та гарантій (EAGGF), Фонд фінансових інструментів підтримки рибальства (FIFG) тощо.

Європейський досвід регулювання розвитку сільського господарства засвідчує високу якість регуляторної політики, яка проявляється не лише у пільговому оподаткуванні господарюючих суб'єктів, але й у розвиненій та диверсифікованій системі дотування, субсидування та відшкодування витрат на страхування сільськогосподарської діяльності. Зокрема, за програмами ARiMR (Агентства реструктуризації і модернізації сільського господарства) здійснюються виплати субсидій на сільськогосподарські угіддя (базова субсидія на кожен гектар становить 125 євро на рік; виплати структурних пенсій (їх сплачують у разі досягнення фермером 55 років і, наприклад, за наявності 20 га сільськогосподарських угідь дорівнюють 500 євро на місяць); субсидії низькотоварним господарствам (1250 євро на рік на кожне господарство) тощо [3, с. 145-146].

За даними Світового банку, згідно з напрямами реалізації Спільної аграрної політики країн ЄС, обсяги державної підтримки сільських територій та сільського господарства на період 2014-2020 рр. визначено у розмірі 386,9 млрд. євро, з яких на стимулювання соціально-економічного розвитку сільських регіонів припадає 23,2%; при цьому 0,6% цих коштів призначено на підтримку найбіднішого населення. Важливо підкреслити, що понад 70% коштів аграрного бюджету спрямовується на потреби фермерських господарств (зокрема, на страхування доходів, субсидії, компенсації у випадку втрати врожаю з об'єктивних причин). Значні кошти виділено на проведення ґрунтовних наукових досліджень з проблем сталого розвитку поселень і сільського господарства [1, с. 72-75]. Для України такий досвід корисний тим, що підтверджує безпосередній зв'язок між державною підтримкою сільських територій і сільського господарства та рівнем життя сільського населення, а отже, за суттю визначає пріоритетність завдань державного стимулювання соціально-економічного розвитку цих територій на найближчу перспективу.

Розвинуті країни світу активно субсидують аграрний сектор також і з міркувань продовольчої безпеки та мінімізації загрози надлишкової міграції сільського населення в міста і закордон.

Висновки.

1. Аграрні перетворення, які відбулися в Україні за останні роки, дали змогу збільшити валове виробництво сільськогосподарської продукції. Проте це не сприяло соціально-економічному розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя сільського населення, тому є потреба в комплексному підході до розв'язання проблем розвитку сільських територій, в основу якого закладаються принципи сталого розвитку.

2. Урядом схвалена Концепція розвитку сільських територій. Відповідне розпорядження Кабінету Міністрів прийнято 23 вересня 2015 року. Концепція окреслює головні пріоритети розвитку сільських територій та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

3. Впровадження Концепції сприятиме підвищенню конкурентоздатності сільського господарства і розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів та залученню інвестиції у галузь.

4. Розвиток аграрного підприємництва забезпечить розвиток сільських територій, економії і раціональному використанню всіх ресурсів. Розвиток аграрного підприємництва відповідно до стандартів ЄС полягає у створенні умов для забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства, що передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави та бізнесу.

Подальша перспектива дасть можливість реформувати систему управління розвитком сільських територій, активізувати ініціативність та відповідальність територіальних громад сіл, селищ, розширити сферу прикладання праці, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на переважній частині сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Заяць ТА., Краєвська Г.О. Економічна основа сільських поселень України та перспективи її зміцнення Економіка України. 2016. № 9. С. 70-81.

2. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій / Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція розвитку сільських територій» від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-р (дата звернення: 24.04.2019).

3. Чеботарьов В.А. Досвід структурних перетворень в агропромисловому виробництві постсоціалістичних країн у контексті їх вступу до Європейського Союзу Економіка АПК. 2007. № 2. С. 142-148.

УДК: 332.155:35.078.5:338.436

Петренко В.С.,
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, фінансів та підприємництва,
Херсонський державний університет
Федорчук О.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри економіки, фінансів та підприємництва,
Херсонський державний університет
Карнаушенко А.С.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки та фінансів,
Херсонський державний аграрний університет

Petrenko Victoria,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics, Finance and Entrepreneurship,
Kherson State University
Fedorchuk Oleksandr,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Deputy Head of Department of Economics, Finance and Entrepreneurship,
Kherson State University
Karnushenko Alla,
Candidate of Economic Sciences,
Assistant Lecturer at Department of Economics and Finance,
Kherson State Agricultural University

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Петренко В.С., Федорчук О.М., Карнаушенко А.С. Аналіз сучасного стану державної підтримки аграрних підприємств. У статті здійснено аналіз чинної системи державної підтримки аграрних підприємств в Україні. Визначено пріоритетні напрями діяльності сільськогосподарських підприємств, які фінансуються за рахунок державного бюджету. Проаналізовано досвід державного сприяння мікро- та малим підприємствам агробізнесу в різних розвинених країнах світу. Визначено порядок використання коштів, виділених ыз державного бюджету, та встановлено основні параметри отримання державної допомоги. Проаналізовано планові та фактичні видатки із Загального та Спеціального фондів державного бюджету. Встановлено, що суми, спрямовані на програми підтримки розвитку АПК, не використані повною мірою. Визначено причини такого невикористання державних коштів. Крім того, за допомогою кореляційно-регресивного аналізу підтверджено ефективність застосування державної підтримки агровиробників.

Ключові слова: державна підтримка, сільськогосподарські підприємства, мікро- та малі підприємства, кореляційно-регресивний аналіз, агропромисловий комплекс.

Петренко В.С., Федорчук А.М., Карнаушенко А.С. Анализ современного состояния государственной поддержки аграрных предприятий. В статье проведен анализ действующей системы государственной поддержки аграрных предприятий в Украине. Определены приоритетные направления деятельности сельскохозяйственных предприятий, финансируемых за счет государственного бюджета. Проанализирован опыт государственного содействия микро- и малым предприятиям агробизнеса в различных развитых странах мира. Определен порядок использования средств, выделенных из государственного бюджета, и установлены основные параметры получения государственной помощи. Проанализированы плановые и фактические расходы по общему и специальному фондам государственного бюджета. Установлено, что суммы, направленные на программы поддержки развития АПК, не использованы в полной мере. Определены причины такого неиспользования государственных средств. Кроме того, с помощью корреляционно-регрессионного анализа подтверждена эффективность применения государственной поддержки агропроизводителей.

Ключевые слова: государственная поддержка, сельскохозяйственные предприятия, микро- и малые предприятия, корреляционно-регрессионный анализ, агропромышленный комплекс.

Petrenko Victoria, Fedorchuk Oleksandr, Karnushenko Alla. Analysis of the current state of state support to agrarian enterprises. In this article, an analysis of the current system of state support of agrarian enterprises in Ukraine is carried out. The priority directions of activity of agricultural enterprises, which are financed from the state budget, are determined. The experience of state assistance to micro and small agribusiness enterprises in various developed countries of the world is analysed. The procedure for using the funds allocated from the state budget and the main parameters for obtaining state aid are determined. The planned and actual expenditures from the General and Special Funds of the State Budget that were implemented in 2018 are analysed. It is established that the amounts directed to the programs of support for the development of the agro-industrial complex in 2018 are not used to the full. The reasons for such non-use of public funds are determined, the main one is the cumbersome process of obtaining state financing, which requires a large number of documents and certificates. The research carried out a comparative analysis of expenditures from the state budget, which were sent to the programs of support for the development of the agro-industrial complex in 2018 and to be allocated in 2019. It was established that in 2019, expenditures were increased in comparison with 2018. The correlation matrix of the dependence of changes in the volume of state support on the financial results before taxation of agrarian enterprises and volumes of produced agricultural products is made. In addition, with the help of correlation-regression analysis, the effectiveness of the state support of agricultural producers has been confirmed. This analysis is based on establishing a link between the size of state support for agricultural enterprises and the yield of their production and gross domestic product. These methods have made it possible to determine the impact of state support to the agrarian sector, along with other factors, as well as to assess the extent of financial support and the profitability of agricultural production. On the basis of the data obtained during the correlation-regression analysis, a plural linear model was developed that shows the dependence of factor characteristics of gross domestic product, output, financial results before taxation, and exports on the resulting feature of state support for agrarian sector development programs.

Key words: state support, agricultural enterprises, micro-enterprises, small enterprises, correlation-regression analysis, agro-industrial complex.

Постановка проблеми. В останні роки пріоритетним завданням аграрної політики України є розвиток агропромислового комплексу та збереження продовольчої безпеки країни. Як показує практика розвинених країн світу, без державної підтримки неможливе збереження та стимулювання розвитку аграрного сектору. Державне регулювання сільського господарства – це досить складний механізм, що включає сукупність інструментів впливу на створення стабільних економічних, соціальних і правових умов для розвитку сільського господарства, розширення аграрного ринку, відбудова соціальної структури села, відновлення міжгалузевих і міжгосподарських відносини, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування за соціально прийнятними цінами та охорона навколишнього середовища.

Нині мікро- та малі аграрні підприємства перебувають у несприятливих умовах здійснення господарської діяльності внаслідок того, що власних ресурсів не вистачає, а доступ до фінансових ресурсів та держаної допомоги є складним та громіздким процесом. Найбільш популярною мірою державної підтримки малих аграрних виробників в економічно розвинених країнах є надання державних гарантів за кредитами, мікрофінансування, а також цільові кредити з пільговими умовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державній підтримці аграрного сектору присвячено багато досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, таких як Н.В. Бондарчук [2], Ю.А. Кормишкін [7], О.М. Кравченко [8], С.С. Кисіль [9], О.А. Луценко [4], Є.В. Милованов [5], О.Ю. Нісходовська [1], В.М. Онегіна [8], О.В. Піменова [10], Петренко [13], К.М. Речка [11], А.В. Руснак [12], В.Ф. Савченко [6], В.О. Цибок [3], В.С. Шебанін [7], Х. Віллер, Дж. Лерно [14] та ін. Проте більш детального вивчення потребує саме державна підтримка мікро- та малих аграрних підприємств, а також новостворених аграрних підприємств, та проведення кореляційно-регресійного аналізу залежності кількості виробленої продукції сільськогосподарських виробників від програм підтримки розвитку АПК, які виділяються з Державного бюджету.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є оцінка сучасного стану державної підтримки аграрних підприємств, а також визначення необхідності державної підтримки для сільськогосподарських виробників шляхом використання кореляційно-регресійного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розвинених країнах світу аграрній сфері приділяється особлива увага, впроваджуються різні заходи і форми державної підтримки, адже за рахунок державних джерел формується суттєва частка доходу сільськогосподарських виробників.

Цікавим є досвід зарубіжних країн, в яких сільське господарство віднесено до стратегічних та пріоритетних галузей економіки, у зв'язку з цим держава в тому чи іншому вигляді субсидує аграрне виробництво. Для економічно розвинених країн є нерегламентований норматив – величина субсидій визначається кліматичними умовами, при цьому південні країни субсидують 10-100 дол. США/га і менше, тоді як північні країни: Швеція – 800 дол. США/га, Фінляндія – 1600 дол. США/га, Норвегія – 3500 дол. США/га.

У Кореї державні кошти для підтримки мікро- та малих агровиробників витрачаються за трьома основними напрямками: надання пільгових кредитів (терміном до 8 років і відсоткова ставка на 2,5-3% нижче банківської), розроблення і впровадження нових технологій та поповнення оборотних коштів. У Сінгапурі під час отримання кредиту строком до 4 років діє ставка на рівні 5% річних, а за отримання довгострокового кредиту – 6,5% річних. Крім того, спеціальне пільгове кредитування передбачено для фермерських господарств, чисельність робітників на яких не перевищує 10 осіб. У Японії позики можна отримати під 2-4% річних на стимулювання кооперативної діяльності малих форм господарювання.

Проведений аналіз форм і методів фінансової підтримки мікро- та малого агробізнесу в зарубіжних країнах дав змогу виявити таку тенденцію: чим вищий рівень економічного розвитку країни, тим більшою мірою розвиток малих форм господарювання підпорядковане великим агропромисловим підприємствам, причому взаємодія малих і великих агропромислових підприємств стосується не тільки саме виробництва, а й усіх видів діяльності, які обслуговують АПК.

У високорозвинених агропромислових країнах спостерігається тенденція до загальної кооперативної підтримки мікро- та малих підприємств. Тому досвід більшості розвинених міжнародних країн вказує на колосальне значення державної підтримки.

Нині в Україні є програми, метою яких є підтримка розвитку аграрного сектору економіки. Особливе місце відводиться державній підтримці галуззі тваринництва, органічному виробництву та пільговому кредитуванню.

Пільгове кредитування в розвинених країнах охоплює всі види сільськогосподарської діяльності, стимулюючи розвиток найперспективніших ділянок і найпріоритетніших напрямів. Так, в Австрії до 40% загальної суми пільгового кредиту використано на вдосконалення організаційної структури ферм, 27% – на будівництво та реконструкцію житлових і господарських будівель, 12% – на механізацію сільськогосподарського виробництва, 5% – на сприяння реалізації продукції, у Франції понад 70% загального обсягу пільгових позик спрямовано на модернізацію господарств.

Кредити на пільгових умовах надаються за дотримання встановлених державою вимог. Для їх отримання необхідно відповідати певним критеріям: розмір господарств, їхня вартість, рівень прибутковості, вік претендентів, їхня професійна підготовка та ін.

Порядок використання коштів із державного бюджету для здешевлення кредитів підприємствам АПК затверджується Кабінетом Міністрів України. Ним регулюються такі основні параметри:

- умови одержання компенсації для здешевлення кредитів;
- обмеження процентних ставок, за якими можуть надаватися пільгові кредити;
- об'єкти пільгового кредитування;
- порядок і строки документального оформлення руху пільгових кредитів;
- звітність.

Із Загального фонду державного бюджету згідно із ЗУ «Про Державний бюджет України на 2018 рік» Міністерству аграрної політики та продовольства були виділені видатки в обсязі 10 715 072,2 млн грн, з них на програми підтримки розвитку АПК – 4 232,0 млн грн (табл. 1).

Проаналізувавши табл. 1, встановлено, що кошти із Загального фонду Державного бюджету, що виділені на програми розвитку АПК, не повною мірою отримані аграрними виробниками, станом на 21.12.2018 р. невикористаними залишилися 726,2070 млн грн. Щодо державної підтримки розвитку та закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляду за ними спостерігається найменша сума отриманих з бюджету

Таблиця 1

Видатки із Загального фонду державного бюджету, які виділені на підтримку розвитку АПК в 2018 р., млн грн

№ з/п	Вид видатків на підтримку розвитку АПК	Згідно ЗУ «Про Державний бюджет України на 2018 рік»	Фактично здійснено видатків станом на 21.12.2018	Залишки на рахунках
1	2801030 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів»	266,0	265, 9130	0,087
2	2801230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», в т.ч.:	210,0	47, 4885	162,5115
	- часткова компенсація вартості закупленого у суб'єктів насінництва насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції	1,4129	1,0853	0,3276
	- часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами	0,4360	0, 4360	0
	- часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	52,9911	36, 3385	16,6526
	- часткова компенсація відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державними банками	5,1286	3,1664	1,9622
	- фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	12,4053	6, 8546	5,5507
3	2801350 «Державна підтримка розвитку, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними», у т.ч.:	400,0	104,0967	295,9033
	- безспірне списання компенсації із погашення кредиторської заборгованості на виконання рішень суду	-	3,2981	-
	- компенсація витрат на садівний матеріал у виноградарстві та садівництві	-	100,7986	-
4	2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва»	2 401,0	2 393,2948	7,7052
5	2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників»	955,0	695, 0000	260,0000
Всього виділено з Загального фонду державного бюджету, що виділені на розвиток АПК		4 232,0	3 505, 7930	726,2070

Джерело: [15; 16]

видатків – 104,0967 млн грн, залишки на рахунках становлять 295,9033 млн грн. Крім того, фермерські господарства недоотримали 162,5115 млн грн за програмою Фінансової підтримки розвитку фермерських господарств [15].

Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» Міністерству аграрної політики та продовольства виділено видатки зі спеціального фонду в обсязі 2326,8 млн грн (із власними надходженнями установ і організацій), з них на підтримку розвитку підприємств АПК – 51,9 млн грн (2,2% від загального обсягу) (табл. 2).

Станом на 21.12.2018 відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 130 на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва за рахунок коштів загального фонду сільськогосподарським товаровиробникам – отримувачам часткової компенсації вартості техніки та обладнання з реєстраційного рахунку Мінагрополітики спрямовано 695 000,0 тис грн, з них використано 38 2718,6 тис грн. [15].

Загалом на фінансування програм розвитку АПК у 2018 р. виділено на 3,2 млн грн більше, ніж у 2017 р., але на фінансову підтримку саме сільськогосподарських виробників передбачено лише на 1 млн грн. більше, ніж у 2017 р. [15].

Перевищення планованих видатків над фактичними та недоотримання з Державного бюджету загальної суми в розмірі 731,6701 млн грн можливо пояснити тим, що механізм отримання державної підтримки передбачає собою довготривалий, бюрократичний та громіздкий процес, який потребує великої кількості документів та довідок.

У 2019 р. порівняно з 2018 р. збільшено видатки Державного бюджету, які спрямовуються на державні фінансові програми підтримки розвитку АПК [16]. Із Загального фонду та Спеціального фонду планується виділити на 39,6% та 4,6% відповідно більше, ніж в 2018 р., а саме:

- державна підтримка галузі тваринництва збільшилась на 1099 млн грн;
- фінансова підтримка розвитку фермерських господарств збільшилася на 590 млн грн.

Пріоритетними галузями в 2019 р. залишаються для сільського господарства: розвиток мікро- та малих агровиробників, які зайняті в тваринництві, садівництві, овочівництві, виробництві органічної продукції, вирощувані лікарських рослин та зеленому сільському туризмі.

Для більш ефективного визначення впливу державної підтримки на обсяг виробленої сільськогосподарської продукції та розвиток аграрних виробників проведемо кореляційно-регресійний аналіз, який показує залежність між показниками. В таблиці 3 наведено вихідні дані для аналізу.

У процесі аналізу залежностей валового внутрішнього продукту, обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, фінансових результатів до оподаткування підприємств аграрного сектору та експорт

Таблиця 2

Видатки із Спеціального фонду державного бюджету, які виділені на підтримку розвитку АПК, тис. грн

№ з/п	Вид видатків на підтримку розвитку АПК	Згідно ЗУ «Про Державний бюджет України на 2018 рік»	Фактично здійснено видатків станом на 21.12.2018	Залишки на рахунках
1	2801180 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі»	5000,0	3 355,3	1644,7
2	2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам»	43 100,0	43 100,0	0
3	2801490 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу»	3818,4	-	3818,4
Всього виділено з Спеціального фонду державного бюджету, що виділені на розвиток на АПК		51918,4	46 455,3	5463,1

Джерело: [15; 16]

Таблиця 3

Вихідні дані для кореляційно-регресивного аналізу

Рік	Державна підтримка програм розвитку АПК, млн грн	Валовий внутрішній продукт, млн грн	Обсяги виробленої продукції, млн грн	Фінансові результати до оподаткування, млн грн	Експорт, млн грн
2008	12161,7	65148	157208	6041,8	9500
2009	6365,2	65758	159187	7647,4	10300
2010	5754,5	80385	189373	17291,8	9800
2011	8011,8	106555	253485	25565,9	12700
2012	8005,5	109785	261707	26992,7	17800
2013	8721,2	128738	306998	15147,3	16900
2014	5501,3	161145	381227	21677,4	16700
2015	2123,7	239806	558788	103137,6	14700
2016	2188,8	279701	655569	91109,5	15300
2017	5596,4	303949	627294	69344,1	17800
2018	6558,8	360757	687785	97466,2	18600

сільськогосподарської продукції від державної підтримки програм розвитку аграрного сектору було складено кореляційну матрицю залежностей (табл. 4).

Кореляційна матриця залежності показала, що зміна обсягів державної підтримки великою мірою впливає на фінансові результати до оподаткування аграрних підприємств та обсяги виробленої сільськогосподарської продукції (коефіцієнт парної кореляції (-0,70) та (-0,64) відповідно). Найменший вплив державна підтримка має на експорт сільськогосподарської продукції (коефіцієнт парної кореляції (-0,26)), що свідчить про низький зв'язок цих показників.

Для більш детального розгляду кореляційної залежності валового внутрішнього продукту, обсягів виробленої продукції, фінансових результатів до оподаткування та експорту продукції від державної підтримки програм розвитку аграрного сектору проведемо багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз (табл. 5).

Виходячи з отриманих результатів таблиці 5, було сформовано множинну лінійну модель залежності, яка має такий вигляд:

$$y = 9054{,}981 + 0{,}071x_1 - 0{,}039x_2 - 0{,}036x_3 + 0{,}130x_4, \quad (1)$$

де y – результуюча ознака державної підтримки програм розвитку аграрного сектору; x_1 – факторна ознака валового внутрішнього продукту; x_2 – факторна ознака обсягу виробленої продукції; x_3 – факторна ознака фінансових результатів до оподаткування; x_4 – факторна ознака експорту.

Значення коефіцієнта множинної кореляції для сформованої моделі становить 0,824, який показує наявність сильного зв’язку між факторними та результативною ознаками. За критерієм Фішера модель також є статистично значущою, оскільки його розрахункове значення становить 3,161.

Використання цієї моделі дасть змогу державі спрогнозувати можливу зміну обсягів підтримки програм розвитку аграрного сектору за зміни валового внутрішнього продукту, обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції, фінансових результатів до оподаткування та експорту, що дасть змогу визначити оптимальні розміри державної підтримки та наслідки її збільшення або зменшення для аграрних підприємств [17; 18].

Одже, нині складається тенденція, яка вказує на велику роль державної підтримки сільськогосподарських підприємств як головного стимулятора економічного зростання. Українські законодавці повинні сконцентрувати увагу на пошуку нових форм і методів надання допомоги аграрним виробникам, а також спростити механізм отримання такої допомоги та

Таблиця 4

Кореляційна матриця залежності прибутковості аграрних підприємств від державної підтримки

Назва	Державна підтримка програм розвитку аграрного сектору	Валовий внутрішній продукт	Обсяги виробленої продукції	Фінансові результати до оподаткування	Експорт
Державна підтримка програм розвитку аграрного сектору	1,00				
Валовий внутрішній продукт	-0,56	1,00			
Обсяги виробленої продукції	-0,64	0,99	1,00		
Фінансові результати до оподаткування	-0,70	0,91	0,93	1,00	
Експорт	-0,26	0,69	0,69	0,52	1,00

Таблиця 5

Результати кореляційно-регресивного аналізу залежності результатів діяльності сільськогосподарських підприємств від державної підтримки

Регресійна статистика	
Множинний R	0,824
R- квадрат	0,678
Нормований R-квадрат	0,464
Стандартна похибка	2092,609
Спостереження	11

Дисперсійний аналіз					
	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	4	55372562,18	13843140,55	3,161	0,101
Залишок	6	26274076,58	4379012,764		
Всього	10	81646638,77			

Розрахункові дані рівняння регресії								
Показники	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95%	Верхнє 95%	Нижнє 95%	Верхнє 95%
y	9054,981	3221,249	2,811	0,031	1172,868	16937,093	1172,868	16937,093
x1	0,071	0,040	1,785	0,124	-0,026	0,168	-0,026	0,168
x2	-0,039	0,024	-1,647	0,151	-0,098	0,019	-0,098	0,019
x2	-0,036	0,055	-0,654	0,537	-0,170	0,098	-0,170	0,098
x4	0,130	0,304	0,427	0,684	-0,615	0,875	-0,615	0,875

звертати більше уваги на отримувачів (оскільки допомога на розвиток тваринництва за минулий рік в більшій її частині отримана одним великим підприємством).

Натепер сільське господарство повинно залишатися фундаментальною та основною галуззю економіки України. Особливо це підтверджує економічна та продовольча криза в світі. Але для того, щоб підприємства розкрили свій потенціал, вони повинні стати інноваційними та високорозвиненими за допомогою багатьох чинників, у тому числі за допомогою державної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Нісходовська О.Ю. Державна підтримка аграрного сектору економіки України. *Збірник наукових праць.* 2014. № 22. URL: http://188.190.33.56:7980/jspui/bitstream/123456789/1545/1/ZNP-22-294-297.pdf (дата звернення 11.04.19).
2. Бондарчук Н.В. Напрями державної підтримки у сфері природного агровиробництва. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.* 2015. № 1 (35) С. 157-161.
3. Цибок В.О. Бюджетна підтримка розвитку АПК з використанням механізму здешевлення кредитів. *Наукові праці НДФІ.* 2005. №3 (32). С. 65-70.
4. Луценко О.А. Державна підтримка сільського господарства країн ЄС в умовах СОТ: досвід для України. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2015. URL: irbis-nbuv.gov.ua.
5. Милованов Є.В. Найкращі світові практики державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва та перспектива для України. *Механізм регулювання економіки.* 2018. № 1. С. 14-33. http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/71546 (дата звернення 11.04.19).
6. Савченко В.Ф., Долгополов М.Г. Аналіз державної програми розвитку сільського господарства України на 2018 рік. URL: http://195.69.76.76/bitstream/handle/123456789/16655/ilovepdf_com-61-63.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 11.04.19).
7. Шебанін В.С., Кормишкін Ю.А. Державне регулювання розвитку аграрного підприємництва. *Вісник аграрної науки Причорномор'я.* 2018. Вип. 1 (97). URL: http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/4433 (дата звернення 11.04.19).
8. Онегіна В.М., Кравченко О.М., Білецький О.С. Державна аграрна політика та підтримка тваринництва в України. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка.* 2018. № 191. URL: http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/view/129174 (дата звернення 11.04.19).
9. Кисіль С.С. Державне регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Young Scientist.* 2018. № 5 (57). С. 295-298. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5/73.pdf (дата звернення 11.04.19).
10. Піменова О.В. Державна підтримка як пріоритетний напрям стимулювання розвитку сільського господарства. Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції 4-5 жовтня 2018 року. Конкурентоспроможність національної економіки. С. 206–209. URL: http://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2018/10/Tesi_2018_ost.pdf#page=206 (дата звернення 11.04.19).
11. Речка К.М. Регулювання і підтримка державою сільського господарства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2018. Вип. 3 (15). С. 44-49. URL: http://dspace.zsea.edu.ua/jspui/handle/12345/919 (дата звернення 11.04.19).
12. Руснак А.В., Петренко В.С., Карнаушенко А.С. Аналіз фундаментальних методів бюджетування з метою розроблення організаційної бюджетної політики. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Вип. 33. С. 203-207. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/7567 (дата звернення 11.04.19).
13. Петренко В.С. Державні гарантії діяльності спільних аграрних підприємств. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі:* Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 14 листопада 2017 р. Полтава: ЦФЕН, 2017. С. 22-23. URL: http://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/%D0%91%D0%B5%D0%B9-%D0%97%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B0.pdf#page=23 (дата звернення 11.04.19).
14. Willer, H. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging trends / H. Willer, J. Lernoud. FiBL&IFOAM – Organic International. Germany : Medienhaus Plump, 2018. 348 p.
15. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2016 № 2246-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19 (дата звернення 11.04.19).
16. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19 (дата звернення 11.04.19).
17. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С. Розвиток фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 184 с.
18. Petrenko V., Karnaushenko A. Joint enterprises in foreign trade activity of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2017. Т. 3. № 5. С. 203-207.

УДК 331: 65

Прокопець Л.В.,
кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Овсієнко В.В.,
студентка,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Prokopets Liudmyla,
PhD, Assistant of Department of Economy of
Enterprise and Management a Personnel,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Ovsienko Valeria,
Student,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ ДО АУДИТУ ПЕРСОНАЛУ

Прокопець Л.В., Овсієнко В.В. Дослідницькі підходи до аудиту персоналу. Статтю присвячено особливостям дослідницьких підходів щодо проведення аудиту персоналу на сучасних підприємствах. Особливу увагу звернено на основні завдання кадрового аудиту, його класифікацію, процеси, які суттєво впливають на формування кадрового потенціалу. У статті проаналізовано сутність поняття аудиту персоналу, визначено його об'єкти та надано результати дослідження щодо змісту аудиту персоналу в системі прийняття кадрових рішень. Викладається концепція формування аудиту та необхідність його проведення в організаціях. Розкривається сутність кожного підходу та зазначаються його характерні риси. Також у статті наведений досвід українських підприємств щодо ефективності професійного аудиту, розкриті актуальні питання методичних підходів до аудиту інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: аудит, аудит персоналу, внутрішній аудит, управління персоналом, інструменти аудиту персоналу, аудитор.

Прокопец Л.В., Овсиенко В.В. Исследовательские подходы к аудиту персонала. Статья посвящена особенностям исследовательских подходов к проведению аудита персонала на современных предприятиях. Особое внимание обращено на основные задачи кадрового аудита, его классификацию, процессы, которые существенно влияют на формирование кадрового потенциала. В статье проанализирована сущность понятия аудита персонала, определены его объекты и предоставлены результаты исследования содержания аудита персонала в системе принятия кадровых решений. Излагается концепция формирования аудита и необходимость его проведения в организациях. Раскрывается сущность каждого подхода, указываются его характерные черты. Также в статье приведен опыт украинских предприятий по эффективности профессионального аудита, раскрыты актуальные вопросы методических подходов к аудиту инновационной деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: аудит, аудит персонала, внутренний аудит, управление персоналом, инструменты аудита персонала, аудитор.

Prokopets Liudmyla, Ovsienko Valeria. Research approaches to the audit of personnel. The weakening of the state control system in the sphere of economy and finance, the instability of its legal regulation constitute a real threat to the economy of Ukraine and its national interests. Today there is a situation where the information displayed in the accounting does not correspond to the financial statements. Such actions are due to the fact that users of financial reporting are interested in information about the financial and property status of the entity, prospects for its development, profitability and opportunities for obtaining profits in the future in order to make tactical and strategic management decisions. A special place in this process is the audit and its research methods, which contribute to an effective increase in the economy. This confirms the objective necessity of carrying out a comprehensive study of theoretical and methodological and organizational foundations of the state audit, determining the strategy for its further development, which determined the relevance and scientific and practical significance of the topic, purpose and objectives of scientific research, that is, description of various research approaches to personnel audit. This study reveals the concept of audit, gives the complex the characteristics of research approaches to personnel audit, provides criteria for evaluating the actions of auditors, and describes all possible audit approaches. The results help to highlight the main aspects of auditing and audit methods. At the current stage of economic development and the complexity of the regulatory framework, the risk of making false decisions increases based on the financial statements of its various users. Confirmation of the reliability of financial statements by the auditor is of the utmost importance for the acceptance by any users of sound,

effective management decisions that must be made on the basis of reliable accounting and analytical information provided. The process and methodology of audit of financial reporting offered by enterprises in the article will make it possible to minimize the inherent audit risk and risk of non-disclosure, which in the future will allow avoiding significant errors and to more realistic assessing the financial and property status of the enterprise. Therefore, this material can be used in practice as a theoretical and methodological basis. Also, given that this study is relevant, the information base can be used in the management and management processes of certain areas in enterprises and organizations.

Key words: audit, personnel audit, internal audit, personnel management, personnel audit tools, auditor.

Постановка проблеми. Успішна діяльність будь-якої організації, будь то державне підприємство, установа або приватна комерційна фірма, немислима без аналізу трудових показників, що дають змогу оцінити техніко-економічний потенціал; резерви ефективного використання персоналу, умови праці і його оплату, соціально-трудові стосунки в колективі.

Актуальність кадрового аудиту складно оцінити однозначно. З одного боку, українські підприємства усвідомлюють його безперечну значущість, з іншого – організаційні структури не мають ні фінансових, ні організаційних, ні методологічних ресурсів для системного аналізу системи управління персоналом.

Аудит персоналу є діяльністю з незалежного та об'єктивного надання впевненості та консультацій, спрямованих на вдосконалення господарської діяльності підприємства. Однак в Україні аудит традиційно, за інерцією часів державної власності, сприймається як контрольно-ревізійна робота. Саме тому сьогодні аудит персоналу стикається з певними труднощами. У державі є нормативна база та практика створення і функціонування аудиту, є приклади розробленої політики служби внутрішнього аудиту, напрацьовані положення про службу внутрішнього аудиту, побудовано організаційні зв'язки з використанням кращих взірців міжнародної практики. Однак усе ж таки низка питань залишаються не до кінця дослідженими.

Аналіз останній досліджень і публікацій. Тема аудиту персоналу висвітлювалася в роботах українських і зарубіжних учених: О. Амоші, Д. Богиня, А. Гармашева, В. Захарова, Ж. Ігаленса, П. Канду, А. Кибанова, Р. Колосового, И. Кулинцева, А. Куре, Е. Митрофанової, Г. Мелик'яна, Г. Назарової, Т. Никонової, Ю. Одегова, Н. Петриченко, Т. Синявцева, С. Сухарева, М. Смиронової, Н. Чумаченко, Е. Флемхольца, П. Шлендера та інших. Однак цей напрям ще відносно новий, актуальний і має різні варіанти свого вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є опис різних дослідницьких підходів до аудиту персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аудит – це мистецтво, наука і техніка одночасно; це не просто перевірка дотримання регламентів, а скоріше творчий дослідницький проект, де кожна частка інформації підлягає новому осмисленню, поясненню, додатковому аналізу. Потреби сучасного бізнесу ускладнюються та змінюються. Відповідно, аудит є послугою, покликаною сприяти поступальному руху.

Аудит персоналу – це перевірка всієї документації стосовно організації та діяльності персоналу, яку здійснює компетентний незалежний працівник для визначення достовірності звітності, обліку, відповідності чинному законодавству та встановленим нормам, щоб визначити і виразити у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям. Аудит персоналу можна трактувати як аналіз ведення обліку кадрів, його кадрового потенціалу, оцінку соціально-трудових відносин для виявлення резервів удосконалення системи управління персоналом на підприємстві з подальшою консультаційною підтримкою [1, с. 152].

Необхідність проведення аудиту персоналу в організаціях збільшує посилення конкурентної боротьби, коли від ефективності системи управління персоналом залежить не лише успішність, але і виживання організації загалом. Так, у діяльності, пов'язаній з управлінням персоналом, позначені п'ять підходів до її прикладного дослідження: порівняльний підхід, експертна оцінка, статистичний підхід, підхід відповідності, МВО-підхід [2].

У межах порівняльного підходу аудитор порівнює об'єкт, що вивчається, з аналогом, порівнянною моделлю. При цьому необхідно враховувати порівнянні елементи (ознаки). Підхід ефективний за зіставлення результатів дії окремих процедур, конкретних програм. Найчастіше порівняльний підхід використовується для порівняння плинності персоналу, рівнів і систем оплати праці.

Досвід українських підприємств із подолання кризи показує, що перерозподіл ресурсів на основі професійного аудиту персоналу дає змогу ефективно вирішувати економічні, організаційні, соціальні проблеми підприємств, а саме:

- систематизувати управління персоналом організації;
- сформувати стратегічну перевагу організації у сфері управління персоналом;
- сприяти побудові «сильної організації», що швидко адаптується до зовнішнього середовища.

Більшість українських підприємств, що працюють на ринку аудиторсько-консалтингових послуг, пропонують:

- проведення кадрового аудиту у складі управлінського. Це приводить до того, що багато проблем системи управління персоналом на підприємстві або розглядаються «побіжно», або залишаються не дослідженими зовсім;
- вузько спрямовані дослідження окремо взятих кадрових проблем, (наприклад, психологічних особливостей персоналу, сумісності робочих груп, мотивації персоналу, наявність конфліктних ситуації, стилю керівництва), що не дає повної картини про кадрову ситуацію на підприємстві;
- разові дослідження кадрових проблем, що не відбивають їхню динаміку і залежність від чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

Аудит персоналу – експертиза відповідності організаційної, функціональної і інформаційної структури, кадрового потенціалу цілям, завданням і стратегії розвитку організації і розроблення на цій основі програми організаційних змін.

Мета аудиту персоналу – підвищення ефективності функціонування системи управління персоналом організації.

Об'єкт аудиту персоналу – система персоналу організації як соціотехнічна система.

Предмет аудиту персоналу – ефективність системи формування, використання і розвитку трудового потенціалу організації (ефективність системи управління персоналом).

Експертна оцінка – це використання як база порівняння висновку експерта (консультанта), групи експертів або використання опублікованих результатів аналогічного дослідження. Складовим елементом експертної оцінки на стадії її підготовки є аудиторський експеримент. Він застосовується для отримання інформації про наслідки тієї або іншої дії, що управляє, і комунікацій, що приводять до змін ситуаційних умов у системі управління [3].

Перш ніж прийняти рішення про початок експерименту, слід визначити:

1) чи будуть виправдані майбутні витрати часу і засобів з погляду необхідності та істотності передбачуваних аудиторських свідчень;

2) чи може бути забезпечене коректне проведення експерименту, що не порушує «природність» середовища управління.

Хоча аудиторський експеримент дає змогу порівняти експериментальну і контрольну сукупності, дані, отримані в результаті експерименту, не гарантують їхню об'єктивність. Реалізація аудиторського експерименту може спричинити наслідки, які мають бути враховані й оцінені аудитором як риски, наприклад незадоволення персоналу організації і/або учасників експерименту його проведенням.

Діяльність з управління персоналом оцінюється дослідницьким шляхом, з використанням різних підходів, тому що можливості аудиту дають змогу оцінити функцію як служби управління персоналом, так і лінійних менеджерів і працівників. Іноді досить провести дослідження, ґрунтоване на невеликому ознайомлювальному зборі фактів. У іншому разі дослідження може бути глибшим і ґрунтуватися на складних дослідницьких проектах і статистиці. Як неформальне, так і строге таке прикладне дослідження прагне покращити дії управління персоналом організації [4].

Якщо розглянути порівняльний підхід, то тут аудиторська команда порівнює фірму з іншою фірмою, щоб шляхом зіставлення розкрити сфери недостатнього виконання. Такий підхід зазвичай використовується для порівняння результатів певних дій служби управління персоналом або конкретних програм. Він допомагає виявляти сфери необхідного удосконалення.

У разі залучення зовнішніх експертів аудитор покладається на експертизу консультанта або опублікованих результатів дослідження як стандарт, за яким оцінюються дії служби управління персоналом або окремі програми. Консультант або результати дослідження можуть допомогти діагностувати причину проблем.

За матеріалами наявних звітів аудиторська команда за статистичного підходу формує статистичні стандарти. З їх допомогою можуть бути оцінені дії і програми у сфері управління персоналом. За допомогою таких математичних стандартів команда може розкрити помилки, поки вони все ще незначні.

Роблячи вибірку елементів інформаційної системи управління персоналом, аудиторська команда за допомогою підходу відповідальності шукає відхилення кадрової політики компанії або процедур від дотримання законодавчих норм. Цим способом бригада може визначити, чи є згода з політикою компанії і правовими приписами.

Коли в організації у сфері управління персоналом використовується управління за цілями – management-by-objectives (MBO) – аудиторська команда може порівнювати фактичні результати із заявленими цілями. Сфери недостатнього виконання можуть бути виявлені і зафіксовані.

Порівняльний підхід – найпростіша форма дослідження, яка використовує як модель іншу компанію. Аудиторська команда порівнює результати або процедури з такими іншої організації. Порівняльний підхід часто використовується, щоб порівняти абсентеїзм, плинність і рівень зарплати. Цей підхід має сенс, коли яка-небудь нова процедура вводиться уперше [5].

Альтернативно служба управління персоналом може запросити зовнішніх консультантів-експертів. Запропоновані консультантом або опубліковані дослідницькі стандарти слугують базою для аудиторської команди. Нині зовнішнє порівняння – один із найбільш популярних підходів під час оцінки дій і послуг персоналу.

Третій підхід полягає в розвитку статистичних методів оцінки виконання, ґрунтуючись на наявній інформаційній системі компанії. Наприклад, вивчення звітів компанії дає змогу виявити показники абсентеїзму і плинності. Ці дані вказують, наскільки добре менеджери управління персоналом і лінійні менеджери управляють цими процесами. Такий статистичний підхід зазвичай доповнюється порівнянням із зовнішньою інформацією, яка може бути зібрана в інших фірмах. Ця інформація часто виражається у вигляді дробів, за якими неважко зробити розрахунки для подальшого використання.

Підхід відповідності – інша стратегія аудиту персоналу – розглядає минулий період для визначення того, як виконується кадрова політика компанії. Аудиторська команда найчастіше розглядає питання праці і зайнятості, винагород, трудової дисципліни і форм оцінки працівників. Мета такого дослідження – гарантувати, що служба управління персоналом і лінійні менеджери виконують внутрішні правила і правові приписи.

І, нарешті, MBO (management-by-objectives) підхід, за якого встановлюється певна мета, виконання якої може бути виміряне. Тоді аудиторська команда досліджує фактичне виконання і порівнює його із заздалегідь виробленими цілями. Наприклад, у такий спосіб лінійні менеджери можуть на своєму рівні врегулювати велику частину конфліктів, не доводячи їх до передачі на вищий рівень або в арбітраж. Аудит оцінює кількісні і якісні тенденції в цій сфері. Цей принцип популярний і під час оцінки діяльності служби управління персоналом.

Розглянуті дослідницькі підходи не вичерпують можливу їх типологію. Практичний арсенал аудитора – це поєднання найрізноманітніших підходів, прийомів роботи, інструментів дослідження стосовно процесного контролю діяльності «по ситуації» на усіх його етапах.

В аудиті персоналу використовуються типові для управлінського аудиту інструменти, кожен з яких забезпечує часткове розуміння дій управління персоналом. Такими інструментами аудиту персоналу є:

- інтерв'ю;
- анкетні опитування і огляди;
- аналіз офіційних документів;
- зовнішня інформація;
- експерименти у сфері управління персоналом.

В аудиті персоналу інтерв'ю є найбільш використовуваним інструментом збору інформації, вживаним для аналізу робочого процесу, з'ясування суджень працівників із певних питань. Наприклад, інтерв'ю з працівниками, що звільняються, проводиться, щоб вивчити їх уявлення про організацію, аналіз якого дає змогу виявляти і здійснювати заходи зі зниження плинності. Оцінюючи задоволеність працівників працею, можна визначити їхнє ставлення до робочого процесу, керівництва, відносин у колективі і специфіки організації праці [6].

Один з найбільш об'єктивних і економічних підходів – проведення опитувань про ставлення працівників до роботи. Використання анкет дає змогу отримати велику кількість фактів від великої кількості людей. Опитування дають добрі результати під час оцінки відносин у колективі, мотивації до праці, ефективності діяльності керівництва, системи винагород і компенсацій.

Аналіз звітів допомагає визначити відповідність діяльності у сфері управління персоналом вимогам законодавства і положенням кадрової політики організації, виявити проблемні сфери. У процесі аудиту персоналу використовуються такі звіти: про безпеку і здоров'я, про компенсації і винагороди, про кадрову політику і програми розвитку персоналу, облік працівників тощо.

Зовнішня інформація здебільшого поступає з опублікованих державних статистичних даних, галузевих збірок, періодики науково-практичного характеру. Офіційні статистичні матеріали дозволяють аудиторові отримати інформацію щодо найважливіших економічних індикаторів: середньомісячної заробітної плати, простроченої заборгованості після її виплати, рівня і динаміки продуктивності праці, руху кадрів, прогнозів підприємств із вивільнення персоналу, відпрацьованого часу, вимушеної неповної зайнятості і втрат робочого часу з цієї причини, умов праці працюючих.

Для практичних цілей напряму аудиту персоналу конкретизується і визначається послідовність його здійснення. Вивчення рівнів управління персоналом у межах дослідження елементів аудиту персоналом дає змогу підвищити ефективність управління.

Розглянемо деякі елементи дослідницького підходу на прикладі вивчення мотивації і стимулювання праці на підприємстві.

Загальний підхід аудитора до проблеми складається з:

а) чіткого розуміння, що трудова мотивація орієнтована на процес і має стосунок до поведінки, напряму зусиль, цілей і очікувань винагороди за працю;

б) уявлення про п'ять основних процесуальних складників сфери управління мотивацією і стимулюванням праці: нормування праці, планування праці, керівництво, виконавські дії і оцінки результату виконавця.

На більш високих рівнях управління значення дій персоналу зростає, водночас посилюється домінанта відповідальності і контролю виконання. Частіше найважливішим елементом стає стимулювання дій і результатів. Добитися ефекту стимулювання можна:

а) підбором і відбором персоналу з відповідною внутрішньою установкою;

б) раціонально організованою системою стимулювання розумних потреб персоналу.

На самому початку дослідження аудитор концентрує увагу на вивченні чинників, які спонукають до дій або посилюють їх. Предметом його інтересу є:

1) організація управління стимулюванням праці;

2) реакція персоналу (міра задоволеності стимулюванням, мотивація на працю);

3) оцінка дієвості (отримувана зіставленням організованого процесу стимулювання і його результатів);

4) можливість встановлення ефективнішого співвідношення між п. 1-3. У цьому разі аудитор може уявити собі ідеальну модель – «дія як процес-результат», а потім адаптувати її стосовно конкретного об'єкта, постійно маючи при цьому на увазі, що основні завдання дослідження повинні групуватися навколо результативності праці, а кінцева мета – підготовка на цій основі узагальненої оцінки ефективності діяльності.

Далі в руслі дослідницького підходу укладається додатковий договір про супутні види аудиторських послуг – управлінське консультування, відповідно до якого завданням аудитора стає аудиторський супровід (консультування) робіт тимчасової творчої групи фахівців, спрямованих на створення ефективної системи організації оплати праці ремонтного персоналу. Виконуються послідовні етапи з використанням статистичного підходу, МВО-підходу й експертної оцінки на основі системного дослідження.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, використовуючи переважно порівняльний підхід і частково підхід відповідності, аудитор може зрозуміти філософію поведінки адміністрації і персоналу організації. Він дасть попередню оцінку політиці адміністрації, особливостям стилю керівництва, наявним формам оцінки праці, зверне увагу на готовність до праці, складе загальну думку про вплив, який роблять на трудову поведінку можливості, умови і готовність працювати, і в зв'язку з цим визначить необхідні межі подальшого аналізу трудового мотиву, характер і умови роботи, очікування від винагороди за працю, інтерес і потребу працівників. На етапі попереднього аудиту це дасть можливість оцінити досліджуване середовище управління; провести первинний системний аналіз взаємозв'язків; зрозуміти ставлення до контролю в системі, що управляє, й оцінити міру ризику; уточнити необхідність і предметний порядок наступних «точкових» досліджень; спланувати контрольно-орієнтовані заходи і процедури.

Список використаних джерел:

1. Фріман Є.М. Організаційні засади аудиту персоналу при прийнятті кадрових рішень на підприємстві. *Проблеми економіки.* 2012. № 3. С. 151-154.

2. Управління персоналом / за ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Ереміна. Москва : Банки і біржі, ЮНИТИ, 2008. 423 с.

3. Економіка підприємства / В.Я. Горфінкель, Е.М. Купріянов і ін. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 718 с.

4. Економіка труда і соціально-трудові відносини / за ред. Г.Г. Міллікьяна, Р.П. Колосової. Москва : МГУ, ЧеРо, 2009. 275 с.

5. Дослідницькі підходи до аудиту персоналу: URL: http://um.co.ua/9/9-12/9-123468.html (дата звернення 18.03.2019).

6. Рачинський А.П. Аудит персоналу як технологія забезпечення ефективності систем управління персоналом органів влади. Київ : НАДУ, 2013. 36 с.

УДК 631.11:631.15:334.72

Райтер Н.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний аграрний університет

Raiter Nataliia,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Business,
Trade & Exchange Activities
Lviv National Agrarian University

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ АГРОБІЗНЕСУ

Райтер Н.І. Сільськогосподарські підприємства як суб'єкти господарської діяльності в системі агробізнесу. У статті наведені результати дослідження ролі та місця сільськогосподарських підприємств у системі агробізнесу. Розкрито сутність трактування поняття «сільськогосподарські підприємства» як категорії виробників сільськогосподарської продукції. Розглянуто основні види сільськогосподарських підприємств, які функціонують у системі агробізнесу. Виокремлено «агрохолдинги» як специфічний тип сільськогосподарських підприємств, які відрізняються від решти підприємств усіх форм господарювання за розмірами, обсягами виробництва та результатами діяльності. Досліджено роль сільськогосподарських підприємств у підвищені конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства та трансформації аграрного виробництва в систему агробізнесу. Встановлено сучасні тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: агробізнес, виробники сільськогосподарської продукції, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, класифікація сільськогосподарських підприємств, ефективність сільськогосподарських підприємств.

Райтер Н.И. Сельскохозяйственные предприятия как субъекты хозяйственной деятельности в системе агробизнеса. В статье представлены результаты исследования роли и места сельскохозяйственных предприятий в системе агробизнеса. Раскрыта сущность трактовки понятия «сельскохозяйственные предприятия» как категории производителей сельскохозяйственной продукции. Рассмотрены основные виды сельскохозяйственных предприятий, функционирующих в системе агробизнеса. Выделены «агрохолдинги» как специфический тип сельскохозяйственных предприятий, которые отличаются от остальных предприятий всех форм хозяйствования по размерам, объемам производства и результатами деятельности. Исследована роль сельскохозяйственных предприятий в повышении конкурентоспособности отечественного сельского хозяйства и трансформации аграрного производства в систему агробизнеса. Установлены современные тенденции развития сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: агробизнес, производители сельскохозяйственной продукции, сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, классификация сельскохозяйственных предприятий, эффективность сельскохозяйственных предприятий.

Raiter Nataliia. Agricultural enterprises as subjects of economic activity in the agribusiness system. The research results of the agricultural enterprises role in the agribusiness system are presented in the scientific article. Agribusiness is considered as a system of relations between economic entities that produce, sell or process agricultural products, provide of production by seeds, fertilizers, feed, fuel, protection products etc., and also provide services for agricultural production. In this system, agricultural enterprises are the main structural component, which focuses mainly on the production of agricultural products. The interpretation essence of the term «agricultural enterprises» as a category of agricultural products producers is revealed. An agricultural enterprise is a business entity that has legal entity status, or a separate unit of a legal entity, which carries out systematic production activities in the agriculture. This category also includes farms. The main types of agricultural enterprises, which function in the agribusiness system, are considered. Business associations are the most common organizational and legal form among agricultural enterprises. They are represented mainly in the form of limited liability associations or joint-stock associations. The "agri-holdings" as a specific type of agricultural enterprises are separated. It is established that they differ from the rest of agricultural enterprises of all management forms by sizes, production volumes and activity results. The retrospective analysis of the activity of Ukrainian agricultural enterprises has been carried out. The dynamics of the number of agricultural enterprises and the dynamics of the agricultural enterprises share in the agricultural products production are analysed. The role of agricultural enterprises in increasing the competitiveness of Ukrainian's agriculture and the transformation of agrarian production into the agribusiness system is investi-

gated. The rapid development of agriholdings significantly increases the level of competition in the agrarian sector, increases the level of domestic agribusiness competitiveness in the world market. But the development of agriholdings weakens the competitive position of small and medium-sized agricultural enterprises. Modern tendencies of agricultural enterprises development are established.

Key words: agribusiness, agricultural producers, agricultural enterprises, households, classification of agricultural enterprises, efficiency of agricultural enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сільське господарство та галузі, пов'язані з переробкою сільськогосподарської продукції, відіграють особливу роль в економіці України. Аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку країни, а також визначає реноме України як надійного експортера аграрної продукції. Нині аграрний сектор поруч із ІТ-сектором та металургійною промисловістю входить у трійку найбільших виробників ВВП. Частка сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки в загальному обсязі експорту в 2017 році становила близько 40%. Зростання експортних можливостей для вітчизняного аграрного сектору спричинило зростання його інвестиційної привабливості як серед українських так і серед іноземних інвесторів. Сільське господарство почали розглядати як елемент бізнес-портфеля і представники інших сфер економіки.

Такий новий виток розвитку сільського господарства під впливом глобалізації економічних відносин та інтенсифікації торгівлі зумовив трансформацію консервативної, технологічно відсталої, капіталомісткої, малопривабливої галузі в агробізнес.

Розглядаючи агробізнес як систему відносин між суб'єктами господарської діяльності, які виробляють, реалізовують чи переробляють сільськогосподарську продукцію, а також постачають засоби виробництва (насіння, добрива, корми, пальне, засоби захисту рослин і тварин тощо), надають послуги щодо обслуговування сільськогосподарського виробництва, особливу увагу слід приділити сільськогосподарським підприємствам як основній структурній складовій частині агробізнесу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальним та прикладним теоретичним проблемам трансформації сільського господарства в агробізнес присвячена праця американських учених Дж. Девіса і Р. Голдберга «Концепція агробізнесу». Згідно з цією концепцією визначення агробізнесу передбачає розширення погляду із вузько спрямованого виробничого процесу до всіх господарських процесів, пов'язаних із просуванням аграрної продукції до кінцевого споживача. Тобто агробізнес, за твердженням Дж. Девіса та Р. Голдберга, – це сукупність господарських операцій щодо виробництва, зберігання, транспортування, переробки та розподілу сільськогосподарської сировини та предметів, вироблених із неї, а також надання послуг у сфері ресурсного забезпечення сільського господарства [1, с. 11]. На мотивації та партнерстві системи агробізнесу наголошує А. Хоскінг, який вказує, що основою здійснення агробізнесу є партнерство на основі взаємної вигоди зацікавлених осіб, тобто метою агробізнесу є максимізація доходів [2, с. 77].

Значний внесок у теоретичне обґрунтування розвитку українського аграрного бізнесу в умовах глобалізації зробили провідні вітчизняні науковці: С.П. Азізов, В.Г. Андрійчук, І.П. Бідзюра, О.Г. Білорус, Ю.Е. Губені, Т.Г. Дудар, В.К. Збарський, В.В. Зіновчук, М.М. Ільчук, П.К. Канінський, С.М. Кваша, Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, П.Т. Саблук, Р.А. Слав'юк та інші. Питання ролі, місця та ефективності сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку агробізнесу висвітлювали у своїх дослідженнях В.Я. Амбросов, І.Ф. Баланюк, П.С. Березівський, В.Г. Галанець, М.Й. Малік, О.М. Онищенко, В.М. Нелеп, Б.Й. Пасхавер, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість ґрунтовних досліджень, питання визначення ролі та місця сільськогосподарських підприємств у системі агробізнесу, їх адаптації до системних змін вимагає глибшого і комплексного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ролі та місця сільськогосподарських підприємств у системі агробізнесу, визначення їхніх позитивних та негативних сторін, а також окреслення основних перспектив їхнього розвитку в майбутньому з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єктами господарювання в системі агробізнесу є юридичні особи різних організаційно-правових форм та їх відокремлені підрозділи, а також фізичні особи, яких поєднує спільна сфера діяльності, а саме виробництво, зберігання, просування сільськогосподарської продукції, а також ресурсне забезпечення сільського господарства. Як зазначає Ю.Е. Губені, підприємства агробізнесу пов'язані між собою «продуктовим ланцюгом», який є сукупністю вертикально інтегрованих суб'єктів господарювання, пов'язаних економічним інтересом щодо виробництва та просування однотипних продуктів [3, с. 188-189].

Незважаючи на зміщення акцентів агробізнесу із сфери виробництва у сферу агромаркетингу, у «продуктових ланцюгах» провідна роль все ж таки належить виробникам сільськогосподарської продукції. Сільське господарство як сфера виробництва сільськогосподарської продукції суттєво впливає на економічну ефективність та стійкість продуктових ланцюгів. З іншого боку, одним із принципів агробізнесу є те, що основою високоефективного і продуктивного сільськогосподарського виробництва є його якісне фінансове, маркетингове, технічне та ресурсне забезпечення.

За даними Українського клубу аграрного бізнесу, в Україні можна виділити чотири основні категорії виробників сільськогосподарської продукції, а саме: домашні господарства населення, приватні підприємства, підприємства колективної власності та господарські товариства [4].

Державна служба статистики України розподіляє виробників сільськогосподарської продукції на дві основні групи: господарства населення та сільськогосподарські підприємства. У методологічних роз'ясненнях до статистичного збірника «Сільське господарство України» зазначається, що до категорії

«господарства населення» відносять домогосподарства, котрі здійснюють сільськогосподарську діяльність як із метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До складу господарств населення включають також фізичних осіб-підприємців, які провадять свою діяльність щодо виробництва сільськогосподарської продукції без створення юридичної особи [5, с. 237]. Сільськогосподарське підприємство цей документ розглядає як суб'єкт господарювання, який має право юридичної особи, або відокремлений підрозділ юридичної особи, що здійснює систематичну виробничу діяльність у галузі сільського господарства. До цієї категорії включають також фермерські господарства. [5, с. 238].

Поєднуючи описані вище класифікації суб'єктів господарювання в аграрній сфері, відмітимо, що сільськогосподарські підприємства об'єднують у собі як приватні підприємства, підприємства колективної власності, так і господарські товариства. Останні є однією з найбільш поширених організаційно-правових форм господарювання серед сільськогосподарських підприємств. Вони представлені переважно у формі товариств з обмеженою відповідальністю або акціонерних товариств. Аналізуючи види сільськогосподарських виробників, зазначимо, що найбільші з них обирають для себе холдингову форму організації як різновид акціонерного товариства.

Протягом 2013-2017 років кількість сільськогосподарських підприємств, за даними Державної служби статистики України, зменшилася на 3488 одиниць, або на 7,1%. Аналіз динаміки кількості сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами показав, що таке зменшення було спричинене зменшенням кількості господарських товариств на 1278 одиниць, що становило 36,6% сукупного зменшення аналізованого показника. На зменшення кількості сільськогосподарських підприємств вплинуло також зменшення кількості приватних підприємств та підприємств інших форм господарювання, частка яких у загальному відхиленні кількості сільськогосподарських підприємств становила відповідно 25,2% та 24,9%.

Як видно із таблиці 1, традиційно значну частку серед кількості сільськогосподарських підприємств займають фермерські господарства. На тлі зменшення загальної кількості суб'єктів господарювання їхня частка в загальній кількості зросла до 74,9%. При цьому слід зазначити, що підприємства цієї форми господарювання характеризуються малими площами землекористування. Так, земельний фонд фермерських господарств у 2017 році становив 4580,1 тис. га, що становить 22,9% від площі земельного фонду сільськогосподарських підприємств, а середня площа сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств становила 148,9 га. Фермерські господарства становлять 93,2% сільськогосподарських підприємств площею землекористування до 5 га, 92,9% – площею від 5,1 до 10 га, 92,3% – площею від 10,1 до 20 га, 94,1% – площею від 20,1 до 50 га та 84,7% підприємств площею від 50,1 до 100 га.

Аналіз структури землекористування сільськогосподарських підприємств вказує на їхню переважну малоземельність. Так, станом на 1 листопада 2017 року 67,3% усіх сільськогосподарських підприємств володіли площею сільськогосподарських угідь 870,6 тис. га, що становить лише 4,4% загального земельного фонду сільськогосподарських підприємств.

М.В. Зубець та М.Д. Безуглий пропонують суб'єкти аграрного бізнесу в сфері виробництва сільськогосподарської продукції класифікувати відповідно до їх розмірів та виділяють такі п'ять типових видів, як:

- аграрні холдинги, середня площа землекористування яких становить десятки і сотні тисяч гектарів;
- великі сільськогосподарські підприємства, площа землекористування яких становить від трьох до десяти тисяч гектарів;
- середньотоварні сільськогосподарські підприємства, що обробляють близько тисячі – двох тисяч гектарів,
- фермерські господарства, в обробітку яких знаходиться декілька сотень гектарів,
- господарства населення, які мають від одного до двох гектарів землі [6].

На нашу думку, виділення агрохолдингів в окрему групу сільськогосподарських підприємств є цілком слушним, оскільки вони характеризуються іншим рівнем організаційно-управлінської структури, відмінним від типових сільськогосподарських підприємств рівнем технічного, технологічного, фінансового та кадрового забезпечення. Якщо типові сільськогосподарські підприємства у структурі агробізнесу займають нішу виробництва сільськогосподарської продукції, то роль і місце агрохолдингів є набагато ширшими. Вони, окрім виробництва сільськогосподарської продукції, здійснюють господарську діяльність щодо зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції, а подекуди і її переробки. Незіставними є і результативні показники

Таблиця 1

Динаміка кількості сільськогосподарських підприємств України за організаційно-правовими формами господарювання

Види підприємств за правовою формою	Роки					2017 р. у % до 2013 р
	2013	2014	2015	2016	2017	
Всього	49046	46199	45379	47697	45558	92,9
Господарські товариства	8245	7750	7721	8700	6967	84,5
Приватні підприємства	4095	3772	3627	3752	3215	78,5
Кооперативи	809	674	596	738	448	55,4
Фермерські господарства	34168	33084	32303	33682	34137	99,9
Державні підприємства	269	228	241	222	199	74,0
Підприємства інших форм господарювання	1460	691	891	603	592	40,5

Джерело: розраховано автором на основі [5, с. 171]

діяльності таких суб'єктів господарської діяльності із рештою сільськогосподарських підприємств.

Що стосується господарств населення, то в цій категорії слід окремо виділити фізичних осіб підприємців, які здійснюють підприємницьку діяльність в галузі сільського господарства з метою одержання прибутку, та домогосподарства, які вирощують сільськогосподарську продукцію з метою самозабезпечення продуктами харчування.

Як свідчать дані ретроспективного аналізу, питома вага сільськогосподарських підприємств у валовому виробництві сільськогосподарської продукції суттєво коливалася під впливом спаду виробництва цією категорією суб'єктів господарювання. Кризовими в цьому сенсі для сільськогосподарських підприємств були початок двохтисячних років, коли частка сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва сільськогосподарської продукції становила менше 40%. У цей період господарства населення були більш стійкими до кризових явищ як в економіці загалом, так і у сільському господарстві зокрема.

Кризові явища щодо спаду обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в різних регіонах України були дещо розмежовані в часовому періоді. У західних областях ще на початку 90-х років різко зменшилася частка сільськогосподарських підприємств у виробництві продукції через втрату майнових комплексів та зменшення кількості сільськогосподарських підприємств зумовлене їх розпаюванням. Натомість у східних, центральних та південних районах реформування колективних господарств розпочалося у 2000 році відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» та супроводжувалося, як видно із рисунку 1, негативними тенденціями спаду виробництва продукції категорією сільськогосподарських підприємств.

Сучасні тенденції розвитку вітчизняного сільського господарства характеризуються нарощуванням виробництва, насамперед у категорії «сільськогосподарські підприємства». Зазначимо, що такі тенденції є характерними для усіх областей України, крім Закарпатської області. Зростання обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами відбувається під впливом нарощування експортних можливостей вітчизняних агровиробників та супроводжується зростанням рівня концентрації виробництва.

Частка сільськогосподарських підприємств у валовому виробництві сільськогосподарської продукції суттєво відрізняється залежно від їхнього галузевого спрямування. Питома вага сільськогосподарських підприємств щодо виробництва продукції рослинництва є вищою порівняно з аналогічним показником галузі тваринництва. Зазначимо, що сьогодні спостерігається позитивна тенденція щодо зростання частки сільськогосподарських підприємств як у рослинництві, так і в тваринництві (рис. 2).

Структура виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств наглядно показує, що в сільськогосподарських підприємствах у 2017 році було вироблено 98,5% загального виробництва озимого ріпаку, 95,6% – цукрових буряків, 93,5% – сої, 86,6% – насіння соняшнику, 77,4% – зерна, 64,0% – м'яса та 53,9% яєць [5, с. 98, 160]. При цьому серед м'ясної продукції слід відмітити значну питому вагу виробленого сільськогосподарськими підприємствами м'яса птиці (85,6%) та свинини (50,6%). Таким чином, сільськогосподарські підприємства зосередили свою увагу на тих видах продукції, які є сировиною для подальшої промислової переробки або значними обсягами експортуються.

Зазначимо, що сільськогосподарським підприємствам протягом останніх років вдавалося досягати більшого рівня урожайності майже всіх товарних культур та продуктивності тварин. Що зумовлено більш якісним технічним оснащенням та використанням у виробничому процесі сучасних інтенсивних технологій.

Досліджуючи роль та місце сільськогосподарських підприємств у системі агробізнесу, зазначимо, що саме сільськогосподарські підприємства здебільшого виступають об'єктами інвестування. Наявність статусу юридичної особи ставить перед сільськогосподарськими підприємствами, до яких відносяться і фермерські господарства, вимогу щодо ведення елементарного бухгалтерського обліку та подання повної або спрощеної фінансової звітності. Це дає змогу здійснювати оцінку фінансового стану підприємства, визначати

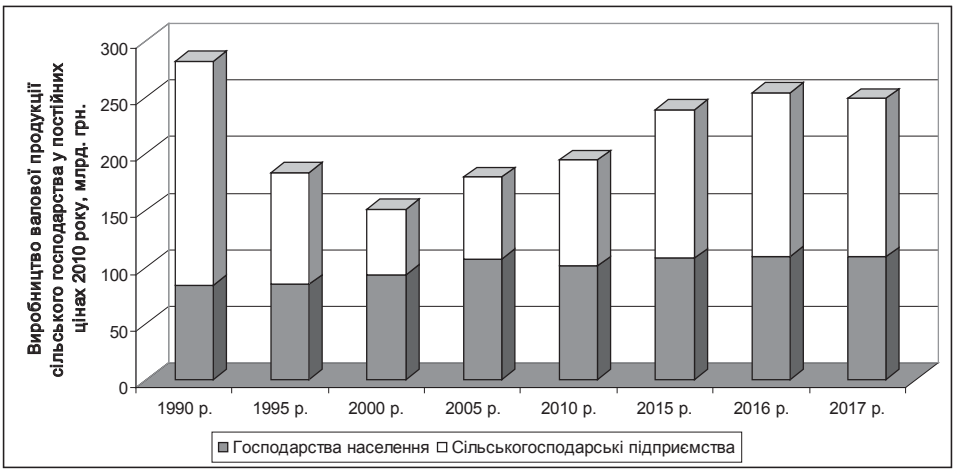

Рис. 1. Динаміка та структура виробництва валової продукції сільського господарства України

Джерело: [5, с. 46]

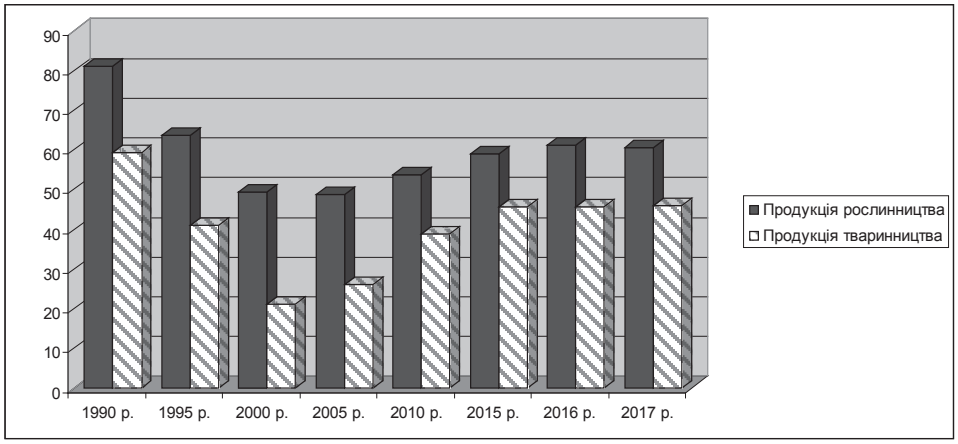

Рис. 2. Динаміка частки сільськогосподарських підприємств у виробництві продукції рослинництва та продукції тваринництва

Таблиця 2

Аналіз основних показників ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств

Показник	Роки					2017 р. у % до 2013 р
	2013	2014	2015	2016	2017	
Валова продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 р., млрд. грн.	133,7	139,1	131,9	145,1	140,5	105,1
в тому числі на одне підприємство, тис.грн.	2725,7	3010,0	2907,0	3042,5	3084,8	113,2
на 1 га угідь, тис. грн.	6,1	6,5	6,6	7,3	7,0	114,8
на одного працівника, тис. грн.	230,6	262,9	263,4	282,8	283,3	122,9
на 1 грн. основних засобів, грн.	0,88	0,83	0,64	0,55	0,42	47,6
Доход (виручка) від реалізації продукції, млрд. грн.	154	205,3	349,7	388,7	437,4	284,0
на одне підприємство, тис. грн.	3139,6	4443,3	7707,2	8148,5	9601,8	305,8
Чистий прибуток (+), збиток (-), млрд. грн.	14,9	21,4	101,9	89,8	78,5	525,7
в тому числі						
на одне підприємство, тис. грн.	304,3	463,5	2245,8	1883,1	1722,1	565,9
на одного працівника, тис. грн.	25,7	40,5	203,5	175,0	158,1	614,3
на 1 га с.г. угідь, тис. грн.	0,68	0,99	5,10	4,53	3,93	574,1
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7	10,4
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	11,7	21,4	43	33,6	23,5	11,8

Джерело: розраховано автором на основі [5, с. 174]

його рентабельність, ліквідність, платоспроможність, ділову активність, а отже, й інвестиційну привабливість (табл. 2). Відсутність статусу юридичної особи та складність процесу сертифікації якості продукції не дозволяє господарствам населення напряму без посередників здійснювати постачання великих партій продукції на переробні підприємства, в супермаркети чи експортувати її. У сільськогосподарських підприємств таких можливостей набагато більше.

Аналіз динаміки основних показників економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств вказує на зростання їхньої прибутковості та рентабельності. Так, у 2017 році сільськогосподарські підприємства одержали порівняно із 2013 роком у 2,8 разу більше доходу від реалізації продукції та у 5,3 разу більше чистого прибутку. Рівень рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств у 2017 році становив 18,7%, що на 10,4 пункту більше, ніж у 2013 році. Аналогічними тенденціями щодо зростання характеризується і динаміка рентабельності операційної діяльності.

Високий рівень рентабельності та зростання експортних можливостей аграрного бізнесу приваблюють в сільське господарство інвесторів з інших сфер економіки (промисловість, торгівля, IT-технології, фінансовий сектор). Як наслідок, протягом останніх п'яти років вартість основних засобів сільськогосподарських підприємств збільшилась майже у 2,2 разу. Порівняння темпів зростання вартості основних засобів із темпами зростання сільськогосподарських угідь у користуванні сільськогосподарських підприємств та динамікою середньорічної чисельності працівників дає змогу дійти висновку щодо зростання рівня інтенсивності виробництва в сільськогосподарських підприємствах. Що стосується ефективності такої інтенсифікації, то інвестиційні вкладення зазвичай мають відкладений економічний ефект. Саме це пояснює порівняно нижчі темпи зростання результативних показників відповідно до темпів зростання вартості основних засобів і, як наслідок, суттєве зменшення фондовіддачі сільськогосподарських підприємств.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Досвід країн із ринковою економікою свідчить, що сільськогосподарські підприємства є найбільш оптимальною за рівнем ефективності формою господарювання в системі агробізнесу. Сільськогосподарські підприємства в «продуктових ланцюгах» забезпечують насамперед виробництво продуктів харчування, що вказує на їхню особливу роль та значення. Проте слід зазначити, що є такі продуктові ланцюги, основну роль виробника в яких відіграють господарства населення. Продукція господарств населення використовується зазвичай для потреб внутрішнього ринку. Вихід на міжнародний ринок та використання експортних можливостей вітчизняних аграріїв посилює такі функції сільськогосподарських підприємств, як зберігання, транспортування та розподіл як власної продукції, так і продукції господарств населення. Стрімкий розвиток агрохолдингів, з одного боку, значно посилює рівень конкуренції в галузі, підвищує рівень конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу на світовому ринку, а з іншого – послаблює конкурентні позиції дрібних та середніх сільськогосподарських підприємств. Однією з умов успішного функціонування сільськогосподарських підприємств як суб'єктів господарювання системи агробізнесу є оптимальна контрактація договірних відносин та належне правове забезпечення всіх аспектів ведення бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Штифанич Р.В. Агробізнес в системі управління підприємствами АПК. *Вісник Хмельницького національного університету.* Економічні науки, 2010. № 2. Т. 1. С. 10-14.

2. Долгошея Н.О. Теоретичні основи трактування агробізнесу в економічній науці. *Економіка та держава*, 2011. № 1. С. 76-78.

3. Губені Ю.Е., Андріїв В.І., Лавренюк Н.М. Підприємництво та агробізнес : навч. посібн. / за ред. Ю. Губені. Львів: НВФ «Українські технології», 2012. 388 с.

4. Види сільськогосподарських підприємств в Україні. [Електронний ресурс] Український клуб аграрного бізнесу. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/vidi_silskogospodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini (дата звернення 02.04.2019).

5. Сільське господарство України. 2017 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 246 с.

6. Зубець М.В., Безуглий М.Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України. Національна академія аграрних наук України. 2010. 32 с.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.1.614.2(477)

Ковалевич Д.А.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва,
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Kovalevich Dariya,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Finance, Banking and Entrepreneurship,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Ковалевич Д.А. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення розвитку системи охорони здоров'я. У статті розкрито необхідність та окреслено проблеми та перспективи фінансового забезпечення установ охорони здоров'я в Україні. Розглянуто основні аспекти розвитку фінансового забезпечення системи охорони здоров'я. Особливу увагу приділено вивченню механізму фінансування сектору охорони здоров'я й оцінці його ефективності в наданні медичного обслуговування на ринку медичних послуг. Це дало змогу обґрунтувати нові концептуальні підходи і практичні заходи щодо формування ефективної моделі розподілу й використання фінансових ресурсів у сфері охорони здоров'я та виокремити напрями її реформування. Проаналізовано видатки на охорону здоров'я, проведені із місцевих бюджетів Чернівецької області. Розроблено пропозиції щодо покращення фінансового забезпечення установ охорони здоров'я, яке спрямоване на повноцінне забезпечення гарантованого державою обсягу медичного обслуговування.

Ключові слова: фінансове забезпечення, видатки на охорону здоров'я, місцеві бюджети, реформа системи охорони здоров'я.

Ковалевич Д.А. Проблемы и перспективы финансового обеспечения развития системы здравоохранения. В статье раскрыта необходимость и очерчены проблемы и перспективы финансового обеспечения учреждений здравоохранения в Украине. Рассмотрены основные аспекты развития финансового обеспечения системы здравоохранения. Особенное внимание уделено изучению механизма финансирования сектора здравоохранения и оценке его эффективности в предоставлении медицинского обслуживания на рынке медицинских услуг. Это дало возможность обосновать новые концептуальные подходы и практические мероприятия по формированию эффективной модели распределения и использования финансовых ресурсов в сфере здравоохранения и выделить направления ее реформирования. Проанализированы расходы на здравоохранение, проведенные из местных бюджетов Черновицкой области. Разработаны предложения относительно улучшения финансового обеспечения учреждений здравоохранения, которое направлено на полноценное обеспечение гарантированного государством объема медицинского обслуживания.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, расходы на здравоохранение, местные бюджеты, реформа системы здравоохранения.

Kovalevich Dariya. Problems and prospects of the financial providing of development of the system of health protection. In the article a necessity and outlined problems and prospects of the financial providing of establishments of health protection is exposed for Ukraine. On the modern stage of menage the domestic system of health protection is not able in full to provide the process of realization of constitutional rights for the citizens of Ukraine in the field of medical service. The origin of difficult situation is caused the deficit of financial resources, decline of quality of medicare, unsatisfactory material and technical state and growth of scales of "shadow" sector, in the field of health protection. Establishments of health protection can not provide the grant of medical services of high quality, not owning the proper financial resources. The problems of grant of high-quality medical services and financial providing of these establishments vzaemopov'yazani closely. Thus the decision of the first problem is impossible without the decision of the second. Insufficient developed normatively theoretical and practical positions in relation to the financial providing of health protection, absence of the integral scientifically grounded conception of the effective forming and use of financial resources

in this industry is predetermined requirement in the detailed usestoronnikh researches of thorny problems of financing of establishments of health protection, management of it, by financial resources, require a scientific comprehension and practical decision. The basic aspects of development of the financial providing of the system of health protection are considered. Promoting efficiency of functioning of the national system of health protection is possible by bringing in of additional sources of financial resources perfection of mechanism of it financial providing. In the decision of the noted task application of scientific approaches needs in relation to research of theoretical bases of the financial providing of health protection, order of planning and financing of sphere of health protection, development of the scientifically grounded integral conception of modernization of mechanism of the financial providing of the level of medical service assured the state. Directions of reformation of the system of health protection are reflected. Charges on a health protection, conducted from the local budgets of the Tchernivtsi area, are analysed. An analysis of sourcing sphere of guard of zdorov"ya is in Ukraine. found out a tendency to noticeable growth of role of money state and local budgets in financing of health protection. Principal reasons of found out a tendency is: legislative changes, brought in the Budgetary code of Ukraine in relation to differentiating of charges between budgets; presence of department establishments of health protection, the network of which during the last years grew substantially; a considerable increase of volumes of the special fund of budgets of different levels and the best possibilities of state establishments of health protection is in relation to noncommercial activity. Suggestions are developed in relation to the improvement of the financial providing of establishments of health protection.

Key words: financial providing, charges on a health protection, local budgets, reform of the system of health protection.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Організація ефективного функціонування та розвитку системи охорони здоров'я за умов обмеженості фінансових ресурсів є найважливішим завданням органів влади всіх рівнів. Тому питання оцінки сучасного стану охорони здоров'я та виокремлення основних проблем фінансування медичних послуг, які надаються вітчизняними установами охорони здоров'я, набувають особливої актуальності.

Оскільки головним чинником розвитку системи охорони здоров'я кожної країни є диверсифікація джерел фінансування, то способи отримання фінансових ресурсів використовуються різні, при цьому керуються конкретним історичним досвідом держави, характерними особливостями державного устрою, традиціями, соціально-економічним станом, в якому перебуває суспільство, та іншими параметрами.

Складна економічна й політична ситуація в Україні, економічна криза і вкрай недостатнє фінансуванням системи охорони здоров'я привели до того, що показники стану здоров'я населення України значно погіршилися. Тому виникла необхідність проведення реформ у медицині, зокрема і в питаннях фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів фінансового забезпечення системи охорони здоров'я займаються вітчизняні вчені. Серед них слід виокремити Є. Дяченка, О. Гаманкову, Ю. Гришана, О. Губар, С. Зайчук, О. Кнейслер, М. Мальованого, В. Опаріна, К. Павлюк, О. Романенко, Т. Стецюк та багатьох інших.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження сучасного стану фінансування медичних послуг у системі охорони здоров'я України, виявлення основних проблем такого фінансування та пошук шляхів їх вирішення.

Завданнями статті є:

- розкрити порядок фінансування бюджетних установ;
- проаналізувати використання коштів на охорону здоров'я;
- розглянути розподіл бюджетних коштів на галузь охорони здоров'я;
- розкрити проблеми фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я;
- показати напрями реформи системи охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний стан охорони здоров'я, своєчасне і якісне надання медичних послуг залежить від фінансового забезпечення.

Фінансове забезпечення – це метод фінансового механізму, що визначає джерела, принципи та форми функціонування та фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, в тому числі – медичних послуг, які надаються галуззю охорони здоров'я. В системі охорони здоров'я під методом фінансування необхідно розуміти спосіб розподілу фінансових ресурсів від фондоотримувача до медичної установи, що виступає надавачем медичної послуги.

Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; наявна мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [1].

В Україні, як і в більшості країн світу, охорона здоров'я визнана одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, який має надзвичайно важливе соціальне, економічне та суспільне значення. Оскільки якість медичних послуг та стан здоров'я населення залежать від рівня забезпеченості закладів охорони здоров'я фінансовими ресурсами та ефективності їх використання, ця система завжди потребує великих ресурсних вкладень.

Основною проблемою фінансування медичних послуг, надання яких забезпечує галузь охорони здоров'я, є залишковий принцип, пов'язаний з обмеженістю бюджетних коштів, що виділяються на вітчизняну медицину. Саме через недостатні обсяги фінансування й нераціональне використання наявних фінансових

ресурсів, орієнтованих на утримання закладів охорони здоров'я, та незадоволення потреб населення в наданні медичної допомоги привело до того, що сучасна система охорони здоров'я потребує реформування.

У Законі України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», вказано: «Медичні послуги та лікарські засоби, що не включені до програми медичних гарантій, можуть покриватися за рахунок коштів Державного бюджету України, передбачених на реалізацію відповідних державних програм та заходів, місцевих бюджетів, медичного страхування, юридичних і фізичних осіб та з інших джерел, не заборонених законодавством» [4].

Варто зазначити, що нині більшість видатків на охорону здоров'я спрямовуються з державного та місцевих бюджетів України. У Чернівецькій області функціонує розгалужена мережа лікувально-профілактичних закладів. Рівень фінансування галузі залежить не від кількості закладів, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, штатної чисельності працівників медичних установ та кількості розгорнутих ліжок у звичайних стаціонарах тощо, а від наявного населення адміністративно-територіальних одиниць.

Видатки на утримання закладів охорони здоров'я з місцевих бюджетів Чернівецької області у 2017 році профінансовані у сумі 1 млрд. 713 млн. 489 тис. 923 грн. за плану 1 млрд. 756 млн. 384 тис. 866 грн., або на 97,6 відсотків, з них за загальним фондом – 1 млрд. 486 млн. 650 тис. 935 грн., за уточненого плану на рік – 1 млрд. 499 млн. 090 тис. 725 грн., спеціального – 226 млн. 838 тис. 989 грн., за плану 257 млн. 294 тис. 141 грн.

На медикаментозне забезпечення лікувальних установ із загального фонду спрямовано 84 млн. 652 тис. 100 грн., спеціального – 21 млн. 292 тис. 200 грн., на придбання продуктів харчування відповідно – 22 млн. 028 тис. 900 грн. та 1 млн. 042 тис. 200 грн. [7].

Найбільшу частку у складі видатків на охорону здоров'я займають видатки на утримання лікарні. Їхня частка коливається від 43% до 46%. На утримання спеціалізованих лікарень та на інші спеціалізовані заклади (центри, диспансери, госпіталі для інвалідів ВВВ) виділяється близько 12-13%. На утримання Центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф виділяється близько 5% від обсягу всіх витрат. На утримання поліклінік і амбулаторій (крім спеціалізованих поліклінік та загальних і спеціалізованих стоматологічних поліклінік) виділяється 11-13% від загального обсягу видатків на охорону здоров'я.

Відповідно з нормами Бюджетного кодексу України та Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», з 1 липня 2018 року видатки на надання первинної медичної допомоги здійснюються з державного бюджету за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення для первинної медичної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [3].

Видатки на утримання закладів охорони здоров'я з місцевих бюджетів Чернівецької області у 2018 році профінансовані у сумі 1 млрд. 817 млн. 555 тис. 249 грн. за плану 1 млрд. 892 млн. 791 тис. 802 грн., або на 96 відсотків, з них за загальним фондом – 1 млрд. 649 млн. 976 тис. 128 грн., за уточненого плану на рік 1 млрд. 699 млн. 380 тис. 217 грн., спеціального – 167 млн. 579 тис. 121 грн. за плану – 193 млн. 411 тис. 585 грн.

На медикаментозне забезпечення лікувальних установ із загального фонду спрямовано 96 млн. 713 тис. грн., спеціального – 40 млн. 410 тис. 800 грн., на придбання продуктів харчування відповідно – 24 млн. 451 тис. 300 грн. та 1 млн. 844 тис. 900 грн. [8].

Водночас передбачається, що бюджетам адміністративно-територіальних одиниць, комунальні заклади охорони здоров'я яких не уклали договори про медичне обслуговування населення за відповідною програмою, спрямовується медична субвенція, обсяг якої формується за рахунок перерозподілу видатків державного бюджету, передбачених за бюджетною програмою «Надання первинної медичної допомоги населенню».

Бюджетним Кодексом України визначено, що одним із важливих принципів бюджетної системи України за складання та використання бюджетів є принцип ефективності [2].

Питання ефективності використання бюджетних коштів в Україні регулюється багатьма органами та громадськими організаціями. Заклади охорони здоров'я мають специфічні умови для закупівлі лікарських засобів. А саме, з одного боку, необхідно якомога швидше забезпечити населення якісними ліками, а з іншого провести тендер з усіма вимогами та провести заплановані закупки при мінімальному залученні бюджетних коштів і досягненні максимального результату, використовуючи визначений бюджетом обсяг коштів.

Медична субвенція розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, яка розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, та затверджується Кабінетом Міністрів України і має враховувати, зокрема, такі параметри:

1) кількість населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

2) коригуючі коефіцієнти, що враховують відмінності у вартості надання медичної допомоги;

3) особливості надання медичної допомоги у гірських населених пунктах.

При цьому у складі зазначеної субвенції передбачається резерв коштів, обсяг якого не може перевищувати 1 відсотка загального обсягу субвенції [6].

Медична субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам області у 2017 році надійшла у сумі 1 млрд. 267 млн. 857 тис. 900 грн. (100% до уточненого плану на рік). Фактично використано 1 млрд. 278 млн. 123 тис. 943,37 грн.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання медикаментів та виробів медичного призначення для забезпечення швидкої медичної допомоги надійшла у сумі 3 млн. 221 тис. 500 грн. Касові видатки становили 3 млн. 140 тис. 198,85 грн.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання витратних матеріалів для закладів охорони здоров'я та лікарських засобів для інгаляційної анестезії надійшла у сумі 442 тис. 900 грн. Касові видатки становили 442 тис. 628,87 грн.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання ангіографічного обладнання надійшла у сумі 11 млн. 538 тис. грн. та освоєна у повному обсязі.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань надійшла у сумі

16 млн. 341 тис. 600 грн. Касові видатки становили 16 млн. 338 тис. 557,14 грн.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості, надійшла в сумі 157 млн. 837 тис. грн.

Протягом 2018 року з державного бюджету місцевим бюджетам області надійшла медична субвенція у сумі 1 млрд. 394 млн. 224 тис. 100 грн. Касові видатки проведені у сумі 1 млрд. 368 млн. 849 тис. 113 грн.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання медикаментів та виробів медичного призначення для забезпечення швидкої медичної допомоги надійшла у сумі 3 млн. 229 тис. 400 грн. Касові видатки становили 3 млн. 229 тис. 400 грн., субвенція освоєна у повному обсязі.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання витратних матеріалів для закладів охорони здоров'я та лікарських засобів для інгаляційної анестезії надійшла у сумі 444 тис. грн. Касові видатки становили 443 тис. 899,14 грн.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань надійшла у сумі 23 млн. 402 тис. 400 грн. Касові видатки становили 23 млн. 401 тис. 784,22 грн.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам області на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості, надійшла у сумі 39 млн. 459 тис. 200 грн. Касові видатки проведені у сумі 6 млн. 528 тис. 600 грн. Кошти субвенції буде використано у 2019 році відповідно до її цільового призначення.

Аналіз таких показників свідчить про наявність резервів для подальшого удосконалення наявної мережі закладів охорони здоров'я та оптимізації бюджетних видатків на їх утримання. Медичні заклади мають перетворитися на автономні суб'єкти господарської діяльності, що отримуватимуть оплату за результатами своєї діяльності, тобто за фактично надану ними пацієнтам медичну допомогу.

Фінансування реорганізованого закладу охорони здоров'я за бюджетні кошти може також відбуватися за механізмом, який поєднає фінансування за бюджетною програмою, фінансову підтримку або укладення договору про медичне обслуговування населення.

Додатковими джерелами фінансування можуть бути не заборонені діючим законодавством будь-які надходження від фізичних та юридичних осіб.

Комунальне некомерційне підприємство створюється для здійснення діяльності, спрямованої на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В умовах чинного бюджетного законодавства можуть бути застосовані кілька варіантів організації фінансування закладів охорони здоров'я, перетворених у комунальні некомерційні підприємства шляхом реорганізації закладів охорони здоров'я – бюджетних установ:

- шляхом укладення договорів про медичне обслуговування населення, укладених відповідним розпорядником бюджетних коштів у порядку, передбаченому Законом про публічні закупівлі.
- шляхом фінансування з відповідного бюджету з використанням програмно-цільового методу (за бюджетною програмою), що передбачено Бюджетним кодексом України.
- шляхом надання фінансової підтримки з місцевого бюджету.

Органи місцевого самоврядування можуть створювати окремі програми місцевих бюджетів на закупівлю додаткових послуг в інтересах місцевого населення. Також органи місцевого самоврядування як власники закладів зможуть виділяти додаткове фінансування, наприклад, на оновлення технічного забезпечення медичних закладів або на інші цілі. Джерелами фінансування перетвореного у комунальне некомерційне підприємство закладу охорони здоров'я можуть бути як бюджетні кошти, так і кошти юридичних та фізичних осіб. Також джерелом фінансування реорганізованих закладів охорони здоров'я можуть бути кошти, отримані за договорами .

Для України найбільш прийнятною є багатоканальна система фінансування, яка включає гарантовані платежі з державного та місцевих бюджетів, державне соціальне медичне та добровільне медичне страхування, ініціативні фонди та програми, накопичувальні програми, державні медичні позики, благодійні програми, безпосередні платежі населенню. Також із метою досягнення належного рівня здоров'я населення держава повинна зберігати контроль за механізмами забезпечення обсягу та якості медичної допомоги, які поступово збільшуватимуться за рахунок бюджетного фінансування та залучення додаткових джерел фінансування.

Отже, загальнообов'язкове медичне страхування та стимулювання роз-витку добровільного медичного страхування є додатковими інструментами механізму фінансового забезпечення охорони здоров'я. Зазначене підтверджено положеннями Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 років, де одним із головних завдань реформування цієї системи визначено впровадження загальнообов'язкового медичного страхування [5].

Головною умовою впровадження загальнообов'язкового медичного страхування є забезпечення для населення якісної медичної допомоги на засадах доступності й справедливості. Державними органами визначається обсяг медичних послуг, які закріплюються в програмах обов'язкового медичного страхування та надаються населенню за рахунок страхового фонду. Водночас добровільне медичне страхування дає змогу громадянам отримати додаткові медичні послуги, котрі не гарантовані програмою загальнообов'язкового медичного страхування.

Досвід країн Європи показує, що використання медичного страхування – як загальнообов'язкового, так і добровільного – гарантує додаткове надходження коштів у медичну галузь. Медична реформа, котра сьогодні реалізується в Україні, має на меті запровадження нового механізму забезпечення системи охорони здоров'я та державних гарантій з її фінансування із залученням такого інструменту, як загальнообов'язкове медичне страхування. В умовах обмеження фінансових ресурсів на охорону здоров'я запровадження загальнообов'язкового медичного страхування в Україні може дати позитивний ефект.

Реформа системи охорони здоров'я передбачає кардинальні зміни всіх функцій системи охорони здоров'я – управління цією системою, забезпечення її відповідними ресурсами, фінансування та надання якісних медичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 26.08.2016).
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI / Верховна рада України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14 (дата звернення: 4.04.2019).
3. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII / Верховна рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17 (дата звернення: 4.04.2019).
4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII / Верховна Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/.
5. Положення Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 років : Наказ Міністерства охорони здоров'я № 522 від 24 липня 2014 року / Наказ МОЗ № 522 від 24.07.2014 року. URL: https://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Proekt-Strategiyi-reformi_OZ.pdf.
6. Порядок та умови надання медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2015 року № 11 / Кабінет Міністрів України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2015-п.

УДК 336.71

Колеватова А.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Kolevatova Alena,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Mykolaiv National University name of V.Sukhomlynsky

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Колеватова А.В. Бюджетна політика та її вплив на фінансову безпеку держави. За часів незалежності України виникло питання забезпечення фінансової безпеки та її підтримки на досить високому рівні, а також визначення залежності фінансової безпеки від стану бюджетної політики держави. Головний складник фінансової безпеки держави загалом формує її бюджетна безпека, що являє собою рівень забезпечення платоспроможності країни, враховуючи баланс доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів. Бюджетна безпека є важливою умовою формування та функціонування бюджетної системи України та виступає головним критерієм ефективності її бюджетної політики й організації бюджетного процесу. У цій статті розглянуто проблеми та представлено основні перспективні напрями розвитку бюджетної політики України як важливого інструменту забезпечення фінансової безпеки. Проаналізовано динамічний розвиток бюджетної політики за останні роки та наведено шляхи вирішення проблем завдяки використанню запропонованих пріоритетів зміцнення бюджетної політики, також визначено фактори забезпечення фінансової безпеки держави за умов кризового стану економіки. Окреслені основні напрями зміцнення фінансової безпеки держави. Визначено зовнішні та внутрішні загрози, а також вагомі ризики, що здійснюють важливий вплив на стан фінансової безпеки України.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна безпека, бюджетна політика, бюджет, фінанси, розвиток, глобалізація, фінансова криза, фінансові можливості.

Колеватова А.В. Бюджетная политика и ее влияние на финансовую безопасность страны. Во времена независимости Украины возник вопрос обеспечения финансовой безопасности и ее поддержки на достаточно высоком уровне, а также определена зависимость финансовой безопасности от состояния бюджетной политики государства. Главную составляющую финансовой безопасности государства в целом формирует ее бюджетная безопасность, что представляет собой уровень обеспечения платежеспособности страны, учитывая баланс доходов и расходов государственного и местных бюджетов и эффективности использования бюджетных средств. Бюджетная безопасность является важным условием формирования и функционирования бюджетной системы Украины и выступает главным критерием эффективности ее бюджетной политики и организации бюджетного процесса. В статье рассмотрены проблемы и представлены основные перспективные направления развития бюджетной политики Украины как важного инструмента обеспечения финан-

совой безопасности. В статье проанализировано динамическое развитие бюджетной политики за последние годы, представлены пути решения проблем благодаря использованию предложенных приоритетов укрепления бюджетной политики, а также определены факторы обеспечения финансовой безопасности государства в условиях кризисного состояния экономики. Очерчены основные направления укрепления финансовой безопасности государства. Определены внешние и внутренние угрозы, а также весомые риски, осуществляющие важное влияние на состояние финансовой безопасности Украины.

Ключевые слова: финансовая безопасность, экономическая безопасность, бюджетная политика, бюджет, финансы, развитие, глобализация, финансовый кризис, финансовые возможности.

Kolevatova Alena. Budget policy and its impact on the financial security of the state. During the independence of Ukraine, there was a question of ensuring financial security and its support at a sufficiently high level, as well as determining the dependence of financial security on the state of fiscal policy of the state. The main component of financial security of the state as a whole forms its fiscal security, which is the level of ensuring the country's solvency, taking into account the balance of incomes and expenditures of state and local budgets and the efficiency of using budget funds. Budget security is an important condition for the formation and functioning of the budgetary system of Ukraine and serves as the main criterion for the effectiveness of its fiscal policy and budget process organization. The article deals with the problems and presents the main perspective directions of the development of Ukraine's fiscal policy as an important tool for ensuring financial security. The author analyzes the dynamic development of fiscal policy in recent years and presents ways of solving problems through the use of the proposed priorities of fiscal policy strengthening, and also defines the factors of ensuring financial security of the state in the conditions of the crisis state of the economy. The main directions of strengthening of financial security of the state are outlined. The external and internal threats, as well as significant risks, which have an important impact on the financial security of Ukraine, are determined. Budget security of the state consists in protection against the influence of internal and external threats in the budget system, which is achieved due to the ability of public authorities to form a sufficient amount of budget resources for the state to fulfill its functions. Forming budget security, the state must adhere to the following basic conditions: taking into account the requirements of all objective economic laws and laws of development of society; studying and taking into account previous experience of financial and budget development; studying and taking into account the experience of other countries; taking into account the specific stage of development of society, peculiarities of the internal and international situation; adherence to an integrated approach to the development and implementation of activities.

Key words: financial security, economic security, fiscal policy, budget, finance, development, globalization, financial crisis, financial opportunities.

Постановка проблеми. Актуальність питання забезпечення та оцінки стану фінансової безпеки України на сучасному етапі розвитку не викликає ніяких сумнівів, оскільки нестабільна ситуація, що виникла у фінансовій сфері, не дозволяє забезпечити достатній рівень економічного зростання української економіки. Політична, економічна, воєнна ситуація, що склалася в державі, негативно впливає та ускладнює вільний перехід до високоефективних ринкових механізмів господарювання, формує складні умови для удосконалення фінансової політики України. Саме тому виникає гостра необхідність підвищення рівня фінансової безпеки держави загалом та її складників зокрема, а також удосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України в умовах нестабільності, фінансової кризи та складної економічної ситуації в країні. Бюджетна система, яка планує та розподіляє наявні та майбутні доходи і видатки, посідаючи вагоме місце в економічному просторі, може повністю змінити наявний сучасний стан економіки, причому як у кращий, так і в гірший бік. Отже, в умовах сьогодення постає питання проведення якісної оцінки впливу бюджетної політики на фінансову безпеку України, визначення переваг та недоліків під час її реалізації, а також виявлення стратегічних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених-науковців, відомих економістів, які вивчали проблеми бюджетної політики та досліджували оцінку стану фінансової безпеки України, доцільно виділити О.В. Ареф'єва, І.О. Александрова, О.І. Барановського, І.А. Белоусова, А.В. Бесчастного, І.О. Бланк, А.І. Бутенко, З.С. Варналій, С.В. Васильчак, Т.П. Вахненко, О.С. Власюк, Л.О. Волощук, В.М. Геєць, Б.В. Губського, М.М. Єрмошенка, Я.А. Жаліло, В.І. Мунтіян, С.В. Науменкову, О.В. Озаріна, В.М. Опаріна, Г.А. Пастернак-Таранушенко, А.І. Сухорукова, Г.М. Тарасюк, В.В. Третяк, С.В. Філиппову, Л.В. Фролову, В.Т. Шлемко, О.Ю. Шевченко, І.О. Школьник.

Наукові роботи та публікації вищенаведених вчених-науковців здійснюють значний вплив на розвиток питання взаємозалежності бюджетної політики та фінансової безпеки України загалом, також дослідники приділяли увагу методологічним основам аналізу стану економічної безпеки України та виявленню загроз в її підсистемах. Досить актуальними є теоретико-методологічні досягнення в бюджетній сфері, проте потребують подальшого вирішення проблемні питання на сучасному етапі, з цією метою вважаємо за необхідне визначення стратегічних напрямів і завдань бюджетної політики щодо стабілізації і розвитку держави, а також методів досягнення високого рівня її ефективності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою наукової статті є поглиблення вивчення теоретико-методичних засад та розроблення подальших практичних рекомендацій, спрямованих на покращення стану фінансової безпеки України та виявлення впливу на неї бюджетної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Механізм забезпечення фінансової безпеки на сучасному етапі розвитку держави являє собою важливу складову частину управління довгостроковим розвитком національної економіки, адже

за низького рівня фінансової безпеки неможлива незалежність, стабільність і сталий розвиток країни. Сучасний стан національної безпеки України характеризується деструктивним впливом фінансових загроз на розвиток країни, основними серед яких є боргова залежність, зростання тіньового сектору економіки, корумпованість переважно всіх ланок фінансової системи, нестабільність банківського сектору. З огляду на це актуальними стають наукові дослідження, спрямовані на вдосконалення методичного забезпечення моніторингу фінансового стану економіки України, внутрішніх та зовнішніх загроз із метою раннього виявлення кризового розвитку держави; контроль за виконанням заходів із формування фінансової безпеки й оцінка отриманих результатів шляхом використання фінансового інструментарію.

Залежність стану фінансової безпеки у грошово-фінансовій сфері проявляється у внутрішніх чинниках, зовнішній фінансово-кредитній політиці, політичній ситуації, що склалася в країні, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також ефективності управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 «фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, що забезпечує створення необхідних фінансових умов для стабільного соціально-економічного розвитку країни, формує стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створює умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [7].

Розглянемо та узагальнимо складники фінансової безпеки України, а саме: банківську, боргову, бюджетну, валютну, грошово-кредитну безпеку та безпеку небанківського фінансового сектору на рис. 1.

Фінансова безпека виступає найважливішою складовою частиною національної безпеки, оскільки без належного її забезпечення практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою.

Так, учений-науковець О.І. Барановський розглядає та вивчає фінансову безпеку держави як одну з найважливіших складових частин національної безпеки, створення якої базується на основі принципу незалежності, ефективної діяльності і конкурентоспроможності фінансово-кредитного механізму функціонування фінансової системи України. Він вважає, що фінансова безпека відображається через призму критеріїв і показників, які характеризують її ефективність, збалансованість фінансових ресурсів, ліквідність активів і потребу в грошових і золотовалютних резервах, а також показує захищеність фінансових інтересів на певних рівнях фінансових відносин, що виникають у державі [1, с. 167].

На наш погляд, вищенаведений підхід лише частково визначає фінансову безпеку, проте не досить точно виявляє реальний стан фінансово-кредитного сектору, оскільки поза увагою залишається значна кількість факторів та складників фінансової безпеки, в тому числі бюджетний і борговий.

Заслуговує на увагу підхід В.В. Бутенка, який зазначає, що фінансова безпека являє собою такий стан фінансової сфери держави, якому властива збалансованість та висока якість системної сукупності різних фінансових інструментів, технологій і послуг, що виявляють стійкість як до внутрішніх, так і до зовнішніх загроз, а також є здатними захищати національні фінансові інтереси,

Рис. 1. Основні складники фінансової безпеки України

Джерело: [2]

мають достатні обсяги фінансових ресурсів для населення і суб'єктів господарювання [2, с. 170-179].

Схожим, проте ширшим є трактування зазначеного поняття О.М. Грабчука [3, с. 14-19] та І.Н. Чугунова [8, с. 79-82], оскільки, на їхню думку, «під фінансовою безпекою потрібно розуміти саме такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання».

Отже, в результаті наведених теоретичних досліджень та виходячи з вищенаведених трактувань щодо загроз фінансової безпеки України, визначимо найбільш вагомі ризики, що сформувалися на цьому етапі:

- зростання рівня зовнішнього боргу та виникнення небезпеки загострення фінансової кризи;
- збільшення дефіциту бюджету та зростання рівня неефективності бюджетної політики щодо формування доходів та витрат бюджету;
- нестабільність нормативної, законодавчо-правової бази та військовий конфлікт на сході України;
- зниження рівня стабільності національної грошової одиниці та низька інвестиційна активність;
- падіння купівельної здатності населення та зниження рівня соціально-економічної орієнтованості економіки.

До зовнішніх загроз фінансовій безпеці України віднесемо:

- зростання залежності України від іноземного кредитування, а також збільшення зовнішньої фінансової заборгованості;
- зовнішньоекономічна політика України характеризується не досить чіткою спрямованістю щодо досягнення поставлених цілей;
- високий рівень залежності економіки України від імпорту та відсутність умов для забезпечення експортної активності.

Кожна з наведених загроз має різноманітний характер впливу на фінансову безпеку, і їх ліквідація може здійснюватися різними ефективними методами. З метою уникнення загроз необхідно правильно скомпонувати роботу для зміцнення фінансової безпеки в умовах глобалізації та здійснити низку таких заходів:

- використовувати комплексний підхід щодо реформування бюджетного процесу як на державному, так і на місцевому рівнях, а також на рівні міжбюджетних відносин в аспекті вдосконалення результативності бюджетних витрат за рахунок застосування програмно-цільових засад діяльності, орієнтації бюджетної системи на досягнення конкретних результатів (за відповідними програмами розвитку);
- розробити поетапну стратегію скорочення бюджетного дефіциту за рахунок нарощення власного доходного потенціалу;
- зменшити зовнішній борг України шляхом прямого зменшення чистих зовнішніх запозичень та погашення довгострокових запозичень реального сектору економіки;
- забезпечити потреби економічного зростання країни, розробляючи та впроваджуючи при цьому виважену грошово-кредитну політику стабілізації рівня національної грошової одиниці, що буде також спрямована на зниження рівня інфляції;
- чітко визначити права та обов'язки емітентів, інвесторів, розробляючи ефективну систему державного регулювання ринків капіталу, посилюючи контроль над дотриманням вимог законодавства, при цьому слід запобігати виникненню шахрайства.

Впровадження та реалізація викладених заходів є досить актуальною для України, потребує збалансування і комплексної взаємодії всіх гілок влади та суб'єктів господарювання. Наведені шляхи підвищать рівень фінансової безпеки держави та дадуть змогу досягти економічного зростання в умовах глобалізації.

Незважаючи на це, питання проведення заходів бюджетної політики у контексті реальних та дієвих шляхів щодо забезпечення фінансової безпеки держави є проблемним. Проведення бюджетної політики повинне сприяти покращенню соціально-економічного стану країни та розв'язанню проблем, що негативно впливають на розвиток фінансового сектору держави.

В умовах розвитку сьогодення однією із найактуальніших є потреба збалансованого розподілу та перерозподілу фінансових і нефінансових активів для задоволення потреб громадян України та досягнення необхідного рівня фінансової безпеки.

У процесі формування бюджетної політики важливими залишаються інституційні чинники. Проведення аналізу пріоритетних напрямів бюджетної політики на 2015-2020 роки дав змогу сформулювати її основні напрями щодо забезпечення фінансової безпеки країни:

- 2015 рік – стабілізація економіки, забезпечення ефективності, раціональності, жорсткості та прозорості бюджетної політики, виконання вимог співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями;
- 2016 рік – створення передумов зростання економіки за рахунок здійснення структурних реформ, забезпечення ефективності бюджетної політики, пріоритетність фінансування безпеки та оборони;
- 2017 рік – забезпечення стабільності розвитку економіки, збалансованості державного бюджету, виконання вимог міжнародних фінансових організацій та розширення співробітництва з ЄС;
- 2018-2020 роки – активний характер управління бюджетними коштами із забезпеченням фінансової стабільності та економічного зростання зі зменшенням рівня державного боргу.

З метою вдосконалення бюджетної політики її необхідно адаптувати до умов наявного економічного середовища, при цьому значний перелік факторів, що зумовлюють пріоритетні напрями бюджетної політики, приведе до деяких змін тактики, але її основна ціль щодо забезпечення соціально-економічної рівності повинна залишатися незмінною. Бюджетна політика як фактор фінансової безпеки повинна відповідати стандартам, розробленим та визнаним вітчизняними та зарубіжними науковцями. О.В. Тарасова вважає, що основними загрозами бюджетній політиці та фінансовій безпеці є декілька факторів: високий рівень державного боргу, значний дефіцит державного бюджету, підвищення частки видатків державного бюджету на фінансування оборони, інфляція [4, с. 78].

Провівши аналіз наявних основних загроз бюджетної політики та фінансової безпеки України, дослідивши наявний бюджетний дефіцит, державний борг, рівень інфляції, відмітимо, що державні фінанси України є нестійкими, підлягають постійним економіч-

ним та фінансовим ризикам. Наступними важливими проблемами є зниження рівня експорту продукції та одночасне зростання імпорту, спад купівельної спроможності більшої частини населення, ріст зовнішніх зобов'язань перед світовими фондами та загалом несприятлива інвестиційна привабливість держави. Як вважає С. Онищенко, головним завданням держави в контексті покращення і зміцнення бюджетної безпеки є створення такого економічного, соціального, політичного, правового середовища, яке б зуміло збалансувати та стимулювати бюджетний процес, використовуючи при цьому пріоритетні шляхи реалізації відповідних заходів [5, с. 81-82].

Серед основних пріоритетів зміцнення фінансової безпеки держави можна виділити такі:

- підвищення рівня інвестиційної привабливості України;
- розвиток децентралізації та формування бюджетних резервів;
- упровадження системи контролю з метою підвищення бюджетної ефективності;
- зниження дефіциту бюджету.

Переорієнтація бюджетної політики на цілі, які будуть забезпечувати розвиток економіки України, є необхідною в сучасних умовах. На основі Положення про основні напрями бюджетної політики на 2019–2021 роки відмітимо, що встановлені нові підходи до формування бюджетів, самі ж завдання бюджетної політики спрямовані на забезпечення соціально-економічного зростання та сталого розвитку суспільства, також визначено основні пріоритети використання бюджетних коштів шляхом упровадження та реалізації виваженої і послідовної бюджетно-податкової політики в довгостроковій перспективі. Основні прогнозні показники наведено у таблиці 1. Слід зазначити той факт, що ці показники є прогнозними та середньозваженими, за виникнення необхідності або економічно-політичних змін їх значення може бути зміненим (зміни можуть бути пов'язані з нестабільністю грошової одиниці, зміцненням або занепадом ВВП, іншими причинами).

Потрібно звернути увагу на динаміку запропонованих прогнозних показників Державного бюджету України на 2020–2021 роки (табл. 2).

Проаналізувавши динаміку прогнозних показників Державного бюджету на 2020-2021 роки, було виявлено можливу позитивну тенденцію зростання валового внутрішнього продукту. Проведений аналіз даних таблиці 2 свідчить, що у запропонованому проекті планується ріст валового внутрішнього продукту України на рівні 11,9%. Темп зростання реального валового внутрішнього продукту за цей період прогнозується у розмірі 2,2%. Зменшення індексу споживчих цін планується на 0,2%, що приведе в майбутньому до збільшення власних заощаджень населення. Позитивним у реалізації основних напрямів бюджетної політики України є зниження рівня безробіття на 2,4%. Зростання рівня інфляції підвищить обмінний курс гривні до долара США на 1,3%.

Таблиця 1

Прогнозні показники макроекономічного і соціального розвитку України на 2019 рік

Показник	Прогнозне значення
Валовий внутрішній продукт номінальний, млрд. грн	3733,9
Темп зростання ВВП реального, %	103,6
Індекс споживчих цін, %	106,5
Індекс цін виробників, %	107,2
Обмінний курс гривні до долара США, грн	30,5
Рівень безробіття населення, %	8,9

Джерело: [6]

Безперечним є той факт, що ефективність реалізації пріоритетів бюджетної політики у контексті забезпечення бюджетної безпеки можна досягти за умови системного підходу органів державної влади до формування бюджетного процесу, при цьому необхідним є визначення реального бюджетного потенціалу окремих територій, впровадження дієвої видаткової політики і стабільних надходжень до бюджету та вибору оптимальних методів покриття дефіциту [3, с. 34].

Висновки та пропозиції. Отже, бюджетна безпека держави полягає у створенні ефективного захисту від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз у бюджетній системі, досягнення якого повинне відбуватися за рахунок виконання державою своїх функцій та здатності органів державної влади формувати в достатньому обсязі бюджетні ресурси. Формуючи бюджетну безпеку, держава повинна враховувати вимоги всіх об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства; вивчати попередній досвід фінансового і бюджетного розвитку, брати до уваги досвід інших країн, особливості внутрішнього та міжнародного становища; дотримуватися комплексного підходу до розроблення і реалізації заходів.

На основі проведеного дослідження слід відмітити, що лише за умови ефективного виконання ціленаправленої роботи органів державної влади та місцевого самоврядування можливе забезпечення фінансової безпеки та вдосконалення бюджетної політики держави. Основною

Таблиця 2

Динаміка прогнозних показників Державного бюджету на 2020–2021 роки

Показник	2020 рік	2021 рік	Абсолютне відхилення, +/–	Темп приросту, %
Валовий внутрішній продукт номінальний, млрд. грн.	4116,5	4606,5	490	11,9%
Валовий внутрішній продукт реальний, темп зростання, %	104	106,3	2,3	2,2%
Індекс споживчих цін, %	105	104,8	–0,2	0,2%
Індекс цін виробників, %	106	105,6	0,4	–0,4%
Рівень безробіття населення віком 15–70 років	8,5	8,3	–0,2	2,4%
Середній обмінний курс гривні до долара США	31,4	31,8	0,4	1,3%

Джерело: [6]

функцією держави на шляху формування загальної стратегії фінансової безпеки повинна стати бюджетна політика розвитку і стабілізації фінансової сфери для забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека: проблема виміру. Економічне прогнозування. 2006. № 1. С. 7-32.
2. Бутенко В.В. Роль бюджетної політики в системі забезпечення фінансової безпеки України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2017. № 1. С. 170-179.
3. Грабчук О.М. Трансформації концептуальних засад бюджетної політики України. Економіка розвитку. 2017. № 3. С. 14-19.
4. Тарасова О.В. Фінансова політика і бюджетна безпека України. Економіка харчової промисловості. 2018. Т. 10. Вип. 1. С. 76-80.
5. Онищенко С. Засади формування ефективної державної політики, орієнтованої на забезпечення бюджетної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 2. С. 81-85.
6. Про основні напрями бюджетної політики на 2019-2021 роки: проект постанови [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63995.
7. Про державний бюджет України на 2018 рік: закон України № 2246-19 від 07.12.2017 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19.
8. Чугунов І. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2014. № 4. С. 79-91.

УДК 336.6:336.025

Марина А.С.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, фінансів та економічної безпеки,
Донецький національний технічний університет
Єланська Н.О.,
магістр,
Донецький національний технічний університет
Петренко М.А.,
магістр,
Донецький національний технічний університет

Maryna Anna,
PhD in Economic Sciences
Associate Professor Department of Accounting, Finance and Economic Safety,
Donetsk National Technical University
Elanska Nina,
Student of accounting, finance and economic safety,
Donetsk National Technical University
Petrenko Marina,
Student of accounting, finance and economic safety,
Donetsk National Technical University

ФІНАНСОВА САНАЦІЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Марина А.С., Єланська Н.О., Петренко М.А. Фінансова санація в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. У статті досліджено підходи до трактування дефініції «фінансова санація» та визначення її місця в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки сучасних підприємств. Встановлено необхідність першочергового застосування інструментів фінансового оздоровлення у разі діагностування високої ймовірності настання банкрутства суб'єкта господарювання. У роботі наведено оцінку фінансового стану вітчизняного промислового підприємства на визначення ймовірності його банкрутства відповідно до наявних сучасних підходів. Відповідно до особливостей функціонування підприємства, до

плану фінансової санації доречно додавати заходи щодо підвищення рівня його фінансової захищеності від внутрішніх та зовнішніх чинників дестабілізаційного спрямування. Встановлено, що своєчасне виявлення загроз фінансовій безпеці підприємства сприяє підвищенню рівня його фінансової стійкості, захищеності фінансових інтересів і формуванню потенціалу розвитку.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансова санація, банкрутство, фінансове оздоровлення, ймовірність настання банкрутства.

Марина А.С., Еланская Н.А., Петренко М.А. Финансовая санация в системе обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия. В работе исследованы подходы к трактовке дефиниции «финансовая санация» и определению ее места в системе обеспечения финансово-экономической безопасности современных предприятий. Установлена необходимость первоочередного применения инструментов финансового оздоровления в случаях диагностики высокой вероятности наступления банкротства предприятия. В работе представлена оценка финансового состояния отечественного производственного предприятия, вероятности его банкротства в соответствии с современными подходами. В соответствии с особенностями функционирования предприятия, в план финансовой санации уместно добавлять мероприятия по повышению уровня его финансовой защищенности от внутренних и внешних факторов дестабилизационного направления. Определено, что своевременное выявление угроз финансовой безопасности поможет повысить уровень его финансовой устойчивости, защищенности финансовых интересов и формирования потенциала развития.

Ключевые слова: финансовая безопасность, финансовая санация, банкротство, финансовое оздоровление, вероятность наступления банкротства.

Maryna Anna, Elanska Nina, Petrenko Marina. Financial sanitation in the system of ensuring the financial and economic safety of the enterprise. Most enterprises in Ukraine are in a precarious financial position, which does not allow them to occupy a certain place in the market and achieve their goals. This situation indicates the need for rehabilitation "painful" business entities. The work investigated the approaches to the interpretation of the concept of “financial sanitation” and the determination at the place in the system of ensuring the financial and economic security of modern enterprises in Ukraine. To diagnose crisis situations and to warn about the bankruptcy of an enterprise is the main point in the system of financial and economic security. It is done with the help of methods of financial recovery (sanitation). A slight attention to the issues of ensuring financial security can lead to large losses, a low level of product sales, a market niche deprivation, excess of borrowed capital over its own, formation of dependence on external financial sources. The work has established the need for priority use of financial recovery tools in cases to diagnose a high probability of bankruptcy at an enterprise. Therefore, the mechanism of financial recovery, which based on a complete change in the management system and organizational structure in the system of ensuring the financial and economic security of an enterprise, requires comprehensive and continuous research. The article presents an assessment of the financial condition at a manufacturing enterprise and the probability of bankruptcy in accordance with modern approaches. At an early stage, modern approaches indicate the need to identify the causes of financial deterioration in an enterprise. The financial rehabilitation was carried out on the research basis of the essence mechanism of financial rehabilitation on the materials of the industrial enterprise LLC «Minova Ukraine». Measures to increase the level of financial security from internal and external factors that destabilize areas should be added to the financial restructuring plan. Timely detection of threats to financial security will help improve financial stability, protect financial interests and develop developmental potential.

Key words: financial security, financial sanitation, bankruptcy, financial recovery, probability of bankruptcy.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині в Україні багато підприємств знаходяться в нестабільному фінансовому стані, що приводить до збитковості або банкрутства суб’єкта господарювання. Захист підприємства як від зовнішніх, так і від внутрішніх загроз, підвищення рівня його фінансово-економічної безпеки як основи нейтралізації розвитку кризових явищ є завданнями першочергового значення. Чисельність факторів ризику щодо виникнення кризових ситуацій зумовлює необхідність розроблення й реалізації низки заходів попереджувального характеру для усіх сфер діяльності підприємства. Наявність певних «комплектів реагування» дає змогу швидко та ефективно реагувати на кризові ситуації, забезпечити стабільне функціонування суб’єкта господарювання та у разі необхідності здійснити фінансове оздоровлення підприємства. Запобігання виникненню кризових ситуацій реалізується за допомогою постійного моніторингу та своєчасної діагностики фінансового стану, виявлення ознак погіршення фінансових показників в майбутньому. Таким чином, місце механізму фінансового оздоровлення, який базується на повній зміні системи управління та організаційної структури в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, потребує всебічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань фінансового оздоровлення збанкрутілого підприємства присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, в роботах І.А. Бланка, М.І. Титова, Є. Брігхема, Н.Е. Брюховецької, О.О. Терещенка та інших розглядається поняття «фінансова санація» у межах підприємства, передумови виникнення банкрутства суб’єктів господарювання, проаналізовані заходи фінансового оздоровлення підприємства та можливості їх використання у певних ситуаціях. Незважаючи на кількість досліджень щодо управління фінансовою санацією, досі не до кінця визначеним є місце фінансового оздоровлення (санації) в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Формування завдання дослідження. Метою роботи є визначення місця фінансової санації в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства на основі дослідження сутності механізму фінансового оздоровлення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринкових конкурентних відносин зумовив загострення уваги вчених-економістів на проблемних питаннях регулювання банкрутства як невід'ємного елемента функціонування підприємства в умовах ринкової економіки. Проте не менш проблемним, особливо в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки, є питання фінансового оздоровлення та санації підприємств.

Нині питання фінансового оздоровлення або санації є вкрай актуальними, зважаючи на наявність низки факторів, які зумовлюють зростання кількості збиткових підприємств в Україні (рис. 1).

Увага до проблем банкрутства суб'єктів господарювання в Україні зумовлена також умовами економічної та політичної невизначеності. Зростання кількості факторів, що є причиною розвитку кризових явищ, погіршення показників фінансово-господарської діяльності, платоспроможності й навіть ліквідації, визначають необхідність дослідження місця фінансової санації в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Термін «санація» походить від латинського «*sanare*» і перекладається як «оздоровлення або одужання». Економічний словник надає таке трактування поняття «санація»: «це система заходів, що здійснюються для запобігання банкрутствам промислових, торгових, банківських монополій» [2].

Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3] визначено, що санація – «система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника».

У Законі України «Про страхування» [4] надано визначення поняттю «примусова санація», відповідно до якого вона передбачає проведення комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності страховика-резидента, в тому числі обов'язкової аудиторської перевірки; визначення Уповноваженим органом управляючої особи, без згоди якої не може здійснюватися фінансове, господарське і кадрове управління страховиком-резидентом; встановлення заборони на вільне користування майном страховика-резидента та прийняття страхових зобов'язань без дозволу Уповноваженого органу».

І.А. Бланк надає таке трактування: «санація – це заходи щодо фінансового оздоровлення підприємства з допомогою сторонніх юридичних чи фізичних осіб, спрямовані на попередження оголошення підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації» [5].

За визначенням М.І. Титова «санація – це оздоровлення неспроможного боржника, надання йому фінансової допомоги з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб, спрямованих на підтримку діяльності боржника і запобігання його банкрутству» [6, с. 340]. Здійснення санаційних заходів вимагає від підприємства залучення та використання фінансових ресурсів, які забезпечать фінансування процедур оздоровлення підприємства у потрібних обсягах та будуть відображені у плані санації. Для цього насамперед необхідно визначитися з формами та порядком фінансування (внутрішнє чи зовнішнє фінансування), методами оптимізації розміру і структури ресурсів [7, с. 352].

Узагальнюючи чисельні дослідження питань забезпечення фінансово-економічної безпеки, її сутності, завдань та функцій, можна констатувати її багатоаспектність та вплив на всі сфери функціонування суб'єкта господарювання. Фінансова безпека являє собою і спроможність підприємства до самостійного розроблення та провадження економічної стратегії в умовах невизначеності, і стан захищеності фінансових інтересів від наявних та потенційних загроз, і систему внутрішніх характеристик щодо ефективного використання наявних ресурсів за кожним напрямом діяльності тощо. Таким чином, фінансова санація в системі забезпечення економічної безпеки є частиною функціонального складника підвищення фінансової стійкості суб'єкта господарювання (рис. 2).

Дослідження доцільності фінансового оздоровлення в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки здійснено за даними фінансової звітності ТОВ «Мінова Україна», яке займається виробництвом та реалізацією цементних сумішей. Порівняльний ана-

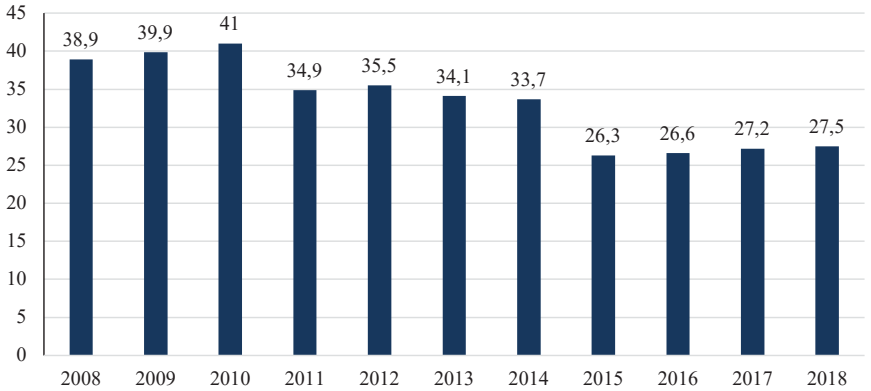

Рис. 1. Питома вага збиткових підприємств в економіці України у 2008–2018 роках, %

Джерело: побудовано авторами за даними [1] (без врахування території проведення Операції об'єднаних сил)

літичний баланс підприємства за 2017-2018 рр. наведено в табл. 1.

В аналізованому періоді спостерігається зменшення основних статей активу (необоротні активи, запаси, грошові кошти), зростання поточних зобов'язань на фоні скорочення власного капіталу. Відповідно до Форми 2 «Звіт про фінансові результати», підприємство є збитковим протягом двох останніх років. Негативний фінансовий результат у формі збитку негативно впливає на рівень фінансової безпеки та спроможність підприємства до розвитку.

Дієвим механізмом виведення підприємства зі стадії збитковості, покращення його фінансового становища, формування конкурентоспроможності на вітчизняному ринку будівельних матеріалів є фінансова санація. Розроблення плану заходів із фінансового оздоровлення ґрунтується на комплексному аналізі техніко-економічних та фінансових показників. У табл. 2 наведено коефіцієнтний аналіз фінансового стану ТОВ «Мінова Україна» за напрямами: показники структури капіталу, рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності. Ці ж показники за різними методиками становлять основу для обчислення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.

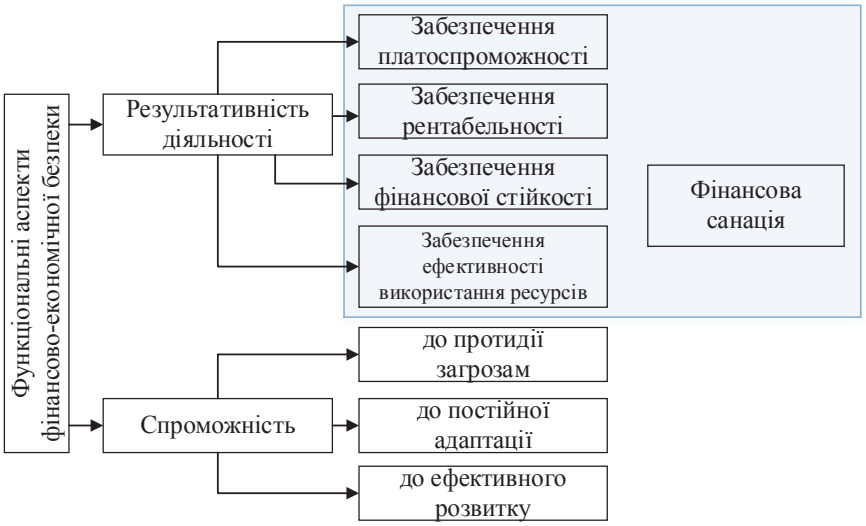

Рис. 2 Функціональні складники фінансово-економічної безпеки підприємства

Більшість фінансових коефіцієнтів мають від'ємні значення та суттєво погіршуються в аналізованому періоді. Борги підприємства зросли майже вдвічі, рентабельність реалізованої продукції, а також власного капіталу значно впала. Отримані значення свідчать як про вкрай низький рівень фінансової безпеки, так і про

Таблиця 1

Порівняльний аналітичний баланс ТОВ «Мінова Україна» у 2017-2018 рр., тис. грн.

Статті балансу	2017	% до балансу	2018	% до балансу	Темп зростання,%
1. Необоротні активи	22661,2	46,00	21771,1	48,32	96,07
2. Запаси і витрати	7813,8	15,86	6295,8	13,98	80,57
3. Грошові кошти, розрахунки та інші активи	18783,9	38,14	16981,0	37,70	90,40
4. Власний капітал	-26133,8	-53,05	-45453,8	-100,90	-173,93
5. Поточні зобов'язання	75392,7	153,05	90501,7	200,90	120,04
Баланс	49258,9	100	45047,9	100	91,45

Джерело: складено за даними фінансової звітності ТОВ «Мінова Україна»

Таблиця 2

Коефіцієнтний аналіз ТОВ «Мінова Україна»

№ п/п	Показник	2017	2018	$T_{росту}$, %
Показники структури капіталу, формування оборотних коштів та ліквідності				
1	Коефіцієнт фінансової автономії	- 0,53	- 1,01	190,57
2	Коефіцієнт фінансового ризику	-2,83	-1,97	69,61
3	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1,87	1,48	79,14
4	Коефіцієнт покриття (коефіцієнт ліквідності)	0,35	0,26	73,48
5	Коефіцієнт платоспроможності	-0,35	-0,50	143,50
Показники рентабельності				
1	Рентабельність власного капіталу	0,52	0,42	80,77
2	Валова рентабельність реалізованої продукції	0,23	0,23	100
3	Операційна рентабельність реалізованої продукції	0,72	-1,45	-201,40
4	Чиста рентабельність реалізованої продукції	-0,68	-1,69	248,50
Показники фінансової стійкості				
1	Коефіцієнт фінансової залежності	-1,88	-0,99	52,655
2	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	1,53	2,01	131,31

Джерело: обчислено за даними фінансової звітності ТОВ «Мінова Україна»

необхідність кардинальних змін у системі управління активами підприємства в напрямі зменшення залежності від кредиторів та підвищення рентабельності продукції.

Доцільним є також аналіз ймовірності настання банкрутства за факторною моделлю Дюпон (R_{OE}), використовуючи показники чистої рентабельності ($R_ч$), валової рентабельності ($R_в$)та коефіцієнта фінансової залежності ($К_{фз}$):

$$R_{OE} = R_ч \times R_в \times К_{фз} \quad (1)$$

Отримані результати – R_{OE}^{2017}=0,46 та R_{OE}^{2018}=2,10 свідчать про критичний стан підприємства, який незабаром може привести до банкрутства. ТОВ «Мінова Україна» є вкрай уразливим до дії дестабілізуючих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища внаслідок досить низького рівня захищеності фінансово-господарської діяльності. Неефективність використання активів, сформованих як за рахунок власних, так і за рахунок позикових коштів, проявляється в зменшенні показників рентабельності, оборотності активів, зміні їх складу.

Альтернативну оцінку ймовірності банкрутства ТОВ «Мінова Україна» здійснено за 5-факторною моделлю Альтмана, в якій факторами є окремі показники фінансового стану підприємства:

$$Z = 1{,}2А + 1{,}4В + 3{,}3С + 0{,}6Д + 1{,}0Е \quad (2)$$

Відповідно до табл. 3 визначається ймовірність настання банкрутства на основі отриманого значення узагальнюючого показника Z.

Таблиця 3

Значення інтегрального показника рівня загрози банкрутства

Значення показника	Ймовірність банкрутства
До 1,8	Дуже висока
1,81–2,70	Висока
2,71–2,99	Можлива
3,00 і більше	Дуже низька

Обчислені значення узагальнюючого інтегрального показника рівня загрози банкрутства Z^{2017} = 1,7 та Z^{2018} = 0,86 свідчать про необхідність термінового вживання заходів фінансової санації для покращення фінансової стабільності підприємства та виходу зі стану дуже високої ймовірності банкрутства.

Отримані результати діагностики банкрутства та необхідності провадження санаційних заходів свідчать про досить низький рівень фінансової безпеки, за якого підприємство є вкрай вразливим до негативних проявів факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. План фінансової санації (інструмент підвищення рівня фінансової безпеки) повинен містити різноспрямовані заходи оздоровчого характеру, синергетичний ефект від реалізації яких забезпечить вихід ТОВ «Мінова Україна» із кризового стану.

Першим напрямом фінансового оздоровлення є зменшення адміністративних витрат та недопущення виникнення додаткових фінансових витрат, пов'язаних з обслуговуванням кредиторської заборгованості (штрафи, неустойки тощо); скорочення витрат на збут шляхом їх часткового перенесення на покупців.

Наступним кроком є забезпечення позитивної динаміки фінансових показників підприємства. Періодичне обчислення коефіцієнтів фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності та рентабельності, виявлення резервів їх підвищення, розроблення графіку покращення фінансових показників для виходу з кризового стану. Покращенню фінансових показників сприятиме зменшення собівартості продукції. Ефективний аналіз постачальників сировини сприятиме здійсненню закупівель за найбільш вигідними для підприємства умовами. Скорочення витрат можна забезпечити зростанням обсягів виробництва з 600 т до 1000 т на місяць.

Підвищення рівня фінансової безпеки дасть змогу ТОВ «Мінова Україна» здійснювати роботу в напрямі залучення додаткових джерел фінансування та розширення діяльності.

Висновки. Істотною проблемою функціонування значної кількості вітчизняних підприємств є пошук шляхів забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки, який відповідно до наявних результатів діяльності забезпечував би стабільність та невразливість важливих для підприємства сфер і визначав напрями підвищення конкурентоспроможності на вітчизняному або міжнародному ринках. Зважаючи на чисельність збиткових суб'єктів господарювання, важливе місце в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки є діагностика кризових явищ та попередження банкрутства суб'єкта господарювання методами фінансового оздоровлення (санації). Незначна увага до питань забезпечення фінансової безпеки може привести до отримання великих збитків, низького рівня реалізації продукції, втрати ринкової ніші, перевищення позикового капіталу над власним, формування залежності від зовнішніх джерел фінансування. Вчасне виявлення порушень у діяльності підприємства та використання методів фінансової санації сприяє попередженню банкрутства підприємства, підвищенню рівня його фінансової стійкості, захищеності фінансових інтересів та формуванню потенціалу розвитку.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (звернення 14.03.2019 р.).
2. Економічний словник. URL: https://subject.com.ua/economic/safety/index.html (звернення 14.03.2019 р.).
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII зі змінами та доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19920514 (звернення 14.03.2019 р.).
4. Про страхування. Закон України від 07.03.1996 №85/96-ВР зі змінами та доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80 (звернення 14.03.2019 р.).
5. Бланк И.А. Финансовый менеджмент. Киев, 2007. 451 с. URL: https://studfiles.net/preview/5674338/page:3.
6. Ліснічук О.А. Основні складові механізму санації підприємств України. *Бізнес Інформ*. 2013. №4. С. 339-345.
7. Боронос В.Г., Плікус І.Й. Управління фінансовою санацією підприємств: підручник. Суми, 2014. 457 с.
8. Папехін Р.С. Фактори фінансової стійкості і безпеки підприємств. Автореф. дис. канд. екон. наук: Волгоград, 2015. 16 с.

УДК 336.14

Мискін Ю.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул,
Університет державної фіскальної служби України

Myskin Yurii,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student of the Department of Finance,
University of State Fiscal Service of Ukraine

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Мискін Ю.І. Концептуалізація соціалізації бюджетної політики України. У статті обґрунтовано доцільність поліпшення соціалізації бюджетної політики України за моделлю науково-прагматичного симбіозу «концептуалізація – стратегування – практика управління». Сформульовано концептуальні положення соціалізації бюджетної політики України: 1) підпорядкування бюджетної політики соціально-економічному розвитку України; 2) синталітична єдність цільового, функціонального та наукового підходів до формування та реалізації бюджетної політики України; 3) забезпечення компромісу інтересів суб'єктів бюджетної політики України з позиції суспільної корисності; 4) ключова роль держави у формуванні та реалізації бюджетної політики в Україні; 5) управління бюджетною політикою України повинно спиратися на достатньо загальну теорію управління; 6) врахування класифікації потреб населення за ознакою «важливість для соціуму» на демографічно обумовлені та деградаційно-паразитичні, що забезпечує можливість ефективної реалізації регулюючої функції бюджетної політики України через управлінський механізм, в основу якого покладено потенціал моделі міжгалузевого балансу; 7) підвищення гласності, відкритості та контролю за формуванням та реалізацією бюджетної політики України; 8) запровадження звітності з управління бюджетною політикою України; 9) пріоритетність підвищення рівня культури державного управління та податкової культури в Україні; 10) забезпечення превентивної мінімізації корупційних ризиків, які виникають у процесі формування та реалізації бюджетної політики України. Запропоновано принципи соціалізації бюджетної політики України з одночасним їх поділом на дві групи: базову та специфічну.

Ключові слова: бюджетна політика, соціалізація бюджетної політики, концептуалізація, концептуальні положення, принципи.

Мыскин Ю.И. Концептуализация социализации бюджетной политики Украины. В статье обоснована целесообразность улучшения социализации бюджетной политики Украины по модели научно-прагматического симбиоза «концептуализация – стратегирование – практика управления». Сформулированы концептуальные положения социализации бюджетной политики Украины: 1) подчинение бюджетной политики социально-экономическому развитию Украины; 2) синталитическое единство целевого, функционального и научного подходов к формированию и реализации бюджетной политики Украины; 3) обеспечение компромисса интересов субъектов бюджетной политики Украины с позиции общественной полезности; 4) ключевая роль государства в формировании и реализации бюджетной политики в Украине; 5) управление бюджетной политикой Украины должно опираться на достаточно общую теорию управления; 6) учет классификации потребностей населения по признаку «важность для социума» на демографически обусловленные и деградационно-паразитические, что обеспечивает возможность эффективной реализации регулирующей функции бюджетной политики Украины через управленческий механизм, в основу которого положен потенциал модели межотраслевого баланса; 7) повышение гласности, открытости и контроля за формированием и реализацией бюджетной политики Украины; 8) введение отчетности по управлению бюджетной политикой Украины; 9) приоритетность повышения уровня культуры государственного управления и налоговой культуры в Украине; 10) обеспечение превентивной минимизации коррупционных рисков, возникающих в процессе формирования и реализации бюджетной политики Украины. Предложены принципы социализации бюджетной политики Украины с одновременным их разделением на две группы: базовую и специфическую.

Ключевые слова: бюджетная политика, социализация бюджетной политики, концептуализация, концептуальные положения, принципы.

Myskin Yurii. Conceptualization of socialization of fiscal policy of Ukraine. The article substantiates the expediency and defines the key directions for improving the socialization of Ukraine's fiscal policy. The basis for improving fiscal policy is the potential of a systematic approach. It is proposed to improve the domestic practice of the formation and implementation of fiscal policy of Ukraine to carry out the model of scientific-pragmatic symbiosis "conceptualization – strategy – management practice". The conceptual provisions of the social policy of Ukraine's fiscal policy: 1)

are formulated; subordination of the budget policy to the socio-economic development of Ukraine is formulated; 2) the syntactic unity of the target, functional and scientific approaches to the formation and implementation of the budget policy of Ukraine; 3) ensuring a compromise between the interests of the subjects of fiscal policy of Ukraine from the standpoint of public utility; 4) the key role of the state in the formation and implementation of fiscal policy in Ukraine; 5) management of fiscal policy of Ukraine should be based on a sufficiently general theory of management; 6) taking into account the classification of the needs of the population on the basis of "importance for the society" on the demographically determined and parasitic, which ensures the effective implementation of the regulatory function of fiscal policy in Ukraine through a management mechanism based on the potential of the inter-sectoral balance model; 7) increase transparency, openness and control over the formation and implementation of the budget policy of Ukraine; 8) introduction of reports on management of budgetary policy of Ukraine; 9) the priority of raising the level of culture of public administration and tax culture in Ukraine; 10) ensuring the preventive minimization of corruption risks that arise in the process of formation and implementation of the budget policy of Ukraine). The principles of socialization of the fiscal policy of Ukraine are proposed, while they are divided into two groups: basic and specific. It is these specific principles that form the conditions for effective socialization of Ukraine's fiscal policy. These principles include: (1) certainty and justification of the objectives of fiscal policy; 2) ensuring the direction of fiscal policy to increase the level of environmental, social and economic standards of human life; 3) consistency in the formation and implementation of fiscal policies on the basis of a synergistic approach to the dialectics of fiscal sociology; 4) reflection in the fiscal policy of the state and prospects of its fiscal and regulatory capacity development; 5) accounting and evaluation of the implications of the implementation of fiscal policy based on its fiscal and regulatory capacity; 6) ensuring public confidence in the formation and implementation of budget policy at the expense of raising the level of culture of public administration and tax culture; 7) personal activity of all participants of the budget policy; 8) Bilateral interaction of the public and subjects of management of the budget policy of the state.

Key words: fiscal policy, socialization of fiscal policy, conceptualization, conceptual provisions, principles.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціально-економічне благополуччя населення України значною мірою залежить від ефективності бюджетної політики. Остання, будучи складним і різнобічним економічним процесом, об'єднує у собі запити суспільства до справедливого перерозподілу фінансових ресурсів у межах держави як необхідної передумови забезпечення високого рівня економічних, соціальних та екологічних стандартів життєдіяльності людей; взаємодію суспільних та індивідуальних інтересів її учасників; а також зорієнтованість на максимізацію ефективності її формування та реалізації в конкретних історичних умовах. Збалансоване поєднання різнобічних аспектів бюджетної політики можливо забезпечити лише за умови концептуального обґрунтування засад її формування та реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика бюджетної політики у сфері державних фінансів була об'єктом дослідження значної кількості як зарубіжних учених: Дж. Б'юкенена, Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Р. Масгрейва, С. Фішер, Дж. Хікса, так і вітчизняних науковців: В.М. Гейця, В.Г. Дем'янишина, Т.І. Єфименко, Ю.Б. Іванова, Т.А. Коляди, Л.В. Лисяк, І.О. Лютого, Ю.В. Пасічника, Л.П. Сідельникової, В.Б. Тропіної, В.А. Федосова, С.І. Юрія та ін.

Різні аспекти дослідженнях бюджетної політики через призму антропоцентризму прослідковуються і у вітчизняних науковців. Серед них: В.Л. Андрущенко, В.П. Вишневський, В.М. Геєць, М.І. Карлін, А.І. Крисоватий, В.М. Мельник та інші. Проте комплексні дослідження проблем, пов'язаних із концептуалізацією соціалізації бюджетної політики України, відсутні. Це і зумовило вибір теми та мети дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Сформулювати концептуальні положення та запропонувати принципи соціалізації бюджетної політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сам термін «концепція» у енциклопедії сучасної України трактується як «система поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння» [1].

Виходячи з наведеного визначення, під «концептуалізацією соціалізації бюджетної політики України» нами розуміється обґрунтування системи поглядів на формування та реалізацію бюджетної політики в Україні з позиції застосування уособленого підходу до державного управління, який ґрунтується на осмисленні та усвідомленні ролі людини у соціально-економічних процесах і передбачає вплив на учасників бюджетної політики з метою оптимізації підпорядкування їхньої поведінки максимізації суспільної корисності.

При цьому концептуалізація є базисом для стратегування. З приводу співвідношення концептуалізації та стратегування наведемо погляд одного з провідних учених України з бюджетної проблематики В.Г. Дем'янишина: «концепція бюджету держави – це певний спосіб розуміння, тлумачення, інтерпретації бюджету, головна точка зору на нього, провідний задум, який визначає стратегію у здійсненні бюджетних реформ, програм, планів» [2, с. 135].

Тобто формування стратегії соціалізації бюджетної політики країни повинно спиратися на чітко визначений концептуальний підхід до соціалізації бюджетної політики держави. Останній, у свою чергу, може бути як оформлений у вигляді нормативно-правового акта, так і ні. Звісно, що формалізація концепції соціалізації бюджетної політики України на законодавчому рівні забезпечить підвищення рівня системності та комплексності державного управління бюджетним процесом.

Концептуальні засади бюджетної політики України досить комплексно дослідив В.Г. Дем'янишин. Підтримуючи підхід, запропонований провідним вченим України з питань бюджетної проблематики, та

осмислюючи його напрацювання, у контексті нашого дослідження розглянемо процес формування та реалізації бюджетної політики України з позиції наукового підходу у розрізі внутрішньої структури та щодо елементів вищого та нижчого ієрархічних рівнів управління (рис. 1).

Особливу увагу варто звернути на дві обставини: доцільність виокремлення концепції бюджетної політики та синталітичний взаємозв'язок симбіозу «концепція-стратегія-тактика».

Думки з приводу доцільності існування концепції бюджетної політики можна простежити у наукових напрацюваннях В. Г. Дем'янишина. Вчений зазначає, що між усіма складовими бюджетної доктрини «має бути тісний взаємозв'язок. Так, сукупність принципів, положень, ідей дасть змогу сформулювати концепцію стратегії бюджетної політики» [2, с. 139]. Хоча варто відзначити, що В.Г. Дем'янишин концептуальним обґрунтуванням бюджетної політики вбачає наукові засади бюджетної доктрини.

Більше того, «розробляючи бюджетну доктрину як важливий політичний документ, органи державної влади та державного управління, у першу чергу, мали б визначитися із стратегічними напрямами соціально-економічного розвитку суспільства, обрати модель суспільства, яку прагне побудувати держава, при чому ця модель не повинна мінятися залежно від політичної сили, яка прийшла до влади, а бути незмінною, незалежною від окремих політичних уподобань» [3, с. 21].

У свою чергу, І.О. Лютий, досліджуючи якість стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку України, відзначав, що «аналіз відповідних документів за останні десять років показує найрізноманітніші цифри, розбіжності в статистиці, постійну зміну пріоритетів. Тобто говорити про те, що в Україні є науково обґрунтована і законодавчо визначена стратегія соціально-економічного розвитку ми не можемо. Державні документи, які мають законодавчо визначати стратегію соціально-економічного розвитку, носять декларативний характер, економічні показники науково не обґрунтовані і не взаємопов'язані, а механізм реалізації законодавчо не визначений» [4, с. 71].

Таким чином, «станом на сьогоднішній день не сформована реальна стратегія соціально-економічного розвитку України на тривалу перспективу, що робить неможливим розробку бюджетної стратегії, яка була б основою бюджетної доктрини держави» [3, с. 19]. При цьому варто відзначити, що суттєву роботу щодо формалізації бюджетної доктрини у вигляді юридичного документу зробив В.Г. Дем'янишин, який запропонував навіть структуру такого політичного документу, включивши до неї наступні підрозділи: «анотацію, принципи побудови, сфера застосування положень і стандартів, відповідальність за реалізацію положень, рівні застосування доктрини, основні цілі доктрини, основні результати доктрини, стандарти бюджетної політики, зміст бюджетної доктрини, порядок публічного моніторингу застосування бюджетної доктрини, окремих її стандартів, порядок періодичної оцінки результатів застосування положень і стандартів доктрини, порядок підготовки та прийняття рішень про внесення змін до бюджетної доктрини та окремих її стандартів» [3, с. 21].

В ідеальному стані «розроблена і затверджена в установленому порядку державна стратегія соціально-економічного розвитку та теоретична концептуалізація бюджетної доктрини могли б бути основою для формування бюджетної політики» [3, с. 21]. Проте фактична відсутність таких документів вимагає у процесі удосконалення бюджетної політики обов'язкового зазначення концептуальних засад. А відтак доцільність концептуалізації бюджетної політики є обґрунтованою.

Іншим аспектом удосконалення бюджетної політики є синталітика зв'язку «концепція – стратегія – тактика». З цього приводу відзначимо, що «реалізація будь-якої політики зумовлює необхідність обґрунтування стратегічних і тактичних цілей, в іншому разі політика має ситуативний і як результат – суперечливий характер» [4, с. 69]. Відтак існування стратегії та тактики бюджетної політики є логічним та обґрунтованим. У контексті їх взаємодії з концепцією, наведемо думку Л.В. Лисяк, яка зазначає, що «стратегія бюджетної політики регулювання соціально-економічного розвитку виступає в єдності, тобто фактично є складовою, із соціально-економічною стратегією й тактикою, спрямованою на розвиток суспільства» [5, с. 130]. Як обґрунтовувалося вище, за умов відсутності якісної стратегії соціально-економічного розвитку України, її роль у контексті наукового забезпечення процесу формування та реалізації бюджетної політики буде покладено на концептуальне обґрунтування останньої.

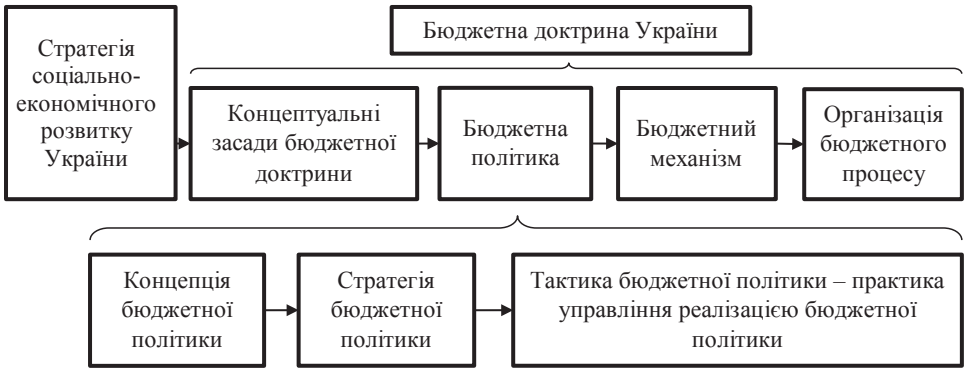

Рис. 1. Структура бюджетної політики України з позиції наукового підходу та її місце в системах вищого та нижчого ієрархічних рівнів управління

Джерело: розроблено автором

Враховуючи, що наше дослідження здійснюється у розрізі проблем соціалізації бюджетної політики, цілком логічним вбачається використання науково-практичного симбіозу «концептуалізація соціалізації бюджетної політики – стратегування соціалізації бюджетної політики – практика управління бюджетною політикою забезпечення соціально-економічного розвитку України».

Перейдемо безпосередньо до розгляду концептуальних засад соціалізації бюджетної політики України. Структурно вони складається із концептуальних положень та принципів. Нами виділяється 10 концептуальних положень. Розглянемо кожне з них детально.

1. Підпорядкування бюджетної політики соціально-економічному розвитку України.

Враховуючи, що бюджетна політик, як елемент суперсистеми, може забезпечувати реалізацію широкого спектру різнобічних запитів та інтересів суб'єктів її формування (державних інституцій, підприємницьких структур, політичних партій, класів тощо), стає логічним неоднозначність та суперечливість (часом взаємовиключна) у визначенні її цільової пріоритетності.

Вбачаючи бюджетну політику, перш за все, як елемент системи виконання державою своїх функцій перед суспільством, вважаємо за необхідне та обов'язкове дотримання такої умови – генеральне підпорядкування бюджетної політики забезпеченню соціально-економічного розвитку України.

2. Синталітична єдність цільового, функціонального та наукового підходів до формування та реалізації бюджетної політики України.

Розуміючи саму бюджетну політику як суперсистему, окремі елементи якої у різній конфігурації своїх взаємозв'язків можуть утворювати окремі логічно обґрунтовані холонічні системи, необхідною та обов'язковою умовою забезпечення її цілісності у контексті соціалізації є синергійна єдність цільового, функціонального та наукового підходів до формування та реалізації бюджетної політики України.

Адже цільовий підхід забезпечує моніторинг ролі бюджетної політики у системі вищого ієрархічного рівня управління, функціональний – створює передумови для оперативної оцінки ефективності формування та реалізації бюджетної політики України, а науковий підхід – передбачає та забезпечує диктатуру державою правил гри для усіх суб'єктів управління бюджетною політикою.

І лише у єдності ці три підходи забезпечать системність та комплексність соціалізації бюджетної політики України.

3. Забезпечення компромісу інтересів суб'єктів бюджетної політики України з позиції суспільної корисності.

Політика сама по собі передбачає протистояння інтересів різних суб'єктів її формування та реалізації. Виходячи з цього, логічним вбачається об'єктивність наявності взаємодії інтересів усіх суб'єктів бюджетної політики. Така взаємодія може характеризуватися двома станами: «боротьба та протидія інтересів» і «компроміс інтересів».

Звісно, що очікувати на ефективність бюджетної політики за умови боротьби і протидії інтересів суб'єктів її формування та реалізації не приходиться. Більш того, за такої ситуації значно підвищуються ризики, пов'язані із порушенням процедури та термінів прийняття бюджету країни.

Тому необхідною та обов'язковою умовою ефективності бюджетної політики у контексті її соціалізації є забезпечення компромісу інтересів суб'єктів формування та реалізації бюджетної політики України з позиції суспільної корисності.

4. Ключова роль держави у формуванні та реалізації бюджетної політики в Україні.

У процесі формування і реалізації бюджетної політики держава відіграє подвійну роль. По-перше, на неї покладено функції організації УБП. По-друге, вона як суб'єкт управління бюджетною політикою представляє інтереси її громадян.

Цілком логічною є ключова роль держави у формуванні бюджетної політики країни та оцінці ефективність останньої у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку України.

5. Управління бюджетною політикою України повинно спиратися на достатньо загальну теорію управління.

Специфіка державного управління бюджетною політикою полягає в тому, що його суб'єкти, які представляють інтереси суспільства: по-перше, знаходяться на виборних посадах і, відповідно, часто та систематично змінюються, по-друге, переважно, не мають фахової підготовки з державного управління, а відтак останнє «у більшості випадків здійснюється в ручному режимі» [6].

За такої ситуації логічним є використання такої управлінської технології, яка б мінімізувала негативні наслідки від наведених вище проблем. Такою технологією натепер є досить загальна теорія управління.

6. Врахування класифікації потреб населення за ознакою «важливість для соціуму» на демографічно обумовлені та дергадаційно-паразитичні, що забезпечує можливість ефективної реалізації регулюючої функції бюджетної політики України через управлінський механізм, в основу якого покладено потенціал моделі міжгалузевого балансу.

Ефективне застосування в процесі формування і реалізації бюджетної політики України потенціалу теорії міжгалузевого балансу можливе лише за умови ідентифікації потреб людини. Розуміючи, що загалом це надзвичайно складне питання, все ж таки для статистично визначеної орієнтації на базові потреби людини необхідним та достатнім є врахування класифікації потреб населення за ознакою «важливість для соціуму» на демографічно обумовлені та деградаційно-паразитичні.

7. Підвищення гласності, відкритості та контролю за формуванням та реалізацією бюджетної політики України.

Враховуючи, що ключовими проблемами соціалізації бюджетної політики України є недовіра громадян до суб'єктів управління бюджетною політикою, а також високий рівень корупційних ризиків у діяльності останніх, дотримання гласності, відкритості та забезпечення ефективного контролю в процесі формування і реалізації бюджетної політики України є необхідною та обов'язковою умовою упередження та своєчасного виявлення описаних вище негативних явищ.

8. Запровадження звітності з управління бюджетною політикою України.

Управління бюджетною політикою України, як і будь-який інший управлінський процес, повинно спиратися на зворотний зв'язок, який характеризує взаємодію між управлінським впливом на об'єкт управління та поведінкою останнього.

Тому ідентифікація та формалізація управлінського впливу повинна здійснюватися у процесі формування бюджетної політики. А характеристика фактичного стану бюджетної політики як об'єкта управління повинна реалізовуватися через систематичну звітність, яка б включала заповнення чітко визначеної заздалегідь форми із показниками та їх значеннями, що характеризують обрані стратегічні цілі бюджетної політики України.

9. Пріоритетність підвищення рівня культури державного управління та податкової культури в Україні.

Соціалізація бюджетної політики України передбачає здійснення управлінського впливу у двох напрямах: 1) удосконалення технології державного управління бюджетною політикою; 2) підвищення рівня культури адміністративної діяльності та податкової культури.

Перший напрям тісно пов'язаний з техніко-технологічним наповненням і можливістю здійснення оперативної оцінки кореляцією між його заходами та підвищенням ефективності бюджетної політики України. Другий напрям має більш філософську спрямованість і характеризується довгостроковим лагом прояву ефекту.

Як зазначає професор В.Л. Андрущенко, «дієвий вплив на ефективність справляння податків культура платників справляє лише тоді, коли останні проявляють обумовлену своїм культурним рівнем готовність і дисципліну платити податки. В іншому разі технологічна ефективність (комп'ютеризація, бази даних та ін.) не дасть значного позитивного результату в сенсі росту податкових надходжень» [7, с. 318].

Нами вбачається, що використання моделі соціалізації бюджетної політики, яка ґрунтується на привалюванні підвищення рівня культури адміністративної діяльності та податкової культури над удосконалення технології управління бюджетною політикою, забезпечить довгострокові позитивні зрушення стратегічного спрямування. У протилежному випадку, соціалізація бюджетної політики буде характеризуватися ситуаційним короткостроковим ефектом із втратою темпів підвищення ефективності бюджетної політики України у майбутньому.

10. Забезпечення превентивної мінімізації корупційних ризиків, які виникають у процесі формування та реалізації бюджетної політики України.

За умови високого рівня корупційної складової в діяльності суб'єктів бюджетної політики втрачається сама логіка формування і використання бюджету як процесу добровільного особистісного відчуження індивідуальних цінностей задля підвищення суспільного блага.

Відповідно соціалізація бюджетної політики України повинна передбачати систему прямих (підвищення рівня відповідальності за корупційні діяння та невідворотність покарання) та непрямих механізмів (запровадження технології, яка б оперативно ідентифікувала корупційні вчинки та формувала усвідомлення у суб'єктів корупційних діянь щодо обов'язкового виявлення останніх) впливу на мінімізацію корупційних ризиків у процесі формування та реалізації бюджетної політики держави.

Яскравим прикладом ефективної протидії корупційним проявам є досвід Сінгапуру, який у 2017 році за даними міжнародної організації Transparency International у рейтингу найменш корумпованих держав посідає 7 місце із 180 країн світу [8]. Його особливість у тому, що: по-перше, з 1960 року набрав чинності закон, яким легітимізовано, що володіння майном, вартість якого не відповідає рівню доходів, є доказом корупції; по-друге, рівень оплати праці державних чиновників прив'язаний до обсягів надходжень від податку на доходи фізичних осіб.

Не менш важливе значення ніж концептуальні положення мають принципи соціалізації бюджетної політики України. Характеризуючи фактичний стан сформованості та формалізації принципів, пов'язаних з бюджетною сферою, варто відзначити, що Бюджетним кодексом України у статті 7 ідентифіковані принципи бюджетної системи України (єдність бюджетної системи України, збалансованість, самостійність, повнота, обґрунтованість, ефективність та результативність, субсидіарність, цільове використання бюджетних коштів, справедливість і неупередженість, публічність та прозорість).

З цього приводу вважаємо за необхідне відзначити дві обставини: по-перше, як зазначає К.А. Ханафіна, принципи «носять технічний характер, не гарантуючи ні врахування інтересів суспільства при розробці та реалізації бюджетної політики, ні стійкості бюджетної системи» [9, с. 66]; а по-друге, це принципи суто бюджетної системи, а не бюджетної політики (останні потребують окремої уваги науковців).

Ідентифікацію принципів соціалізації бюджетної політики України вбачаємо за доцільне здійснити у розрізі двох груп останніх: базової та специфічної (рис. 2).

Змістовне наповнення специфічних принципів соціалізації бюджетної політики в Україні розглянемо детальніше.

1. Визначеність та обґрунтованість цілей бюджетної політики.

Визначеність цілей бюджетної політики передбачає їх чітку ідентифікацію у розрізі конкретного часового горизонту ще до початку реалізації останньої. Під обґрунтованістю цілей розуміється їх формалізація у вигляді конкретних показників (системи показників) та їх значень.

2. Забезпечення спрямованості бюджетної політики на підвищення рівня екологічних, соціальних та економічних стандартів життєдіяльності людей.

Даний принцип передбачає, що удосконалення бюджетної політики повинно здійснюватися з усвідомленням, що остання не є самоціллю, а підпорядкована підвищенню рівня екологічних, соціальних та економічних стандартів життєдіяльності людей.

3. Послідовність у формуванні та реалізації бюджетної політики на основі синергетичного підходу до діалектики фіскальної соціології.

Цей принцип ґрунтується на усвідомленні, що процес удосконалення є безкінечним і кожен наступний етап модернізації повинен спиратися на чинну фактично-діючу модель формування і реалізації бюджетної політики.

4. Відображення у рамках бюджетної політики стану та перспектив розвитку її фіскально-регуляторного потенціалу.

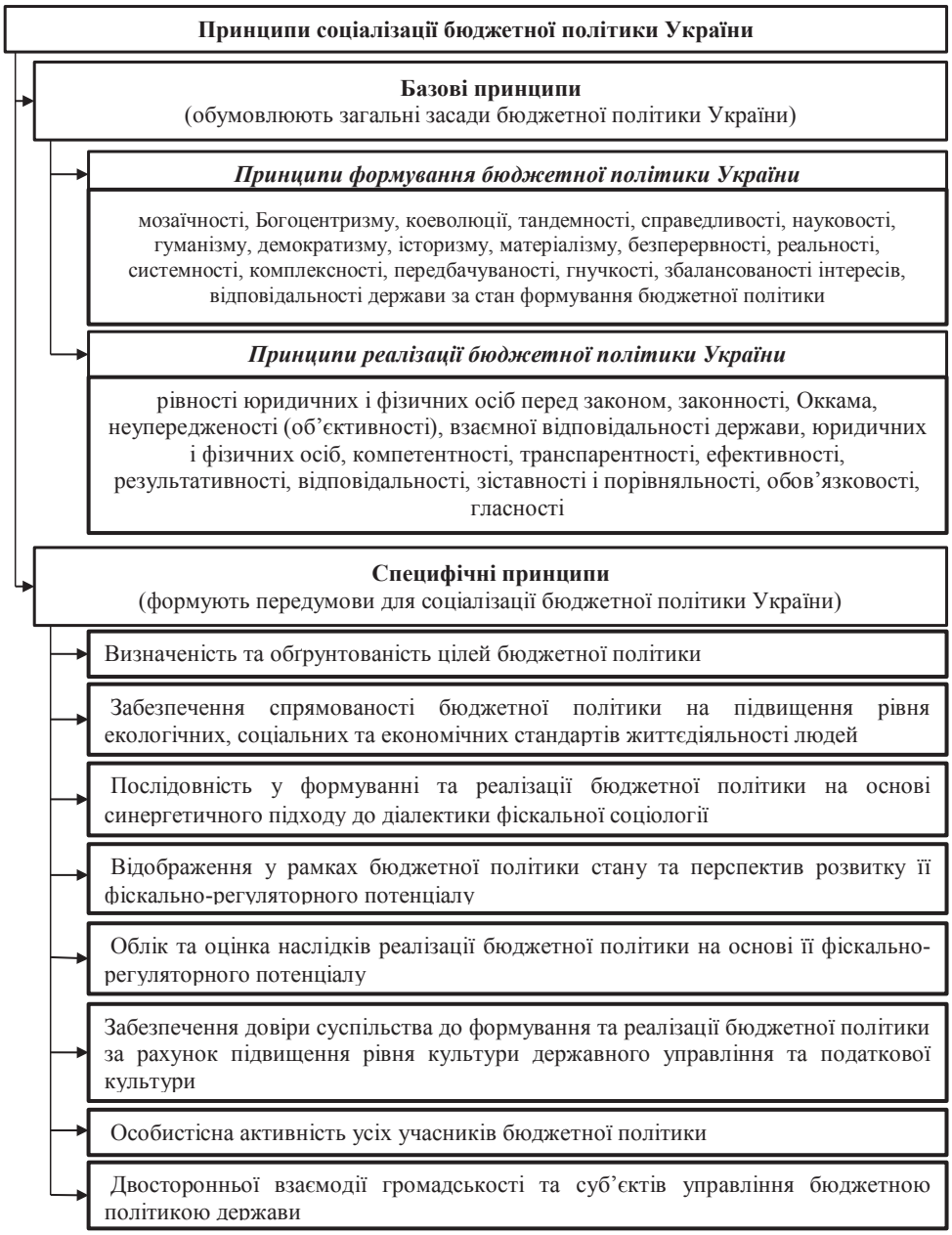

Рис. 2. Принципи соціалізації бюджетної політики України

Джерело: розроблено автором

Даний принцип базується на логіці, згідно якої в основі бюджетної політики знаходиться її фіскально-регуляторний потенціал. У свою чергу, від стану і перспектив розвитку останнього залежить ефективність формування та реалізації бюджетної політики країни.

5. Облік та оцінка наслідків реалізації бюджетної політики на основі її фіскально-регуляторного потенціалу.

Згідно даного принципу моніторинг ефективності бюджетної політики потрібно здійснювати через механізм обліку та оцінки фіскально-регуляторного потенціалу останньої.

6. Забезпечення довіри суспільства до формування та реалізації бюджетної політики за рахунок підвищення рівня культури державного управління та податкової культури.

Даний принцип передбачає першочерговість та першопричинність підвищення рівня культури адміністративної діяльності та податкової культури по відношенню до забезпечення довіри суспільства бюджетній політиці як необхідної та обов'язкової умови соціалізації останньої.

7. Особистісна активність усіх учасників бюджетної політики.

Цей принцип ґрунтується на наданні можливості кожному громадянину особисто ознайомитися із стратегічними цілями, фактичним станом фіскально-регуляторного потенціалу та ефективність управлінням бюджетною політикою.

8. Двосторонньої взаємодії громадськості та суб'єктів управління бюджетною політикою держави.

Згідно даного принципу будь-які ініціативи суб'єктів управління бюджетною політикою у контексті змін останньої повинні: по-перше, бути заздалегідь оприлюдненими і мати чітку кореляцію із стра-

тегічними цілями, по-друге, підлягають обговоренню з громадськістю.

Висновки з цього дослідження. Дослідження ефективності бюджетної політики України з позиції наукового підходу забезпечило можливість обґрунтування праксеологічної доцільності поліпшення соціалізації останньої за моделлю науково-прагматичного симбіозу «концептуалізація – стратегування – практика управління».

У межах концептуалізації соціалізації бюджетної політики України сформульовано і охарактеризовано десять концептуальних положень та принципи. До концептуальних положень віднесено: 1) підпорядкування бюджетної політики соціально-економічному розвитку України; 2) синталітична єдність цільового, функціонального та наукового підходів до формування та реалізації бюджетної політики України; 3) забезпечення компромісу інтересів суб'єктів бюджетної політики України з позиції суспільної корисності; 4) ключова роль держави у формуванні та реалізації бюджетної політики в Україні; 5) управління бюджетною політикою України повинно спиратися на достатньо загальну теорію управління; 6) врахування класифікації потреб населення за ознакою «важливість для соціуму» на демографічно обумовлені та дергадаційно-паразитичні, що забезпечує можливість ефективної реалізації регулюючої функції бюджетної політики України через управлінський механізм, в основу якого покладено потенціал моделі міжгалузевого балансу; 7) підвищення гласності, відкритості та контролю за формуванням та реалізацією бюджетної політики України; 8) запровадження звітності з управління бюджетною політикою України; 9) пріоритетність підвищення рівня культури державного управління та податкової культури в Україні; 10) забезпечення превентивної мінімізації корупційних ризиків, які виникають у процесі формування та реалізації бюджетної політики України.

Принципи соціалізації бюджетної політики України поділено на дві групи: базові (мозаїчності, Богоцентризму, коеволюції, тандемності, справедливості, науковості, гуманізму, демократизму, історизму, матеріалізму, безперервності, реальності, системності, комплексності, передбачуваності, гнучкості, збалансованості інтересів, відповідальності держави за стан формування бюджетної політики, рівності юридичних і фізичних осіб перед законом, законності, Оккама, неупередженості (об'єктивності), взаємної відповідальності держави, юридичних і фізичних осіб, компетентності, транспарентності, ефективності, результативності, відповідальності, зіставності і порівняльності, обов'язковості, гласності) та специфічні (визначеність та обґрунтованість цілей бюджетної політики; забезпечення спрямованості бюджетної політики на підвищення рівня екологічних, соціальних та економічних стандартів життєдіяльності людей; послідовність у формуванні та реалізації бюджетної політики на основі синергетичного підходу до діалектики фіскальної соціології; відображення у межах бюджетної політики стану та перспектив розвитку її фіскально-регуляторного потенціалу; облік та оцінка наслідків реалізації бюджетної політики на основі її фіскально-регуляторного потенціалу; забезпечення довіри суспільства до формування та реалізації бюджетної політики за рахунок підвищення рівня культури державного управління та податкової культури; особистісна активність усіх учасників бюджетної політики; двостороння взаємодія громадськості та суб'єктів управління бюджетною політикою держави).

У подальших дослідженнях вбачається за необхідне на основі запропонованого концептуального підходу розробити стратегію бюджетної політики України.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256 (дата звернення: 31.03.2019).
2. Дем'янишин В.Г. Концептуальні засади бюджетної доктрини України. *Актуальні проблеми економіки.* 2007. № 11. С. 133-140.
3. Дем'янишин В.Г. Бюджетна доктрина держави: детермінізм фінансової науки та бюджетної політики. *Вісник економічної науки України.* 2008. № 1 (13). С. 17-21.
4. Лютий І.О. Теоретичні засади та суперечності реалізації бюджетної стратегії України. *Наукові праці НДФІ.* 2006. Вип. 2. С. 69-72.
5. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. К.: ДННУ АФУ, 2009. 600 с.
6. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2008. 496 с.
7. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія. К.: Алерта, 2013. 384 с.
8. Corruption Perceptions Index 2017 [Електронний ресурс]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_индексу_восприятия_коррупции (дата звернення: 31.03.2019).
9. Ханафина К.А. Принципы бюджетной политики, ориентированной на экономический рост [Електронний ресурс]. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность.* 2016. № 7 (340). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-byudzhetnoy-politiki-orientirovannoy-na-eko nomicheskiy-rost (дата звернення: 31.03.2019).

УДК 336.717.061

Простебі Л.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва,
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Prostebi Lyudmila,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance, Banking and Entrepreneurship,
Chernivtsi Trade and Economic Institute KNTEU

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Простебі Л.І. Сучасні тенденції банківського кредитування фізичних осіб. У статті висвітлено сучасні тенденції банківського кредитування фізичних осіб. Банківське кредитування відіграє важливу роль у задоволенні потреб окремих осіб, особливо в періоди економічної та політичної нестабільності. Дійсно, інтенсифікація кредитування населення забезпечує зростання сукупного попиту. А це, у свою чергу, впливає на стабільність національної економіки. Розглянуто різні погляди науковців щодо виокремлення ознак банківського кредитування фізичних осіб. Визначено частку кредитів фізичних осіб у кредитному портфелі найбільших банків України в 2017 році. Здійснено аналіз динаміки кредитів, наданих клієнтам-фізичним особам в АТ КБ «Приватбанк» за 2015-2017 роки. Проаналізовано структуру кредитів, наданих клієнтам-фізичним особам в АТ КБ «Приватбанк» за 2015-2017 роки. Розглянуто фінансовий вплив забезпечення заставою кредитів АТ КБ «Приватбанк» за 2016-2017 роки. Визначено проблеми та напрями удосконалення кредитування банками фізичних осіб.

Ключові слова: кредитування фізичних осіб, споживчий кредит, іпотечний кредит, кредитні картки, забезпечення заставою кредитів.

Простеби Л.И. Современные тенденции банковского кредитования физических лиц. В статье освещены современные тенденции банковского кредитования физических лиц. Банковское кредитование играет важную роль в удовлетворении потребностей отдельных лиц, особенно в периоды экономической и политической нестабильности. Действительно, интенсификация кредитования населения обеспечивает рост совокупного спроса. А это, в свою очередь, влияет на стабильность национальной экономики. Рассмотрены различные взгляды ученых относительно выделения признаков банковского кредитования физических лиц. Определен удельный вес кредитов физических лиц в кредитном портфеле крупнейших банков Украины в 2017 году. Осуществлен анализ динамики кредитов, предоставленных клиентам-физическим лицам в АО КБ «Приватбанк» за 2015-2017 годы. Проанализирована структура кредитов, предоставленных клиентам-физическим лицам в АО КБ «Приватбанк» за 2015-2017 годы. Рассмотрены финансовые последствия обеспечения залогом кредитов АО КБ «Приватбанк» за 2016-2017 годы. Определены проблемы и направления совершенствования кредитования банками физических лиц.

Ключевые слова: кредитование физических лиц, потребительский кредит, ипотечный кредит, кредитные карты, обеспечения залогом кредитов.

Prostebi Lyudmila. Current trends of banking lending of physical persons. The scientific article highlights the current trends in bank lending to individuals. Bank lending plays an important role in meeting the needs of individuals, especially during periods of economic and political instability. Indeed, the intensification of lending to the population ensures the growth of aggregate demand. And this, in turn, affects the stability of the national economy. The various views of scientists regarding the allocation of signs of bank lending to individuals are considered. The share of loans to individuals in the loan portfolio of the largest banks of Ukraine in 2017 was determined. The analysis of the dynamics of loans granted to individuals to individuals in JSC CB "PRIVATBANK" for 2015-2017 years. The structure of loans granted to customers to individuals in JSC CB "PRIVATBANK" for 2015-2017 years is analyzed. The financial implications of securing loans by CB CB "PRIVATBANK" for 2016-2017 are considered. During 2015-2016 There was a negative trend in bank lending to individuals. Such a situation is associated with crisis phenomena in the economy, a decrease in real incomes of the population, high inflation and a depreciation of the national currency, with a loss of public confidence in banking institutions. A weighty problem was non-repayment of loans or late payment. However, in 2017 there was an increase in the volume of loans to individuals by a banking institution. This is evidence of the improvement of the economic situation in the country, the improvement of the banking system and the restoration of public confidence in banking institutions. The directions for improving the crediting of individuals by banks in the direction of the development of the national base of credit histories of individuals have been determined; expansion of forms of lending to individuals, including using good international experience; improvement of methods for assessing the solvency of potential borrowers; improvement of the

insurance reserve formation method when dealing with problem loans; development of effective banking marketing strategies for the population, the use of innovative approaches. The proposals substantiated in the study are of theoretical and practical importance in the direction of improving the main aspects of bank lending to individuals in Ukraine, including the use of innovative approaches to bank lending to the population that can be introduced into domestic banking practice.

Key words: lending to individuals, consumer loans, mortgage loans, credit cards, mortgage collateral.

Постановка проблеми. Банківське кредитування відіграє важливу роль у задоволенні потреб фізичних осіб, особливо в періоди економічної та політичної нестабільності. Адже активізація кредитування населення забезпечує зростання сукупного попиту. А це, в свою чергу, впливає на стабільність національної економіки. Протягом останніх років банківська галузь зазнала глибоких потрясінь, які вплинули й на обсяги кредитування фізичних осіб, оскільки зниження платоспроможності населення погіршило якість кредитних портфелів багатьох банків. Дослідження сучасних тенденцій банківського кредитування фізичних осіб дасть змогу визначити проблеми і напрями удосконалення в цій сфері. Тому тема, беззаперечно, є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів банківського кредитування фізичних осіб присвятили свої праці такі науковці: В. Горин [1], В. Дубницький [2], Н. Дуброва [3], Д. Куртвелієва [4], Є. Осадчий [5], Т. Паєнтко [6], О. Процик [7], Л. Стрільчук [8], Н. Фатюха [9] та багато інших. У наукових працях цих учених розглядаються теоретичні засади кредитування фізичних осіб як форми фінансового забезпечення суспільного добробуту, інноваційні підходи до банківського кредитування населення, теоретичні аспекти споживчого та іпотечного кредитування та основні проблеми і перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. Проте, на нашу думку, розгляд сучасних тенденцій кредитування банками фізичних осіб потребує подальших досліджень в умовах економічної та політичної нестабільності в країні.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій банківського кредитування фізичних осіб в Україні, проведення аналізу динаміки та структури кредитів, наданих клієнтам – фізичним особам в АТ КБ «Приватбанк» за 2015-2017 роки, та розгляд проблем і напрямів удосконалення кредитування банками фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах банки приділяють значну увагу кредитуванню фізичних осіб, розробляючи нові підходи до реалізації кредитної політики, диверсифікуючи умови кредитування, удосконалюючи заходи з ефективного управління кредитними ризиками.

Варто відмітити, що в деяких наукових дослідженнях окремо не виділяють поняття «кредитування фізичних осіб», а ототожнюють його з поняттям «споживче кредитування». Вважаємо це твердження помилковим, оскільки споживчий кредит є одним із видів кредиту для фізичних осіб.

Є різні погляди щодо виокремлення ознак банківського кредитування фізичних осіб. До традиційних ознак відносять такі: залежно від наявності забезпечення, залежно від терміну погашення, за ступенем ризику, за методами надання. Д.Д. Куртвелієва в своїх доробках визначає такі види банківського кредитування фізичних осіб: надання позики для купівлі житла (іпотека), для купівлі транспортних засобів (автомобільний) та для потреби купівлі товарів тривалого користування (споживчий) [4]. В. Горин у своїх публікаціях досліджує зв'язок між кредитуванням населення та рівнем суспільного добробуту. Він виділяє споживче та інвестиційне кредитування населення. Вчений дійшов висновку, що з погляду забезпечення добробуту індивіда споживчий кредит спрямований на підвищення рівня його життя в поточному періоді, тоді як інвестиційний кредит – на забезпечення добробуту людини в перспективі [1, с. 157]. У наукових публікаціях Є. Осадчого [5, с. 99-100] визначено такі види кредитування фізичних осіб: автокредитування, іпотечне кредитування, споживче кредитування на торговельних точках, карткові кредити та кредити овердрафт для зарплатних карток.

Дослідимо сучасні тенденції кредитування банками фізичних осіб в Україні. Розглянемо частку кредитів фізичних осіб у кредитному портфелі найбільших банків України в 2017 році (рис. 1).

З рис. 1 чітко видно, що найбільшою є частка кредитів фізичним особам у кредитному портфелі АТ КБ «Приватбанк». Вона становила 74,2% у 2017 р. Досить активно здійснюють кредитування фізичних осіб АТ «Кредобанк» (питома вага кредитів фізич-

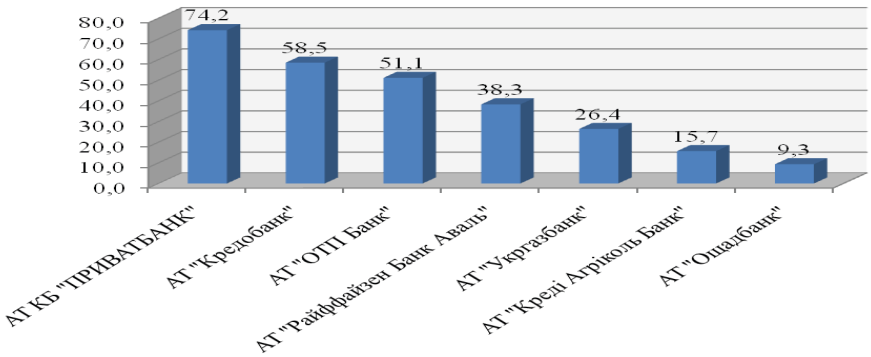

Рис. 1. Питома вага кредитів фізичним особам у кредитному портфелі банків у 2017 році, %

Джерело: [10]

ним особам у кредитному портфелі становить 58,5%) та АТ «ОТП Банк» (частка кредитів фізичним особам у кредитному портфелі становить 51,1%). АТ «Райффайзен Банк Аваль» та АТ «Укргазбанк» ведуть значно стриманішу політику щодо обсягів кредитування фізичних осіб. Так, частка кредитів фізичним особам у кредитному портфелі в 2017 р. становила 38,3% та 26,4% відповідно. Питома вага кредитів фізичних осіб у кредитному портфелі АТ «Ощадбанк» незначна (9,3%).

АТ КБ «Приватбанк» вважається лідером банківського ринку країни. За даними дослідження GFK Ukraine у II кварталі 2018 року з «Приватбанком» співпрацюють 53,4% українців – фізичних осіб старше 16 років [11]. Проаналізуємо детальніше кредитування фізичних осіб в АТ КБ «Приватбанк».

Розглянемо динаміку кредитів, наданих фізичним особам за період аналізу (табл. 1).

Видача кредитів фізичним особам (кредитних карток) за вказаний період мала тенденцію до значного зростання. Так, у 2015 році їхній обсяг становив 20397,0 млн. грн., у 2016 році – 19749,0 млн. грн., а у 2017 році – вже 30354,0 млн. грн. Абсолютне відхилення за цими кредитами у 2017 році порівняно з попереднім періодом становило 10605,0 млн. грн., або 53,7% у відносному вираженні. У 2017 році порівняно з показниками 2015 року абсолютне відхилення збільшилося на 9957,0 млн. грн., або 48,8%.

Спостерігаємо незначне зменшення в динаміці видачі іпотечних кредитів за аналізований період на 233,0 млн. грн., або на 2,5% (у 2015 р. її обсяг становив 9363,0 млн. грн, у 2016 р. – 9045,0 млн. грн. та у 2017 р. – 9130,0 млн. грн.). А от видача споживчих кредитів мала тенденцію до значного збільшення за період 2015–2017 рр. Так, у 2015 році їхній обсяг становив 613,0 млн. грн., у 2016 році – 1069,0 млн. грн., а у 2017 році – вже 3144,0 млн. грн.

Абсолютне відхилення за цими кредитами у 2017 році порівняно з попереднім періодом становило 2075,0 млн. грн., або 194,1% у відносному вираженні. У 2017 році порівняно з показниками 2015 року абсолютне відхилення збільшилося на 2531,0 млн. грн., або 412,9%. Видача кредитів на придбання автомобів за аналізований період зменшилася на 239,0 млн. грн., або на 47,5% (у 2015 р. її обсяг становив 503,0 млн. грн, у 2016 р. – 264,0 млн. грн. та у 2017 р. – 264,0 млн. грн.).

Бачимо зменшення обсягу інших кредитів фізичним особам за 2015–2017 рр. на 879,0 млн. грн., або на 53,3% (у 2015 р. їхній обсяг становив 1648,0 млн. грн., у 2016 р. – 1054,0 млн. грн., у 2017 р. – 769,0 млн. грн.). Наглядно динаміку кредитів, наданих фізичним особам АТ КБ «Приватбанк» за 2015-2017 рр., показано на рис. 2.

Обсяг усіх кредитів, наданих клієнтам фізичним особам, має тенденцію до збільшення. Так, у 2015 р. він становив 32524 млн. грн., у 2016 році – 31181 млн. грн., а у 2017 році – вже 43661 млн. грн., а це на 12480,0 млн. грн., або на 40,0%, більше показника 2016 року. Абсолютне відхилення за весь період дослідження становило 11137,0 млн. грн., або 34,2%.

Розглянемо детальніше структуру кредитів клієнтам – фізичним особам АТ КБ «Приватбанк» протягом 2015-2017 рр. (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка кредитів, наданих клієнтам-фізичним особам АТ КБ «Приватбанк» у 2015–2017 роках, млн. грн.

Найменування	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Абсолютне відхилення, млн. грн.		Відносне відхилення, %	
				2017 р./ 2016 р.	2017 р./ 2015 р.	2017 р./ 2016 р.	2017 р./ 2015 р.
Кредити фізичним особам – кредитні картки	20397,0	19749,0	30354,0	10605,0	9957,0	53,7	48,8
Кредити фізичним особам – іпотечні кредити	9363,0	9045,0	9130,0	85,0	-233,0	0,9	-2,5
Кредити фізичним особам – споживчі кредити	613,0	1069,0	3144,0	2075,0	2531,0	194,1	412,9
Кредити фізичним особам – кредити на придбання автомобіля	503,0	264,0	264,0	0,0	-239,0	0,0	-47,5
Кредити фізичним особам – інші кредити	1648,0	1054,0	769,0	-285,0	-879,0	-27,0	-53,3
Всього кредитів фізичним особам	32524	31181	43661	12480,0	11137,0	40,0	34,2

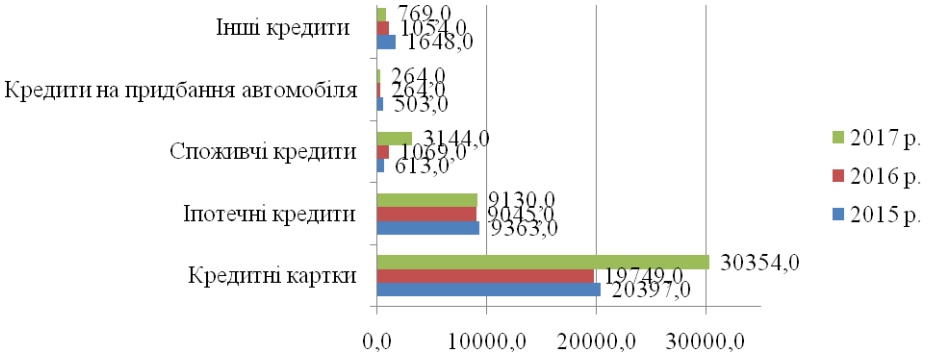

Рис. 2. Інфографіка динаміки кредитів, наданих фізичним особам АТ КБ «Приватбанк» за 2015-2017 рр., млн. грн.

Показники таблиці 2 свідчать, що найбільшу частку в загальній структурі кредитних ресурсів, наданих фізичним особам АТ КБ «Приватбанк», становлять кредити фізичним особам (кредитні картки). У 2015 році вона становила 62,7%, у 2016 році цей показник збільшився до 63,3%, а у 2017 році зріс до 69,5%. Питома вага іпотечних кредитів у 2015 році становила 28,8%, у 2016 році цей показник зріс до 29,0%, а у 2018 році – 20,9%. Бачимо, що питома вага цього виду кредитів зменшилася за 2015-2017 роки на 7,9%. Частка споживчих кредитів у 2015 році становила 1,9%, в 2016 році збільшилася і становила 3,4%, а у 2017 році – 7,2%. Спостерігаємо зростання питомої ваги споживчих кредитів у загальній структурі кредитів, наданих фізичним особам за період оцінки.

У загальній структурі кредитів, наданих фізичним особам за період 2015-2017 років, зменшилася частка кредитів на придбання автомобілів. Так, у 2015 році становила 1,5%, в 2016 році зменшилася до 0,8%, а у 2017 році становила лише 0,6%. Питома вага інших кредитів фізичних осіб у загальній структурі кредитів, наданих фізичним особам за період моніторингу, зменшилася. Так, у 2015 році вона становила 5,1%, у 2016 році зменшилася до 3,4%, а у 2017 році становила лише 1,8%.

Розглянемо в табл. 3 фінансовий вплив забезпечення заставою кредитів за 2016-2017 роки (за винятком кредитів за кредитними картками, споживчих кредитів, оскільки їх надання не вимагає заставного забезпечення).

Фінансовий вплив заставного забезпечення показаний шляхом окремого розкриття вартості забезпечення для фінансових активів, заставне забезпечення та інші інструменти підвищення кредитної якості яких дорівнюють балансовій вартості активу чи перевищують її («активи з надлишковим заставним забезпеченням»), та фінансових активів, заставне забезпечення та інші інструменти підвищення кредитної якості яких менше від балансової вартості активу («активи з недостатнім заставним забезпеченням») [11].

Бачимо, що у 2016-2017 роках активи з надлишковим заставним забезпеченням перевищують суму недостатнього заставного забезпечення.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідивши сучасні тенденції кредитування фізичних осіб комерційними банками України, ми дійшли висновку, що в сучасних умовах банківські установи ведуть різну політику щодо обсягів кредитування фізичних осіб. Найбільшою у 2017 р. є частка кредитів фізичним особам у кредитному портфелі АТ КБ «Приватбанк» (74,2%). Ми провели детальний аналіз кредитування фізичних осіб в АТ КБ «Приватбанк» за 2015-2017 роки і можемо дійти таких висновків.

Обсяг усіх кредитів, наданих клієнтам – фізичним особам, має тенденцію до збільшення. Абсолютне відхилення за весь період дослідження становило 11137,0 млн. грн., або 34,2%. Найбільша частка в загальній структурі кредитних ресурсів,

Таблиця 2

Структура кредитів, наданих клієнтам – фізичним особам АТ КБ «Приватбанк» у 2015-2017 рр., млн. грн.

Найменування	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Питома вага, %		
				2015 р.	2016 р.	2017 р.
Кредити фізичним особам –кредитні картки	20397,0	19749,0	30354,0	62,7	63,3	69,5
Кредити фізичним особам –іпотечні кредити	9363,0	9045,0	9130,0	28,8	29,0	20,9
Кредити фізичним особам –споживчі кредити	613,0	1069,0	3144,0	1,9	3,4	7,2
Кредити фізичним особам –кредити на придбання автомобіля	503,0	264,0	264,0	1,5	0,8	0,6
Кредити фізичним особам –інші кредити	1648,0	1054,0	769,0	5,1	3,4	1,8
Всього кредитів фізичним особам	32524	31181	43661	100,0	100,0	100,0

Таблиця 3

Фінансовий вплив забезпечення заставою кредитів АТ КБ «Приватбанк» за 2016-2017 рр., млн. грн.

	2017 рік				2016 рік			
	Активи з надлишковим заставним забезпеченням		Активи з недостатнім заставним забезпеченням		Активи з надлишковим заставним забезпеченням		Активи з недостатнім заставним забезпеченням	
	Чиста балансова вартість активів	Очікувані грошові потоки від реалізації заставного забезпечення	Чиста балансова вартість активів	Очікувані грошові потоки від реалізації заставного забезпечення	Чиста балансова вартість активів	Очікувані грошові потоки від реалізації заставного забезпечення	Чиста балансова вартість активів	Очікувані грошові потоки від реалізації заставного забезпечення
Кредити фізичним особам – іпотечні кредити	1360	6046	407	169	1461	6673	550	220
Кредити фізичним особам – кредити на придбання автомобіля	–	1	9	–	–	2	13	–
Кредити фізичним особам – інші кредити	31	186	93	4	41	224	310	15
Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом	1609	2402	567	238	10601	11907	3594	2713

наданих фізичним особам АТ КБ «Приватбанк», становлять кредити фізичним особам (кредитні картки) (у 2017 році – 69,5%). Значною є питома вага іпотечних кредитів (у 2017 році – 20,9%). Спостерігаємо зростання питомої ваги споживчих кредитів у загальній структурі кредитів, наданих фізичним особам за період оцінки.

Протягом 2015-2016 рр. спостерігалася негативна динаміка банківського кредитування фізичних осіб. Така ситуація пов'язана з кризовими явищами в економіці, зменшенням реальних доходів населення, високою інфляцією і знеціненням національної валюти, із втратою довіри населення до банківських установ. Вагомою проблемою було неповернення кредитів або прострочення їх виплати. Однак у 2017 році відбулося збільшення обсягу виданих кредитів фізичним особам банківською установою. Це є свідченням покращення економічного стану в країні, оздоровлення банківської системи та відновлення довіри населення до банківських установ.

Кредитування банками фізичних осіб у сучасних умовах перебуває на стадії розвитку і потребує удосконалення в напрямі розвитку загальнодержавної бази кредитних історій фізичних осіб; розширення форм кредитування фізичних осіб, зокрема й використовуючи вдалий іноземний досвід; удосконалення методів оцінки платоспроможності потенційних позичальників; удосконалення методики формування страхового резерву під час роботи з проблемними кредитами; розроблення дієвих банківських маркетингових стратегій для населення. Крім того, важливим аспектом для активізації кредитування банками фізичних осіб є використання інноваційних підходів. Вагомими є дослідження Ю.І. Стрільчука в цьому напрямі. У своїх дослідженнях учений [8, с. 688] обґрунтовує, що розвиток партнерських програм спільного споживчого кредитування та практики bancassurance (банківського страхування) дасть змогу банкам диверсифікувати спектр продуктів для населення, залучити нових клієнтів, розширити кредитний портфель, отримати додаткові комісійні доходи, що підвищить ефективність кредитування населення. Крім того, в сучасних умовах альтернативним підходом до кредитування населення для банків може бути долучення до P2P кредитування (peer-to-peer, рівноправне), яке здійснюється за допомогою онлайн-сервісів, що поєднують кредиторів безпосередньо з позичальниками. А це дасть нові можливості щодо формування та нарощення кредитного портфеля банківських установ.

Найбільшу актуальність, на нашу думку, становитимуть подальші дослідження, що вивчатимуть проблеми та напрями удосконалення кредитування банками фізичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Горин В. Теоретичні засади кредитування як форми фінансового забезпечення суспільного добробуту. Світ фінансів. 2017 р. № 1 (50). С. 152-165.

2. Дубницький В., Лісна Р., Кузьміна К. Споживче кредитування та перспективи його розвитку в Україні. Комерсант. 2015. № 10. С. 8-13.

3. Дуброва Н.П., Лепеха А.В. Теоретичні аспекти споживчого та іпотечного кредитування. Молодий вчений. 2017 р. № 1 (41). С. 582-585.

4. Куртвелієва Д. Сучасний стан кредитування фізичних осіб в Україні та шляхи його вдосконалення. Ефективна економіка. 2010. № 6. URL: http://www.economy. nayka.com.ua/?op=1&z=237. (дата звернення: 11.04.2019).

5. Осадчий Є. Сучасний стан та проблеми банківського споживчого кредитування в Україні. Ринок цінних паперів України. 2013. № 11-12. С. 97-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rcpu_2013_11-12_13. (дата звернення: 11.04.2019).

6. Паєнтко Т.В., Савельєва З.В. Сучасні тенденції банківського кредитування фізичних осіб в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 10. С. 40-43.

7. Процик О.О., Войнаровська А.О. Сучасний стан кредитування фізичних осіб в Україні та шляхи його удосконалення. Наука і економіка. 2016. Вип. 2. С. 26-29.

8. Стрільчук Л.В. Інноваційні підходи до банківського кредитування населення. Економіка і суспільство. 2017. № 8. С. 684-689. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/114.pdf. (дата звернення: 11.04.2019).

9. Фатюха Н.Г., Кривошей Р.В. Стан та розвиток споживчого й іпотечного кредитування в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 19. С. 32-37.

10. Офіційний сайт Національного Банку України. URL: https://bank.gov.ua(дата звернення: 11.04.2019).

11. Офіційна інтернет-сторінка АТ КБ «Приватбанк». URL: https://privatbank.ua (дата звернення: 11.04.2019).

УДК 336. 14

Рошило В.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва,
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Roshylo Violetta,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Entrepreneurship,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

НАПРЯМКИ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Рошило В.І. Напрямки посилення фінансової спроможності місцевих бюджетів в умовах децентралізаційної реформи. У статті досліджено особливості формування та виконання місцевих бюджетів у процесі бюджетної децентралізації. Розглянуто новації в бюджетному законодавстві, що регламентують ключові аспекти механізму формування бюджетів на місцевому рівні. Аналіз бюджетного забезпечення територіальних громад Чернівецької області дав змогу розкрити проблемні аспекти у взаємовідносинах державного бюджету з місцевими бюджетами. Окреслена проблематика виокремила пріоритетний вектор трансформаційних змін чинного бюджетного законодавства щодо розширення та оптимізації джерел наповнення місцевих бюджетів, що сприятиме підвищенню рівня фінансової самостійності органів місцевої влади й якісному виконанню покладених на них завдань і функцій. Запропоновано напрями посилення фінансової самодостатності місцевих бюджетів у рамках децентралізаційної реформи.

Ключові слова: місцеві бюджети, доходи бюджету, децентралізація, делеговані повноваження, місцеві органи влади.

Рошило В.И. Направления усиления финансовой возможности местных бюджетов в условиях децентрализационных реформ. В статье исследованы особенности формирования и выполнения местных бюджетов в процессе бюджетной децентрализации. Рассмотрены новации в бюджетном законодательстве, которые регламентируют ключевые аспекты механизма формирования бюджетов на местном уровне. Анализ бюджетного обеспечения территориальных общин Черновицкой области дал возможность раскрыть проблемные аспекты во взаимоотношениях государственного бюджета с местными бюджетами. Обозначенная проблематика выделила приоритетный вектор трансформационных изменений действующего бюджетного законодательства относительно расширения и оптимизации источников наполнения местных бюджетов, которая будет способствовать повышению уровня финансовой самостоятельности органов местной власти и качественному выполнению возложенных на них заданий и функций. Предложены направления усиления финансовой самодостаточности местных бюджетов в рамках децентрализационной реформы.

Ключевые слова: местные бюджеты, доходы бюджета, децентрализация, делегированные полномочия, местные органы власти.

Roshylo Violetta. Directions of financial capacity strengthening of local budgets in the conditions of decentralization reform. Article deals with the special aspects of the formation and implementation of local budgets in the process of budget decentralization. Innovations in the budget legislation, which regulate key aspects of the mechanism of budget formation at the local level, are considered. Transformational changes of the legislative framework having been made within the context of decentralization reform led to the empowerment of local authorities, gave them full budget autonomy together with expanding the sources of local budget formation. The reformation strategy of inter-budgetary relations aims at creating the real financial background for local authorities to execute their powers, and at promoting motivation to increase and diversify the revenue base of administrative territorial entities. Analysis of the budget support of the territorial communities of the Chernivtsi Oblast has made it possible to reveal the problematic aspects of the interrelations of the state budget with local budgets. The absence of appropriate standards of fiscal capacity in terms of delegated powers and the low level of their financial security from the government induce local authorities to channel a part of their revenues into additional funding of services guaranteed by the state. The lack of own stable sources of income significantly reduces and restricts the impact of local budgets on the development of territorial communities. The local self-government bodies become responsible for executing the delegated powers on their own territory without having the possibility to influence the amount of funds allocated by the state. The efficient performance of local authorities primarily depends on their financial possibilities, i.e. the ability to independently solve the problematic issues on the local-scale and to provide the citizens with high-quality

services by means of own resources. The outlined problems accentuate the priority vector of the transformational changes in the current budget legislation to expand and optimize the sources of local budgets' filling, which will increase the level of financial autonomy of local authorities and the quality fulfillment of the tasks and functions entrusted to them. The directions of financial self-sufficiency strengthening of local budgets within decentralization reform are suggested.

Keywords: local budgets, budget incomes, decentralization, delegated powers, local authorities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із головних завдань реформи децентралізації є створення ефективних механізмів фінансового забезпечення власних та делегованих повноважень місцевих органів влади для збільшення фінансової спроможності та розширення автономії місцевих бюджетів. Підвищення рівня фінансової незалежності місцевих органів влади є вирішальним чинником економічного розвитку регіонів, що створить фінансові основи для надання мешканцям територіальних громад високоякісних і доступних публічних послуг. Система фінансового забезпечення має гарантувати такий обсяг власних бюджетних ресурсів місцевих органів влади, який відповідав би наданим їм Конституцією повноважень.

Місцеві бюджети в Україні нині формуються переважно не за рахунок власних та закріплених джерел надходжень, а за рахунок міжбюджетних трансфертів із бюджетів вищого рівня: частка трансфертів у структурі ресурсу місцевих бюджетів становить близько 55%. Тобто управління використанням бюджетних ресурсів фактично здійснюється із центру, що суперечить загальним засадам Європейської хартії місцевого самоврядування.

Тому розширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів, збільшення повноважень місцевих органів влади в управлянні фінансовими ресурсами та підвищення їхньої самостійності є надзвичайно важливими завданнями. Їх вирішення сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування й якісному виконанню покладених на них завдань і функцій [1, с. 19].

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Ключові аспекти формування місцевих бюджетів, побудови міжбюджетних відносин та підвищення ефективності їх функціонування розглядали такі вітчизняні науковці, як: В. Андрущенко, В. Базилевич, О. Барановський, С. Буковинський, В. Дем'янишин, В. Зайчикова, М. Карлін, О. Кириленко, В. Коваленко, В. Кравченко, А. Крисоватий, М. Крупка, М. Кульчицький, І. Луніна, І. Лютий, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, С. Слухай, В. Федосов, І. Чугунов, О. Шевчук, С. Юрій та ін.

Тематику бюджетних відносин та комплекс проблем, пов'язаних із дослідженням проблем фінансового забезпечення повноважень місцевих органів влади, розглядали зарубіжні науковці: Е. Аткінсон, Р. Берд, Дж. Б'юкенен, Т. Веблен, Дж. Галбрейт, Т. Горварт, Дж.М. Кейнс, А. Лаффер, С. Лід, Е. Лінд, А. Маршалл, Р. Масґрейв, П. Самуельсон, Ж. Сісмонді, А. Сміт, Дж. Стігліц, С. Фішер, Ф. Фрідмен, Дж. Хікс, Й. Шумпетер.

Віддаючи належне розробкам українських та зарубіжних учених, їхньому вагому внеску у дослідження проблематики місцевого розвитку та пов'язаних із ним питань, зазначимо, що у цій сфері все ще залишається низка нерозв`язаних питань, серед яких – недостатність власних стабільних джерел доходів місцевих бюджетів, посилення ступеня невідповідності між видатковими зобов'язаннями місцевих органів та обсягом коштів, що надаються для їх фінансового забезпечення, проблематика впровадження якісного бюджетного планування та нових інструментів управління бюджетними ресурсами. Зазначений спектр проблемних аспектів зумовлює подальший науковий пошук.

Формулювання завдання дослідження. Завданнями наукового пошуку є дослідження проблематики формування власної стабільної дохідної бази місцевих бюджетів та окреслення шляхів її вирішення для забезпечення делегованих повноважень місцевих органів влади вагомими джерелами фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів у контексті децентралізації спрямована на посилення фінансової автономії місцевих органів влади. Трансформація законодавчого поля щодо посилення фінансової самодостатності територіальних громад забезпечила ріст бюджетних ресурсів місцевих бюджетів, сприяла реалізації заходів щодо залучення резервів їх наповнення та підвищила ефективність адміністрування місцевих податків і зборів.

З 1 січня 2019 р. внесено зміни до Податкового та Бюджетного кодексів України в частині наповнення місцевих бюджетів:

- передбачено зарахування до доходів загального фонду міст обласного значення, районних бюджетів та бюджетів ОТГ 37% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення, яка зараховувалася до обласних бюджетів;
- установлено максимальний граничний розмір земельного податку для лісових земель – не більше 0,1% від їх нормативної грошової оцінки;
- скасовано норму щодо справляння плати за земельні ділянки, надані для залізниць у межах смуг відведення, у розмірі 25% земельного податку;
- передбачено, що ставки земельного податку для земель, нормативну грошову оцінку яких не проведено, застосовуються для всіх земельних ділянок як у межах населених пунктів, так і за їх межами;
- установлено, що до 2023 р. включно індекс споживчих цін, що використовується для визначення коефіцієнта індексації нормативно-грошової оцінки сільськогосподарських угідь, земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення, а також для цілей оподаткування єдиним податком четвертої групи, застосовується зі значенням 100%;
- змінено підходи до оподаткування туристичним збором, зокрема базою оподаткування встановлено загальну кількість діб тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі) (замість вартості всього періоду проживання (ночівлі)); змінено граничні ставки збору: у розмірі до 0,5% для внутрішнього туризму (для резидентів) та до 5% для в'їзного туризму (для нерезидентів) від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої

законом на 1 січня звітного (податкового) року для однієї особи, за одну добу тимчасового розміщення (замість розміру від 0,5% до 1% до бази справляння збору, визначеної як вартість усього періоду проживання (ночівлі)).

З початку фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів України стрімко зростають: якщо в 2014 р. їх обсяг становив 68,6 млрд. грн., то за п'ять років очікується, що зростуть майже в чотири рази та за підсумками 2019 р. становитимуть 267 млрд. грн. Протягом 2018 р. надходження власних доходів до загального фонду місцевих бюджетів України (доходи без урахування міжбюджетних трансфертів) становили 234,1 млрд. грн., що на 41,4 млрд. грн., або на 21,5%, більше порівняно з 2017 р. [2].

До загального та спеціального фондів місцевих бюджетів Чернівецької області надійшло доходів (без трансфертів) у сумі 3 495 млн. грн., або 103,9% (+131 млн. грн.) до плану, затвердженого місцевими радами, з урахуванням змін. Порівняно з минулорічними надходження до місцевих бюджетів збільшилися на 378,5 млн. грн., або на 12,1%.

Із 214 місцевих бюджетів області забезпечено виконання планових показників по доходах загального фонду по 201, або 94% від загальної кількості. Обсяг надходжень до загального фонду місцевих бюджетів збільшився по обласному бюджету, містах обласного значення, усіх районах та об'єднаних територіальних громадах області (крім ОТГ м. Кіцмань) на загальну суму 443,9 млн. грн., або на 17,4%. До спеціального фонду місцевих бюджетів надійшло доходів у сумі 502,3 млн. грн., що становить 103,4% (+16,6 млн. грн.) до уточненого річного плану. Планові показники у цілому по області виконані по бюджетах м. Чернівців, м. Новодністровськ, усіх районів (окрім Герцаївського) та об'єднаних територіальних громад області (крім с. Мамалига, с. Усть-Путила, м. Вашківці, м. Сторожинець, с. Вікно, с. Юрківці і смт Кострижівка). Порівняно з 2017 р. надходження до спеціального фонду зменшилися на 65,4 млн. грн., або на 11,5% (за рахунок коштів, отриманих згідно з «митним експериментом», коштів від продажу землі). З них до бюджету розвитку надійшло 99,6 млн. грн., або 19,8% від загальної суми надходжень до спеціального фонду, що на 0,4 млн. грн. (-0,4%) менше, ніж за 2017 р.

Незважаючи на зростання доходної частини місцевих бюджетів, збільшилося навантаження на місцеві бюджети через додатково делеговані державою видаткові повноваження. Незважаючи на компенсацію бюджетних ресурсів у вигляді трансфертів із державного бюджету (це, зокрема, додаткова дотація, стабілізаційна дотація, субвенція на соціально-економічний розвиток), держава залишила значну залежність органів місцевої влади від державного бюджету та послабила фінансову автономію місцевих бюджетів.

На фінансування з місцевих бюджетів у рамках поглиблення процесу децентралізації та з метою забезпечення оптимального розподілу ресурсу між усіма бюджетами та збалансування їхніх фінансових можливостей було передано видатки на: утримання загальноосвітніх навчальних закладів, окрім видатків на оплату праці педагогічних працівників, які здійснюватимуться за рахунок освітньої субвенції; оплату комунальних послуг та енергоносіїв, спожитих закладами охорони здоров'я, притому, що інші видатки на утримання цих закладів здійснюватимуться за рахунок медичної субвенції [1, с. 11]. Зазначені трансформаційні зміни виокремили проблему недостатності коштів освітньої субвенції на оплату праці педагогічного персоналу загальноосвітніх та професійно-технічних закладів у частині здобуття повної загальної середньої освіти. До освітньої галузі області з державного бюджету надійшли чотири субвенції: освітня субвенція – 1 млрд. 713,4 млн. грн.; на надання підтримки особам з особливими освітніми потребами – 7,3 млн. грн.; на оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів – 2,3 млн. грн.; на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа» – 28,1 млн. грн.

Обсяг передбаченої області субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа» на 2018 р. становить 28,1 млн. грн. У 2018 р. з державного бюджету України Чернівецькій області було передбачено освітню субвенцію у загальній сумі 1 688,8 млн. грн., що більше на 441,3 млн. грн., або на 35,4%, порівняно з 2017 р. Проте проблема із забезпеченістю достатнім фінансовим ресурсом бюджетних установ відчутна по всіх місцевих бюджетах області. Незважаючи на новації у формулі розрахунків освітньої субвенції, а сюди включені видатки на поділ класів під час вивчення окремих предметів, не врахованими залишаються зміни кількості учнів у мережі, видатки на заміну тимчасово відсутніх працівників, групи продовженого дня, на виплату допомоги на оздоровлення та грошової винагороди вчителям. До фінансування надання гарантованих державою послуг місцевими органами влади відбувається за рахунок власних доходів, які б могли бути спрямовані на реалізацію власних повноважень у сфері житлово-комунального господарства, утримання об'єктів дорожньої інфраструктури, поліпшення матеріально-технічної бази установ закладів освіти, охорони здоров'я та соціально-культурної сфери, реалізацію міських цільових програм тощо.

Проаналізувавши схвалений Кабінетом Міністрів України проект закону «Про Державний бюджет України на 2019 рік» і доведені Чернівецькій області розрахунки обсягів міжбюджетних трансфертів на 2019 р., необхідно відзначити: незважаючи на те що мінімальна заробітна плата в 2019 р. має зрости на 12,1%, ріст видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв заплановано на рівні 10%, а також на фінансування з державного бюджету на місцеві бюджети передаються три коледжі, обсяг передбаченої області додаткової дотації на фінансування переданих із державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я зменшено порівняно з 2018 р. на 65,5 млн. грн.

Слід зазначити, що розподіл додаткової дотації на фінансування переданих із державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я на 2019 р. здійснено, як і в 2018 р., із застосуванням двох критеріїв, зокрема 50% її обсягу розподілено пропорційно до питомої ваги приведеного індексу відносної податкоспроможності зведеного бюджету областей, а решту 50% – пропорційно до питомої ваги чисельності наявного населення областей станом на 1 січня року, що передує плановому. Вважаємо такий підхід помилковим.

Держава, переходячи в 2015 р. на нові принципи міжбюджетного регулювання, декларувала, що вирівнюватиме податкову базу регіонів (тобто із застосуванням індексу податкоспроможності). Цей принцип закладено

в основу розрахунку базової дотації, однак під час розподілу додаткової дотації Міністерство фінансів України відійшло від нього, і додаткові кошти отримують не фінансово слабкі регіони, а ті, які мають найбільше населення: Дніпропетровська, Харківська та інші області. Слід відзначити, що ці регіони і так фінансово стабільні та можуть за рахунок власних доходів забезпечити обов'язкові видатки своїх місцевих бюджетів. Уважаємо, що розподіл додаткової дотації має бути здійснено лише пропорційно індексу відносної податкоспроможності зведеного бюджету областей.

Відповідно до пункту 33 розділу VI «Прикінцевих та перехідних положень» Бюджетного кодексу України, з 1 вересня 2015 р. до 1 січня 2019 р. проводився експеримент із фінансового забезпечення реалізації заходів щодо розвитку автомобільних доріг загального користування, ділянок вулиць і доріг міст та інших населених пунктів, що суміщаються з автомобільними дорогами загального користування, у всіх областях та місті Києві, а також реалізації заходів із розвитку дорожньої інфраструктури у місті Києві.

Особливістю Чернівецької області є наявність значного кілометражу доріг, що сполучають гірські населені пункти, безпечне пересування по яких необхідно забезпечити в першу чергу. Також необхідно відновити автомобільні дороги до пунктів пропуску через державний кордон. На цей час відновлення потребує 275 км указаних доріг, у тому числі гірських – 170 км.

Службі автомобільних доріг у Чернівецькій області за бюджетною програмою 3111020 «Розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування державного значення» передбачено лише 317,2 млн. грн., що не дасть змоги забезпечити реалізацію всіх запланованих робіт у повному обсязі. Це обґрунтовує необхідність ініціювати внесення змін до п. 33 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України щодо продовження терміну дії «митного експерименту» до 1 січня 2020 р., що дасть змогу додатково залучити надходження коштів від його реалізації для забезпечення відновлення автомобільних доріг, що дасть можливість відбудувати пункти пропуску, сформувати конкурентоспроможну економіку регіону, розвивати туристичний потенціал Чернівецької області.

Моніторинг структури доходів загального фонду бюджету Чернівецької області засвідчив, що в 2018 р. основну питому вагу в надходженнях, як і в попередні бюджетні періоди, займає податок на доходи фізичних осіб – 57%. Серед основних видів платежів єдиний податок становить 13%, плата за землю – 10%, акцизний податок – 10%, плата за надання адміністративних послуг – 3% надходжень загального фонду. Податок на доходи фізичних осіб є основним джерелом надходжень до місцевих бюджетів. До місцевих бюджетів Чернівецької області податку на доходи фізичних осіб надійшло у сумі 1 725,6 млн. грн., що становить 103,1% (+52,4 млн. грн.) до планових показників (по Україні – 101,1%) та на 361,4 млн. грн., або на 26,5%, більше, ніж за 2017 р. (по Україні – на 25,5%). Забезпечено виконання плану, затвердженого місцевими радами, з урахуванням змін по обласному бюджету, м. Чернівці, м. Новодністровськ, усіх районах та об'єднаних територіальних громад області (крім ОТГ с. Усть-Путила, м. Кіцмань і м. Новоселиця). Ріст надходжень проти минулорічних склався по обласному бюджету, містах обласного значення, усіх районах та ОТГ (окрім ОТГ м. Кіцмань).

Збільшення надходжень податку на доходи фізичних осіб у 2018 р. порівняно з 2017 р. відбулося переважно за рахунок: збільшення середньомісячної заробітної плати на 24,4%; створення додаткових робочих місць (11 344 нових робочих місця); зменшення заборгованості із виплати заробітної плати в 13,3 рази. Основні чинники, які вплинули на надходження податку на доходи фізичних осіб: ріст мінімальної заробітної плати – 318 млн. грн.; зростання чисельності працюючих – 25,3 млн. грн.; внаслідок детінізації доходів, проведення контрольно-перевірочної роботи тощо – 18,1 млн. грн.

Відповідно до діючого сьогодні порядку розподілу податку на доходи фізичних осіб, до доходів загального фонду бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, зараховується 60% податку на доходи фізичних осіб та до бюджету області – 15%, що сплачується (перераховується), згідно з Податковим кодексом України, на відповідній території України.

Враховуючи необхідність підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів та продовження процесу здійснення бюджетної децентралізації, доцільно зараховувати до бюджетів міст республіканського, Автономної Республіки Крим та обласного значення, міста Києва, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, 75% надходжень від податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на відповідній території, та 25% – до обласного бюджету. Забезпечити сплату податку на доходи фізичних осіб до відповідних бюджетів за фактичним місцезнаходженням підприємств, установ, організацій. Такий перерозподіл коштів дасть змогу збільшити бюджетні ресурси, посприявши підвищенню їх фінансовій самостійності та спроможності місцевих органів влади спрямувати кошти на вирішення проблемних питань соціально-економічного розвитку територій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведений моніторинг засвідчив неузгодженість механізму реалізації фінансового забезпечення місцевих бюджетів для виконання завдань, покладених на них із боку держави.

Для підвищення рівня фінансової самостійності місцевих органів влади вважаємо за необхідне запропонувати таке: підвищити нормативи зарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до бюджетів міст обласного значення, міста Києва, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад із 60% до 75%, а до обласних бюджетів – із 15% до 25% (за рахунок відповідного зменшення нормативів зарахування ПДФО до державного бюджету); недопущення перекладання на місцеві бюджети фінансування низки соціальних функцій, зокрема здійснення виплати компенсації громадянам за втрачене нерухоме майно за рахунок коштів місцевих бюджетів; покладання на громади видатків із надання грошової компенсації деяким категоріям громадян (дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з їх числа) для отримання житла тощо. Забезпечити фінансування соціаль-

них пільг, установлених державою, зокрема на проїзд у громадському транспорті, за рахунок відповідної субвенції з державного бюджету; вирішити питання погашення заборгованості за середньостроковими позиками та безвідсотковими позичками, наданими місцевим бюджетам у 2009-2014 рр., передбачивши з державного бюджету місцевим бюджетам субвенцію на погашення такої заборгованості; забезпечення сплати податку на доходи фізичних осіб до відповідних бюджетів за фактичним місцезнаходженням підприємств, установ, організацій шляхом зобов'язання Державної фіскальної служби України провести позапланові перевірки підприємств, установ, закладів із метою встановлення їх фактичного місцезнаходження та повноти сплати податків до відповідного бюджету за 2018-2019 рр. і за результатами позапланових перевірок зобов'язати платників податку на доходи фізичних осіб сплатити податки до відповідного бюджету; внести зміни до порядку розподілу додаткової дотації на фінансування переданих із державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я в частині збільшення хоча б до 70% розподілу її пропорційно до питомої ваги приведеного індексу відносної податкоспроможності зведеного бюджету областей, а решту 30% – пропорційно до питомої ваги чисельності наявного населення областей станом на 1 січня року, що передує плановому, та дасть можливість Чернівецькій області отримати ще близько 90 млн. грн. зазначеної дотації.

Список використаних джерел:

1. Місцеве самоврядування в Україні. 2017 рік / О.В. Гарник та ін. ; за ред. О.В. Слобожана. Київ, 2017. URL: http:auc.org.ua/sites/default/files/library/ms_2017.pdf (дата звернення: 05.04.2019).

2. Казюк Я., Вензель В., Герасимчук І. Фінансова децентралізація: експерти розповіли про результати 2018 року та перспективи 2019. URL: https://decentralization.gov.ua/news/10670?page=2 (дата звернення: 06.04.2019).

3. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. *Верховна рада України.* URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14 (дата звернення: 04.04.2019).

УДК: 336.71

Ситник І.П.,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет харчових технологій
Фоміна В.С.,
студентка,
Національний університет харчових технологій

Sytnyk Inna,
Ph.D in Technical sciences, Docent, department of Finance
National University of Food Technologies,
Fomina Viktoriia,
student, department of Finance,
National University of Food Technologies

ВПЛИВ ФІНТЕХУ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

Ситник І.П., Фоміна В.С. Вплив фінтеху на розвиток сучасних платіжних систем України. У статті розглядаються сучасні тенденції прискореного розвитку сучасних платіжних систем за рахунок впливу фінансових технологій, які так стрімко увірвалися в наше сучасне життя, що виникає необхідність дослідження цих новітніх тенденцій та процесів, які отримали назву «фінтех». Проаналізовано окремі фінансові технології та обґрунтовано ефективність їх використання у забезпеченні розвитку сфери платежів. Досліджено специфіку розвитку фінтеху в Україні. Здійснено систематизацію основних напрямів розвитку галузі фінтеху, визначено ключові технології, які сприяють її бурхливому розвитку. Окреслено перспективи використання фінансових технологій суб'єктами фінансової сфери та її регуляторами. Визначено перспективні напрями та основні тенденції розвитку платіжних систем на основі нових фінансових технологій.

Ключові слова: платіжні системи, фінансові технології, фінтех, інвестиції, блокчейн, необанк, електронні гаманці, криптовалюта.

Сытник И.П., Фомина В.С. Влияние финтеха на развитие современных платежных систем Украины. В статье рассматриваются современные тенденции ускоренного развития современных платежных систем за счет влияния финансовых технологий, так стремительно ворвавшихся в нашу современную жизнь, что возникает необходимость исследования этих новейших тенденций и процессов, которые получили название «финтех». Проанализированы отдельные финансовые технологии и обоснована эффективность их использования в обеспечении развития сферы платежей. Исследована специфика развития финтеха в Украине. Осуществлена систематизация основных направлений развития отрасли финтеха, определены ключевые технологии, которые способствуют ее бурному развитию. Определены перспективы использования финансовых технологий субъектами финансовой среды и ее регуляторами. Определены перспективные направления и основные тенденции развития платежных систем на основе новых финансовых технологий.

Ключевые слова: платежные системы, финансовые технологии, финтех, инвестиции, блокчейн, необанк, электронные кошельки, криптовалюта.

Sytnyk Inna, Fomina Viktoriia. Influence of Fintech on the development of modern payment systems of Ukraine. Financial innovations significantly affect the course of social progress, and promote better use of capital for economic development, determines the country's future. Today, Fintech is developing fast and attracts not only software developers but also financial market participants, particularly in the area of payments that is ready to put into practice innovative solutions. Fast-paced growth and expansion Fintech, especially in the field of payments, gives the possibility to create and offer to its customers new services that would be user friendly and satisfy all their needs. Fintech exercises significant influence on the development of modern payment systems in the country and provides a wide range of promising activities and innovations in the payment sector to solve existing problems in Ukraine. The study of Fintech and its impact on Ukraine's payment systems can be a great solution for the development of electronic payments, the creation of neo-banks, as a means of reducing the cost of maintaining and servicing the bank branches. Ensures massive use of mobile payment systems, which will increase the role of contactless payment for goods and services in the country. It will also provide wider access to financial services for all Ukrainians. The article considers the modern trends of accelerated development of modern payment systems due to the influence of financial technologies has created a need for research on these latest trends and processes, which are called «Fintech». Analyzed individual financial technology and proved the effectiveness of their use in the development of the payment sector. Studied the specifics of Fintech in Ukraine. Systematized the main directions of development of the industry Fintech, identified the key technologies that contribute to its rapid development. Outlined prospects of the use of financial technology players in the financial industry and its regulators. The authors defines perspective directions and trends of development of payment systems on the basis new financial technologies. Fintech provides solutions that are fundamentally changing the traditional financial services to provide quality financial services and help companies to manage the financial aspects of your business through new programs and applications.

Keywords: payment systems, financial technologies, Fintech, investments, blokcheyn, neo-bank, electronic wallets, crypto-currency.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні фінтех приваблює не лише розробників програмного забезпечення, а й учасників фінансового ринку, особливо у сфері платежів, які готові реалізовувати інноваційні рішення. Активний розвиток та поява нових технологій дають можливість створювати і пропонувати для своїх клієнтів нові сервіси та послуги, які були б зручнішими для користувачів та задовольняли всі їхні потреби. Актуальність дослідження спричинена швидкими темпами росту та поширення фінтеху, який приносить чимало вигід усім сегментам економіки, зокрема у сфері платежів.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням розвитку фінансових технологій та їхнього впливу на платіжні системи присвячено наукові праці багатьох відомих дослідників, серед яких слід відзначити А. Броддаса [1], Р. Мертона [4], М. Міллера [5], П. Туфано [6]. Серед вітчизняних науковців можна відзначити праці В. Волосович [7], М. Диби [9], Л. Жердецької [12], В. Міщенка [14], М. Тарасюка [18], А. Шкляра [19] та багатьох інших.

Формулювання завдання дослідження. На основі викладеного матеріалу можна сформулювати завдання статті, яке полягає в аналізі сучасного стану фінтеху в Україні та його впливу на сучасні платіжні системи для повного задоволення потреб користувачів в електронних інноваційних послугах та використання відповідних можливостей їх застосування у сфері платежів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливої популярності фінтех зазнав лише в останні два роки, разом із популяризацією криптовалют. Усе більше і більше фінтех представляє рішення, які кардинально змінюють традиційні фінансові послуги, включаючи мобільні платежі, грошові перекази, кредити управління активами та ін.

То що ж таке фінтех? Фінтех – скорочена назва від поняття «фінансова технологія». У широкому розумінні це галузь економіки, яка об'єднує компанії, що використовують новітні розробки для надання якісніших фінансових послуг, допомагають компаніям керувати фінансовими аспектами свого бізнесу за допомогою нових програм та додатків. У більш вузькому значенні фінтехами називають ті компанії, які належать до цієї галузі [10]. Сьогодні фінтех не є домінуючою тенденцією у фінансовому просторі, проте це явище стало важливою ланкою у фінансових послугах.

Основними перевагами фінтеху є швидкість і зручність, великий вибір продуктів та послуг, вигідніші

умови на послуги, персоналізовані продукти. Фінтех є зручним у використанні, оскільки незалежно від вашого місцезнаходження ви можете швидко отримати необхідні дані через мережу Інтернет. За рахунок того, що фінтех-компанії не витрачають значні кошти на утримання фізичної інфраструктури, вони надають вигідніші умови на послуги, ніж традиційні компанії. Також дані технології створюють більше персоніфікованих продуктів на основі зібраної інформації про своїх клієнтів.

Проте у фінтеху є й певні недоліки: нечітка регуляція, спонтанні рішення, технологічні ризики, а також те, що фінтех використовується не всіма категоріями громадян. Оскільки це ще досить нерозвинена галузь економіки в Україні, вона не має необхідного нормативно-правового забезпечення, що може спричинити певні розбіжності щодо вирішення певних питань. Також недоліком є необізнаність користувачів у сфері фінансових технологій, окрім того, не всі категорії громадян із різних причин можуть використовувати гаджети або комп'ютери для здійснення онлайн-операцій. Фінтех-компанії отримують багато приватної інформації про вас, що загрожує безпеці ваших даних.

Розвиток фінансових технологій і масове їх використання призвели до того, що світові інвестиції у сфері фінтеху стрімко зросли у першому півріччі 2018 р., сягнувши $57,9 млрд., інвестованих у 875 угод, що демонструє суттєве збільшення порівняно з $38,1 млрд., інвестованими за весь 2017 р. [11]. За кількістю користувачів фінтех-індустрії лідерами виступають Китай, Індія, Великобританія, Бразилія й Австралія, тоді як у США цей показник знаходиться на рівні лише 33% (рис. 1) [3].

Середній рівень прийняття фінтех-проектів у світі становить 33%. Лідирують Великобританія з показником у 42%, Іспанія – 37% і Німеччина – 35%. До того ж із кожним днем швидкими темпами зростає кількість угод та коштів, вкладених у різноманітні фінтех-стартапи (табл. 1) [2].

Найбільшу кількість нових договорів укладено у США, проте вартість договорів у Європі перевищує вартість у США та країнах Азії.

Щодо України, то сьогодні Фінтех знаходиться на етапі зародження й є ще недостатньо розвинутою індустрією. Станом па початок 2018 р. в країні налічується понад 80 компаній із різним ступенем розвитку і близько 30% фінтех-компаній працюють саме у сфері платежів та грошових переказів [10]. Поява і розвиток таких напрямів діяльності фінтех-компаній зумовлює безліч перспектив їх використання для подальшого розвитку фінансового ринку та сучасних платіжних систем країни (рис. 2).

Сьогодні в Україні найбільш активно розвивається сфера платежів і валют. І значним кроком уперед для розвитку сучасних платіжних систем стало поширення смартфонів у суспільстві, а також технологій безконтактних платежів, таких як NFC. Упровадження таких новітніх технологій дає змогу створювати альтернативні види платежів.

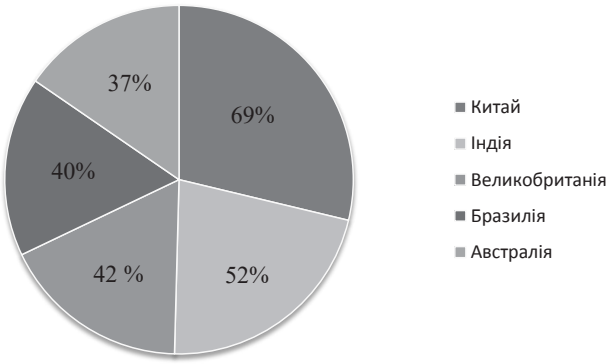

Рис. 1. Країни, що лідирують за кількістю користувачів у сфері фінтеху

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

Таблиця 1

Кількість договорів, укладених на фінтех-ринку в 2018 р.

	К-сть договорів	Вартість договорів, млрд. дол.
США	427	14,2
Європа	198	26
Азія	162	16,8

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Рис. 2. Основні напрями діяльності фінтех-компаній

Джерело: розроблено авторами за даними [10]

Яскравим прикладом впливу фінтеху на сферу платежів став «ПриватБанк», який зробив значний крок у розвитку із запровадженням та використанням мобільного додатку «Приват24», який дає змогу отримувати доступ та керувати платіжними картками клієнта в режимі реального часу. Сьогодні таким додатком користується більшість населення, здійснюючи різноманітні операції за своїми рахунками, не відвідуючи відділення банку, проводиться велика кількість платежів.

Також у листопаді 2017 р. компанія Google запустила в Україні новий сервіс для безконтактної оплати – Google Pay, який дає змогу швидко та безпечно здійснювати оплату покупок та послуг за допомогою вашого смартфону. Поряд із цією системою в Україні функціонує і Apple Pay.

Тепер власники iPhone, як і власники Android-смартфонів із NFC, зможуть оплачувати покупки скрізь, де є POS-термінали з безконтактною оплатою. Це досить зручні, швидкі та безпечні способи оплати, що з кожним днем набувають усе більшої популярності серед різних категорій громадян.

У 2018 р. 45,1% усіх розрахункових операцій в Україні були безготівковими та здійснювалися за допомогою платіжних карток або інших платіжних систем. Українці провели 3,1 млрд. безготівкових операцій, що більше на 33% порівняно з 2017 р., обсяг яких становив 1 297 млрд. грн. Більшість таких розрахунків проводили у торговельних мережах (табл. 2) [17].

Сьогодні телефон і картка стали найголовнішими способами оплати, що пов'язано з розвитком платіжних систем із застосуванням новітніх фінансових технологій.

Створення мобільних платіжних систем призвело до збільшення ролі безконтактної оплати за товари та послуги в країні, що сприяє більш широкому доступу до фінансових послуг для всіх українців і вказує на ефективність використання фінансових технологій у сфері платежів.

Із кожним днем зростає кількість грошових переказів через електронні гаманці, що створюються на базі електронних платіжних систем. Електронні платіжні системи працюють за тим же принципом, що й звичайні безготівкові операції. Кожен користувач має особовий рахунок, за яким проводяться розрахунки з контрагентами і між своїми онлайн-гаманцями. Використання таких засобів забезпечує зручність, максимальну мобільність, варіативність і доступність у форматі «24/7/365» [13].

У сучасних умовах електронні гроші гідно конкурують зі звичайними банківськими платежами, платіжними картами та платіжними терміналами. Сьогодні українці можуть легко продавати та купувати товари, переказувати кошти за допомогою різноманітних систем. Розвиток та масове використання електронних грошей свідчать про поступове наближення до світових стандартів.

Також розвиток фінтеху посприяв створенню необанку, що стало чудовим рішенням для зменшення витрат на утримання та обслуговування банківських відділень.

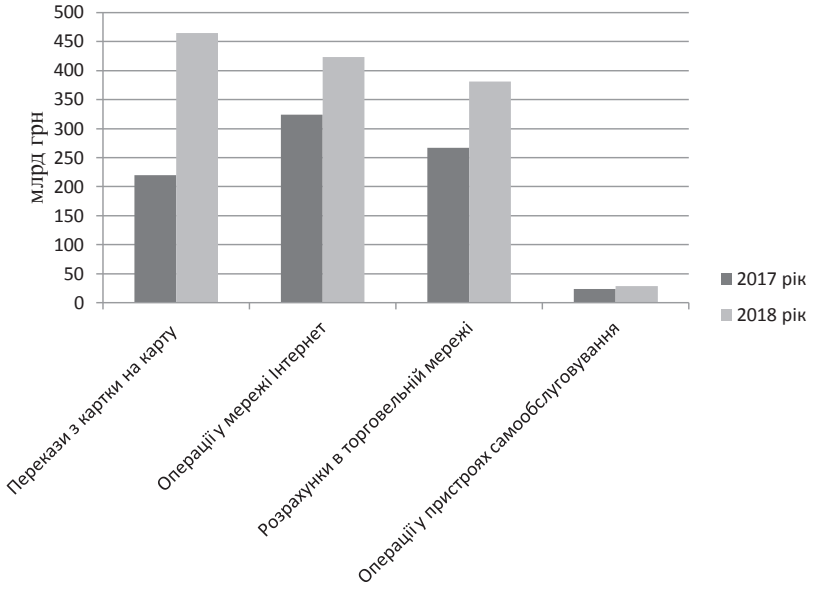

Рис. 3. Обсяги безготівкових операцій, млрд. грн.

Джерело: розроблено авторами за даними [17]

Таблиця 2

Розподіл безготівкових операцій із використанням платіжних карток

	2017 р.		2018 р.	
	Кількість операцій		Кількість операцій	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Перекази з картки на карту	141,6	6,1	269,9	8,8
Операції у мережі Інтернет	947,5	41	1171	38,1
Розрахунки в торговельній мережі	1168,2	50,6	1572,9	51,2
Операції у пристроях самообслуговування	53,3	2,3	59,1	1,9
Всього	2311	100	3073	100

Джерело: розроблено авторами за даними [17]

Необанк – це компанія, що надає всі види банківських послуг дистанційно за допомогою мобільного додатку. Це банк, який функціонує без відділень. В Україні сьогодні діє лише Монобанк, тоді як у європейських країнах існує вже досить значна кількість необанків, які успішно працюють і надають різноманітні банківські послуги.

Створення Монобанку стало значним поштовхом для розвитку сучасних платіжних систем країни. Це стало інноваційним рішенням для надання типових банківських послуг без відвідування відділення. Використання карти Монобанку сприяє пришвидшенню здійснення різноманітних платежів, відкриває нові можливості для клієнтів цього банку та адаптує сучасні платіжні системи до міжнародних стандартів [16].

Ще одним перспективним напрямом, що став досить популярним за останні роки, є використання блокчейн-технології, що лежить в основі криптовалют. Блокчейн – це база даних усіх операцій, які проводяться в системі. Створюється ця база у вигляді блоків інформації, у кожному з яких записана певна кількість операцій і при цьому кожний наступний блок містить у собі частину інформації попереднього блоку.

Наприкінці січня 2018 р. у Давосі проходив Всесвітній економічний форум, де презентували світову блокчейн-мапу, на якій позначені основні країни – лідери цієї технології, й Україна була серед них [8]. Розвиток блокчейн-технології в Україні призвів до створення електронних аукціонів, а на платформі OpenMarket (ДП «СЕТАМ» Міністерства юстиції України) протягом 2018 р. відбулося 11 310 успішних торгів на 2 091 861 083,5 грн. [15].

На базі блокчейну НБУ планує розпочати випуск електронних грошей, що стане справжньою революцією в роботі з електронними грошима, яка відбуватиметься в рамках розвитку національної платіжної системи «ПРОСТІР». Також сьогодні розглядається можливість створення на базі системи блокчейн альтернативного виду національної валюти – е-гривні, що призведе до значних змін у платіжній системі країни. Подальший розвиток цієї технології сприятиме використанню її й у банківському секторі для проведення транзакцій [17].

Сьогодні для України система блокчейн відкриває безліч можливостей, а платіжні системи на базі цієї технології забезпечуватимуть підвищену безпеку, швидкість проведення транзакцій та зручність використання. Використання блокчейн-технології забезпечує можливість функціонування систем без посередників, що дає змогу підвищити швидкість транзакцій, суттєво зменшити витрати та запобігти корупції.

Актуальною є проблема доступу всього населення до фінансової системи країни, що стало поштовхом для розвитку фінансової інклюзії, яка б створила всі умови для залучення всіх верств населення до користування фінансовими послугами. Розвиток фінансової інклюзії здійснюється на базі впровадження фінансових технологій, що сприятиме розвитку платіжної інфраструктури. Основними напрямами реалізації є переведення всіх транзакцій в електронну форму, масове використання міжнародних систем, запровадження віддаленої ідентифікації клієнтів для отримання різноманітних фінансових послуг та укладання договорів у безпаперовій формі з використанням електронного цифрового підпису.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На відміну від світових тенденцій українська фінтех-індустрія знаходиться на стадії свого розвитку, що спричинене слабкістю фінансового ринку України. Проте навіть за таких умов ринок фінтеху в країні розвивається досить динамічно і здійснює значний вплив на розвиток сучасних платіжних систем країни, а також надає широкий перелік перспективних напрямів діяльності та пропонує інноваційні рішення у платіжній сфері для вирішення існуючих проблем в Україні.

Список використаних джерел:

1. Broaddus A. Financial innovation in the United States – background, current status and prospects. *Economic review.* 1985. January/February. P. 1-22.
2. European Fintech: Trends, Adoption and Investment. URL: https://www.finextra.com/blogposting/15241/european-fintech-trends-adoption-and-investment (дата звернення: 11.02.2019).
3. EY FinTech Adoption Index 2017. URL: https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-fintech-adoption-index-2017/$FILE/ey-fintech-adoption-index-2017.pdf (дата звернення: 12.02.2019).
4. Merton R.C. A Functional Perspective of Financial Intermediation. *Financial Management.* 1995. Vol. 24. № 2. P. 23-41.
5. Miller M.H. Financial Innovation: The Last Twenty Years and the Next. *Journal of Financial and Quantitative Analysis.* 1986. Vol. 21. Issue 4. P. 459-471.
6. Tufano P. Financial Innovation and First Mover Advantages. *Journal of Financial Economics*. 1989. Vol. 25. P. 213-240.
7. Волосович С.В. Віртуальна валюта: глобалізаційні виклики і перспективи розвитку. *Економіка України.* 2016. № 4. С. 68-78.
8. Газета «Український інтерес». URL: https://uain.press/tech/ukrayina-sered-svitovyh-blokchejn-lideriv-679356 (дата звернення: 26.01.2019).
9. Диба М.І., Осадчий Є.С. Фінансові інноваційні інструменти у банківській системі. *Стратегія економічного розвитку України.* 2018. № 42. С. 99-109.
10. Дослідження UNIT.City FinTech в Україні. URL: http://fintech.unit.city/guide2018 (дата звернення: 15.12.2018).
11. Дослідження компанії KPMG Pulse of Fintech report. URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2018/07/h1-2018-pulse-of-fintech.pdf (дата звернення: 05.01.2019).
12. Жердецька Л.В., Городинський Д.І. Розвиток банківських технологій: загрози та можливості для банків. *Економіка і суспільство.* 2017. Вип. 10. С. 583-588.
13. Коваль Н. Особливості функціонування платіжних систем України на сучасному етапі їх розвитку. URL: http://economy.nayka.com.ua.
14. Міщенко В.І., Міщенко С.В. Маркетинг цифрових інновацій на ринку банківських послуг. *Фінансовий простір.* 2018. № 1 (29). С. 75-79.
15. Сайт державного підприємства «СЕТАМ». URL: http://setam.gov.ua (дата звернення: 10.02.2019).
16. Сайт Монобанку. URL: https://www.monobank.com.ua (дата звернення: 17.03.2019).
17. Сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219 (дата звернення: 01.02.2019).

УДК 336.64

Тіщенко Є.О.,
аспірант кафедри економіки та менеджменту,
Університет банківської справи

Tishchenko Ievgen,
Postgraduate of the Department of Economic and Management,
Banking University, Kyiv

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ

Тіщенко Є.О. Активізація інвестиційної діяльності в Україні на основі використання проектного фінансування. У статті досліджено основні тенденції розвитку інвестиційної діяльності в Україні, охарактеризовано структуру джерел фінансування інвестицій, галузеву структуру їх використання та формування матеріальних і нематеріальних активів. Охарактеризовано специфіку операцій round tripping у здійсненні прямих іноземних інвестицій. Доведено, що реалізація проектного фінансування в Україні відбувається переважно на засадах банківського інвестиційного кредитування або банківського фінансування. Найбільш поширеними є синдиковане кредитування та фінансування із залученням коштів міжнародних фінансових організацій, експортно-імпортних агенцій та урядів окремих країн. Визначено чинники, які стримують розвиток проектного фінансування в Україні, обґрунтовано головні напрями його розвитку та стимулювання інвестиційної активності.

Ключові слова: інвестиції, іноземні інвестиції, round tripping, структура фінансування, фінансові інструменти, проектне фінансування.

Тищенко Е.А. Активизация инвестиционной деятельности в Украине на основе использования проектного финансирования. В статье исследованы основные тенденции развития инвестиционной деятельности в Украине, охарактеризована структура источников финансирования инвестиций, отраслевая структура их использования и формирования материальных и нематериальных активов. Охарактеризованы особенности операций round tripping в осуществлении прямых иностранных инвестиций. Обосновано, что реализация проектного финансирования в Украине осуществляется преимущественно на основе банковского инвестиционного кредитования или банковского финансирования. Наиболее распространенными являются синдицированное кредитование и финансирование с привлечением средств международных финансовых организаций, экспортно-импортных агентств и правительств отдельных государств. Определены факторы, сдерживающие развитие проектного финансирования в Украине, обоснованы главные направления его развития и стимулирования инвестиционной активности.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, round tripping, структура финансирования, финансовые инструменты, проектное финансирование.

Tishchenko Ievgen. Activation of investment activities in Ukraine based on the use of project financing. The article examines the main trends and tendencies in the development of investment activities and the formation of a favorable investment climate in Ukraine in the context of political and economic and financial instability in current period. In the conducted research the structure of sources of financing capital investments has been characterized, as well as the sectoral structure of their use and the formation of tangible and intangible assets has been determined, the features, volumes and structure and peculiarities of round tripping operations in foreign direct investment in Ukraine using funds previously exported by residents outside the country have been investigated. The main reasons and principals for encouraging the use of round tripping operations, as well as factors hindering the inflow of foreign investors to Ukrainian economy, have been identified. It is substantiated that the implementation of project financing in Ukraine in current conditions is carried out mainly on the principles of bank investment lending or bank project financing with recourse and also without recourse to the borrower. The classical scheme of project financing is based on the creation of a specialized project company in Ukraine is rarely used. The most common project financing schemes used by Ukrainian banks are syndicated loans as well as financing with the involvement of funds from international financial organizations, export-import agencies and governments of some countries of the world. The analysis of several major infrastructure investment projects was carried out in Ukraine in recent years using the resources of the World Bank, the European Bank for Reconstruction and Development, the governments of Denmark, Germany, China and Japan. The factors constraining the development of project financing in Ukraine in modern economic conditions were determined, the main directions for its development, improvement of the investment climate and stimulation of investment activity based on the broad involvement of foreign investors and international financial organizations were substantiated in the research.

Keywords: investments**,** foreign investments, round tripping, financing structure, financial instruments, project financing.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Прискорення темпів економічного зростання потребує суттєвого збільшення обсягів інвестицій у національну економіку. Традиційними джерелами капітальних інвестицій для України є власні кошти підприємств, кредити банків, кошти населення на будівництво житла та кошти місцевих бюджетів. Частка коштів державного бюджету та коштів іноземних інвесторів у фінансуванні інвестицій є незначною, внаслідок чого інтенсивність інвестиційної діяльності ще залишається низькою. Разом із тим в умовах нестабільності фінансова спроможність окремих вітчизняних інвесторів не дає їм змоги виділити кошти для фінансування значних обсягів інвестицій у реальний сектор. Одним із напрямів активізації інвестиційної діяльності є залучення іноземних інвестицій та їх використання для реалізації крупних інвестиційних проектів. Із цією метою використовуються різні методи залучення фінансових ресурсів та іноземних інвестицій, одним з яких є операції round tripping, що передбачають повернення з-за кордону у вигляді прямих іноземних інвестицій коштів, які раніше були виведені резидентами за її межі.

Різноманіття джерел фінансових ресурсів і форм їх залучення створює передумови для визначення більш ефективних варіантів активізації інвестиційної діяльності, що є запорукою стимулювання економічного розвитку.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У вітчизняній науковій літературі питанням активізації інвестиційної діяльності приділяється достатньо багато уваги. Серед науковців, які найбільш активно їх досліджують, слід назвати праці С. Буковинського [20], Л. Гавриш [18], В. Жупанина [16], Г. Карчевої [24], В. Кротюка [14], Т. Майорової [26], В. Міщенка [17], С. Міщенко [12], С. Науменкової [4; 18], Я. Овсянникової [27], А. Ряховської [5], Т. Смовженко [24] та багатьох інших, в яких викладено головні теоретичні та практичні аспекти проблеми. Разом із тим необхідність поліпшення інвестиційного клімату та збільшення обсягів інвестицій у національну економіку актуалізують завдання щодо пошуку нових джерел фінансових ресурсів і використання нових форм їх залучення в економіку для підтримки економічного зростання.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є визначення основних напрямів активізації інвестиційної діяльності в Україні на основі аналізу умов і особливостей реалізації банківського проектного фінансування із залученням коштів іноземних інвесторів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інвестиційна діяльність в Україні характеризується постійним збільшенням капітальних інвестицій в економіку. Так, у 2018 р. їх загальний обсяг становив 526,3 млрд. грн. і порівняно з 2010 р. збільшився в 2,9 рази. За галузевою ознакою головними напрямами інвестування коштів у національну економіку впродовж 2010–2018 рр. були промисловість (переважно переробна, добувна та харчова), сільське господарство, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, а також транспорт. У 2018 р. на ці галузі припадало близько 74% всіх капітальних інвестицій в економіку України.

Упродовж аналізованого періоду капітальні інвестиції здійснювалися переважно в матеріальні активи, частка яких у 2018 р. становила 93,7%, тоді як на нематеріальні активи припадало 6,7% інвестованих коштів. Серед інвестицій у матеріальні активи переважали вкладення в придбання машин та обладнання (33,1%), будівництво інженерних споруд (19,4%), нежитлових будинків (14,7%) та придбання транспортних засобів (12,1%). Головними напрямами інвестування коштів у нематеріальні активи було придбання прав на комерційні позначення та об'єкти промислової власності, авторських прав, патентів, ліцензій, концесій тощо, частка яких у загальній сумі капітальних інвестицій у 2018 р. становила 4,1%, а також вкладення в програмне забезпечення та бази даних (2,0%) [1].

Разом із тим, як свідчать фактичні дані, інтенсивність інвестиційної діяльності впродовж аналізованого періоду суттєво знизилася. Так, якщо в 2010 р. відношення капітальних інвестицій до номінального валового внутрішнього продукту становило 16,7%, а в 2012 р. – навіть 19,4%, то в 2018 р. цей показник дорівнював лише 13,5,0%. Це дає підстави стверджувати, що фактично рівень капітальних інвестицій, досягнутий у 2012 р., ще повністю не відновлено. Крім того, у 2018 р. 34,6% всіх капітальних інвестицій припадало на м. Київ і 7,1% – на Київську область (загалом – 41,7%), що свідчить про нерівномірність використання інвестиційного потенціалу в Україні.

Як зазначається в науковій літературі, головними причинами такої ситуації є економічна криза, зниження доходів підприємств і населення, високий рівень інфляції та процентних ставок, недостатній рівень захисту прав власності, складнощі з веденням бізнесу та ін., що в кінцевому підсумку призвело до погіршення інвестиційного клімату в Україні [2, с. 104; 3, с. 57].

Проведений аналіз свідчить про те, що головними джерелами капітальних інвестицій у 2018 рр. були власні кошти підприємств (71,3%), кредити банків (6,7%), кошти населення на будівництво житла (6,4%) та кошти місцевих бюджетів (8,7%). На жаль, частка коштів державного бюджету у фінансуванні капітальних інвестицій ще залишається незначною. Максимальне значення цього показника було в 2011 р. – 7,2%, а мінімальне – у 2014 р. – 1,2% [1].

Важливим джерелом фінансових ресурсів вітчизняних підприємств є залучення акціонерного капіталу. У 2017 р. було зареєстровано емісій акцій на суму 324,8 млрд. грн.

Для залучення інвестиційних ресурсів вітчизняні підприємства та організації активно використовують випуск корпоративних облігацій, обсяг емісії яких у 2013-2018 рр. становив 109,0 млрд. грн. Однак у 2018 р. порівняно з 2013 р. обсяг емісії зменшився в 2,5 рази. Залучені кошти підприємства використовують переважно для власного розвитку, будівництва житлової та комерційної нерухомості, придбання майна з метою передачі його в лізинг або оренду. Найбільш яскравим прикладом використання корпоративних облігацій є емісія у 2018 р. ТОВ «Приморська вітроелектростанція» 2 560 відсоткових облігацій номіналом 1 млн. грн. кожна на суму 2,56 млрд. грн. для завершення будівництва в Запорізькій області вітрової електростанції потужністю 100 МВт.

На особливу увагу заслуговує аналіз використання коштів іноземних інвесторів, обсяг яких у структурі капітальних інвестицій в Україні ще залишається незначним. У 2016 р. в економіку було вкладено 9,8 млрд. грн.

іноземних інвестицій, що становить 2,7% від їх загальної суми, а в 2018 р. – лише 1,5 млрд. грн. (0,3%). Головними причинами незначних обсягів коштів іноземних інвесторів є економічна нестабільність, високі політичні ризики, недостатній рівень захисту іноземних інвестицій тощо [4, с. 7; 5, с. 154; 6, с. 123].

Найбільший інтерес для аналізу інвестиційних процесів в Україні має дослідження використання прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Як свідчить аналіз наявних даних, починаючи з 2005 р. ПІІ в економіку України постійно зростали, а максимальний їх обсяг було досягнуто в 2008 р. – 10,9 млрд. дол. США. Однак після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. обсяги ПІІ в Україну почали знижуватися і в 2014 р. становили лише 0,4 млрд. дол. США.

Разом із тим, за даними багатьох дослідників, залучення ПІІ в економіку України має особливість, яка полягає у тому, що переважна більшість таких коштів має вітчизняне походження [7, с. 30; 8, с. 37]. У світовій практиці таке явище характеризують терміном round tripping, яке означає повернення з-за кордону у вигляді ПІІ коштів, які раніше були виведені резидентами за її межі.

Результати дослідження, проведеного фахівцями НБУ, свідчать про те, що обсяг коштів вітчизняного походження, які надійшли в Україну в 2010-2017 рр. як ПІІ, становив приблизно 7,9 млрд. дол. США, що дорівнює 22,1% від загальної суми ПІІ в економіку [9]. Найбільші обсяги такого інвестування спостерігалися у 2010-2013 рр., забезпечуючи близько третини ПІІ в Україну. У 2014-2015 рр. відбувався відплив коштів за такими операціями, однак у 2017 р. їх обсяги становили вже 10,4% від загальної суми ПІІ в Україну (табл. 1).

Основними країнами, через які здійснювалося інвестування round tripping в Україну, були Кіпр, Нідерланди та Швейцарія. Варто зазначити, що така форма інвестування характерна не лише для країн із ринками, що розвиваються, а й для розвинутих. За даними НБУ, частка таких інвестицій у загальній сумі ПІІ в окремих країнах становить: у Фінляндії – 9,3%, Чехії – 7,6%, Естонії – 6,7%, Німеччині – 6,6%, Італії – 6,2%, Франції – 5,6%, Польщі – 4,3%, США – 3,0% [9].

Головними причинами використання операцій round tripping є уникнення наслідків політичної та економічної нестабільності, оптимізація податкового навантаження, захист прав власності, уникнення валютного контролю, використання пільг, передбачених законодавством для іноземних інвестицій, підвищення рівня ефективності управління активами [10, с. 181; 11, с. 32].

Аналіз структури інвестицій round tripping свідчить про те, що основними інструментами, які використовують інвестори для здійснення таких операцій, є інструменти участі в капіталі, на які припадає основна частка інвестицій, та боргові інструменти, частка яких є незначною (табл. 2).

Ураховуючи загальну економічну та політичну ситуацію в країні, можна вважати, що тенденція до використанням операцій round tripping для залучення прямих іноземних інвестицій збережеться й у майбутньому.

Після економічного спаду в 2014-2016 рр. на тлі поліпшення загальної інвестиційної ситуації починає розвиватися проектне фінансування, однак його обсяги й темпи ще залишаються низькими. Лише окремі вітчизняні банки беруть участь у реалізації крупних інвестиційних проектів [12, с. 92].

В Україні проектне фінансування здійснюється за класичними методиками міжнародних банків, які передбачають створення в кредитній установі окремого спеціалізованого підрозділу для надання таких послуг. Найбільш активними на ринку проектного

Таблиця 1

Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну, в яких контролюючим інвестором є резидент України (round tripping), у 2010-2017 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. Прямі інвестиції в Україну, млн. дол. США	6495	7207	8401	4499	410	2961	3284	2601
2. Операції round tripping, млн. дол. США	1296	3429	2908	1055	-1038	-162	134	270
3. Відношення суми операцій round tripping до загального обсягу ПІІ в Україну, %	20,0	47,6	34,6	23,5	-	-	4,1	10,4

Джерело: складено за даними [9]

Таблиця 2

Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну, в яких контролюючим інвестором є резидент України (round tripping), за окремими інструментами в 2010-2017 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. Інструменти участі в капіталі, млн. дол. США – всього, у т. ч.:	5550	6121	6248	3668	712	4003	3550	1934
- банки	2039	1529	475	469	499	2384	2257	1034
- інші сектори	3511	4592	5773	3199	213	1619	1293	900
2. Інструменти участі в капіталі за операціями round tripping, млн. дол. США – всього, у т. ч.:	924	2119	1448	1116	-965	181	208	299
- банки	13	883	71	0	49	99	139	54
- інші сектори	911	1236	1377	1116	-1014	82	69	245
3. Відношення round tripping за інструментами участі до загального обсягу ПІІ, %, у т. ч.:	16,6	34,6	23,2	30,4	-	4,5	5,9	15,5
4. Боргові інструменти, млн. дол. США	945	1086	2153	881	-302	-1042	-266	667
5. Боргові інструменти за операціями round tripping, млн. дол. США	372	1310	1460	-61	-73	-343	-74	-29
6. Відношення round tripping із борговими інструментами до загального їх обсягу, %	39,4	-	92,1	-	91,1	33,8	44,4	-

Джерело: складено за даними [9]

фінансування є ПАТ «Райффайзен банк Аваль», АТ «Укрсиббанк», АТ «Альфа-Банк», АТ «Укрексімбанк», ПАТ «Ощадбанк», АТ «АКБ «АРКАДА», «ТАС-Інвестбанк», VAB, UniCredit Bank.

На думку фахівців, проектне фінансування в Україні є менш розвиненим порівняно з інвестиційним кредитуванням [13, с. 47; 14, с. 7; 15, с. 19]. Здебільшого воно здійснюється у формі банківського проектного фінансування без створення спеціалізованої проектної компанії. Позики надаються переважно в євро або доларах США на строк від 5 до 10 років на умовах самоокупності. Якщо вартість інвестиційного проекту перевищує 50 млн. дол. США, то для надання кредиту можливе створення банківського синдикату. Частка власних коштів позичальника у фінансуванні інвестиційного проекту може коливатися в межах від 15% до 50% його вартості. При цьому участь більшості банків обмежується роллю кредитора або виконанням функцій гаранта позики [16, с. 51; 17, с. 31; 18, с. 217; 19, с. 21].

Окрім банківських кредитів, у проектному фінансуванні використовуються кошти міжнародних фінансових організацій (МВФ, МФК, ЄБРР, ЄІБ), державних інвестиційних фондів, урядів окремих країн, гарантії агенцій експортних кредитів, зокрема Експортно-імпортного банку США, Міністерства міжнародної торгівлі та промисловості Японії, Корпорації розвитку експорту Канади, Департаменту гарантій з експортних кредитів Великобританії, а також страхової компанії «Ейлер Гермес» (Німеччина), яка є світовим лідером у страхуванні експортних кредитів. Здебільшого кредити та гарантії таких агентств є «зв'язаними», тобто передбачають обов'язкові закупівлі обладнання (товарів) у компаніях тих країн, які надають кошти на реалізацію інвестиційних проектів [18, с. 217; 20, с. 301; 21, с. 328; 22, с. 45].

Серед міжнародних схем проектного фінансування, що застосовуються в Україні, найбільш поширеними є консорціумне фінансування (АТ «Укрексімбанк», ПАТ Ощадбанк») та фінансування із залученням коштів іноземних експортно-імпортних агенцій (ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «УкрСиббанк») [23, с. 263].

Одним із перших крупних інвестиційних проектів, який можна розглядати як проектне фінансування, в Україні була модернізація в 1993 р. аеропорту «Бориспіль». Фінансування проекту здійснювалося за рахунок коштів ЄБРР у сумі 10 млн. дол. США.

У 2004 р. розпочалася реалізація великого інвестиційного проекту з будівництва автомагістралі Київ – Одеса. Початкова вартість проекту становила 480 млн. дол. США, які було залучено в Deutsch Dank AG, а в 2005 р. уряд України додатково залучив іноземний кредит на суму 100 млн. дол. США. У ході реалізації проекту було побудовано 537,2 км автомагістралі, 11 мостів і 29 шляхопроводів, а сам проект мав велике соціальне значення.

Із 2017 р. ЄБРР реалізує в м. Київ два кредитні проекти, перший з яких передбачає закупівлю для КП «Київпастранс» 185 автобусів і 202 тролейбусів на загальну суму 60 млн. євро, а другий – закупівлю 50 вагонів для КП «Київський метрополітен» на суму 40 млн. євро. У 2019 р. Київська міська державна адміністрація та ЄБРР підписали новий Меморандум про порозуміння в рамках реалізації програми «Зелені міста», яка передбачає надання кредиту на суму 320 млн. євро на розвиток транспортної інфраструктури міста.

У 2019 р. розпочав реалізацію нових програм Експортно-імпортний банк США, кредитні угоди з яким передбачають створення комплексів сонячних батарей та придбання сільськогосподарськими товаровиробниками техніки, обладнання та насіння.

Заслуговує на увагу проект «зеленої енергетики», запропонований у 2019 р. данською компанією Danida Business Finance (DBF), яка здійснює некомерційне фінансування інфраструктурних об'єктів із високими соціальними стандартами в 29 країнах світу. Програма передбачає фінансування об'єктів відновлюваної енергетики та енергоефективності шляхом надання безпроцентної позики уряду України за рахунок субсидії уряду Данії, що дасть змогу повністю відшкодувати процентні виплати, експортну кредитну премію та банківську маржу. За умовами позики кредити надаються в євро або доларах США, повністю покривають вартість проекту, є безпроцентними, а строк їх погашення може становити до 10 років після завершення реалізації проекту.

Міжнародний аеропорт «Бориспіль» планує в 2020 р. розпочати реконструкцію злітно-посадкової смуги № 2 та ввести її в експлуатацію в 2021 р. Фінансування проекту буде здійснено за рахунок кредиту Ексімбанку Китаю під гарантії уряду України. Техніко-економічне обґрунтування проекту реконструкції здійснює China Communications Construction Company за власний рахунок. Вартість проекту попередньо оцінюється в 200-250 млн. дол. США.

Існують й інші великі інвестиційні проекти в різних галузях національної економіки, аналіз яких свідчить про те, що проектне фінансування в Україні здійснюється переважно на засадах банківського інвестиційного кредитування або банківського проектного фінансування. Використання проектного фінансування за класичною схемою зі створенням спеціалізованої проектної компанії в Україні використовується ще рідко [18, с. 220; 24, с. 187; 25, с. 47].

За даними Т.В. Майорової, потенціал фінансових ресурсів країн ЄС, які можуть бути використані в Україні, становить понад 454,1 млрд. євро, з яких кошти Європейського фонду регіонального розвитку становлять 196,6 млрд. євро, а Європейського соціального фонду – 86,4 млрд. євро [26, с. 388].

Вивчення наукової літератури та практики організації й використання проектного фінансування дало змогу визначити, що головними чинниками, які стримують його розвиток в Україні, є:

- економічна та політична нестабільність, які не сприяють поліпшенню інвестиційного клімату та ослаблюють взаємозв'язок інвестиційної політики держави зі структурною та промисловою політикою;
- недостатність внутрішніх фінансових ресурсів і складність залучення зовнішнього фінансування для реалізації великих проектів через низький рівень розвитку фондового ринку та нерозвиненість використання нестандартних методів залучення капіталу, зокрема інструментів боргового фіксування;
- високі ризики проектного фінансування та недостатній рівень використання фінансових інструментів для управління ними;
- недостатність рентабельних проектів, недоліки в обґрунтуванні їхньої вартості, техніко-економічних, екологічних і соціальних параметрів;
- відсутність надійної та прозорої системи інформування потенційних інвесторів про інвестиційні проекти та програми;

- недостатнє нормативно-правове та методологічне забезпечення проектного фінансування;
- відсутність у вітчизняних банків досвіду з упровадження проектного фінансування та управління ризиками;
- недостатність правової бази для захисту прав власності та результатів інвестиційної діяльності [2, с. 15, 18, 105; 18, с. 220; 27, с. 49; 28, с. 91].

Рівень відхилення майбутніх грошових потоків інвестиційного проекту в умовах української економіки залежить від дії багатьох чинників макро- та мікрорівня, зокрема таких, як фінансова нестабільність; недосконалість законодавства; коливання ринкової кон'юнктури; помилки розрахунків у технічних і фінансово-економічних параметрах проекту; неповнота або неточність інформації про фінансовий стан і ділову репутацію окремих учасників (можливість банкрутств, неплатежів, відмова виконання договірних зобов'язань); неповнота або неточність проектної інформації; виникнення виробничо-технологічних ризиків (аварії, відмови в роботі устаткування); зміна природно-кліматичних умов, можливість стихійних лих тощо [4, с. 9; 29, с. 9].

Таким чином, аналіз наведеного матеріалу дає змогу зробити висновок про те, що головними напрямами стимулювання розвитку проектного фінансування в Україні повинно бути поліпшення інвестиційного клімату, зниження вартості довгострокових інвестиційних ресурсів, підвищення рівня організації проектного фінансування, розширення спектру використовуваних інструментів та вдосконалення методів й інструментів управління проектними ризиками.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сучасний етап розвитку інвестиційної діяльності в Україні характеризується постійним збільшенням капітальних інвестицій в економіку, основними джерелами яких є власні кошти підприємств, кредити банків і кошти населення на будівництво житла. Частка коштів державного бюджету та коштів іноземних інвесторів у фінансуванні інвестицій є незначною, внаслідок чого інтенсивність інвестиційної діяльності залишається низькою.

Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України має особливість, що полягає у використанні операцій round tripping, які характеризують повернення з-за кордону у вигляді прямих іноземних інвестицій коштів, які раніше були виведені резидентами за її межі, що зумовлює потребу в уточненні джерел походження прямих іноземних інвестицій.

Реалізація проектного фінансування в Україні відбувається за класичними схемами міжнародних банків, які передбачають створення в кредитних установах окремого спеціалізованого підрозділу для надання таких послуг. Сьогодні проектне фінансування в Україні є менш розвиненим порівняно з інвестиційним кредитуванням. Здебільшого воно здійснюється у формі банківського проектного фінансування без створення проектної компанії.

Головними чинниками, що стримують розвиток проектного фінансування в Україні, є: недостатність внутрішніх фінансових ресурсів і складність залучення зовнішнього фінансування; високі ризики; коливання ринкової кон'юнктури; недоліки в обґрунтуванні техніко-економічних, екологічних і соціальних характеристик проектів; недостатнє нормативне забезпечення; недостатність правової бази для захисту прав власності та результатів інвестиційної діяльності.

Головними напрямами стимулювання проектного фінансування в Україні повинні бути поліпшення інвестиційного клімату та умов кредитування, підвищення рівня організації проектного фінансування, розширення спектру використовуваних інструментів та вдосконалення методів й інструментів управління проектними ризиками.

Список використаних джерел:

1. Капітальні інвестиції. URL: http://ukrstat.gov.ua (дата звернення: 22.03.2019).
2. Науменкова С.В. Особливості управління фінансами в холдингових компаніях. *Фінанси України.* 2008. № 1. С. 93-107.
3. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи: інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 6. Київ : Національний банк України ; Центр наукових досліджень, 2006. 162 с.
4. Тіщенко Є. Науменкова С., Міщенко С. Фінансові інструменти убезпечення від політичних ризиків у проектному фінансуванні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.* 2016. № 10 (187). С. 6-17.
5. Современные подходы к управлению устойчивостью бизнеса : монография / под ред. А.Н. Ряховской, О.Г. Крюковой. Москва : Финансовый университет. 2012. 280 с.
6. Фінансовий ринок та інвестиції. Київ : Знання, 2000. 214 с.
7. Міщенко В.І. Методологічні та методичні проблеми запровадження таргетування інфляції. *Вісник Національного банку України.* 2006. № 5. С. 22-32.
8. Naumenkova S., Malyutin O., Mishchenko S. Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy. *Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics.* 2015. Vol. 166. № 1. P. 31-39. DOI: 10.17721/1728-2667.2015/166-1/3.
9. Ретроспективний аналіз даних щодо обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010-2017 рр. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73849830 (дата звернення: 22.03.2019).
10. Науменкова С.В., Міщенко В.І. Поняття системного ризику та підходи до визначення системно значущих банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2014. № 1 (105). С. 186-189.
11. Гнучкий режим курсоутворення: етапи запровадження та можливі наслідки для економічного розвитку України. Вип. 15. Київ : Національний банк України, 2010. 124 с.
12. Міщенко С. Удосконалення управління економічним капіталом банку з урахуванням ризику ліквідності. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України.* 2008. № 3. С. 90-93.
13. Науменкова С.В., Міщенко С.В. Проблеми розвитку інститутів спільного інвестування. *Економіка та держава.* 2009. № 11. С. 46-48.
14. Кротюк В.Л. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах. *Банківська справа.* 2005. № 4. С. 3-9.
15. Науменкова С.В. Оцінка впливу галузевої приналежності на рівень перспективної платоспроможності позичальника. *Вісник Національного банку України.* 2005. № 7. С. 14-21.

16. Жупанин В.В. Організація залучення заощаджень населення на основі випуску казначейських зобов'язань України. *Фінанси України.* 2008. № 2. С. 44-58.
17. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Проблеми вдосконалення управління державними корпоративними правами. *Економіка України.* 2002. № 5. С. 29-36.
18. Науменкова С.В., Гавриш Л.Ю. Особливості та інструменти проектного фінансування в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2013. № 1 (14). С. 214-222.
19. Міщенко С. Визначення основних факторів розвитку та ефективності функціонування фінансового сектору України. *Банківська справа.* 2008. № 4 (82). С. 31-47.
20. The Banking System of Ukraine Towards European Integration / S.A. Bukovinsky, et al. Kyiv: National Bank of Ukraine. Center of Scientific, 2015. 496 p.
21. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / за ред. В. Опаріна, В. Федосова. Київ : КНЕУ, 2016. 695 с.
22. Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.* 2015. № 12. С. 39-48.
23. Mishchenko V., Naumenkova S., Ivanov V., Tishchenko I. Special aspects of using hybrid financial tools for project risk management in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations.* 2018. Vol. 15. № 2. P. 257-266. DOI:10.21511/imfi.15(2).2018.23.
24. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України / за ред. Г.Т. Карчевої, Т.С. Смовженко, В.І. Міщенка. Київ : УБС, 2016. 278 с.
25. Міщенко С.В. Проблеми оцінки впливу стабільності функціонування грошово-кредитної сфери на економічну безпеку країни. *Фінанси України.* 2010. № 7. С. 35-49.
26. Майорова Т.В. Проектне фінансування : підручник ; 2-е вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2017. 434 с.
27. Науменкова С., Овсянникова Я. Особливості оцінювання ефективності проектів публічно-приватного партнерства: зарубіжний досвід та українська практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.* 2013. № 134. С. 47-51.
28. Финансовое обеспечение воспроизводственных процессов в ресурсодобывающих отраслях. Киев : Наукова думка, 1997. 187 с.
29. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Сучасні проблеми капіталізації банківської системи України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2013. № 2. С. 3-11.

УДК 336.717

Юдіна С.В.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет
Саранча О.М.,
аспірант кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет

Yudina Svitlana,
Doctor of Economics, Professor
Head of the Department of Finance and Accounting,
Dnipro State Technical University
Sarancha Olga,
Postgraduate Student
of the Department of Finance and Accounting,
Dnipro State Technical University

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ДЕПОЗИТИ В БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ

Юдіна С.В., Саранча О.М. Проблеми залучення грошових коштів населення через депозити в банківську систему. Актуальність дослідження зумовлена двоїстою роллю депозитів у сучасній економіці нашої країни. По-перше, вони виступають як капітал, що приносить додатковий дохід домогосподарству, по-друге, організовані заощадження населення виступають джерелом внутрішніх інвестицій для країни. Зазначено, що економічний потенціал депозитів населення має бути використаним через створення відповідних інструментів регулювання. У табличній формі проаналізовано динаміку та структуру депозитів домогосподарств за видами

валют, співвідношення депозитів домогосподарств із показниками ВВП, динаміку та структуру депозитів домогосподарств за строками зберігання. Наведено основні чинники, що зумовлюють відтік грошей населення з банківської системи. Визначено пріоритети в процесі залучення заощаджень населення в банківську систему.

Ключові слова: домогосподарства, депозити домогосподарств, динаміка та структура депозитів, фінансово-кредитні інститути, потенціал.

Юдина С.В., Саранча А.Н. Проблемы привлечения денежных средств населения через депозиты в банковской системе. Актуальность исследования обусловлена двойственной ролью депозитов в современной экономике нашей страны. Во-первых, они выступают как капитал, приносящий дополнительный доход домохозяйству, во-вторых, организованные сбережения населения выступают источником внутренних инвестиций для страны. Отмечено, что экономический потенциал депозитов населения должен использоваться через создание соответствующих инструментов регулирования. В табличной форме проанализированы динамика и структура депозитов домохозяйств по видам валют, соотношение депозитов домохозяйств с показателями ВВП, динамика и структура депозитов домохозяйств по срокам хранения. Приведены основные факторы, обуславливающие отток денег населения из банковской системы. Определены приоритеты в процессе привлечения сбережений населения в банковскую систему.

Ключевые слова: домохозяйства, депозиты домохозяйств, динамика и структура депозитов, финансово-кредитные институты, потенциал.

Yudina Svitlana, Sarancha Olga. Problems of attracting money from the population through deposits in the banking system. It is noted that the economic potential of deposits of the population should be used through the creation of appropriate regulatory instruments. The table form analyzes the dynamics and structure of household deposits by types of currencies. It is noted that deposits for the period of 2006 - 2018 have grown almost 4.7 times, their structure by types of currencies, which shows that during the analyzed period, almost half of them are kept in foreign currency. The table form analyzes the ratio of household deposits to GDP figures for the period from 2006 to 2018. The analysis showed that in 2017, the ratio of household deposits to GDP was the lowest level (16.61%) for the analyzed period. That is, despite the growth of absolute indicators, relative indicators indicate a significant outflow of deposits from the banking system compared to 2012-2014 (almost 1.82 times). The table form analyzes the dynamics and structure of household deposits by terms of storage for the period from 2006 to 2018. According to the analysis, it was concluded that the population retains most of the available funds or deposit accounts on demand (38%), or term deposits up to 1 year (37%). The main factors determining the outflow of money from the banking system are presented, namely: the development of the national financial market, which can provide a variety of investment services to the population by sectors and segments of the economy; the development of a financial intermediation institute that would use the confidence of the population (credit unions, investment funds, etc.); creation of the corresponding products and their offer, creation of special investment tools intended for the retail investor; distrust of the population to the activity of the state in general and financial and credit institutions in particular, which is due to the experience of cooperation of the population with these subjects; level of financial literacy of the population and absence of the institution of financial advising of the population of the country; development of tax incentives for investments of citizens; the development of the scope of the application of compensatory mechanisms in the financial market of Ukraine as a whole and the lack of an effective system of state guarantees for saving the population in particular; high level of economy shadowing. The priorities in the process of attraction of population's savings into the banking system are defined, namely: consolidation of interests of participants in the savings process on the basis of creating a system for coordinating their interests (households, financial and credit institutions and the state); development of a strategy of returning money to the banking system for the implementation of national projects; legal protection of deposits of the population.

Keywords: households**,** household deposits, dynamics and deposit structure, financial and credit institutions, potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливість депозиту полягає у його двоїстій природі. Для вкладника депозит є потенційними грошима, які він може пустити в обіг. Але водночас депозити приносять дохід у вигляді процентів. Тобто, з одного боку, це грошові ресурси, а з іншого – це капітал, що приносить дохід.

Основна перевага депозитів перед готівкою для населення в тому, що депозит приносить пасивний дохід, а недолік – у тому, що депозит приносить дохід нижчий, аніж звичайний капітал.

Саме нижчий дохід по депозитах дає змогу банкам розміщувати його дорожче в економічних секторах економіки. І саме це дає змогу розглядати депозити населення як потенційні внутрішні інвестиції.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Поведінка населення щодо формування організованих заощаджень була предметом вивчення таких зарубіжних та українських науковців, як: О. Ватаманюк, А. Вдовиченко, В. Геєць, М. Гончарова, В. Гриньова, М. Джонк, Б. Кваснюк, Т. Кізима, Е. Лібанова, Р. Мертон, М. Савлук, В. Федосов, В. Хобта, Д. Черваньов, С. Юрій, М. Якубовський та ін.

Але, незважаючи на значні наукові напрацювання із зазначеної проблематики, слід зауважити, що залишаються актуальними завдання пошуку інструментів залучення грошових коштів населення у банківську систему для формування внутрішніх інвестиційних ресурсів в Україні.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є подальший розвиток теоретико-методичних засад і розроблення практичних пропозицій щодо залучення грошових коштів населення через депозити в банківську систему з метою забезпечення підвищення добробуту та для забезпечення економічного зростання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Депозити виступають важливим складником фінансових ресурсів домогосподарств. Потенціал таких джерел поповнення фінансових ресурсів домогосподарств має бути використаним через створення відповідних інструментів регулювання, щоб, по-перше, поліпшити добробут вітчизняних домогосподарств, а по-друге, забезпечити економічне зростання внутрішніми інвестиційними ресурсами.

За даними Незалежної асоціації банків, середній розмір депозитів в Україні становить менше 1 тис. дол. США, у Росії він перевищує 3 тис. дол. США, а в Польщі – 4 тис. дол. США. При цьому майже 34% українців узагалі не мають накопичень [1].

Незважаючи на складні економічні умови, населення створює накопичення, які виступають як певні резерви, як джерело додаткового доходу у вигляді отриманих відсотків.

У табл. 1 наведено динаміку та структуру депозитів домогосподарств за видами валют.

Таблиця 1

Депозити домогосподарств в Україні за видами валют у динаміці за 2006-2018 рр. (млн. грн.)

Період	Усього	У тому числі за видами валют	
		у національній валюті	в іноземній валюті
2006	108,9	59,9	49,0
2007	167,2	102,4	64,9
2008	217,9	110,0	107,8
2009	214,1	101,1	113,0
2010	275,1	142,9	132,2
2011	310,4	160,5	149,9
2012	369,3	186,8	182,5
2013	442,0	257,8	184,1
2014	418,1	200,9	217,3
2015	410,9	198,9	212,0
2016	444,7	209,6	235,1
2017	495,3	252,4	242,9
2018 (на червень)	507,4	280,2	227,3

Дані, наведені в табл. 1, показують, що депозити за період 2006–2018 рр. зросли майже у 4,7 рази, їх структура за видами валют, показує, що на протязі аналізованого періоду майже половина з них зберігається в іноземній валюті.

Якщо співставити депозити домогосподарств із показниками ВВП за відповідний період (табл. 2), то можна побачити, що в 2017 р. співвідношення депозитів домогосподарств до ВВП мало найнижчий рівень (16,61%) за аналізований період. Тобто, незважаючи на ріст абсолютних показників, відносні свідчать про суттєвий відтік депозитів із банківської системи порівняно з 2012–2014 рр. (майже у 1,82 рази).

Дані, наведені в табл. 2, показують, що населення зберігає більшу частину вільних коштів або на депозитних рахунках на вимогу (38%), або на строкових депозитах до одного року (37%). На нашу думку, така ситуація зумовлена нестабільною фінансовою ситуацією, непередбачуваними стрибками процентних ставок, курсу валют тощо.

У табл. 3 наведено динаміку та структуру депозитів домогосподарств за строками зберігання.

Таблиця 2

Депозити домогосподарств та ВВП в Україні в динаміці за 2006-2018 рр. (млн. грн.)

Період	Депозити домогосподарств	ВВП	Співвідношення депозитів домогосподарств та ВВП, %
2006	108,9	544,1	20,01
2007	167,2	720,7	23,20
2008	217,9	948,1	22,98
2009	214,1	913,4	23,44
2010	275,1	1082,6	25,41
2011	310,4	1316,6	23,58
2012	369,3	1408,9	26,21
2013	442,0	1454,9	30,38
2014	418,1	1566,7	26,69
2015	410,9	1979,5	20,76
2016	444,7	2383,2	18,66
2017	495,3	2982,9	16,61
2018 (на червень)	507,4		

Проблема відтоку грошей населення з банківської системи, на нашу думку, пов'язана з низкою чинників, а саме:

- розвитком національного фінансового ринку, який може забезпечити населенню різноманітні послуги інвестиційного характеру по секторах та сегментах економіки;
- розвитком інституту фінансового посередництва, який би користувався довірою населення (кредитні спілки, інвестиційні фонди тощо);
- створенням відповідних продуктів та їх пропозицією, створенням спеціальних інвестиційних інструментів, призначених для роздрібного інвестора;
- недовірою населення до діяльності держави загалом та фінансово-кредитних установ зокрема, що зумовлено досвідом співпраці населення із цими суб'єктами;
- рівнем фінансової грамотності населення та відсутністю інституту фінансового консультування населення країни;
- розвитком податкового стимулювання інвестицій громадян;
- розвитком сфери застосування компенсаційних механізмів на фінансовому ринку України загалом та відсутністю ефективної системи державних гарантій збереження заощаджень населення зокрема;
- високим рівнем тінізації економіки [2].

Найважливішими пріоритетами в процесі залучення заощаджень населення, на нашу думку, повинні стати:

- консолідація інтересів учасників ощадного процесу на основі створення системи узгодження їхніх

Таблиця 3

Динаміка та структура депозитів домогосподарств за строками зберігання за 2006-2018 рр. (млн. грн.)

Період	Усього	У тому числі за строками			
		на вимогу	до 1 року	від 1 до 2 років	Більше 2 років
2006	108,9	25,9	22,9	60,1	
2007	167,2	40,1	32,5	81,9	12,7
2008	217,9	40,6	55,9	98,6	22,8
2009	214,1	57,3	98,2	46,6	12,0
2010	275,1	66,2	100,0	91,9	17,0
2011	310,4	70,9	104,4	113,8	21,2
2012	369,3	77,2	125,6	139,5	27,1
2013	442,0	87,7	121,3	218,3	14,6
2014	418,1	100,2	135,6	167,8	14,6
2015	410,9	112,5	176,4	106,2	15,8
2016	444,7	129,6	171,5	138,2	5,4
2017	495,3	166,0	181,1	142,0	6,2
2018 (на червень)	507,4	190,8	188,7	121,7	6,3

інтересів (домогосподарств, фінансово-кредитних установ та держави);

- розроблення стратегії повернення коштів населення в банківську систему для реалізації загальнонаціональних проектів;

- нормативно-правова захищеність вкладів населення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведений аналіз показав, що домогосподарства використовують депозити, з одного боку, як фінансові ресурси й як інвестиції, що приносять додатковий дохід у вигляді відсотків – з іншого.

Рівень депозитів по відношенню до ВВП показав, що використання таких джерел ресурсів є незадовільним.

Депозитна поведінка населення зумовлена декількома чинниками. На нашу думку, основна полягає у недовірі до фінансово-кредитних установ через негативний досвід співпраці населення з ними. Інші зумовлені зниженням реальних доходів домогосподарств та погіршенням їхньої кредитоспроможності, невизначеністю фінансового стану в майбутньому, проблемами розвитку ринку фінансових послуг тощо.

Порівняння середнього обсягу депозитів домогосподарств в Україні порівняно з іншими країнами свідчить про потенціал такого ресурсу як для підвищення добробуту, так і економічного зростання.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що необхідне оновлення регуляторної політики держави щодо стимулювання домогосподарств до розширення джерел формування пасивних доходів для підвищення їхнього добробуту.

Список використаних джерел:

1. НБУ підрахував, скільки доларів на руках у населення. URL: https://lb.ua/economics/2012/11/29 /180720_ nbu_ podschital_skolko_dollarov.html.
2. Офіційний web-сайт Національного банку України. URL: http://bank.gov.ua.
3. Національний банк України порахував обсяг готівкової валюти поза банками. URL: https://tsn.ua/groshi/ ukrayinci-mayut-na-rukah-ponad-70-milyardiv-dolariv.html.
4. Національний банк України. Індекс ставок за депозитам фізичних осіб. URL: https://index.minfin.com.ua/banks/deposit/index/curr/.
5. Офіційний web-сайт Національного банку України. URL: http://bank.gov.ua.
6. Аржевітін С. Сукупні заощадження населення в умовах державного регулювання ресурсного потенціалу банків України. *Економіст*. 2010. № 10. С. 20-22.
7. Пасажко Т.С., Шпигоцька Н.О. Трансформація депозитів населення в інвестиційний ресурс банків. *Ефективна економіка.* 2015. № 5. URL: http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=4081.
8. Косова Т.Д., Тарасов І.Ю. Пруденційний механізм конкурентної політики на депозитному ринку. *Держава та регіони.* 2014. № 6. С. 94-99.
9. Примостка Л.О., Шевалдіна В. Роль банків у формуванні організованих заощаджень населення. *Банківська справа.* 2013. № 11/12. С. 76-85.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК: 657

Галак К.І.,
кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник науково-дослідної частини
Київський національний торговельно-економічний університет

Galak Konstantin,
Candidate of Economic Sciences,
Research Fellow of Research Department
Kyiv National University of Trade and Economics

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ВИТРАТ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Галак К.І. Фінансовий облік витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання. У статті досліджено особливості та проблемні аспекти обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання з погляду різних науковців у галузі бухгалтерського обліку, які були проаналізовані та систематизовані. На основі досліджень праць науковців і чинного плану рахунків бухгалтерського обліку запропоновано оптимальні варіанти методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єктами господарювання з урахуванням практичних можливостей сучасних комп'ютерних бухгалтерських програм. Наведено авторський підхід до методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності. Вирішено проблемні завдання з питань обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності, які потребують якнайшвидшого їх вирішення. Підсумовуючи результати дослідження, у статті сформульовано висновки.

Ключові слова: синтетичний рахунок, транзитні рахунки, позабалансові рахунки, витрати соціально-орієнтованої діяльності, методика обліку витрат, облікові дані.

Галак К.И. Финансовый учет расходов социально-ориентированной деятельности субъектов хозяйствования. В статье исследованы особенности и проблемные аспекты учета расходов социально-ориентированной деятельности субъектов хозяйствования с точки зрения специалистов в области бухгалтерского учета, которые были проанализированы и систематизированы. На основе исследований трудов ученых и действующего плана счетов бухгалтерского учета предложены оптимальные варианты методики учета расходов социально-ориентированной деятельности субъектами хозяйствования с учетом практических возможностей современных компьютерных бухгалтерских программ. Приведен авторский подход к методике учета расходов социально-ориентированной деятельности. Решены проблемные задачи по учету расходов социально-ориентированной деятельности, требующие скорейшего их решения. Подводя итоги исследования, в статье сформулированы выводы.

Ключевые слова: синтетический счет, транзитные счета, внебалансовые счета, расходы социально-ориентированной деятельности, методика учета затрат, учетные данные.

Galak Konstantin. Financial accounting of expenses of socially-oriented activity of business entities. The system of economic relations in the developed countries of the world encourages domestic business entities to adhere to the principles of social responsibility to society, that is, to carry out the socially-oriented activity. The reflection in the accounting of not only the amount of funds aimed at socially-oriented goals but also the efficiency of their use, which requires a detailed accounting of costs of socially-oriented activities, has become important. That is why it is extremely necessary to solve the problem of rational construction of the accounting of costs of socially-oriented activity in order to provide the business entity and society with reliable and complete accounting information. Despite the fact that there are many scientific works devoted to the accounting of enterprise expenses, there are still no comprehensive researches on the formation of an accounting system for managing costs from operations aimed at compliance with the principles of social responsibility (costs of socially-oriented activity). Thus, a systematic study of these issues is important both for theoretical and for practical aspects of research that determines the relevance and choice of the research topic. The article is devoted to problems of accounting of expenses of socially-oriented activity of business entities, which determined the purpose of research, which consists in developing the author's approaches to the method of accounting for the costs of socially-oriented activities using synthetic accounts. In the article, features and problem aspects of the accounting of expenses of socially-oriented activity of business entities are studied from the viewpoint of various scholars in the field of accounting, which were analysed and systematized. On the basis of researches of these scholars' works and the current plan of accounts, optimal variants of the method of accounting of expenses of socially-oriented activity by business

entities are proposed, taking into account the practical possibilities of modern computer accounting programs. The author's approach to the method of accounting for expenses of socially-oriented activity is presented. Problem tasks on the accounting of expenses of socially-oriented activity, which require their prompt resolution, are solved. Given the above, the correspondence of accounts with the indication of the content of business operations is formed and presented as a desirable and logical end result. Summarizing the research results, the conclusions are drawn in the paper.

Key words: synthetic account, transit accounts, off-balance accounts, costs of socially oriented activity, method of cost accounting, accumulation of credential data.

Постановка проблеми. Говорячи про облік витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання, необхідно запропонувати методику накопичення облікової інформації про такі витрати, з огляду на те, що суб'єкт здійснює витрати, пов'язані з такою діяльністю. Відповідно, перед тим як відобразити суспільству узагальнені дані щодо витрат соціально-орієнтованої діяльності, суб'єкт повинен розуміти, яку саме інформацію він обліковує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти обліку соціальних і екологічних витрат, зокрема витрат на оплату праці та соціального страхування, які розглядаємо як складники витрат соціально-орієнтованої діяльності, розглянули такі науковці, як: І.Л. Голінач [1], І.В. Жиглей [2], С.Я. Король [3], К.В. Безверхий [4], О.І. Пацула [5], В.Г. Швець [6], Л.М. Пелиньо [8], Л.І. Максимів [9], М.С. Пушкар [10] та інші.

Наукові дослідження показують, що є методичні рекомендації обліку щодо окремих складників соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання (облік заробітної плати, соціальні виплати тощо), але немає рекомендацій щодо надання комплексної облікової інформації, яка необхідна заінтересованим сторонам та для формування звіту про такі витрати, враховуючи, що соціально-орієнтована діяльність є цілісним процесом.

Потребують більш ґрунтовного наукового дослідження та вирішення питання щодо визначення документального оформлення господарських операцій, пов'язаних із соціально-орієнтованою діяльністю, відображення витрат такої діяльності на рахунках бухгалтерського обліку.

Мета дослідження полягає у розробленні авторської методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання на синтетичних рахунках бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Під методом бухгалтерського обліку розуміємо систему способів або прийомів, за допомогою яких об'єкти обліку відображаються та узагальнюються у грошовому вимірнику.

Так, Л.І. Голінач розглядає соціальні витрати, які, на нашу думку, є складником витрат соціально-орієнтованої діяльності. Погоджуємося з думкою цього дослідника стосовно того, що порядок їх відображення в системі фінансового обліку залежить від призначення, складності та терміну проведення заходів, передбачених соціальною відповідальністю, та джерел їх фінансування [1, с. 154-157].

Окрім того, важливим критерієм соціально-орієнтованої діяльності є збереження довкілля та раціональне природокористування, тому вважаємо слушним погляд Л.І. Голінач, що витрати, пов'язані зі знешкодженням і захороненням відходів, доцільно відносити на рахунок бухгалтерського обліку 94 «Інші витрати операційної діяльності» [1, с. 154-157]. Наприклад, незворотні відходи згідно з чинною методикою ведення обліку не відображають у системі фінансового обліку у вартісному виразі, а ведуть тільки їх кількісний облік [2].

З огляду на зазначене вище та розглядаючи методику обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності, вважаємо, що необхідно використовувати усі найпоширеніші прийоми і способи бухгалтерського обліку.

Науковці визнають факт існування соціального обліку, але дискусійним залишається його зміст та місце в обліку. Водночас І.В. Жиглей на підставі дослідження соціальної природи бухгалтерського обліку доводить недоцільність виділення окремого його виду (соціального, екологічного, зеленого обліку) [2, с. 10]. Дослідник звертає увагу на те, що облік у будь-якому разі повинен задовольняти інформаційні потреби різних груп заінтересованих осіб, у зв'язку з чим змінюються його завдання та функції, але не суть.

Дослідники пропонують методологічну, методичну й організаційну базу бухгалтерського обліку окремих напрямів діяльності чи операцій, які підпорядковані вимогам стійкого розвитку і загалом відповідають теоретично-економічним засадам соціальної відповідальності бізнесу [3, с. 174]. Проте це дає можливість отримати лише фрагментарне уявлення про стан соціальної відповідальності суб'єкта господарювання та виконання ним зобов'язань перед заінтересованими сторонами, що унеможливлює визначення рівня імплементації концепції соціальної відповідальності суб'єкта господарювання у його господарську діяльність.

Л.І. Швець зазначає, що узагальнений облік соціальних витрат, коли їх відображають однією статтею без належної деталізації, не формує усього спектру інформації, необхідної для координації соціальної діяльності [6, с. 80]. Проте, на наш погляд, під час здійснення облікового процесу витрат соціально-орієнтованої діяльності невирішеною залишається проблема їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку в сукупності усіх складників. Посилаючись на План рахунків бухгалтерського обліку, необхідно зауважити, що для відображення витрат соціально-орієнтованої діяльності в обліку не передбачено окремого синтетичного рахунку у 8-му та 9-му класах рахунків [7].

Для всіх складників соціально-орієнтованої діяльності, які регламентовані державою, зокрема виплат працівникам, розрахунки за податками і зборами, передбачені окремі синтетичні та аналітичні рахунки з наявною методикою обліку, яка постійно вдосконалюється.

Вибір методики відображення об'єкта на рахунках бухгалтерського обліку полягає у застосуванні таких елементів методу бухгалтерського обліку, як рахунки та подвійний запис.

Бухгалтерські рахунки за призначенням і структурою поділяються на такі групи: основні, регулювальні,

операційні, транзитні та позабалансові. У самостійну групу в цій класифікації виокремлено транзитні рахунки. До них відносять рахунки класу 8 «Витрати за елементами». Суть транзитних записів полягає в тому, що операції з обліку витрат одночасно відображаються по рахунках класів 8 і 9, у результаті відповідний синтетичний рахунок і субрахунок (рахунків 8 класу) одночасно дебетуються і кредитуються. Крім того, такі рахунки є тимчасовими, не беруть участь у складанні балансу, в кінці звітного періоду закриваються, не маючи кінцевого сальдо.

На нашу думку, оптимальним варіантом є відкриття на кожному рахунку 8 класу субрахунків для відображення операцій із витратами соціально-орієнтованої діяльності. Оскільки 8-й клас рахунків бажано використовувати для складання звіту за економічними елементами, пропонуємо взяти його за основу.

У межах робочого плану рахунків, що є одним з елементів облікової політики, пропонуємо передбачити субрахунки, які можуть стосуватися соціально-орієнтованої діяльності. Це не потребуватиме додаткової великої роботи бухгалтера, якщо одразу передбачити у конфігураторі бухгалтерської комп'ютерної програми такі налаштування.

На рахунках цього класу, крім рахунку 85 «Інші затрати», ведеться облік витрат операційної діяльності за такими елементами, як: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація та інші операційні витрати.

Рахунок 85 «Інші затрати» призначений для обліку витрат на інвестиційну та фінансову діяльність підприємства та інших витрат діяльності [50]. На цьому рахунку також узагальнюється інформація про суму податків на прибуток. Для рахунку 85 «Інші затрати» можуть створюватись субрахунки за видами витрат, наприклад, пропонуємо відкрити субрахунок 852 «Витрати соціально-орієнтованої діяльності».

В Інструкції про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку зазначено, що такі витрати періоду не можуть збільшувати вартість активів підприємства. Інформація, підготовлена на транзитних рахунках, використовується для складання фінансової та іншої бухгалтерської звітності [7].

Запропоновані нами рахунки та субрахунки до 8-го класу Плану рахунків бухгалтерського обліку наведені в табл. 1.

Розглянемо запропонований нами порядок відображення господарських операцій на транзитних рахунках з метою накопичення інформації про витрати, що пов'язані зі здійсненням операцій соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання за умови використання 8-го і 9-го класів Плану рахунків бухгалтерського обліку (табл. 2).

Далі пропонуємо розглянути порядок відображення господарських операцій на транзитних рахунках з метою накопичення інформації про витрати соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання за умови використання лише 8-го класу Плану рахунків бухгалтерського обліку (табл. 3).

Другим варіантом накопичення інформації про витрати соціально-орієнтованої діяльності, крім застосування рахунків 8-го класу Плану рахунків

Таблиця 1

Рахунки та субрахунки обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності

Синтетичний рахунок	Авторське доповнення субрахунків
80 «Матеріальні витрати»	800 «Матеріальні витрати, що пов'язані зі здійсненням соціально-орієнтованої діяльності»
81 «Витрати на оплату праці»	817 «Витрати на оплату праці, що пов'язані зі здійсненням соціально-орієнтованої діяльності»
82 «Відрахування на соціальні заходи»	825 «Відрахування на соціальні заходи, що пов'язані зі здійсненням соціально-орієнтованої діяльності»
83 «Амортизація»	834 «Амортизаційні відрахування, що пов'язані зі здійсненням соціально-орієнтованої діяльності»
84 «Інші операційні витрати»	840 «Інші операційні витрати, що пов'язані зі здійсненням соціально-орієнтованої діяльності»
85 «Інші затрати»	852 «Інші затрати, що пов'язані зі здійсненням соціально-орієнтованої діяльності»

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Кореспонденція рахунків із накопичення інформації про витрати, що пов'язані зі здійсненням операцій соціально-орієнтованої діяльності за умови використання 8-го і 9-го класів Плану рахунків бухгалтерського обліку

№	Зміст господарської операції	Документ	Кореспонденція рахунків	
			Д-т	К-т
1	2	3	4	5
1	Нарахування заробітної плати персоналу суб'єкта господарювання	Розрахунково-платіжна відомість	817 23, 91, 92 93	661 817
2	Нарахування ЄСВ на фонд оплати праці суб'єкта господарювання	Розрахунково-платіжна відомість	825 23, 91, 92 93	651 825
3	Передане пальне для потреб школи	Розрахунок бухгалтерії, Акт передачі	800 949	203 800

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5
4	Нарахована амортизація транспортного засобу, наданого в тимчасове користування неприбутковій організації	Відомість амортизації	834 949	131 834
5	Передано безоплатно комп'ютерну техніку за первісною вартістю громадській організації осіб з інвалідністю	Акт передачі, Акт на списання	949 (840) 949 (840) 793	104 641 949 (840)
6	Надано благодійну допомогу неприбутковій організації у вигляді готової продукції власного виробництва	Наказ керівника, Видаткова накладна	949 (840) 949 (840) 793	26 641 949 (840)
7	Списано вартість сировини і матеріалів для нейтралізації викидів парникових газів	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	800 232	201 800
8	Відпущено зі складу закуплені раніше саджанці дерев (озеленення території)	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	800 949	20 800
9	Надано послуги сторонньою організацією за розроблення енергозберігаючого проекту (майбутнє капітальне будівництво)	Акт про приймання виконаних робіт (наданих послуг)	852 151	685 852
10	Придбано обладнання, необхідне для монтажу лінії енергозберігаючої технології	Рахунок-фактура	852 151	631 852
11	Перераховано на зарплатну картку працівника нецільову благодійну допомогу, пов'язану з тимчасовою непрацездатністю	Заява працівника, Наказ керівника, Платіжне доручення	840 977	663 840
12	Перераховано грошову благодійну допомогу благодійному фонду (неприбутковій організації)	Наказ керівника, Платіжне доручення, Виписка банку	949 (852) 793	685 949 (852)

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків із накопичення інформації про витрати, що пов'язані зі здійсненням соціально-орієнтованої діяльності за умови використанням лише 8-го класу Плану рахунків бухгалтерського обліку

№	Зміст господарської операції	Документ	Кореспонденція рахунків	
			Д-т	К-т
1	Нарахування заробітної плати персоналу суб'єкта господарювання	Розрахунково-платіжна відомість	817	661
2	Нарахування ЄСВ на фонд оплати праці суб'єкта господарювання	Розрахунково-платіжна відомість	825	651
3	Передане пальне для потреб школи	Розрахунок бухгалтерії, Акт передачі	800	203
4	Нарахована амортизація транспортного засобу, наданого в тимчасове користування школі	Відомість амортизації	834	131
5	Передано безоплатно комп'ютерну техніку громадській організації осіб з інвалідністю	Акт передачі, Акт на списання	840 840	104 641
6	Надано благодійну допомогу неприбутковій організації у вигляді готової продукції власного виробництва	Видаткова накладна	840 840	26 641
7	Списано вартість сировини і матеріалів для нейтралізації викидів парникових газів	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	800	201
8	Відпущено зі складу закуплені раніше саджанці дерев (озеленення території)	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	800	20
9	Надано послуги сторонньою організацією за розробку енергозберігаючого проекту (майбутні капітальне будівництво)	Акт про приймання виконаних робіт (наданих послуг)	852 151	685 852
10	Придбано обладнання, необхідне для монтажу лінії енергозберігаючої технології	Рахунок-фактура	852 151	631 852
11	Перераховано на зарплатну картку працівника нецільову благодійну допомогу пов'язану з тимчасовою непрацездатністю	Заява працівника, Наказ керівника, Платіжне доручення, Банківська виписка	840	663
12	Перераховано грошову благодійну допомогу благодійному фонду (неприбутковій організації)	Наказ керівника, Платіжне доручення, Виписка банку	852 685	685 311
13	Списання суми витрат соціально-орієнтованої діяльності на фінансові результати	Розрахунок бухгалтерії	793	817, 800, 825, 834, 840, 852

Джерело: розроблено автором

бухгалтерського обліку, є використання позабалансових рахунків. Цей варіант методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності пов'язаний з тим, що позабалансові рахунки використовуються для обліку операцій, наслідки яких на момент здійснення не викликають змін у складі активів, зобов'язань та капіталу.

Зважаючи на те, що господарські операції, які можна кваліфікувати як такі, що відносяться до складу операцій соціально-орієнтованої діяльності, здійснюються у межах операційної діяльності суб'єктів господарювання і не спричиняють додаткових змін у складі активів, зобов'язань та капіталу, крім уже відображених у складі операційної діяльності, для уникнення їх подвійного обліку пропонуємо використовувати запропонований позабалансовий метод.

Позабалансові рахунки не кореспондують між собою та з балансовими рахунками, на них не поширюється правило подвійного запису. Виникнення будь-якої господарської операції відображається за дебетом позабалансових рахунків, а вибуття – за їх кредитом, тим самим позабалансові рахунки за структурою схожі на активні. Закриваються такі рахунки за потребою в кінці звітного періоду простим списанням накопичених сум.

Під час розроблення робочого плану рахунків бухгалтерського обліку з метою можливості оперативного отримання певної інформації необхідно передбачити окремі субрахунки та рахунки для накопичення такої облікової інформації. У разі застосування позабалансового методу можливо уникнути створення у робочому плані рахунків великої кількості додаткових нових субрахунків та рахунків для обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності.

Враховуючи особливості діяльності кожного суб'єкта господарювання індивідуально, бухгалтер має право самостійно визначати позабалансовий рахунок. Відображення витрат соціально-орієнтованої діяльності на позабалансових рахунках не приведе до додаткової складної роботи бухгалтера, оскільки таку функцію можна передбачити в конфігураторі бухгалтерської комп'ютерної програми.

У конфігураторі бухгалтерської комп'ютерної програми для багатьох рахунків є субконто (сукупність однотипних об'єктів аналітичного обліку, причому необов'язково в кількісному вираженні), за якими ведеться аналітичний облік, що дає змогу не створювати додаткові рахунки.

Пропонуємо аналітичний облік вести за місцями виникнення (центрами здійснення) та статтями витрат соціально-орієнтованої діяльності. Також аналітичний облік витрат соціально-орієнтованої діяльності можна відображати за об'єктами спрямування (благодійні організації, витрати на працівників, цільові витрати на проекти місцевої громади, витрати на відновлення та уникнення забруднень довкілля та ін.).

Висновки. У результаті досліджень із питань особливостей методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності доходимо висновку, що автоматизована форма бухгалтерського обліку є найбільш ефективним способом отримання облікової інформації за кожним складником соціально-орієнтованої діяльності. Для вирішенням питання щодо методики відображення облікової інформації про витрати соціально-орієнтованої діяльності на синтетичних рахунках обліку запропоновано здійснювати у такі способи:

а) використання 8-го класу Плану рахунків бухгалтерського обліку для суб'єктів господарювання, які ведуть облік витрат із використанням 9-го класу рахунків або лише 8-го класу рахунків;

б) використання 0-го класу Плану рахунків для суб'єктів господарювання, які не бажають вести облік на рахунках 8-го класу рахунків.

Обидва розроблені нами варіанти методики обліку дають змогу відображати інформацію про витрати соціально-орієнтованої діяльності на синтетичних рахунках бухгалтерського обліку з метою її накопичення та узагальнення в звітності суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел:

1. Голінач Л.І. Аналітичний облік витрат соціально відповідальної діяльності машинобудівних підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2016. № 17. С. 154-157.
2. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності : теорія, методологія, організація : автореферат. дис. д-ра екон. наук: 08.00.09 / І.В. Жиглей. Житомир : ЖДТЕУ. 2011. 37 с.
3. Король С.Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку : монографія. Київ: КНТЕУ, 2016. 416 с.
4. Безверхий К. Виплати працівникам підприємства за МСФЗ в контексті соціальної складової фінансової звітності. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2015. № 7. С. 34-41.
5. Пацула О.І. Облік і контроль соціальних витрат підприємства : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» ; Київський національний торговельно-економічний університету. Київ, 2007. 20 с.
6. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку. Київ : Знання, 2006. 525 с.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Офіційний сайт Верховної Ради України URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/page.
8. Пелиньо Л.М. Місце екологічного обліку в сучасній системі бухгалтерського обліку та його важливе значення у сфері охорони довкілля. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2008. № 18.2. С. 70-75.
9. Максимів Л.І. Екологічний облік: проблеми формування та перспективи застосування. *Вісник Сумського державного університету.* Серія «Економіка і менеджмент». 2001, № 2. С. 209-212.
10. Пушкар М.С. Фінансовий облік у системі управління : монографія. М.С. Пушкар, М.Т. Щирба. Тернопіль : Карт-бланш, 2006. 178 с.

УДК 657.36:336.274

Голуб Н.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Таврійський державний агротехнологічний університет
Вольська А.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж

Golub Natalia,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Tavriya State Agrotechnological University
Vol`S`Ka Angeliia,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Senior Teacher of the Podilsky Special Educational and Rehabilitation,
Socio-Economic College

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЛІКУ СПИСАНОЇ КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Голуб Н.О., Вольська А.О. Проблемні питання обліку списаної кредиторської заборгованості. У статті розкрито сутність кредиторської заборгованості. Проаналізовано роль безнадійної та сумнівної заборгованості в сучасних умовах господарювання. Визначено причини виникнення безнадійної кредиторської заборгованості. Розглянуто основні напрями списання безнадійної кредиторської заборгованості. Розкрито особливості податкового та бухгалтерського обліку списаної кредиторської заборгованості. Встановлено проблемні питання податкового та бухгалтерського законодавства безнадійної та сумнівної кредиторської заборгованості. Розглянуто податкові наслідки з податку на додану вартість у разі списання кредиторської заборгованості у зв'язку із закінченням строку позовної давності за авансами, поставка товару за якими не відбулась. Визначено шляхи врегулювання списаної заборгованості в обліку.

Ключові слова: облік, позовна давність, зобов'язання, кредиторська заборгованість, кредитори, списана кредиторська заборгованість, поточна заборгованість, податкове зобов'язання, податковий кредит, розрахунок коригування, податкова накладна.

Голуб Н.А., Вольская А.А. Проблемные вопросы учета списанной кредиторской задолженности. В статье раскрыта сущность кредиторской задолженности. Проанализирована роль безнадежной и сомнительной задолженности в современных условиях хозяйствования. Определены причины возникновения безнадежной кредиторской задолженности. Рассмотрены основные направления списания безнадежной кредиторской задолженности. Раскрыты особенности налогового и бухгалтерского учета списанной кредиторской задолженности. Установлены проблемные вопросы налогового и бухгалтерского законодательства безнадежной и сомнительной кредиторской задолженности. Рассмотрены налоговые последствия по налогу на добавленную стоимость при списании кредиторской задолженности в связи с истечением срока исковой давности по авансам, поставка товаров по которым не состоялась. Определены пути урегулирования списанной задолженности в учете.

Ключевые слова: учет, исковая давность, обязательства, кредиторская задолженность, кредиторы, списанная кредиторская задолженность, текущая задолженность, налоговое обязательство, налоговый кредит, расчет корректировки, налоговая накладная.

Golub Natalia, Vol`S`Ka Angeliia. Problematic issues of accounting of write-off accounts payable. The essence of debt is revealed in the article. There are situations when the company does not fulfill its obligations to its counterparty and becomes a debtor. First of all, we need to check the reliability of information on the types and terms of payables. To do this, use direct confirmation of contractors, study contracts and contracts, personal interviews with employees who have information about debts and obligations of the enterprise. Commitment is the debt of an enterprise that arose as a result of past events and the settlement of which is expected to lead to a reduction in the resources of an enterprise that embody economic benefits. Bad receivables are current receivables, about which there is confidence in its non-return by the debtor or on which the expiry of the limitation period. The role of bad and doubtful debts in the current economic conditions is analyzed. To offset as accounts payable, such debt should correspond to bad debts. It is

important when payables become hopeless for accounting and tax accounting. In the tax context, its definition of bad debt relates to value added tax. For a profit tax, everything depends on accounting. Namely, when income is recognized for bad payables. If at the balance sheet date the previously recognized liability is not repayable, its amount is included in the income of the reporting period. The reasons for the occurrence of bad payables are determined. The main directions of write-off of bad payables are considered. The peculiarities of tax and accounting of the written off accounts payable are revealed. Problematic issues of tax and accounting legislation of doubtful and doubtful accounts payable are established. The tax consequences of the value added tax in the event of write-off of accounts payable due to the expiration of the limitation period for advances are considered, delivery of goods for which did not occur. Limitation period is the time when a person may apply to a court for the protection of his civil right or interest. Possibility of adjusting the received advance of the amount of tax liability on the basis of the calculation of the adjustment to the tax invoice is revealed. In this case, the limitation period is more than 1095 calendar days. In tax legislation, this problem concerns only the supplier. The settlement ways of written off debts in the account are determined.

Key words: accounting, limitation, liabilities, accounts payable, creditors, write-off accounts payable, current payables, tax liability, tax credit, adjustment of accounts, tax invoice.

Постановка проблеми. Виникнення кредиторської заборгованості в процесі діяльності кожного підприємства – явище досить поширене. Проте іноді така заборгованість набуває статусу безнадійної. Безнадійна дебіторська заборгованість – це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої є впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності згідно з П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [1]. Отже, безнадійною може стати тільки поточна дебіторська або також і поточна кредиторська заборгованість

Для бухгалтерського та податкового обліку важливо, коли кредиторська заборгованість набуває статусу безнадійної. Для бухгалтерського обліку вагомо, аби була впевненість у непогашенні боргу.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам кредиторської заборгованості приділяли увагу як українські, так і зарубіжні науковці. Серед них варто виокремити праці Л. Бернстайна, Р. Брейлі, М. Білухи, Е. Брігхема, Ф. Бутинця, С. Голова, Дж. К. Ван Хорна, Е. Вілсона, О. Волинця, В. Гуліна, І. Ємельянова, І. Єфремова, Ю. Ігумнова, М. Козлової, Н. Коломійця, Д. Лаптєвої, Р. Майданика, М. Макмінна, Л. Ніколенко, І. Я. Омецінської, В. Палія, О. Петрика, О. Петрука, В. П'ятакової, М. Пятова, І. Рильника, С. Свірко, Я. Соколова, О. Солдаткіної, Є. Хелферта та ін.

Формулювання цілей статті. Основною проблемою в сучасних умовах господарювання є несвоєчасне та неповне виконання суб'єктами своїх зобов'язань, тобто порушення домовленостей між сторонами, насамперед щодо строків оплати та поставки товарів, робіт, послуг.

Метою статті є розкриття сутності бухгалтерського обліку списаної кредиторської заборгованості, особливостей податкового та бухгалтерського законодавства та надання рекомендацій щодо вдосконалення такого обліку і регулювання безнадійної та сумнівної кредиторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу. Зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [6].

У сучасних умовах жодне підприємство не може обійтися без кредиторської заборгованості, яка виникає у зв'язку з проведенням господарської діяльності, а саме придбання товарно-матеріальних цінностей без попередньої оплати. Передовсім треба перевірити достовірність інформації щодо видів і строків кредиторської заборгованості. Для цього користуються прямим підтвердженням контрагентів, вивченням контрактів і договорів, особистими бесідами з працівниками, які мають інформацію про борги і зобов'язання підприємства.

Кредиторська заборгованість визнається, якщо вона відповідає її визначенню, може бути виміряна і є релевантною, достовірною [2]. Виникає у разі, якщо дата надходження послуг (робіт, товарів, матеріалів послуг і т. д.) не збігається з датою їх фактичної оплати.

Кредиторська заборгованість – це складник кругообігу капіталу, що виступає предметом обов'язкових правовідносин між боржником і його кредитором, які виникли на стадії постачання і мають гривневий еквівалент [6].

Кредиторська заборгованість, як правило, передбачає погашення боргів у найближчому майбутньому і тому входить до складу короткострокових пасивів.

Залежно від походження відповідних зобов'язань кредиторська заборгованість поділяється в бухгалтерському балансі на такі види:

- заборгованість перед постачальниками та підрядниками;
- заборгованість за векселями комерційними до сплати;
- заборгованість перед дочірніми і залежними товариствами;
- заборгованість за авансами отриманими;
- заборгованість перед персоналом з оплати праці;
- заборгованість перед соціальними фондами;
- заборгованість перед бюджетом;
- заборгованість іншим кредиторам.

Наявність високої кредиторської заборгованості не є сприятливим фактором для організації та істотно знижує показники під час оцінки фінансового стану підприємства, платоспроможності і ліквідності.

Ймовірність зменшення економічних вигід оцінюється за кожним зобов'язанням окремо, за винятком випадків, коли за станом на звітну дату є кілька зобов'язань, однорідних за характером і породжуваною ними невизначеністю, які організація оцінює в сукупності.

При цьому, незважаючи на те, що зменшення економічних вигід підприємства за кожним окремим зобов'язанням може бути малоймовірним, зменшення економічних вигід у результаті виконання всієї сукупності зобов'язань може бути досить імовірним.

Облік списаної безнадійної кредиторської заборгованості наведено у п. 5 П(С)БО 11 «Зобов'язання», суму раніше визнаного зобов'язання, яке не підлягає погашенню на дату балансу, включають до складу доходів

звітного періоду [2]. Для відображення списаної заборгованості використовують субрахунок 717 «Дохід від списання кредиторської заборгованості».

Події, які можуть свідчити про впевненість у тому, що борг не буде погашено [3]:

- по-перше, упевненість у непогашенні настає, якщо кредитор ліквідувався. Запис у державному реєстрі про ліквідацію підтверджує завершення такої процедури ст. 104 Цивільного кодексу України. Але слід упевнитися, чи немає правонаступників, які мають право на стягнення боргу ст. 205 Господарського кодексу України, ст. 609 ЦКУ.

За таких обставин у періоді, у якому ліквідовано кредитора, про що зроблено запис у державному реєстрі і немає правонаступників, перед якими доведеться погашати борг, у бухгалтерському обліку потрібно визнати дохід.

- по-друге, можлива ситуація, коли кредитор пробачає борг, відповідно, його не потрібно погашати – є впевненість у непогашенні. Ця ситуація згідно зі ст. 605 ЦКУ припиняє зобов'язання, та у періоді, в якому було прощення боргу, боржник визнає в бухгалтерського обліку дохід від цього дійства.

- по-третє, коли спливає строк позовної давності та керівництво підприємства-боржника приймає після цього рішення, що погашати борг не буде.

Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права чи інтересу згідно зі ст. 256 ЦКУ. Загальний строк позовної давності – три роки, але договором може бути встановлено і більший строк позовної давності. Для окремих видів вимог законом можуть бути встановлені спеціальні строки позовної давності, скорочені або більш тривалі порівняно із загальним строком. Термін позовної давності починає розраховуватися після закінчення строку виконання зобов'язань, якщо він визначений, або з моменту, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання. Позовна давність може подовжуватися та перериватися ч. 1 ст. 259, ч. 1 ст. 264 ЦКУ. Для переривання строку позовної давності досить визнати заборгованість – направити лист із визнанням боргу, перерахувати частину боргу (хоча б пару копійок) тощо [3].

Положеннями ПКУ щодо податку на прибуток не передбачено коригування фінансового результату до оподаткування на різниці під час списання кредиторської заборгованості за отриманими авансами. Такі операції відображаються згідно з правилами бухгалтерського обліку під час формування фінансового результату.

Відповідно до Податкового кодексу датою виникнення податкових зобов'язань із постачання товарів (послуг) вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше [4]:

- дата зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок платника податку як оплата товарів (послуг), що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів (послуг) за готівку – дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої – дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку;

- дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг – дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Якщо під час постачання було нараховано податкові зобов'язання за першою подією, то під час списання безнадійної дебіторської заборгованості вони не коригуються, оскільки підстави для цього відсутні.

Пунктом 198.2 ст. 198 Податкового кодексу встановлено, що датою віднесення сум ПДВ до податкового кредиту вважається дата тієї події, що відбулася раніше [4]:

- дата списання коштів із банківського рахунку платника податку на оплату товарів (послуг);
- дата отримання платником податку товарів (послуг).

Тобто у покупця під час перерахування авансу постачальнику виникає податковий кредит – за першою подією або за касовим методом п. 198.2 ст. 198, п.п. 14.1.266 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу. Проте оплачені товари (послуги) не було отримано після закінчення терміну позовної давності, тому така операція на дату списання безнадійної дебіторської заборгованості не відповідає нормі п. 198.1 ст. 198 Кодексу, згідно з яким до податкового кредиту включаються суми ПДВ, сплачені (нараховані) під час придбання товарів, послуг, необоротних активів.

У разі якщо за сплаченими авансами постачання товарів (послуг) протягом терміну позовної давності не відбулося, то факт придбання таких товарів (послуг), як це передбачено у п. 198.3 ст. 198 Податкового кодексу, відсутній, а тому право на податковий кредит щодо таких товарів (послуг) у платника податку відсутнє.

Отже, якщо платником податку за сплаченими авансами на підставі отриманої податкової накладної сформовано податковий кредит, але товари (послуги) протягом терміну позовної давності поставлено не було, то в податковому періоді, в якому відбувається списання безнадійної заборгованості за такими авансами, платнику слід зменшити суму податкового кредиту. Таке зменшення можна здійснити на підставі бухгалтерської довідки.

Списанням безнадійної кредиторської заборгованості за отриманими авансами продавець може зменшити податкові зобов'язання з ПДВ винятково на підставі «зменшуючого» розрахунку коригування, зареєстрованого покупцем в єдиному реєстрі податкових накладних. При цьому розрахунок коригувань до податкових накладних старше 1095 днів не можна зареєструвати в ЄРПН, оскільки вже сплив строк позовної давності.

Згідно з податковою накладною, продавець під час списання безнадійної кредиторської заборгованості має право відкоригувати податкове зобов'язання з ПДВ. Адже якщо продавець отримав від покупця аванс (перша подія), нарахував податкове зобов'язання, проте так і не здійснив постачання, то після закінчення строку позовної давності можна говорити про те, що операція так і не відбулася. Отже, продавцю треба відкоригувати податкове зобов'язання.

У Податковому кодексі не сказано про необхідність оформлення розрахунку коригування у разі списання безнадійної заборгованості. Тобто продавцеві зовсім не потрібен розрахунок коригування, щоби зменшити податкове зобов'язання. Але граничний строк реєстрації податкових накладних (розрахунку коригування) в єдиному реєстрі податкових накладних дорівнює 1095 календарним дням. Такі ж межі закріпили і в системі електронного адміністрування ПДВ, і для коригування показників зареєстрованої податкових накладних

за допомогою нового розрахунку коригування (строк реєстрації розрахунку коригування система рахує не від дати його складання як такого, а від дати складання податкових накладних, яка коригується).

Висновки. У Податковому кодексі та у Порядку ведення єдиного реєстру податкових накладних не встановлюють граничних строків для реєстрації податкових накладних (розрахунків коригування) в єдиному реєстрі податкових накладних. Ця ситуація є проблемою тільки лише у постачальника, покупцеві ж реєстрація розрахунку коригування, по суті, не потрібна.

Тому, на наш погляд, постачальникові логічніше обрати один із наведених варіантів :

1) або зменшити ПЗ на підставі бухгалтерською довідки та готуватися відстоювати такі дії в суді;

2) або списати суму ПДВ, нараховану під час отримання передоплати, на витрати: Дт 949 – Кт 643.

Відповідно до податкового законодавства, сума списаної кредиторської заборгованості буде оподатковуватися податком на прибуток підприємства. При цьому сума податкового кредиту з ПДВ не підлягає коригуванню.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» Наказ Міністерства фінансів України від 08.09.1999 № 237 / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0725-99 (дата 02.04.19).

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0085-00 (дата 02.04.19).

3. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України, 2003, URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата 02.04.19).

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України, 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17 (дата 02.04.19).

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. № 996-XII, зі змінами і доповненнями / Верховна Рада України. URL: http:// www.rada.gov.ua. (дата 02.04.19).

6. Гудима О.В. Особливості відображення операцій зі списання безнадійної кредиторської заборгованості *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.* 2017 № 1 (94) С. 61-64.

УДК 657.3

Домбровська Н.Р.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

Dombrovska Natalia,
candidate of economic sciences, assistant professor
of department of fundamental and special subjects of educational and scientific,
Chortkiv Institute of Entrepreneurship and Business
of Ternopil National Economic University

СУТНІСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ТРАКТУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЯК ПРОВІДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Домбровська Н.Р. Сутнісне визначення та трактування фінансової звітності як провідної економічної категорії. У роботі досліджено сутнісне визначення та трактування фінансової звітності. Як кінцевий продукт бухгалтерського обліку вона відбиває і дає змогу оцінити результати діяльності, прогнозувати напрями поліпшення ефективності господарювання і пропонувати необхідні для управління рішення. Досліджено групування інформації, що надається під час фінансового звітування. Фінансову звітність віднесено до провідних економічних категорій і репрезентовано її як сукупність специфічних суспільно-економічних та інформаційних відносин, які складаються між господарюючими суб'єктами з приводу розкриття і використання інформації про фінансово-майновий стан і результати діяльності суб'єктів ринкової економіки для ухвалення ними рішень щодо формування, розподілу та використання обмежених економічних ресурсів.

Ключові слова: фінансова звітність, бухгалтерська звітність, користувачі інформації, бухгалтерський облік, види інформації.

Домбровская Н.Р. Сущностное определение и трактовка финансовой отчетности как ведущей экономической категории. В работе исследованы сущностное определение и трактовка финансовой отчетности. Как конечный продукт бухгалтерского учета она отражает и позволяет оценить результаты деятельности, прогнозировать направления улучшения эффективности хозяйствования и предлагать необходимые для управления решения. Исследована группировка информации, предоставляемой при финансовой отчетности. Финансовую отчетность отнесено к ведущим экономическим категориям и представлено ее как совокупность специфических социально-экономических и информационных отношений, которые складываются между хозяйствующими субъектами по поводу раскрытия и использования информации о финансово-имущественном состоянии и результатах деятельности субъектов рыночной экономики для принятия ими решений по формированию, распределению и использованию ограниченных экономических ресурсов.

Ключевые слова: финансовая отчетность, бухгалтерская отчетность, пользователи информации, бухгалтерский учет, виды информации.

Dombrovska Natalia. The essential definition and interpretation of financial statements as a leading economic category. The paper investigates the essential definition and interpretation of financial statements. As a final product of accounting, it reflects and allows to evaluate the results of activities, predict the direction of improving the efficiency of management and offer the necessary management decisions. It is determined that financial reporting should be regarded as a non-accounting method, but a method of knowing economic phenomena and processes associated with a particular economic entity. Comparison of the concepts of "financial reporting" and "financial statements" is made and the need for their differentiation that will help to understand the requirements of IFRS, advantages and opportunities of their application in Ukraine is pointed out. The constitutional elements of the financial reporting system are considered in order to find out the underlying factors and reasons by which the economic essence, the mechanism of functioning and development can be explained. It has been established that the process of harmonization of economic interests of financial reporting entities, in particular compilers and users of financial reporting, should be managed and based on a single methodological basis, as well as a clear algorithm for its implementation. Theoretical and methodical regulations of financial reporting are extended in the context of clarification of the conceptual apparatus. Furthermore, it has been also substantiated that the financial reporting of enterprises is a dialectical unity of the cause of the conflict of interests of the participants in economic relations and the means of its settlement through proper information. The grouping of the information provided in the financial reporting is investigated. The financial reporting is identified as one of the leading economic categories and represented as a set of specific socio-economic and informational relations that are drawn up between business entities regarding the disclosure and use of information on financial and property status and the results of the activities of market economy subjects for their decisions on the formation, distribution and use of limited economic resources.

Key words: financial reporting, accounting reports, users of information, accounting, types of information.

Постановка проблеми. Радикальні перетворення в Україні, спрямовані на розвиток ринкової економіки, поява нових видів економічних відносин між суб'єктами господарювання закономірно викликають потребу удосконалення інформаційного забезпечення процесу ухвалення управлінських рішень, основою якого є система бухгалтерського обліку. Інтеграція вітчизняної економіки у світовий економічний простір на засадах партнерства потребує проведення поглиблених досліджень теоретико-методологічного і практичного характеру, спрямованих на забезпечення кардинального підвищення ефективності господарювання. Вирішенню цих завдань багато в чому сприяє правильне розуміння та своєчасне отримання керівництвом та менеджерами підприємства достовірної інформації, яку надає бухгалтерська фінансова звітність. У зв'язку з цим актуальним є дослідження питання сутності фінансової звітності як провідної економічної категорії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, організаційні та методичні аспекти сутності та формування фінансової звітності досліджували багато вчених, таких як В. Андрієнко, Г. Журавель, Т. Кучеренко, М. Пушкар, П. Хомин, М. Чумаченко та інші. Однак важливі питання методології та організації обліку і звітності в сучасних умовах для підприємств залишаються відкритими, серед яких чільне місце належить розробленню науково обґрунтованих рекомендацій щодо сутності, трактування та правильного розуміння фінансової звітності відповідно до особливостей національної системи бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності.

Метою статті є дослідження елементів системи фінансової звітності для уточнення сутнісного значення та трактування фінансової звітності як провідної економічної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бухгалтерський облік як інформаційна система має на меті задовольнити потреби внутрішніх та зовнішніх користувачів в обліковій інформації. Кінцевим продуктом функціонування облікової системи є фінансова звітність, за допомогою якої відбивається стан та результати фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання. Проведений моніторинг наукової та нормативної літератури цього питання показав існування різних поглядів щодо трактування фінансової звітності. Українські та іноземні автори неодноразово асоціюють її із різними, часом діаметрально супротивними між собою поняттями, серед яких найбільш розповсюдженими є такі: елемент методу бухгалтерського обліку, документ, система показників, бухгалтерська звітність, інформація, інформаційна модель підприємства, елемент інформаційного забезпечення підприємства й інструмент управління його діяльністю тощо.

Вивчення наукової літератури показало бачення науковцями ролі фінансової звітності як одного із вагомих суспільних інститутів, який забезпечує функціонування економіки країни [1, с. 560]. Окремі дослідники обґрунтовують потребу виділити її в систему економічних знань [2, с. 24], принаймні вважають за неодмінне розглядати спеціальну теорію звітності суб'єктів господарювання, яка в інтересах різних користувачів забезпечувала б формування прозорого інформаційного середовища, сприятливого для ухвалення ними економічних рішень [3, с. 38].

«Фінансова звітність як публічна система певним чином згрупованої інформації, методологія та методика якої визначені запитами основних економічних учасників ринкового середовища (інвесторів, кредиторів, власників, інших фінансових установ, транснаціональних корпорацій), допомагає формуванню інституціонального середовища, забезпечуючи взаємодію між економічними суб'єктами ринку капіталу, та проявляється у вигляді рутин, які ілюструють спосіб компактного зберігання знань (knowledge) і навичок (skills), які необхідні людині у діяльності», – наголошують М. Чумаченко та Т. Кучеренко [4, с. 12].

У сучасних умовах гармонізації українського обліку з міжнародними стандартами важливим є питання співвідношення і взаємозв'язку фінансової звітності та методу обліку. Баланс і звітність як елементи методу бухгалтерського обліку приводять до найбільш розбіжних суджень. Навіть саме об'єднання балансу і звітності в один елемент згідно з процедурним підходом, на думку В.Ф. Палія, є «дивним і вельми прозоро натякає на те, що баланс – це частина звітності» [5, с. 59]. Автор зазначає, що переродження бухгалтерської звітності з елементу методу бухгалтерського обліку в сукупність форм і таблиць, складених за інформацією, отриманою з різних видів обліку, не було своєчасно помічено й осмислено в теорії обліку [5, с. 89]. Немало вітчизняних учених розглядають фінансову звітність як елемент методу обліку, спосіб підсумкового узагальнення інформації. Мотивом цього є насамперед синонімія категорій «баланс» і «звітність» у площині специфічних облікових процедур та їх інше розуміння як сукупності показників, інформації.

Тернопільський учений П.Я. Хомин підкреслює, що «звітність є самостійною системою подання даних, необхідних для інформаційного забезпечення менеджменту, і в жодному разі не може вважатись складовим фрагментом (прийомом) бухгалтерського обліку» [6, с. 14]. Крім цього, на погляд автора, зведення звітності до ватерпаса елемента бухгалтерського обліку є ключовою причиною відсутності ґрунтовних досліджень методології формування її показників, через що й дотепер не сформована взаємопов'язана їх система [7, с. 242].

Методичними прийомами узагальнення інформації винятково для облікового апарату є звітність і баланс. Натомість користувачі у формах звітності, зокрема фінансової, вбачають систему вагомих фінансових показників, інформаційний масив, що є підґрунтям ухвалення економічних рішень. Тому на концептуальному рівні вказані поняття необхідно чітко відмежовувати. Баланс – це рівновага, урівноваження [8, с. 58]. У процедурній площині більш правдиво вживати замість «баланс» – «балансове узагальнення» (спосіб балансування), у фундаментальну основу якого покладено чільну облікову модель: «Активи = Власний капітал + Зобов'язання», що ілюструє рівновагу (баланс) наявних господарських засобів підприємства і джерел їхнього утворення та фінансування. Точніше, застосування прийому подвійного запису дає поруку наведеній рівності, оскільки «баланс і його рахунки є наслідком подвійного запису» [9, с. 56]. Це посвідчує також методологічну єдність облікових процедур.

Прийом балансового узагальнення даних, які засновуються на рахунках, без сумніву, є невіддільним елементом методу бухгалтерського обліку і має важливе практичне значення. Він слугує знаряддям контролю, вивірки й ув'язки інформації, отримання підсумкових даних, підтвердження їх системного узгодження. Тому балансове подання інформації широко застосовується у фінансовій звітності. Це математичний метод, абстрагований від конкретного змісту показників, які балансуються. Під час складання фінансової звітності, зауважує В.Ф. Палій, за допомогою балансування як спеціального прийому, а не як елементу методу обліку, переслідуються інші цілі, вирішуються інші завдання [5, с. 60]. Баланс як форма фінансової звітності має набагато ширший зміст. Він є офіційним документом, що одночасно засвідчує розподіл економічних ресурсів між зацікавленими сторонами відповідно до їхніх прав і зобов'язань у рубіконах підприємства та характеризує фінансово-майновий стан останнього як автономної господарської одиниці.

Підтримуємо думку В.Ф. Палія, який стверджує, що в теорії обліку ще тільки належить опрацювати і визначити істинне місце фінансової звітності в концептуальному вирішенні облікової процедури [5, с. 61]. У будь-якому разі фінансову звітність, так само як і її форму «Баланс», не слід визнавати елементами методу бухгалтерського обліку, бо це опротестовує їхню реальну економічну суть. Тому вважаємо, що фінансову звітність треба розцінювати як метод, однак не бухгалтерського обліку, а метод пізнання економічних явищ і процесів, пов'язаних із певним суб'єктом господарювання.

Отже, фінансова звітність як економічна категорія виражає сукупність характерологічних суспільно-економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання з претексту розкриття і використання інформації про стан і результати діяльності підприємства для ухвалення рішень щодо формування, розподілу й використовування обмежених економічних ресурсів.

Міжнародні стандарти фінансової звітності, на основі яких розроблено національні Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, в першоджерелі мають найменування «International Financial Reporting Standards» (Міжнародні стандарти фінансового звітування). Також у 2010 році Концептуальна основа (Framework For Preparation And Presentation Of Financial Statements) була частково оновлена, зокрема в частинах визначення поняття і мети фінансового звітування, користувачів та якісних характеристик корисної для них інформації, і перейменована на Концептуальну основу фінансового звітування (Conceptual Framework For Financial Reporting) [10]. Як посвідчують укладачі МСФЗ, фінансове звітування є ширшим поняттям, ніж проста сукупність фінансових звітів. З процедурної сторони воно охоплює розкриття у раціональний спосіб різноманітної фінансової та нефінансової інформації, корисної для ухвалення економічних рішень користувачами, а «підготовка фінансових звітів є складовою частиною процесу фінансового звітування» [11].

Проведений моніторинг літератури показав, що про процедуру складання традиційних звітних форм йдеться лише у декількох стандартах із всіх, які налічують МСФЗ. Решта стандартів поміщають вимоги до подання інформації, що поповнює й висвітлює основні фінансові показники, чи інших важливих даних про господарську діяльність підприємства. Саме такі дані й компонують основний інформаційний масив, який офіційно публікується звітуючими суб'єктами згідно з принципами, правилами і нормами, визнаними міжнародною спільнотою. Поза всяким сумнівом, певна корисна інформація для ухвалення рішень користувачами, яка отримується поза обліковою системою, значною мірою є орієнтовною, бо не всякчас може бути перевіреною і документально підтвердженою. Її створення не регламентоване обліковою політикою підприємства як еталонним критерієм правильності й правдивості. На рис. 1 проілюстровано змістову та процесну площину розкриття інформації у системі складання фінансової звітності суб'єкта господарювання.

У фінансовій звітності подається згрупована інформація про активи, зобов'язання, власний капітал, доходи, витрати, фінансові результати і грошові потоки підприємства за визначений інтервал часу у грошовому виразі. Вона складається зі Звіту про фінансовий стан, Звіту про сукупний дохід, Звіту про рух грошових коштів, Звіту про власний капітал і Приміток, які взаємопов'язані між собою, становлять цілісність, системність та змістову єдність. Фінансова звітність, таким чином, є описом історії діяльності підприємства, його фінансового стану, результатів здійснених операцій, можливостей його розвитку.

Докладне групування за певними ознаками видів інформації, яку зазвичай надають користувачам у процесі фінансової звітності, таке:

- за часом: ретроспективна, поточна, перспективна;
- за характером: фінансова, не фінансова;
- за елементами: про активи, зобов'язання, власний капітал, доходи, витрати, фінансові результати (прибуток, збиток), грошові потоки;
- за формою подання: таблична; цифрова; текстова; графічна; комбінована;
- за сталістю: відносно постійна (основні статутні й інші дані про підприємство, облікова політика); відносно змінна (про стан і результати діяльності, основні параметри, що характеризують діяльність підприємства);
- за економічним змістом: про фінансово-майновий стан; фінансові результати діяльності; грошові потоки; перспективи розвитку підприємства.
- за нормативно-правовим регламентуванням: згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»; МСФЗ; П(С)БО; згідно з нормативно-правовими документами компетентних органів; відповідно до внутрішніх документів підприємства; інше;
- за підставою розкриття: відповідно до нормативно-правових актів; рішення керівництва підприємства; інформаційних запитів користувачів;
- за видами діяльності: операційна, фінансова, інвестиційна діяльність;
- за звітною формою: у Звіті про фінансовий стан; Звіті про сукупний дохід; Звіті про рух грошових коштів; Звіті про власний капітал; Примітках до фінансової звітності; інших формах;
- за ступенем регламентації: регламентована, не регламентована.

Якщо порівняти два терміни: фінансова звітність та фінансове звітування, то, на нашу думку, термін «фінансова звітність» потрібно вживати для позначення інформаційного продукту, порядок формування і поширення якого визначається певними стандартами, а «фінансове звітування» − як процес розкриття широ-

<table>
<tr><td rowspan="6">Формат процесу</td><td colspan="4">Розкриття інформації для користувачів</td></tr>
<tr><td colspan="3">Фінансове звітування за стандартами обліку та звітності</td><td rowspan="4">Інша корисна для користувачів інформація:
1. Відомості про взаємодію з основними контрагентами;
2. Статистика галузі;
3. Аналітичні звіти;
4. Прогнози;
5. Очікування;
6. Звіти про соціальну відповідальність і вплив на зовнішнє середовище.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Складання фінансової звітності</td><td rowspan="3">Інша слушна інформація, передбачена стандартами, не розкрита у фінансових звітах чи в Примітках.</td></tr>
<tr><td>Складання фінансових звітів</td><td rowspan="2">Примітки до фінансової звітності:
1.Інформація про основу складання фінансових звітів;
2.Облікова політика;
3.Інформація згідно з вимогами стандартів;
4.Інша слушна інформація для розуміння фінансових звітів.</td></tr>
<tr><td>Звітні форми:
1.Звіт про фінансовий стан;
2.Звіт про сукупний дохід;
3.Звіт про рух грошових коштів;
4.Звіт про власний капітал.</td></tr>
<tr><td rowspan="3"></td><td colspan="2">Підтверджена аудитором інформація</td><td colspan="2">Не підтверджена, орієнтовна інформація</td></tr>
<tr><td colspan="4">+ ⟶ −
Ступінь регламентованості інформаційного масиву</td></tr>
<tr><td colspan="4">Формат змісту</td></tr>
</table>

Рис. 1. Розкриття інформації у системі фінансової звітності суб'єкта господарювання у форматі змісту та процесу

Джерело: сформовано автором на основі [4; 8; 10; 11]

кого спектру корисної для користувачів інформації про підприємство, додаткових відомостей про особливості бізнесової одиниці та ведення її господарської діяльності, добровільного висловлювання керівництва щодо очікуваних перспектив, потенційних можливостей і ризиків. Такий підхід на термінологічному рівні гармонізується з міжнародною обліковою практикою складання, подання і використання фінансової звітності, дає можливість системно охарактеризувати її. Названі поняття необхідно розмежовувати, що у свою чергу допомагатиме розумінню вимог МСФЗ, переваг і можливостей їх застосування в Україні.

Для формування теоретичних положень і розгляду особливостей організації та здійснення фінансового звітування застосовано системний підхід. Тому фінансове звітування правомірно розглядати як систему. Це складне соціально-економічне явище сучасного ділового життя. Серед його визначальних системотвірних складників доречно назвати мету, суб'єктів, специфічні інформаційно-економічні відносини між ними, принципи їх взаємодії. Розгляд конститутивних елементів системи фінансової звітності необхідний для з'ясування основоположних факторів, причин, за допомогою яких можна було би пояснити його економічну сутність, механізм функціонування й розвитку. Це дасть змогу вибрати адекватні способи підвищення ефективності інформаційного забезпечення господарюючих суб'єктів.

Моніторинг наукової економічної літератури й облікових стандартів засвідчив, що мета фінансової звітності зводиться до розкриття інформації про підприємство для задоволення потреб і реалізації інтересів різних учасників економічних відносин. Його суб'єктами можна визначити коло зацікавлених осіб, причиною взаємодії яких є інформація про підприємство, процеси, пов'язані з її генеруванням, поширенням, використанням і регламентуванням. За функціональною ознакою їх доцільно розділити на три групи, а саме: укладачі, користувачі і регулятори.

Укладачі насамперед зобов'язані, згідно з чинним законодавством, забезпечити організацію і ведення обліку на підприємстві, вчасно формувати фінансову звітність, подавати її у певні інстанції та зацікавленим особам.

Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» перелічені функціональні обов'язки покладено на власника (очільників) і головного бухгалтера підприємства. Безпосередню ж облікову роботу на великих підприємствах виконують працівники бухгалтерської служби. Згідно з текстом МСФЗ, питання щодо розкриття інформації у фінансовій звітності входять до компетенції управлінського персоналу (management), які несуть відповідальність за складання і подання фінансової звітності [11]. Отже, саме облікові працівники і менеджери підприємства є укладачами фінансової звітності.

До користувачів фінансової звітності належать органи управління, трудові колективи, власники (засновники), органи виконавчої влади та інші. Моніторинг наукової фахової літератури показав, що здебільшого диференційовано сім груп користувачів обліково-звітної інформації: інвестори, працівники, позикодавці, постачальники й інші торгові кредитори, покупці, держава і громадськість [5, с. 90]. Така ж деталізація користувачів наведена у Концептуальній основі (1989).

Доцільно зауважити, що у положеннях Концептуальної основи (2010) також диференційовано користувачів фінансової інформації. На думку її укладачів, без визначення цільової групи основних користувачів вона ризикує стати надмірно абстрактною або невизначеною, розпливчастою, неоднозначною, розмитою [13]. Тому у цьому документі чітко виокремлено основних користувачів, серед яких: наявні і потенційні інвестори, позикодавці та інші кредитори. При цьому решта користувачів, державні органи і громадськість також можуть розцінювати повідомлену у фінансових звітах підприємства інформацію як корисну для ухвалення рішень [13].

Зазвичай користувачів фінансової звітності поділяють за відношенням до підприємства на внутрішніх і зовнішніх. Першими є власники підприємства та вищий управлінський персонал, рада директорів, менеджери всіх щаблів і різних напрямів діяльності, очільники структурних підрозділів, працівники. До других належать інвестори, кредитори, постачальники, замовники, покупці, органи державного регулювання і контролю, профспілки, громадськість. Відмінність інформаційних інтересів зовнішніх користувачів можна представити двома ієрархічними щаблями: вертикальним і горизонтальним [14, с. 153]. Користувачі першого мають посереднє відношення до діяльності підприємства, а другого − прямо взаємодіють із ним.

Кожен із суб'єктів фінансової звітності має свої певні інтереси та мету. Під інтересом суб'єктів фінансового звітування варто розуміти реальну причину соціально-економічних дій, яку можна виразити через механізм фінансового звітування. Загалом такі інтереси доречно поділити на три групи: особисті, загальноорганізаційні, суспільні.

Процес узгодження економічних інтересів суб'єктів фінансового звітування, зокрема укладачів й користувачів фінансової звітності, повинен бути керованим і базуватися на єдиній методологічній основі, а також мати чіткий алгоритм реалізації. Усі зусилля слід спрямовувати на правове й організаційно-методичне забезпечення інформаційних відносин у межах системи фінансового звітування.

У сучасних ринкових перетвореннях саме інформація найчастіше виступає регулятором діяльності людини. Тому з урахуванням наведеного вище вважаємо, що фінансова звітність підприємств − це діалектична єдність причини конфлікту інтересів учасників економічних відносин і засобу його врегулювання через належне їх інформування. Як системний спосіб відбиття оптимізованої комбінації інтересів суб'єктів господарювання, вона динамічно розвивається і модифікується під впливом змін економічного середовища.

Отже, фінансову звітність можна віднести до провідних економічних категорій і репрезентувати її як сукупність специфічних суспільно-економічних відносин, які укладаються між господарюючими суб'єктами з претексту розкриття і використання інформації про стан і результати діяльності підприємства для ухвалення ними рішень про формування, розподіл і використання економічних ресурсів. Це розширює понятійний апарат бухгалтерського обліку і дає змогу осмислити причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами і процесами, діями економічних суб'єктів, які опосередковуються і великою мірою визначаються змістовим наповненням фінансової звітності підприємств.

Список використаних джерел:

1. Пушкар М.С. Фінансовий облік : підручник. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 628 с.
2. Кучеренко Т. Фінансова звітність як складова економічних наук. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2008. № 9. С. 21-29.
3. Панков Д.А. Финансовый кризис и бухгалтерский учет: взгляд Беларуси. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*: міжнар. зб. наук. праць. 2009. Вип. 1 (13). С. 31-48.
4. Чумаченко М., Кучеренко Т. Сучасний підхід до розвитку фінансової звітності відповідно до основних напрямів інституціональних теорій. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 8. С. 12-19.
5. Палий В.Ф. О методе бухгалтерского учета. *Бухгалтерский учет*. 2006. № 7. С. 55-60.
6. Хомин П. Облікове забезпечення звітності про фінансові результати має бути методологічно обґрунтованим. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2004. № 6. С. 9-15.
7. Хомин П.Я., Журавель Г.П. Парадигма й контроверзи бухгалтерського обліку та звітності (спроба консеквентного аналізу) : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2007. 299 с.
8. Гоголь Т.А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу : монографія. Чернігів : вид. В.М. Лозовий, 2014. 384 с.
9. Соколов Я.В. Предмет и метод бухгалтерського учета : сущность и содержание элементов. *Бухгалтерский учет*. 2007. № 19. С. 56-59.
10. Conceptual Framework for Financial Reporting (2010). International Accounting Standards Board. URL: http://www.ifrs.org.
11. Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements (1989) International Accounting Standards Board. URL: http://www.ifrs.org.
12. Палий В.Ф. Бухгалтерская и финансовая отчетность. *Бухгалтерский учет*. 2011. № 2. С. 88-90.
13. Conceptual Framework for Financial Reporting (Chapter 1, Chapter 3). Financial Accounting Standards Board. September, 2010. URL:http://www.fasb.org.
14. Андрієнко В. Поняття та склад фінансової звітності в умовах гармонізації бухгалтерського обліку. Наука молода : зб. наук. праць молодих вчених ТНЕУ. 2008. № 9. С. 153-157.

УДК 657.37:[005.53:330.322.54]

Мощенський С.Г.,
аспірант кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Moschenskyy Semen,
Postgraduate Student at Accounting in Credit and Budget Institutions
and Economic Analysis Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

АНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ІНВЕСТОРАМИ

Мощенський С.Г. Аналітична інтерпретація інформації бухгалтерського балансу для прийняття рішень інвесторами. У статті визначено два концептуальних підходи до оцінки інвестиційної привабливості підприємства: за «історичною» інформацією фінансової звітності про результати діяльності об'єкта інвестування в минулих і поточному періодах та за інформацією про теперішню вартість очікуваних грошових потоків у майбутніх періодах. Визначено основну мету інституціонального інвестора, яка полягає у отриманні інвестиційного доходу від результатів ведення ефективної господарської діяльності об'єктом інвестування. Обґрунтовано доречність застосування бухгалтерського підходу до оцінки інвестиційної привабливості підприємства, заснованого на аналізі інформації звіту про фінансовий стан об'єкту інвестування. Запропоновано методику оцінки інвестиційної привабливості підприємства на основі коефіцієнтного аналізу ключових показників фінансового стану підприємства в частині прибутковості і ділової активності, що розраховані за даними бухгалтерського балансу та інших форм фінансової звітності.

Ключові слова: об'єкт інвестування, інвестиційна привабливість, фінансові коефіцієнти, прибутковість, ділова активність.

Мощенский С.Г. Аналитическая интерпретация информации бухгалтерского баланса для принятия решений инвесторами. В статье показаны два концептуальных подхода к оценке инвестиционной привлекательности предприятия: по «исторической» информации финансовой отчетности о результатах деятельности объекта

инвестирования в прошлых и текущем периодах и по информации о приведенной дисконтированной стоимости ожидаемых денежных потоков в будущих периодах. Определена основная цель институционального инвестора, которая заключается в получении инвестиционного дохода от результатов ведения эффективной хозяйственной деятельности объектом инвестирования. Обоснована уместность применения бухгалтерского подхода к оценке инвестиционной привлекательности предприятия, основанного на анализе информации отчета о финансовом состоянии объекта инвестирования. Предложена методика оценки инвестиционной привлекательности предприятия на основе коэффициентного анализа ключевых показателей финансового состояния предприятия в части прибыльности и деловой активности, рассчитанных по данным бухгалтерского баланса и других форм финансовой отчетности.

Ключевые слова: объект инвестирования, инвестиционная привлекательность, финансовые коэффициенты, доходность, деловая активность.

Moschenskyy Semen. Analytical interpretation of the balance sheet information for decision-making by investors. In the article, modern methodological approaches to assessing the investment attractiveness of the enterprise have been revealed. Established that the world of theory and practice is recommended to assess the enterprise investment attractiveness from the standpoint of two conceptually opposite approaches: according to "historical" information of financial statements and on the present value of expected cash flows information in future periods. Detected that in scientific publications financial position key indicators analysis is recognized the most popular approach to the enterprises' investment attractiveness analysis. One of the information sources for such analysis is the enterprise balance sheet. The main goal of the institutional investor, which is to obtain investment income from the results of conducting effective economic activity by the object of investment, has been defined. The relevance of applying an accounting approach to the assessment of investment attractiveness based on the investment object financial position information analysis has been justified. The evaluation technique of the enterprise investment attractiveness, based on coefficient analysis financial position key indicators of the company in terms of profitability and business activity, calculated according to the balance sheet and other forms of financial statements, has been proposed. To evaluate the performance of an investment object in past periods and its current status, techniques of coefficient and horizontal analysis of key indicators of profitability and business activity are used. Proposed procedure coefficient analysis investment attractiveness of the entity according to the balance sheet information makes it possible to define trends in the formation of its profitability and business activity, assess the company's managerial staff competence regarding the effective use of financial resources provided by suppliers of financial capital. Key financial ratios, disclosing information on the investment attractiveness of an entity through profitability and business activity are classified as: return on investment ratio (ROI), return on equity ratio (ROE), return on assets ratio (ROA), fixed assets turnover rate, accounts receivable turnover rate, inventories turnover rate, equity turnover rate, assets turnover rate.

Key words: investment object, investment attractiveness, financial ratios, profitability, business activity.

Постановка проблеми. Дослідження у сфері оцінки інвестиційної привабливості підприємств здійснюються вже тривалий час. Оскільки економічні інтереси інвесторів знаходяться в межах оцінки ризику і доходності об'єкту інвестування, а також його здатності генерувати прибуток і сплачувати дивіденди, застосовуються різні підходи до оцінювання інвестиційної привабливості підприємств. Загалом оцінку інвестиційної привабливості підприємства рекомендується проводити з позиції двох концептуально різних підходів.

За першим підходом оцінка інвестиційної привабливості підприємства ґрунтується на аналізі фінансових показників його діяльності. У межах першого підходу результати оцінки фінансових коефіцієнтів, вибраних відповідно до певної методики, як правило, зводяться у інтегральний показник, що виступає як критерій визначення інвестиційної привабливості. За другим підходом оцінка інвестиційної привабливості підприємства зумовлюється показниками недооцінки вартості його цінних паперів. У межах другого підходу інвестор базується на результатах оцінки очікуваних грошових потоків, у такий спосіб прогнозується інвестиційна вартість підприємства та порівнюється з ціною акцій, встановленою ринком. Чим більшк інвестиційна вартість, оцінена інвестором, перевищує ринкову, тим більш інвестиційно привабливим вважається об'єкт оцінки.

Вочевидь, що від правильно вибраного підходу до аналізу інвестиційної привабливості підприємства будуть залежати позитивні результати рішення інвестора про надання фінансових ресурсів суб'єкту господарювання. Тому проблема вибору підходу до оцінки інвестиційної привабливості підприємства дедалі набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд зарубіжних та вітчизняних публікацій показав, що загалом у наукових працях проблеми аналізу інвестиційної привабливості підприємства розглядаються в різних аспектах. Підходи до оцінки інвестиційної привабливості підприємства поділяються на такі групи: комбінований підхід (оцінка внутрішніх і зовнішніх характеристик підприємства); ринковий підхід (заснований на аналізі зовнішньої інформації про ціни на акції підприємства); стратегічний підхід (орієнтується на довгострокову перспективу і майбутні грошові потоки); фінансовий і бухгалтерський підходи (засновані на аналізі внутрішньої інформації, в тому числі про фінансовий стан підприємства).

Варто зауважити, що у наукових публікаціях найпопулярнішим підходом до аналізу інвестиційної привабливості підприємства визнається аналіз за показниками фінансового стану підприємства. Зокрема, у праці відомого експерта у сфері стратегічного інвестиційного аналізу У. Баффетта підкреслюється: «щоб успішно займатися інвестиційною діяльністю, немає необхідності розбиратися в поняттях «коефіцієнт бета», «ефективний ринок», «сучасна портфельна теорія», «опційне ціноутворення» або «ринки, що розвиваються». Майбутнім інвесторам необхідно ретельно вивчити лише

два курси – «як правильно оцінити діяльність компанії» і «як ставитися до ринкових цін» [1, с. 62]. У праці дослідників Е.В. Караніної і Н.А. Вершиніної відзначається, що інвестиційна привабливість формується під впливом багатьох факторів, але більшість із них відображаються у фінансовому стані підприємства [2, с. 177]. За результатами дослідження, проведеного Н.В. Цопою, встановлено, що одним із найпоширеніших у світовій практиці визнається аналіз, що базується на єдиному аналітичному показнику рівня прибутковості активів [3, с. 95]. Найважливішим фінансовим коефіцієнтом під час проведення аналізу інвестиційної привабливості підприємства у праці А. Калантая визнається коефіцієнт оборотності активів [4, с. 128]. Оцінювати інвестиційну привабливість підприємства на основі бальної оцінки коефіцієнтів фінансового стану за встановленими параметрами запропоновано у праці А.В. Битової, Д.Л. Скіпіна, А.Н. Бистрової [5, с. 3584-3588].

Узагальнюючи напрацювання різних дослідників, можна відзначити, що загалом оцінку інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання рекомендується починати з розуміння поточного фінансового стану підприємства, інформація про який розкривається у бухгалтерському балансі, що також має назву Звіту про фінансовий стан.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація наявних підходів до аналізу інвестиційної привабливості підприємств, розроблення рекомендацій щодо поглиблення змістовності аналітичної інтерпретації інформації бухгалтерського балансу для прийняття рішень інвесторами щодо надання фінансових ресурсів суб’єкту господарювання.

Виклад основного матеріалу. Поняття інвестиційної привабливості досить багатогранне. У межах досягнення поставленої мети статті під поняттям «інвестиційна привабливість» розуміється наявність умов і факторів, які впливають на прийняття рішення інвестором. Вибираючи систему показників для аналізу інвестиційної привабливості підприємства, слід враховувати цілі інституціонального інвестора. До головних цілей інвестора під час прийняття рішення щодо надання ресурсів суб’єкту господарювання слід віднести: 1) отримання інвестиційних доходів від господарської діяльності підприємства; 2) отримання доходу в результаті купівлі-продажу підприємства як діючого бізнесу або як цілісного майнового; 3) інші цілі, які стосуються інтеграції наявного бізнесу інвестора.

Узагальнений порядок розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості підприємства, у якому відтворюються значення ключових фінансових коефіцієнтів, скоригованих відповідно до їхньої вагомості у фінансовому стані, наведено у застарілій з облікового погляду Методиці інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, затвердженій Агентством з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій [6]. Для визначення за цією Методикою інвестиційної привабливості підприємств через зазначену інтегральну оцінку використано показники, які задовольняють вимоги міжнародного меморандуму IASC (International Accounting Standards Committee). Ці показники згруповано за шістьома ключовими ознаками: показники оцінки майнового стану інвестованого об’єкта, показники оцінки його фінансової стійкості (платоспроможності), показники оцінки ліквідності активів, показники оцінки прибутковості, показники оцінки ділової активності, показники оцінки ринкової активності інвестованого об’єкта [6].

Необхідно підкреслити, що процедура інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємства базується на результатах коефіцієнтного аналізу його фінансового стану, проведеного за даними Балансу та інших форм фінансової звітності. В основу прийняття рішення інвестором про надання ресурсів суб’єкту господарювання за результатами розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості (ІФС) покладається ідея числової шкали Д. Харрингтон [7, с. 174], що уможливлює розуміння типу інвестиційної якості фінансового стану підприємства залежно від значення інтегрального показника (табл. 1).

Оскільки для інституційного інвестора найголовнішою метою є отримання інвестиційного доходу від результатів ведення ефективної господарської діяльності об’єктом інвестування, перевагу у формуванні інформаційної бази оцінки інвестиційної привабливості слід віддати таким групам показників фінансового стану, як показники прибутковості та ділової активності. Для розрахунку цих показників бухгалтерський баланс забезпечує корисною інформацією про власний капітал, довгострокові зобов’язання, перманентний капітал («інвестовані кошти»), активи, основні засоби, дебіторську заборгованість, запаси.

Процедуру коефіцієнтного аналізу показників прибутковості та ділової активності підприємства з використанням інформації бухгалтерського балансу для розуміння інвестором тенденції розвитку інвестицій-

Таблиця 1

Шкала значень інтегрального показника інвестиційної привабливості для прийняття рішення про надання ресурсів суб’єкту господарювання

Значення ІФС, %	Тип інвестиційної привабливості	Характеристика фінансового стану	Характеристика
100–119	Дуже низька	Кризовий фінансовий стан	недостатня фінансова стійкість у зв'язку з несприятливими тенденціями розвитку виробництва та збуту продукції
120–136	Низька	Нестабільний фінансовий стан	нестабільна структура капіталу та недостатній рівень ліквідності
137–163	Помірна (середня)	Задовільний фінансовий стан	низький рівень ефективності використання капіталу за нормальної поточної ліквідності
164–180	Достатня	Добрий фінансовий стан	високий рівень прибутковості та оборотності активів за низької платоспроможності
Більше 180	Висока	Відмінний фінансовий стан	показники, що характеризують фінансовий стан, знаходяться на оптимальному рівні

ної привабливості об'єкта інвестування запропоновано у табл. 2.

Висновки. Аналіз показників фінансового стану підприємства може використовуватися як інструмент розуміння рівня інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання. Аналіз балансу об'єкта інвестування уможливлює прийняття рішень інвесторами з надання ресурсів суб'єктові господарювання через розуміння

Таблиця 2

Коефіцієнтний аналіз інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання за інформацією бухгалтерського балансу

Історичні показники	Джерело інформації	За поп. період	За звіт. період	Відхилення	Опт. знач.
1. Сер. власний капітал	ф. 1 р. 1495	519413	530434	+11021	х
2. Сер. довгострокові зобов'язання	ф. 1 р. 1595	51777	43652	–8125	х
3. Сер. активи	ф. 1 р. 1300	784264	705080	–79184	х
4. Сер. основні засоби	ф. 1 р. 1010	705007	603015	–101992	х
5. Сер. дебіторська заборгованість	ф. 1 р. 1125 – 1155	70293	93312	+23019	х
6. Сер. запаси	ф. 1 р. 1100 + ф. 1 р. 1200	8900	8512	–388	х
7. «Чистий» операційний прибуток – NOPAT	ф. 2 р. 2190 – ф. 2 р. 2300	13956	8880	–5076	х
8. Чистий прибуток	ф. 2 р. 2350	34816	11021	–23795	х
9. Чистий дохід від реалізації	ф. 2 р. 2000	294354	250516	–43838	х
10. Собівартість реалізованої продукції	ф. 2 р. 2050	256178	215823	–40355	х
Аналітичні операції:					
1. Розрахунок фінансових коефіцієнтів, що розкривають інформацію про інвестиційну привабливість суб'єкта господарювання:					
Аналітичні показники	**Формула розрахунку**	**Поп. період**	**Звіт. період**	**Відхилення**	**Опт. знач.**
1. Коефіцієнт прибутковості інвестованого капіталу – *ROI (Return On Investment)* – K_1	$d\left(A_i, A_0\right) = \sqrt{\sum^{n}(x_{ij} - x_{0j})^2}$	0,025	0,0155	–0,0095	> 0,4
2. Коефіцієнт прибутковості власного капіталу *ROE (Return on Equity)* – K_2	$K_2 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Сер. власний капітал}}$	0,0694	0,021	–0,0484	> 0,15
3. Коефіцієнт прибутковості активів – *ROA (Return on Assets)* – K_3	$K_3 = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Сер. активи}}$	0,0435	0,0148	–0,0287	> 0,01
4. Фондовіддача – K_4	$K_4 = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Сер. річні зал. основних засобів}}$	0,4175	0,4154	–0,0021	> 0,1
5. Оборотність дебіторської заборгованості (в оборотах) – K_5	$K_5 = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Сер. річні зал. дебіт.заборг.}}$	5,39	3,06	–2,33	> 4
6. Оборотність запасів (в оборотах) – K_6	$K_6 = \frac{\text{Собівартість реаліз. продукції}}{\text{Сер. річні залишки запасів}}$	31,33	24,79	–6,54	> 8
7. Капіталовіддача – K_7	$K_7 = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Сер. річні зал. власн. капіталу}}$	0,5864	0,4772	–0,1092	> 1,2
8. Ресурсовіддача – TAT (Total Asset Turnover) – K_8	$K_8 = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Сер. річні залишки активів}}$	0,3676	0,3364	–0,0312	> 1,2
***Висновки**: низьке значення коефіцієнта ROI та його негативна тенденція свідчать про неефективне використання управлінським персоналом підприємства фінансових ресурсів власників та інвесторів; низьке значення коефіцієнта ROE та його негативна тенденція свідчать про неефективне управління власним фінансовим капіталом; граничне значення коефіцієнта ROA та його негативна тенденція свідчать для інвесторів про задовільну генеруючу потужність активів підприємства та низьку ефективність використання управлінським персоналом фізичних ресурсів підприємства; всі коефіцієнти ділової активності підприємства мають негативну динаміку, не всі відповідають оптимальним значенням, що свідчить про відсутність порушень у безперервності кругообороту капіталу, але про уповільнення його руху на всіх стадіях: на стадії придбання запасів (на 6,54 обороту), на стадії реалізації (на 2,33 обороту). Сповільнення оборотності може зумовити додаткове залучення фінансових ресурсів.*					

впливу показників власного та перманентного капіталу, активів, основних засобів, дебіторської заборгованості та запасів на значення фінансових коефіцієнтів прибутковості та ділової активності. Інвестори можуть застосовувати аналіз балансу для двох основних цілей: 1) щоб оцінити результати діяльності об'єкта інвестування в минулих періодах і його поточний стан; 2) спрогнозувати майбутні можливості отримання інвестиційного доходу і кредитний ризик, пов'язаний із цими можливостями. Аналітична інтерпретація інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання за інформацією бухгалтерського балансу повинна узгоджувати цілі, враховувати можливість позитивних результатів як для об'єкта, так і для суб'єкта інвестування, опиратися на знання впливів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування об'єкта інвестування.

Список використаних джерел:

1. Баффетт У. Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями / пер. с англ. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 155 с.
2. Каранина Е.В., Вершинина Н.А. Совершенствование методологии оценки и обеспечения инвестиционной привлекательности предприятия с учетом рискового похода. *Экономика и управление: проблемы, решения.* 2015. № 12. с. 175-181.
3. Цопа Н.В. Методы оценки инвестиционной привлекательности производственных предприятий: преимущества, недостатки, особенности применения в современных условиях. *Научный вестник: финансы, банки, инвестиции.* 2011. № 4 (13). С. 93-98.
4. Калантай А. Оцінка стану інвестиційної привабливості підприємства на основі фінансової звітності. *Економічний аналіз.* 2012. Т. 10 (4). С. 126-130.
5. Бытова А.В., Скипин Д.Л., Быстрова А.Н. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия: методический аспект. *Российское предпринимательство.* 2017. Том 18. № 22. С. 3577-3592.
6. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: наказ № 22 від 23.02.1998 / Агентство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98 (дата звернення: 10.04.2019).
7. Harrington D.R., Wilson B.D. Corporate Financial Analysis. 3-rd ed. Illinois: Richard D. Irwin, Inc., 1989. 239 p.

УДК: 657:006.032

Радова О.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Одеський національний економічний університет

Radova Olena,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor Department of Accounting and Taxation
in the Branches of Economy,
Odessa National Economic University

ПРОБЛЕМАТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ МСБО 41 « СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО» В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Радова О.В. Проблематика впровадження МСБО 41 «Сільське господарство» в практичній діяльності аграрних підприємств. У статті розкрито проблемні аспекти щодо впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності, переорієнтації бухгалтерського обліку та появи нових національних положень. Проаналізовано наявні погляди та підходи до визначення поняття та форм гармонізації бухгалтерського обліку і фінансової звітності, виділено національні особливості бухгалтерського обліку як ключовий фактор побудови облікової системи під час упровадження міжнародних стандартів. Проведено стислий порівняльний аналіз основних положень МСБО 41 «Сільське господарство» та П(С)БО 30 «Біологічні активи», розкрито розбіжності між національним та міжнародним стандартом бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності. Обґрунтовано необхідність упровадження МСФЗ в аграрні підприємства, оскільки це забезпечить приплив іноземних інвестицій в передові технології вирощування сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: міжнародні стандарти фінансової звітності, стандартизація обліку, національна система бухгалтерського обліку, гармонізація національних стандартів обліку, біологічні активи, МСБО 41 «Сільське господарство».

Радова Е.В. Проблематика внедрения МСФО 41 «Сельское хозяйство» в практической деятельности аграрных предприятий. В статье раскрыты проблемные аспекты по внедрению международных стандартов финансовой отчетности, переориентации бухгалтерского учета и появлению новых национальных положений. Проанализированы имеющиеся взгляды и подходы к определению понятия и форм гармонизации бухгалтерского учета и финансовой отчетности, выделены национальные особенности бухгалтерского учета как ключевой фактор построения учетной системы при внедрении международных стандартов. Проведен краткий сравнительный анализ основных положений МСФО 41 «Сельское хозяйство» и П(С)БУ 30 «Биологические активы», раскрыты разногласия между национальным и международным стандартом бухгалтерского учета сельскохозяйственной деятельности. Обоснована необходимость внедрения МСФО в аграрные предприятия, поскольку это обеспечит приток иностранных инвестиций в передовые технологии выращивания сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: международные стандарты финансовой отчетности, стандартизация учета, национальная система бухгалтерского учета, гармонизация национальных стандартов учета, биологические активы, МСФО 41 «Сельское хозяйство».

Radova Olena. Problems of implementation of IAS 41 "Agriculture" in the practical activities of agricultural enterprises. The article deals with the problematic aspects concerning the implementation of international standards of financial reporting, reorientation of accounting and the emergence of new national provisions, analyzed existing views and approaches to the definition of the concept and forms of harmonization of accounting and financial reporting, highlighted the national features of accounting as a key factor in building an accounting system in implementation of international standards. A concise comparative analysis of the main provisions of IAS 41 "Agriculture" and provisions of the accounting standard 30 "Biological Assets" has been carried out and the differences between the national and international accounting standards of agricultural activity have been revealed. Accepted attention to the determination of the fair value of biological assets and agricultural products. There is no consensus on the definition of "biological asset" even at the international level. With respect to IFRS 41, it is important to note that it lacks clarification as to the belonging of the biological asset to the assets of the enterprise, as well as its use in economic activities and obtaining economic benefits. The careful analysis allows us to establish that, in accordance with IFRS 41, the definition of a biological asset is formulated without interdependence with the definition of an asset in general, that is, the principle of the manifestation of the private in general in the knowledge of matter is ignored, there are no characteristic features of the asset in general, the causal not taken into account – the result , which past processes and events are an asset. In addition, in the provision of the accounting standard, a biological asset is presented as the result of obtaining the entity in the future the economic benefits associated with their use, and their value can be reliably determined. The necessity of implementing IFRS in agar enterprises is substantiated, as it will ensure the inflow of foreign investments in advanced technologies of growing agricultural products. However, the issue of reflection and coverage in the accounting and financial reporting of reproductive and non-reproducible biological assets under IFRS remains relevant.

Key words: International Financial Reporting Standards, Accounting Standardization, National Accounting System, Harmonization of National Accounting Standards, Biological Assets, IAS 41 "Agriculture".

Постановка проблеми у загальному вигляді. Впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності, переорієнтація бухгалтерського обліку та поява нових національних положень – це не лише прагнення пристосувати облік до зовнішніх вимог, а й бажання відкрити доступ до інформації про потенційні можливості країни, її майнове та фінансове становище у глобальному світі.

Проте, як показує вітчизняна практика, міжнародна спрямованість розвитку часто приводить до нехтування сформованої національної облікової системи.

Яскравим прикладом цього є складність адаптації Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство». При цьому найсуттєвішою проблемою залишається саме рівень врахування національних відмінностей обліку кожної окремої країни.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питання нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності розкривали у своїх дослідженнях С. Голов, Л. Ловінська, О. Малишкін, В. Моссаковський, Т. Кононенко, С. Кучеркова, В. Пархоменко, Л. Сук, Н. Ткаченко, С. Шипіна та інші вітчизняні науковці.

Віддаючи належне великому внеску учених у дослідження нового обліку сільськогосподарської діяльності, необхідно зазначити, що відсутній визначений порівняльний сегмент відображення специфіки обліку біологічних активів сільськогосподарського призначення в різних країнах та в нових умовах господарювання.

Постановка завдання полягає в з'ясуванні проблем щодо запровадження МСБО 41 «Сільське господарство» в Україні та обґрунтування необхідності врахування специфіки національного обліку в умовах глобалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарська діяльність є специфічним видом господарської діяльності, оскільки передбачає заходи з управління біологічною трансформацією рослин і тварин. Оцінка результатів цієї діяльності в обліку та їх відображення у фінансовій звітності підприємств, що перейшли на застосування міжнародних стандартів, регулюється МСБО 41 «Сільське господарство».

МСБО 41 застосовується для обліку сільськогосподарських культур у полі, живих свійських тварин та сільськогосподарської продукції, зібраної як урожай від біологічних активів підприємства. До того ж про-

дукцію обліковують за МСБО 41 лише в момент збирання врожаю. Після цього аграрна продукція підпадає під регулювання МСБО 2 «Запаси» або інший належний стандарт.

Отже, МСБО 41 застосовується для оцінки та відображення в обліку та звітності:

- біологічних активів;
- сільськогосподарської продукції в момент збирання врожаю;
- державних грантів на вирощування біологічних активів.

Водночас цей стандарт не застосовують до:

- землі, яка має стосунок до сільськогосподарської діяльності. У цьому разі застосовують МСБО (IAS) 16 та МСБО (IAS) 40;
- плодоносних рослин, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю; з моменту зрілості вони підпадають під МСБО (IAS) 16 (хоча до їхньої продукції застосовують);
- НМА, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю; у такому разі застосовують МСБО (IAS) 38 «Нематеріальні активи».

Основними нормативними актами, що визначають порядок обліку надходження і вибуття біологічних активів рослинництва, є П(С)БО 30 «Біологічні активи» та МСФЗ 41 «Сільське господарство». За П(С)БО 30 біологічний актив – тварина або рослина, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічної вигоди [5]. У МСФЗ 41 і в довіднику з роз'яснення цього стандарту біологічний актив визначений як жива тварина і рослина.

Єдиної думки щодо визначення поняття «біологічний актив» немає навіть на міжнародному рівні. Стосовно МСФЗ 41 важливо відмітити, що в ньому відсутні роз'яснення щодо належності біологічного активу до активів підприємства, а також щодо його використання в господарській діяльності та отримання економічної вигоди. [5].

Аналіз цього питання дає змогу встановити, що:

- за МСФЗ 41 визначення біологічного активу сформульовано без взаємозв'язку із визначенням активу взагалі, тобто ігнорується принцип прояву приватного загалом у пізнанні матерії;
- відсутні характерні риси (особливості), властиві активу взагалі;
- не врахований причинно-наслідковий зв'язок – результатом яких минулих процесів (подій) є актив;
- за П(С)БО 30 біологічний актив представляється як результат отримання підприємством у майбутньому економічних вигод, пов'язаних з їх використанням, їх вартість може бути достовірно визначена.

На наш погляд, щоби правильно вирішити цю проблему, потрібно брати до уваги визначення активу взагалі і процеси, що породжують біологічний актив.

Згідно з визначеннями, наведеними у П(С)БО 30 «Біологічні активи», біологічний актив – це «явище життя», тобто живі тварини або рослини, які здатні до біологічної трансформації. Вони можуть забезпечувати: процес виробництва нових неживих продуктів, наприклад, корови дають молоко; процес відтворення нових живих тварин, наприклад, корови народжують телят. Із плином часу біологічні активи можуть поліпшувати свої якості (відбувається ріст рослин, телят тощо) або їх погіршувати (плодовий сад старіє і втрачає продуктивність, телята зменшують свою вагу тощо).

У П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» міститься таке визначення: активи − ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигід у майбутньому.

Досліджуючи формулювання визначення активів на основі притаманних їм властивостей, М. Метьюс і М. Перера відзначають, що низка авторів розглядає актив як:

- джерело майбутніх доходів;
- будь-який майбутній дохід;
- сукупність прибуткового потенціалу;
- будь-який економічний ресурс, здатний приносити дохід господарюючому суб'єктові;
- вірогідні майбутні економічні вигоди;
- вимірні вірогідні майбутні економічні вигоди;
- майбутні економічні вигоди [3, с. 249].

В основу визначення біологічного активу за МСФЗ 41 «Сільське господарство» і П(С)БО 30 «Біологічні активи» не ставиться поняття «актив», що розглядається як загальна сукупність елементів майна, що включають безліч однорідних груп проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю й аналізу активів, зокрема біологічних.

Якщо визначення «біологічний актив» було би сформульовано на основі визначення активу взагалі, як частковий прояв загального, то спочатку слід було би сформулювати визначення активу взагалі, яке на нашу думку, можна сформулювати так: актив – це майновий елемент як результат минулих господарських фактів і/або подій, що проявляється в певній формі, ідентифікується, контрольований підприємством, відчужуваний і вимірюваний у вартісному виразі. Тут загальними характеристиками для всіх активів є ідентифікованість, контрольованість з боку підприємства і вимірність у грошовому вираженні.

Біологічні активи можна також розглядати як результат минулих господарських фактів. Проте за своїм змістом і походженням ці господарські факти відрізняються від господарських фактів – дій, властивих нематеріальним, матеріальним і фінансовим активам.

У сільському господарстві живі організми створюються лише в результаті здійснення господарських фактів. Такими фактами є біологічні процеси. Ці процеси є основною характеристикою біологічних активів. Біологічний процес слід розглядати як кількісні і якісні зміни (трансформації) біологічних активів.

У результаті одні біологічні активи відрізняються від інших як додаткові: приріст живої маси тварин, розмноження через насіння, через ікру (риба), яйця (птиця) і так далі. Біологічні активи не можуть бути створені в результаті минулих подій, під впливом подій вони тільки гинуть. Адже подія – незвичайне, надзвичайне явище, яке не може створювати біологічний актив.

Біологічні активи можна розглядати як ресурси, які генерують майбутні економічні вигоди, наприклад, під час продажу продукції або додаткових активів.

Таким чином, на нашу думку, можливі два підходи до формулювання визначення поняття «Біологічний актив»: системний (філософський), несистемний (видовий). Згідно з першим підходом необхідне поняття «Біологічний актив», яке відображало б характерні особливості активу як чинника виробництва

(ресурсу). Це означає, що властивості, загальні для всіх активів, не повинні повторюватися у визначенні активу як чинника виробництва.

Характерні риси, властиві активу як чиннику виробництва, не повинні повторюватися у визначенні біологічного активу. Такий підхід припускає наявність цілісної, науково обґрунтованої системи визначень активів.

Але, на жаль, доводиться констатувати той факт, що подібної системи поки немає. Вважаємо, що вона має бути побудована на основі чіткого дотримання таких діалектичних прийомів (способів) пізнання матерії, як причинно-наслідкові зв'язки і прояви часткового у загальному. При цьому завданням є формулювання визначення активу взагалі.

Особливістю, властивою біологічним активам, є те, що вони є живими організмами (тварини і рослини), що матеріалізуються в певній формі. Основне призначення активу – генерувати економічні вигоди, є загальним для всіх активів, що розглядаються як чинник виробництва (економічного ресурсу). Якщо вимогу «отримання економічних вигод» включити тільки до складу визначення активів, що розглядаються як фактори виробництва (ресурс), то критерієм визнання довгострокових активів буде те, що вартість активу може бути визначена з великою мірою достовірності.

З урахуванням викладеного визначення активу як чинника виробництва можна сформулювати так: актив (ресурс) певної форми (грошової, негрошової), що виник у результаті минулих господарських фактів і/або біологічних процесів, генерує економічні вигоди, який може бути використаний в господарській діяльності, відчужений або переданий іншим особам з метою отримання вказаних вигод. Відмітимо, що в цьому визначенні поняття активу як результат минулої події виключено.

Подія нами розглядається як надзвичайне явище. Логічно залишити у складі цього визначення вираз «створення активів у результаті минулих господарських або біологічних процесів», оскільки насправді одні активи (небіологічні) створюються в результаті господарських фактів – дія, інші (біологічні) – внаслідок біологічних змін.

Переходячи від попереднього визначення активу як фактора виробництва (ресурсу) до подальшого визначення біологічних активів, залишається перерахувати характерні для них риси. У цьому сенсі як основа визначення біологічних активів слід розглядати не ресурс – загальний для всіх активів як факторів виробництва, а живий організм (тварина або рослина). Тому господарський факт – дію як причина походження наслідку небіологічних активів – у визначенні біологічних активів необхідно виключити.

Отримання економічних вигод – характерна особливість, властива всім активам, що розглядаються як фактор виробництва, у тому числі і біологічним. Проте, щоб підкреслити форму економічних вигод, властивих біологічним активам, відмінну від форми вказаних вигод для небіологічних активів, доцільно цю характеристику включити в це визначення.

З урахуванням викладеного, на наш погляд, біологічний актив є: актив у формі тварини або рослини, створеної в результаті минулих біологічних процесів, від яких можна отримати економічні вигоди у вигляді сільськогосподарської продукції, додаткових біологічних активів, наданих послуг, грошових коштів або інших активів.

В основу П(С)БО 30 «Біологічні активи», що і врегульовує питання обліку сільськогосподарської діяльності в Україні, покладений МСФЗ 41 «Сільське господарство». Жоден з українських стандартів не отримував стільки критики від теоретиків та практиків, як П(С)БО 30.

Методика визнання, оцінки та розкриття інформації сільськогосподарської діяльності за вітчизняним та міжнародним стандартами має як схожість, так і розбіжності.

Однією із основних проблем в обліку біологічних активів є питання їх оцінки за справедливою вартістю. П(С)БО 30 «Біологічні активи» передбачено, що справедлива вартість біологічного активу ґрунтується на цінах активного ринку. За наявності кількох активних ринків біологічних активів і сільськогосподарської продукції їх оцінка ґрунтується на даних того ринку, на якому підприємство передбачає продавати біологічні активи та/або сільськогосподарської продукції.

За відсутності активного ринку їхня справедлива вартість визначається:

1) за останньою ринковою ціною операції з такими активами (за умови відсутності суттєвих негативних змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, де діє підприємство);

2) за ринковими цінами на подібні активи, скоригованими з урахуванням індивідуальних характеристик, особливостей або ступеня завершеності біологічних перетворень активу, для якого визначається справедлива вартість;

3) за додатковими показниками, які характеризують рівень цін на додаткові біологічні активи та сільгосппродукцію.

Враховуючи викладене, під час визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції пропонуємо застосувати таке правило: справедлива вартість біологічного активу та сільськогосподарської продукції дорівнює ціні цього активу чи продукції на активному ринку у відповідному звітному (розрахунковому) періоді.

На практиці виникають труднощі щодо об'єктивності визначення її справедливої вартості, адже на ринку спостерігаються коливання цін, не завжди присутній активний ринок та/або інформація про ринкові ціни. Далеко не всі сільськогосподарські підприємства мають доступ до мережі Інтернет або можуть скористатися достовірною інформацією через платний доступ до сайтів тощо. Вибраний метод оцінки на дату балансу безпосередньо вплине на організаційні аспекти проведення оцінки біологічного активу.

Згідно з П(С)БО 30 передбачено, що за відсутності інформації про ринкові ціни на біологічні активи справедлива вартість визначається за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчисленою відповідно до пунктів 11-14 П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів».

Відповідно до вказаного вище стандарту теперішня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від активу визначається шляхом застосування відповідної ставки дисконту до майбутніх грошових потоків від безперервного використання активу та його продажу (списання) наприкінці строку корисного використання (експлуатації).

Отже, процедура визначення справедливої вартості досить складна і зумовлює збільшення затрат часу на

ведення обліку і складання звітності. Визначення справедливої вартості біологічних активів вимагає додаткових фінансових витрат, що можуть забезпечити лише великі аграрні підприємства з високим рівнем організації бухгалтерського обліку та фінансового менеджменту.

Разом із цим, обираючи метод оцінки, необхідно враховувати, що справедлива вартість за умов її точного розрахунку дає можливість отримати більш релевантну інформацію про вартість біологічних активів. Превалювання оцінок за історичною собівартістю над оцінками за справедливою вартістю біологічних активів є предметом гострої полеміки серед фахівців бухгалтерського обліку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Впровадження МСФЗ на сільськогосподарських підприємствах спричинить надходження іноземних інвестицій у прогресивні технології вирощування сільськогосподарської продукції. Проте актуальним залишається питання відображення та висвітлення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності відтворювальних та невідтворювальних біологічних активів за МСФЗ.

На основі наведеного вище відзначимо, що перехід аграрних підприємств України на застосування МСФЗ має бути поступовим та зваженим, з урахуванням національних особливостей та потреб господарювання.

Список використаних джерел:

1. Голов С. Міжнародні стандарти фінансової звітності: вдосконалення та застосування. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2007. № 11. С. 79-84.

2. Малишкін О. Щодо адаптації положень з обліку і звітності в умовах угоди про асоціацію України та ЄС. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2016. № 2. С. 12-18.

3. Мэтьюс М.Р. Теория бухгалтерского учета: ученик. / М.Р. Мэтьюс. пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. М., 1999. 663 с.

4. Моссаковський В. Облік біологічних активів. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2007. № 6. С. 17-24.

5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 (МСБО 41). Сільське господарство. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027. (дата звернення: 10.04.2019).

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» затверджено наказом Міністерства фінансів України від 5 грудня 2005 року № 790. http://zakon1.rada. gov.ua/laws/show/z1456-05. (дата звернення: 12.04.2019).

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.86:[334.72:63]

Лобода О.М.,
кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри прикладної математики та економічної кібернетики,
Херсонський державний аграрний університет
Кавун Г.М.,
старший викладач кафедри прикладної математики
та економічної кібернетики,
Херсонський державний аграрний університет

Loboda Olena,
Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Applied Mathematics and Economic Cybernetics,
Kherson State Agricultural University
Kavun Halyna,
Senior Instructor at Department of Applied Mathematics and Economic Cybernetics,
Kherson State Agricultural University

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Лобода О.М., Кавун Г.М. Впровадження методів економіко-математичного моделювання для оптимального управління аграрного підприємства. Досліджено методи та алгоритми вирішення завдань упровадження економіко-математичного моделювання в процес управління аграрними підприємствами з метою підвищення ефективності їхньої роботи в умовах розвитку ринкових відносин. Охарактеризовано загальні підходи до управління підприємства та наведено критерії оптимальності в сучасних умовах господарювання. Показана необхідність удосконалення методів оптимізації управління аграрними підприємствами, пов'язаних із побудовою моделі, кінцевим результатом якої буде можливість керівництву приймати оптимальні управлінські рішення. Встановлено необхідність створення на основі достатніх умов оптимальності моделі оптимального розвитку аграрного підприємства. Розроблена економіко-математична модель оптимізації управління аграрного підприємства.

Ключові слова: модель, система управління, оптимізаційні моделі, економічна ефективність, оптимальне управління.

Лобода Е.Н., Кавун Г.М. Внедрение методов экономико-математического моделирования для оптимального управления аграрного предприятия. Исследованы методы и алгоритмы решения задач внедрения экономико-математического моделирования в процесс управления аграрными предприятиями с целью повышения эффективности их работы в условиях развития рыночных отношений. Охарактеризованы общие подходы до управления предприятиями и приведены критерии оптимальности в современных условиях хозяйствования. Показана необходимость усовершенствования методов управления аграрных предприятий, которые связаны с построением модели, конечным результатом которой будет возможность руководителю принимать оптимальные управленческие решения. Установлена необходимость создания на основе достаточных условий модели оптимального управления аграрного предприятия. Разработана экономико-математическая модель оптимизации управления аграрного предприятия.

Ключевые слова: модель, система управления, оптимизационные модели, экономическая эффективность, оптимальное управление.

Loboda Olena, Kavun Halyna. Implementation of methods of mathematical modelling in economics for optimal management of the agrarian enterprise. The methods and algorithms for solving the problems of implementation of economic and mathematical modelling in the process of managing agrarian enterprises with the purpose of increasing their efficiency in terms of the development of market relations are investigated. General approaches to enterprise management are characterized and criteria of its optimality in modern economic conditions

are described. The need to improve methods of functioning of agrarian enterprises and methods of optimization of management of these enterprises is shown. The complex method of identification, related to the construction of an optimization model, the final result of which will be the ability of the management of the production compa ny to correlate their resource capabilities, namely, material and financial, to the needs of the enterprise, assess them from the viewpoint of business development, and develop recommendations for decision-making on the distribution of production means between industries. The essence is determined and the importance of the optimal structure of the enterprise and size of production of agricultural enterprises is revealed. A retrospective of the development of modelling in agriculture is studied. General approaches to optimization of the production structure of high-value agricultural enterprises are characterized and the criteria of optimality in the current economic environment are given. The need to use modern methods of optimization of business activity management in the agrarian sector of the economy and, on the basis of sufficient optimal conditions, to create the model of optimal management of the agrarian enterprise is established. Finding optimal management that determines the greatest effectiveness of operating results involves the construction of models of objects of management, as well as solving the multi-step problem of finding optimal management and efficiency of operation. The factors that form the business environment of agricultural enterprises, as well as criteria of optimization of production structure and sizes of agricultural enterprises, are determined. The economic and mathematical model of optimization of management of the agrarian enterprise is developed.

Key words: model, management system, optimization models, economic efficiency, optimal management.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні перетворення в сільському господарстві та ринкова орієнтація аграрного сектору об'єктивно вимагають застосування нових методів ведення господарства підприємств, які спрямовані на оптимізацію використання та раціональних витрат наявних ресурсів, що сприяє покращенню економічної ефективності господарської діяльності. Знаходження оптимальних управлінь передбачає побудову моделей об'єктів управління в різних напрямах діяльності аграрного сектору економіки. Сучасне функціонування підприємств аграрного сектору економіки дає право стверджувати, що оптимальне управління аграрним підприємством є ключовим чинником розвитку будь-якого сільськогосподарського підприємства Під час управління підприємством доцільно застосовувати методи оптимізації, які є універсальним методом наукового пізнання та визначення факторів економічного зростання аграрних підприємств, які неможливі без застосування економіко-математичних моделей. Використання сучасних методів оптимізації діяльності підприємств у аграрному секторі економіки неможливе без застосування економіко-математичних моделей.

Аналіз останніх досліджень. До економіко-математичного моделювання протягом останнього часу спостерігається підвищений інтерес вітчизняних науковців. Серед них – ММ. Ільчук, О.Я. Лотиш, А.Т. Московчук, М.І. Сіненко, О.В. Чернецька, Н.В. Фарафонова та інші. Проте залишаються не досить вивченими питання впровадження методів економіко-математичного моделювання для оптимізації діяльності та управління підприємств у аграрному секторі економіки. Визначення можливих проблем в управлінні сільськогосподарського підприємства потребує глибокого аналізу. Тому подальші дослідження, розроблення та впровадження моделей, методів, програм для оптимального управління аграрними підприємствами є сучасними актуальними завданнями.

Постановка завдання. Принципи ринкового господарювання, зародження комерційних відносин у діяльності сільськогосподарських підприємств вимагають якісно нових підходів до формування принципів оптимального управління аграрного сектору. Темпи й напрями розвитку аграрного сектору економіки значною мірою залежать від оптимальності управління сільськогосподарського виробництва в кожному виробничому циклі. Для аналізу й синтезу систем управління соціально-економічних систем, особливо агропромислових, використовуються різноманітні економіко-математичні методи і моделі. Основним мотивом діяльності будь-якого підприємства є максимізація прибутку. Витрати є основним обмежником прибутку й одночасно головним чинником, який впливає на обсяг продукції. Тому процес мінімізації виробничих витрат доцільно розглядати з урахуванням питання максимізації прибутку. Під час оптимізації виробничих витрат науковці обирають різні критерії оптимальності, а саме максимум прибутку від реалізації продукції, максимум прибутку або максимум доходу від реалізації продукції. Підвищити економічну ефективність та забезпечити необхідною кількістю матеріально-технічних ресурсів – першочергове завдання кожного сільськогосподарського підприємства, оскільки в сільському господарстві неможливо досягти високих результатів без дотримання всіх технологічних строків обробітку ґрунту, внесення встановлених норм мінеральних та органічних добрив і засобів захисту рослин. Для цього кожен керівник повинен здійснювати заходи щодо оновлення основних засобів, що беруть участь у виробничій діяльності та забезпеченні підприємства необхідною кількістю матеріально-технічних ресурсів. Використання методів математичного моделювання економічних процесів дає змогу ефективно використовувати ресурси і забезпечує удосконалення методів планування, що досить важливо в умовах ринкової економіки Одними із основних етапів моделювання сільськогосподарського підприємства є вибір критерію оптимальності та необхідність оптимізації його структури і господарської діяльності, що відповідає основній меті господарської діяльності. Необхідність враховувати під час планування виробництва на агропідприємстві істотні джерела невизначеності, а також мінімізувати їхні негативні економічні наслідки нині очевидна і загальновизнана. Метою дослідження є обґрунтування методичних положень щодо проведення аналізу оптимізації раціональної структури

виробництва, розроблення та впровадження економіко-математичних методів оптимізації управління аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з найбільш розповсюджених методів стратегічного аналізу, планування та управління діяльністю аграрних підприємств є методи економіко-математичного моделювання. Ці методи дозволяють вирішити низку завдань, які пов'язані з розробленням оптимальних шляхів діяльності аграрних підприємств, оптимізацією витрат виробництва та збуту продукції. Згідно зі сформульованою метою дослідження були вирішені такі завдання:

- визначено суть та розкрито значення оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств;
- проведено аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств регіону як складно організованих систем;
- визначено чинники і наведено систему показників формування структури і розмірів виробництва;
- запропоновано напрями формування оптимальної структури і розмірів виробництва;
- розроблено критеріальні оцінки оптимізації виробничої структури підприємств;
- розроблено модель оптимізації управління виробничої структури підприємств;
- здійснено прогноз розвитку структури виробництва сільськогосподарських підприємств регіону.

Інформаційну основу дослідження сформували первинні та кінцеві статистичні дані, опубліковані в періодичних виданнях, матеріали обласних управлінь статистики, відділів та управлінь облдержадміністрацій, матеріали періодичних та інтернет-видань, науково-практичних конференцій, нормативні та довідкові матеріали [1, с. 130-134].

На початку дослідження визначено суть структури сільськогосподарських підприємств. Кожне сільськогосподарське підприємство запропоновано розглядати як складну, динамічну, ймовірнісну, відкриту систему, яку утворює сукупність функціональних (технологічна, економічна, соціальна) та організаційних (за формою власності, правовим статусом і формою господарювання, за належністю капіталу, за розміром та характером діяльності) підсистем. Функціональні підсистеми виражають сутність, а організаційні – форму їхнього функціонування

Визначено фактори, що формують середовище діяльності сільськогосподарських підприємств, а також критерії оптимізації виробничої структури і розмірів сільськогосподарських підприємств. Удосконалення економіко-математичної моделі – по своїй суті нескінченний процес. Зміни в аграрній політиці, зовнішній економіці, конкурентному середовищі, впровадження нових машин і технологій, необхідність урахування соціальних та багатьох інших факторів – усе це постійно коригує побудову моделі та зумовлює сільськогосподарське виробництво як складну стохастичну систему [3, с. 130-134].

У запропонованому дослідженні завдання формування оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств вирішене за допомогою взаємозв'язаних економіко-математичних моделей, які можна поділити на дві групи: інформаційні та оптимізаційні моделі.

Інформаційна група моделей є основою для побудови оптимізаційної моделі і включає в себе моделі ефективності використання ресурсів сільськогосподарських підприємств та моделі ефективного управління виробництва продукції за галузями До моделей ефективності використання ресурсів віднесено моделі фондовіддачі, матеріалоємності і продуктивності праці. До моделей ефективності виробництва продукції за галузями віднесено моделі урожайності культур і продуктивності тварин.

Розглянемо залежність ефективності виробництва сільськогосподарської продукції від основних ресурсів сільськогосподарських підприємств і задамо її функцією:

$$W = f(R, S, V, Y), \qquad (1)$$

де W – виробництво сільськогосподарської продукції;

R – оборотні кошти сільськогосподарських підприємств;

S – основні засоби сільськогосподарських підприємств;

V – трудові ресурси сільськогосподарських підприємств;

Y – якість землі сільськогосподарських підприємств регіону.

Параметри моделі (1) мають матричну структуру, відображаючи таким чином багатогалузевий характер сільськогосподарського виробництва, що поєднує у собі функціонування невзаємозамінних видів виробничих, фінансових, трудових та природних ресурсів.

Реалізуючи сільськогосподарську продукцію за цінами Z, сільськогосподарські підприємства регіону отримують P коштів від реалізації:

$$P = l(U, H, V). \qquad (2)$$

У модель (2) введено вартісні значення основних засобів H , поточних витрат U та середньорічну чисельність працівників V:

Під час формування моделі оптимізації структури і розміру виробництва сільськогосподарських підприємств задаються змінні, що виражають економічні категорії їх функціонування та обмеження, до яких віднесено такі:

1. Обмеження, пов'язані з використанням землі:

$$B = \sum_r \sum_j b_{jr} = \sum_r B_r , \qquad (3)$$

де b_{jr} – площа r-ої групи земель, зайнята j-ою культурою;

B_r – площа земель r-ої групи, що використовується сільськогосподарськими підприємствами регіону;

B – загальна площа земель, що використовуються сільськогосподарськими підприємствами регіону.

2. Обмеження за трудовими ресурсами:

$$\sum_{K_i} c_{ij} x_j \le d_i \left(T_i^* + y\right) , \qquad (4)$$

де K_i – множина індексів продукції, для якої необхідні трудові витрати протягом i-ого періоду ;

c_{ij} – необхідна кількість людино-год. на 1 ц продукції;

T_i^* – розмір тимчасової допомоги протягом i-ого періоду;

d_i – максимально можливий фонд робочого часу (людино-год.) на одного працівника протягом i-ого періоду;

y – кількість працівників сільськогосподарських підприємств.

3. Обмеження за агротехнічними вимогами:

$$\sum_{i \in P} (1 - p/100) x_i \geq \sum_{i \in P^*} x_i \ , \qquad (5)$$

де p – множина індексів змінних за площею суцільних посівів;

$П^*$ – множина індексів змінних за площею пропашних культур;

$П$ – відсоток допустимої заміни культур суцільних посівів (вирощування протягом двох років поспіль на одній і тій же земельній ділянці).

4. Обмеження по кормовому балансу:

$$\sum_{i \in Q_i} c_i x_i \leq \sum_{k \in Q_k} c_k x_k \ , \qquad (6)$$

де Q_i – множина індексів змінних, що відповідають групам тварин;

Q_k – множина індексів змінних, що виражають обсяг виробництва кормових культур;

c_i – необхідна кількість поживних речовин для тварини і-ої групи;

c_k – вміст поживних речовин в одиниці k-ої кормової культури.

5. Обмеження з визначення кількості необхідної техніки:

$$\sum_i \sum_j a_{k(i)j(s_k)} x_{ir} + \sum_l \sum_m a_{k(l)m(s_k)} x_{m(l(s_k))} - \\ - x_{k(s_k)} \leq M_k \ , \qquad (7)$$

де $a_{k(i)j(s_k)}$ – коефіцієнт, що визначає частку машин k-ої групи в s_k-й період під час обробки одиниці площі i-ої культури в j-ій групі землі;

$a_{k(l)m(s_k)}$ – коефіцієнт, що визначає частку машин k-ої групи в s_k-й період на одну голову l-ої групи тварин, що утримуються по m-й технології;

x_{ir} – площа i-ої культури в j-й групі землі;

$x_{k(s_k)}$ – необхідна кількість нових машин k-ої групи в s_k-й період;

M_k – наявність машин k-ої групи.

6. Обмеження за інвестиціями виражають баланс між можливим обсягом засобів на капітальні вкладення I і засобами, використаними як капітальні вкладення: $\sum E_j \leq I$. (8)

Під час вибору критерію оптимальності перевагу надано максимуму чистого прибутку, при цьому цільову функцію задачі задано у вигляді:

$$F = \sum_{j \in M_1} c_{1j} x1j + \sum_{j \in M_2} c_{2j} x_{2j} \to \max \qquad (9)$$

де K_1 – множина індексів змінних, що виражають кількість продукції j-го виду, що реалізується сільськогосподарськими підприємствами регіону;

c_{1j} – ціна реалізації продукції j-го виду, грн.;

K_2 – множина індексів змінних, що виражають розмір виробництва сільськогосподарської продукції, галузей рослинництва і тваринництва сільськогосподарських підприємств;

c_{2j} –витрати, необхідні для здійснення одиниці діяльності [4, с. 200-230].

Подальше розроблення моделі складається з системи обмежень задачі. Обмеженнями в моделі передбачені основні умови, які враховуються під час розроблення оптимальної структури виробництва у виробничій фірмі. Після визначення переліку змінних і обмежень формується розгорнута економіко-математична модель. У результаті вирішення задачі виконуються всі умови. Багатоваріантність рішення дозволяє керівництву виробничої фірми зіставляти свої ресурсні можливості (а саме матеріальні і фінансові) з потребами і оцінити їх з погляду розвитку бізнесу. Реалізація економіко-математичної моделі оптимізації управління виробництвом показала, що головною умовою ефективного господарювання має стати підвищення його інтенсивності управління. Вибираючи напрям діяльності, керівництво підприємства повинно зіставляти свої можливості з матеріальних витрат і отримання максимального прибутку. Розв'язок задачі оптимізації вирішує проблему максимізації прибутків, дозволяючи при цьому сільськогосподарським підприємствам сформувати оптимальну стратегію управління, розвитку структури і розмірів виробництва. Важливим чинником забезпечення оптимальності управління сільськогосподарського виробництва є наявність комплексної, економічно обґрунтованої системи цін і ціноутворення, оскільки ціновий механізм є визначальним у регулюванні відносин між усіма учасниками ринку [5, с. 230-34].

Для формування оптимальної структури і розмірів виробництва сільськогосподарських підприємств необхідна інформація про динаміку та прогноз зміни економічної ситуації в сільськогосподарському виробництві.

Обчислення прогнозних значень показників ефективності використання основних виробничих ресурсів за оптимальних розмірів виробництва базується на використанні степеневих економетричних залежностей у межах запропонованих інформаційних моделей та трендових моделей.

На основі сформованих критеріїв оптимальності в дослідженні визначено стратегію розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств, яка дає змогу максимізувати величину чистого прибутку за умов ефективного і раціонального використання наявних ресурсів. Запропоновано механізм цінової компенсації коливань обсягів виробництва, що враховує типові природні умови та структуру виробництва і в комплексі з розв'язками оптимізаційної моделі визначає основні напрями формування оптимального управління сільськогосподарських підприємств. Практичні результати проведених досліджень можуть бути використані для формування конкурентоспроможних в ринкових умовах виробничих структур сільськогосподарських підприємств усіх типів. Подальше дослідження стратегій розвитку структури і розмірів сільськогосподарських підприємств пов'язане з побудовою нових типів моделей, реалізація яких дозволила б забезпечити ефективне функціонування підприємств у ринкових умовах [6, с. 127-131].

Висновки з проведеного дослідження. Важливою умовою подальшого розвитку сільськогосподарського підприємства є необхідність оптимізації його виробничої структури і господарської діяльності. Встановлено, що найбільш ефективним способом формування оптимальних параметрів управління сільськогосподарського підприємства є економіко-математичне моде-

лювання його виробничої структури. Використання цих методів дозволяє ефективніше використовувати ресурси, що досить важливо в умовах ринкової економіки. Слід враховувати під час побудови економіко-математичних моделей залежність виробництва від природно-кліматичних умов, наявність біологічних обмежень, рівень попиту на сільськогосподарську продукцію, тісний зв'язок економічних та соціальних аспектів сільськогосподарського виробництва, сезонність виробництва.

Список використаних джерел:

1. Савченко О.Г., Кавун Г.М., Валько Н.В., Кузьмич Л.В. Оптимізаційні методи і моделі. Херсон: ТОВ «Айлайт», 2014. 430 с.
2. Іващук О.Т. Економіко-математичне моделювання. Тернопіль: ТНЕУ. 2008. 704 с.
3. Лобода О.М. Актуальні проблеми ідентифікації та моделювання структури управління підприємством. Наука й економіка. 2015. № 3. С. 130-134.
4. Гатаулін А.М. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва. К.: Вища школа, 2000. 260 с.
5. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком К.:КНЕУ, 2000. 292 с.
6. Лобода О.М., Кириченко Н.В., Ларченко О.В. Моделювання та оптимізація технологій виробництва аграрних підприємств в різних ринкових умовах. Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». 201. Вип. 9 (62), Т. 22. С. 127-131.

УДК: 338.314:636.5:519.868

Степаненко Н.В.,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики та економічної кібернетики,
Херсонський державний аграрний університет

Stepanenko Natalia,
Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Applied Mathematics and Economic Cybernetics,
Kherson State Agricultural University

МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ПІДВИЩЕННЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЦТВА

Степаненко Н.В. Методи та моделі підвищення рентабельності птахівництва. У статті розглянуто методи та моделі для підвищення рентабельність виробництва таких видів продукції птахівництва, як м'ясо птиці та яйця курячі. Для порівняльної оцінки продуктивності курей різних кросів використовували різноманітні методи опису та прогнозу селекційних ознак із використанням математичних моделей. Проведено порівняльну оцінку різних моделей росту молодняку яєчного та м'ясного типу. Вивчено доцільність використання нових параметрів інтенсивності росту в моделі Т.К. Бріджеса для виявлення генотипових відмінностей між кросами та прогнозуванням живої маси виходячи з показників, отриманих у ранньому онтогенезі. Порівняльною оцінкою моделей несучості яєчних курей виявлено, що придатнішими для їх опису й прогнозування є модифіковані моделі Т.К. Бріджеса та EXPLIN. Доведено доцільність використання параметрів моделі (кінетична та експоненційна швидкість росту) як додаткових критеріїв за спрямованого відбору за продуктивністю.

Ключові слова: методи, модель, рентабельність, виробництво, експоненційна швидкість росту, кінетична інтенсивність росту.

Степаненко Н.В. Методы и модели повышения рентабельности птицеводства. В статье рассмотрены методы и модели для повышения рентабельности производства таких видов продукции птицеводства, как мясо птицы и яйца куриные. Для сравнительной оценки производительности кур разных кроссов использованы различные методы описания и прогноза селекционных признаков с использованием математических моделей. Проведена сравнительная оценка различных моделей роста молодняка яичного и мясного типа. Изучена целесообразность использования новых параметров интенсивности роста в модели Т.К. Бриджеса для выявления генотипических различий между кроссами и прогнозированием живой массы исходя из показателей, полученных в раннем онтогенезе. Сравнительной оценкой моделей яйценоскости яичных кур обнаружено, что пригодными для их описания и прогнозирования являются модифицированные

модели Т.К. Бриджеса и EXPLIN. Доказана целесообразность использования параметров модели (кинетическая и экспоненциальная скорость роста) как дополнительных критериев при направленном отборе по производительности.

Ключевые слова: методы, модели, рентабельность, производство, экспоненциальная скорость роста, кинетическая интенсивность роста.

Stepanenko Natalia. Methods and models for raising the profitability of poultry farming. In the article, methods and models for increasing the profitability of production of poultry products such as poultry meat and chicken eggs are considered. Profitability belongs to the most important economic categories, which to some extent characterize in general the economic efficiency of the enterprise on the basis of economic calculation. Domestic poultry farming has become one of the most economically attractive and competitive types of agribusiness. This sector also has significant export potential and prospects for its development, which is one of the strategic goals of increasing the efficiency of development of the agro-industrial complex. Thus, the progress of the poultry industry is determined by the use of intensive factors, which in the first place are the achievements of modern genetics, breeding, biotechnology. Various methods for describing and forecasting breeding features using mathematical models were used for comparative estimation of productivity of chickens of different crosses. Processing of the received data was carried out using methods of biological statistics. The level of profitability of poultry production in recent years is considered. A comparative estimation of different models of growth of young birds of egg and meat types is carried out. We have studied the feasibility of using new growth intensity parameters in the model by T. Bridges to detect genotype differences between crosses and predict live weight, based on the rates obtained in early ontogenesis. The comparative estimation of models of the egg-laying capacity of chickens has revealed that modified models of T. Bridges and EXPLIN are more suitable for their description and forecasting. Data analysis has shown the effectiveness of the evaluation and selection of chickens by components of complex polygenic features, in particular, the norms of the kinetic and exponential velocity of live weight growth and total egg-laying capacity. These indicators are highly correlated with the data of productive features. After studying the relation of model parameters and the level of the main economically useful signs of chickens, the feasibility of using new growth intensity criteria for the selection of high-efficiency genotypes at an early age has been found.

Keywords: methods**,** model, profitability, production, exponential growth rate, kinetic intensity of growth.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для кількісного виміру рентабельності у цілому по аграрних підприємствах використовують такі традиційні показники: рівень рентабельності, норму прибутку і використання математичних моделей для прогнозування продуктивності тварин.

Рівень рентабельності характеризує економічну ефективність витрат, ступінь їх окупності. Визначається даний показник як процентне відношення суми прибутку до собівартості продукції.

Вітчизняне птахівництво стало одним із найбільш економічно привабливих та конкурентоспроможних видів агробізнесу, про що свідчить стійка динаміка зростання виробництва м'яса птиці та яєць. Галузь також має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією зі стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу до 2020 р.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Птахівництво – це одна з найважливіших і основних галузей тваринництва, яка забезпечує потреби населення цінними продуктами харчування. Дослідженням стану та перспектив розвитку птахівництва в Україні займалися досить багато вчених [1, с. 154; 2, с. 3]. Б.А. Мельник [8, с. 63] досліджувала впровадження ефективних ресурсозберігаючих технологій, які сприяють поліпшенню продукції; Н.О. Авер-чева [5, с. 203-209] займалася дослідженням шляхів підвищення економічної ефективності виробництва м'яса птиці на основі повноцінної годівлі; Ф.О. Ярошенко [3, с. 16-19] говорив про можливе підвищення ефективності галузі птахівництва, використовуючи різні інновації; І.І. Івко [7, с. 34-46] займався удосконаленням технологій виробництва продукції птахівництва.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування і розроблення ефективних моделей для підвищення точності оцінки ліній і кросів за основними селекційними ознаками, визначення їхніх компонентів і прогнозування продуктивності за даними, отриманими в ранньому онтогенезі, проведення оцінки компонентів несучості і живої маси кросів кращого світового генофонду.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- провести порівняльну оцінку різних моделей росту молодняку яєчного і м'ясного типу (Річардса, Бріджеса та їх модифікацій, розроблених нами);
- дати порівняльну оцінку моделям несучості курей (Бріджеса, EXPLIN., Мак-Милана і Мак-Нелі);
- встановити можливість використання моделей росту для опису кривої яйцекладки і прогнозування несучості (модель Бріджеса та її модифікації);
- вивчити зв'язок параметрів моделей із рівнем основних господарсько корисних ознак курей;
- встановити доцільність використання нових критеріїв інтенсивності росту для відбору високопродуктивних генотипів у ранньому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Птахівництво забезпечує населення країни дієтичними висококалорійними продуктами харчування. Основна продукція птахівництва – яйця і м'ясо – за поживністю переважає більшість продуктів харчування. Курячі яйця містять близько 12% повноцінних білків, 12% жирів, вітаміни і мікроелементи. Науково

обґрунтована норма споживання яєць – 280 шт. на одну особу на рік. Високими поживними якостями відзначається також м'ясо птиці. У м'ясі курей та індиків міститься до 23% протеїну і 17-24% жиру, у м'ясі качок та гусей – відповідно 23-34% і 16-46%.

Сільськогосподарська птиця відзначається скороспілістю, високою плодючістю, інтенсивним ростом і продуктивністю, що зумовлює добру оплату корму й ефективне використання засобів виробництва. Кури яєчних порід уже в 4,5-5 міс. починають нестись і дають до 350 яєць на рік. Курчата м'ясних порід за 45-50 днів досягають живої маси 1,5-2 кг, каченята за 50-55 днів – 2,0-3,0 кг, а жива маса гуски в 4-5-місячному віці становить 6-8 кг. Птиця характеризується високою забійною масою, вихід м'яса становить у середньому 65%. Завдяки скороспілості та високій якості продукція птахівництва займає пріоритетне місце серед галузей тваринництва [5, с. 203-209].

Характеризуючи виробництво продукції птахівництва за категоріями господарств, необхідно відзначити, що в сільськогосподарських підприємствах, де утримується 55,1% поголів'я птиці, зосереджено 62,7% виробництва яєць у країні, а 37,3% яєць було вироблено в господарствах населення.

Збільшення обсягів виробництва м'яса птиці зумовлене насамперед зростанням попиту з боку населення та підприємств харчової промисловості. М'ясо птиці стало замінником для більшості споживачів м'яса, оскільки в останні роки відбулося суттєве скорочення пропозиції яловичини та свинини.

Економічна ефективність виробництва продукції птахівництва характеризується такими показниками: продуктивністю птиці – середньою річною несучістю курок-несучок і середньодобовим приростом живої маси молодняку птиці, затратами праці і кормів на 1000 шт. яєць і на 1 ц приросту, собівартістю 1000 яєць, 1 ц приросту і 1 ц живої маси птиці, ціною реалізації одиниці продукції, рівнем рентабельності її виробництва.

Отже, порівняно низький рівень ефективності виробництва продукції птахівництва є результатом високої собівартості, яка підвищилася внаслідок зростання вартості кормів, електроенергії, палива тощо.

Збільшення вітчизняного виробництва м'яса птиці позитивно позначилося на зовнішньоторговельній діяльності. Обсяг імпорту м'яса птиці у 2017 р. становив 4,8% від загальної пропозиції і досяг рівня 64 тис. т. Основними постачальниками продукції в Україну є Польща, Франція, Німеччина. Внутрішній попит у 2017 р. зменшився до 1,1 млн. т, оскільки залежить від платоспроможного попиту населення. Україна в межах фонду споживання повністю забезпечує себе м'ясом птиці.

Птахівництво, що ведеться на індустріальній основі, є найбільш інтенсивною галуззю тваринництва. Одна з головних проблем птахівництва – розроблення критеріїв раннього прогнозування племінних і продуктивних якостей сільськогосподарської птиці, тому велике значення мають моделювання та прогнозування розвитку основних селекційних ознак птиці виходячи з даних початкового періоду продуктивності [4, с. 30].

У табл. 1 показано рівень рентабельності за останні роки, який постійно зростає за основними показниками: приростом живої маси курчат, а також несучості.

Об'єктом досліджень були результати обліку живої маси, несучості, маси яєць птиці, системи збору, накопичення, оцінки та відбору птиці за комплексом ознак, моделювання і прогнозування селекційних ознак із використанням персональних комп'ютерів. Основні етапи досліджень наведено в табл. 2.

Перший етап досліджень включав порівняльну оцінку моделей росту і несучості курей, які наведено в табл. 3. Для опису й оцінки росту птиці дослідних груп частіше в порівняльному аспекті використовують моделі Т.К. Бріджеса, Ф. Річардса, В.І. Рясенко, логістичну, а для несучості – Мак-Мілана, EXPLIN та Мак-Неллі.

Критерієм вірогідності моделей, які використовували, було визначення залишкової дисперсії ознак (за середнім квадратом відхилення теоретично очікуваних і експериментальних даних), а також відсоток помилок передбачення.

Другий етап досліджень включав розроблення програм для ведення бази даних, інформаційного банку, вводу і контролю селекційної інформації для оцінки і відбору курей.

Для розроблення прийомів оцінки кривих росту і несучості нами вперше здійснено їх перетворення в лінійну залежність (шляхом сумарного нарощування), що дало змогу використовувати індекси формування (Δt), рівномірності (Ip) і напруги росту (In). Для цього визначалися такі показники:

$$d\left(A_i, A_0\right) = \sqrt{\sum_j^n (x_{ij} - x_{0j})^2}, \qquad (1)$$

де Δt – інтенсивність формування, M_1, M_2, M_3 – несучість відповідно за 1, 2, 3 місяці та жива маса за відповідні тижні життя.

$$K_2 = \frac{\textit{Чистий прибуток}}{\textit{Сер. власний капітал}} \qquad (2)$$

Таблиця 1

Рівень рентабельності продукції птахівництва

Показники	Роки	Реалізовано продукції, ц	Собівартість реалізованої продукції		Отримано від реалізації		Прибуток (-) Збиток (+)		Рівень рентабельності
			Усього тис. грн	1 ц, грн.	Усього тис. грн	1 ц, грн.	Усього тис. грн	1 ц, грн.	
Приріст живої маси птиці, ц	2015	3867	1423	367,98	1447	374,19	+24	6,20	1,68%
-//-	2016	3770	1548	410,61	1637	434,21	+89	23,60	5,7%
-//-	2017	3590	1483	422,63	1962	559,00	+479	136,50	32,2%
Яйця, тис. шт.	2015	17366	2261	130,20	2303	132,62	+42	2,42	1,86%
-//-	2016	13177	2345	177,96	2473	187,67	+128	9,71	5,46%
-//-	2017	10392	2078	199,96	2491	239,70	+413	39,74	19,87%

Таблиця 2

Схема проведених досліджень

Таблиця 3

Моделі прогнозу динаміки живої маси та несучості

Модель	Параметри моделі
Т.К. Бріджеса $N(t) = A(1 - e^{-(\mu(t+To)^{\alpha})})$	$N(t)$ – маса в момент часу t, A – маса в зрілому віці (асимптота), T_o – період ембріонального розвитку, t – вік птахів, α – кінетична швидкість росту, μ – експоненційна швидкість росту
В.І. Рясенко $A_t = A_0+P(e^{Vo-k} - e^{Vt}/e^k):(1-1/e^k)$	A_t – показник живої маси на t-му місяці росту, A_0 – жива маса за деякий час після народження, P – коефіцієнт пропорційності, e – основа натуральних логарифмів, V_o – початкова швидкість росту живої маси, k – величина падіння швидкості росту, V^t – швидкість нарощування живої маси на t-му місяці росту
Ф. Річардса $M(t)=A/(((A/M_0)^n-1)e^{-kt}+1)^{1/n}$	A – маса в зрілому віці, M_o – початкова маса, t – вік птахів, k, n – параметри росту
Мак-Мілана $N(t) = A\cdot(1-e^{\varepsilon\cdot(t-to)})e^{-\alpha\cdot t}$	$N(t)$ – несучість за період t, ε – норма зростання несучості, A – асимптота, α – норма спаду несучості
Мак-Неллі $N(t) = A\cdot t^{\varepsilon}\cdot e^{-\alpha\cdot t}$	$N(t)$ – несучість за період t, ε – норма зростання несучості, A – асимптота, α – норма спаду несучості
EXPLIN $N(t) = 0,5\cdot(a\cdot e^{b\cdot x}+c\cdot x+d)$	$N(t)$ – несучість за період t, a, b – параметри показникової моделі, c, d – параметри лінійної моделі.

$$K_3 = \frac{\textit{Чистий прибуток}}{\textit{Сер. активи}}, \quad (3)$$

ВП – відносний приріст маси,

СП – інтенсивність несучості.

Для комплексної оцінки курей родинних форм був використаний індекс *EPEP* [6, с. 42-50], який прийнятий під час проведення міжнародних конкурсних випробувань:

$$K_4 = \frac{\textit{Чистий дохід}}{\textit{Сер. річні зал. основних засобів}} \quad (4)$$

Використовували також запропоновану нами модифіковану оцінку (*Ім*):

$$K_5 = \frac{\textit{Чистий дохід}}{\textit{Сер. річні зал. дебіт.заборг.}} \quad (5)$$

Нами проведено порівняльну оцінку розробленого методу EXPLIN із моделлю Т.К. Бріджеса.

Показники несучості курей кросу, що були розбиті на класи за продуктивністю, наведено в табл. 4.

На нашу думку, вища точність прогнозу моделі EXPLIN, за даними авторів цієї моделі, зумовлюється більшим інтервалом попередньої оцінки птиці (за 9-10 місяців несучості), тоді як за моделлю Т.К. Бріджеса ми отримаємо прогноз несучості у віці 14 місяців виходячи з даних, отриманих за чотири місяці. Як що ж використовувати модель Т.К. Бріджеса за такий же термін випробування, тоді ми отримаємо більш точні прогнозовані значення і, відповідно, менший середній відсоток відхилення. Тому більш ефективно модель EXPLIN буде використана для оцінки птиці з подовженим (за 14 місяців) терміном експлуатації.

Даний висновок підтверджується аналізом параметрів моделі Бріджеса для вивчених ліній, які наведено в табл. 5.

Аналіз параметрів кривих росту молодняку (табл. 4) показав, що експоненційна швидкість росту (μ) мала негативну кореляційну залежність із несучістю курей (-0,702), тоді як кінетична швидкість (α) і співвідношення цих констант позитивно пов'язані з величиною цього показника (відповідно 0,647 і 0,720). Отримані значення коефіцієнтів кореляції є суттєвими. Висока негативна кореляційна залежність установлена між показником початку інтенсивного росту (To) та інтенсивністю формування (Δt), що становить -0,959, -0,919. Індекс рівномірності та середньодобові прирости мали дещо нижчу позитивну кореляцію (0,895, 0,650).

Таблиця 4

Динаміка несучості птиці кросу

Вік, тижні	Лінії					
	M^- (Y) (n=510)	**M^- (Z) (n=675)**	**M^0 (Y) (n=1674)**	**M^0 (Z) (n=1445)**	**M^+ (Y) (n=450)**	**M^+ (Z) (n=300)**
1	5,1±0,03	4,3±0,03	5,6±0,02	5,2±0,15	7,3±0,08	6,2±0,15
2	26,6±0,33	22,5±0,27	27,0±0,17	24,3±0,37	29,6±0,40	26,6±0,37
3	52,0±0,41	46,3±0,33	52,8±0,19	49,2±0,40	56,7±0,47	53,3±0,40
4	76,4±0,46	69,0±0,37	79,6±0,20	74,8±0,42	83,5±0,48	80,8±0,42
5	101,1±0,51	91,4±0,39	104,2±0,21	98,3±0,42	109,6±0,49	105,9±0,42
6	124,7±0,55	113,3±0,41	130,1±0,22	122,4±0,43	136,6±0,49	131,8±0,43
7	144,8±0,55	135,5±0,43	153,0±0,22	147,0±0,44	161,3±0,49	157,2±0,44
8	163,6±0,55	154,8±0,43	173,4±0,22	169,6±0,44	184,1±0,48	181,2±0,44
9	182,8±0,54	174,9±0,44	194,9±0,23	190,7±0,45	208,6±0,49	203,9±0,45
10	200,6±0,50	194,9±0,46	215,5±0,24	211,5±0,45	233,2±0,49	225,2±0,45
11	217,5±0,45	213,4±0,41	235,9±0,25	232,4±0,46	256,7±0,50	247,8±0,46
12	233,6±0,49	230,7±0,43	254,5±0,27	252,7±0,48	280,0±0,52	270,2±0,48
13	249,0±0,66	248,4±0,57	273,8±0,32	273,4±0,56	302,1±0,61	293,3±0,56
14	263,7±0,91	265,3±0,76	292,6±0,40	293,1±0,69	321,5±0,76	315,2±0,69

Таблиця 5

Параметри інтенсивності росту курей кросу

Показники		Лінії						r
		M^- (Y)	**M^- (Z)**	**M^0 (Y)**	**M^0 (Z)**	**M^+ (Y)**	**M^+ (Z)**	
α		1,197	1,242	1,233	1,242	1,246	1,247	0,647
μ		0,055	0,041	0,045	0,036	0,037	0,035	-0,702
α/μ		21,854	30,622	27,456	34,930	34,040	35,157	0,720
To		0,683	0,663	0,632	0,624	0,533	0,584	-0,959***
a		1,097	1,158	1,131	1,182	1,123	1,183	0,307
p		21,587	18,394	21,442	19,158	22,391	20,490	0,431
Інтенсивність росту	Δt	0,709	0,668	0,666	0,615	0,579	0,576	-0,919***
	ІР	0,457	0,420	0,472	0,454	0,522	0,498	0,895**
	СП	0,781	0,701	0,787	0,734	0,824	0,785	0,650
	ВП	0,647	0,691	0,647	0,679	0,630	0,668	-0,410
	ІН	0,856	0,677	0,811	0,664	0,757	0,676	-0,267
Несучість, шт.		263,7	265,3	292,6	293,1	321,5	315,2	-

*- P<0,05; **- P<0,01; ***- P<0,001.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Практика створення моделей та використання методів показує, що комплексний підхід до планування виробництва продукції птахівництва із застосуванням різних моделей має вирішальне значення у досягненні підвищення рентабельності виробництва продукції птахівництва.

Розроблені методи використано для розроблення нової системи обробки й аналізу селекційної інформації, яка дає можливість скоротити трудовитрати під час виконання селекційних операцій на 30%, а ефективність селекції підвищити в 1,2 рази.

Також установлено доцільність використання генетико-математичних методів і моделей селекційних ознак для оцінки компонентів складних полігенних ознак та прогнозування продуктивності. Порівняльною оцінкою моделей несучості яєчних курей виявлено, що придатнішою для їх опису й прогнозування є модифіковані моделі Т.К. Бріджеса та EXPLIN. Середній відсоток відхилення для кросів не перевищує 5% порогу безпомилкового судження про вірогідність отриманих даних.

Список використаних джерел:

1. Булик О.Б. Методичні основи оцінки ефективності виробництва продукції птахівництва. *Інноваційна економіка.* 2016. № 5-6. С. 151-156.
2. Жукорський О., Костенко О., Катеринич О. Інформаційне забезпечення і управління селекційно-племінною роботою у птахівництві. *Тваринництво України.* 2014. № 5. С. 2-4.
3. Ярошенко Ф.О. Підвищення ефективності галузі птахівництва на базі інновацій. *Економіка АПК.* 2003. № 11. С. 16-19.
4. Бреславец М.Е., Гуревич Т.Ф. Кібернетика. Київ : Вища школа. 1977. 324 с.
5. Аверчева Н.О. Підвищення економічної ефективності виробництва м'яса птиці на основі повноцінної годівлі. *Таврійський науковий вісник.* 2005. Вип. 36. С. 203-209.
6. Бородай В.П. Теорія і практика удосконалення птиці м'ясних кросів. Херсон : Айлант, 1998. 100 с.
7. Івко І.І. Удосконалення технологій виробництва продукції птахівництва: ретроспектива і перспективи. *Птахівництво*. 2009. Вип. 64. С. 34-46.
8. Мельник Б.А. Впровадження ефективних ресурсозберігаючих технологій у промисловому птахівництві – шлях до виробництва конкурентоспроможної продукції. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2002. Вип. 6. С. 63.

УДК: 338.45:669

Афонов Р.П.,
здобувач,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Afonov Roman,
Postgraduate Student,
Classic Private University

СТАН І ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МЕТАЛУРГІЙНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МІЖДЕРЖАВНОГО СПІВСТАВЛЕННЯ

Афонов Р.П. Стан і динаміка розвитку металургійного виробництва в Україні в контексті міждержавного співставлення. В статті досліджено сучасний стан металургійної галузі України, яка є визначальною для промисловості та базовою для економіки країни. Визначено, що на теперішній час відсутній механізм підтримки з боку держави металургії, яка перебуває наразі в складному стані. На підставі проведених досліджень обґрунтовано, що, зважаючи на стрімкі зміни умов ведення суб'єктами господарювання їх діяльності, залежність вітчизняної металургії від зовнішніх ринків тощо, обрана автором тематика є актуальною, та такою, що потребує постійного моніторингу і опрацювання (ретроспективного, реального та перспективного). Дослідження охоплює період часу, починаючи з 1990-х років, з метою встановлення та обґрунтування системних негативних тенденцій погіршення стану металургійної галузі та економіки України в цілому. Доведено, що сьогодні ми спостерігаємо занепад металургійного виробництва України. Актуальним інструментом дослідження є ґрунтовне застосування потужної інформаційної бази, що надало змогу провести міждержавне співставлення тенденцій розвитку галузі. Встановлено, що зростання обсягів виробництва металопродукції в останні десятиліття у Китаї, Південній Кореї, Туреччині було забезпечене правильно визначеними науково обґрунтованим і цілеспрямованим виконанням національних державних

програм розвитку економік у цих країнах і, зокрема, програм розвитку металургійного виробництва. Здійснено об'єктивну оцінку рівня розвитку металургійної галузі та її значення у зростанні економіки в окремих країнах при міждержавному порівнянні та обґрунтовано, що таку оцінку забезпечують розрахункові показники виробництва сталі у розрахунку на одну особу населення країни. Наголошено на тому, що матеріальною основою і запорукою розвитку всіх виробничих галузей і сфер економіки, успішного використання досягнень науково-технічного прогресу на благо людей у будь-якій країні на нинішньому етапі розвитку цивілізації є достатні обсяги внутрішнього споживання (використання) металопродукції. Автором доведено, досвід Німеччини, Південної Кореї, Китаю, Японії, інших країн з високорозвиненою економікою показує, що успішне регулювання розвитку економіки здійснюється державними органами, але не командними, примусовими, а економічними методами; обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правової та законодавчої бази регулювання діяльності промислових підприємств, зокрема ГМК, надання промисловим підприємствам державної підтримки і певних преференцій за умови дотримання чітко окреслених вимог ведення господарювання. Сформовано пропозиції щодо підтримки вітчизняної металургійної галузі з огляду на тенденції розвитку світової економіки.

Ключові слова: металургія, виробництво металопродукції, виробництво сталі на 1 особу населення, експорт, імпорт, внутрішнє споживання, співставлення.

Афонов Р.П. Состояние и динамика развития металлургического производства в Украине в контексте межгосударственного сопоставления. В статье исследовано современное состояние металлургической отрасли Украины, которая является определяющей для промышленности и базовой для экономики страны. Определено, что в настоящее время отсутствует механизм поддержки со стороны государства металлургии, которая находится сейчас в сложном состоянии. На основании проведенных исследований обосновано, что, несмотря на стремительные изменения условий ведения субъектами хозяйствования их деятельности, зависимость отечественной металлургии от внешних рынков и т.п., выбранная автором тема является актуальной, и требующей постоянного мониторинга и исследования (ретроспективного, реального и перспективного). Исследование охватывает период времени, начиная с 1990-х годов, с целью установления и обоснования системных негативных тенденций ухудшения состояния металлургической отрасли и экономики Украины в целом. Доказано, что сегодня мы наблюдаем упадок металлургического производства Украины. Актуальным инструментом исследования является использование мощной информационной базы, что дало возможность провести межгосударственное сопоставление тенденций развития отрасли. Установлено, что рост объемов производства металлопродукции в последние десятилетия в Китае, Южной Корее, Турции было обеспечено правильно определенным, научно обоснованным и целенаправленным выполнением национальных государственных программ развития экономик в этих странах и, в частности, программ развития металлургического производства. Осуществлена объективная оценка уровня развития металлургической отрасли и ее значение в росте экономики в отдельных странах при межгосударственном сравнении и обоснованно, что такую оценку обеспечивают расчетные показатели производства стали в расчете на душу населения страны. Отмечено, что материальной основой и залогом развития всех производственных отраслей и сфер экономики, успешного использования достижений научно-технического прогресса на благо людей в любой стране на нынешнем этапе развития цивилизации являются достаточные объемы внутреннего потребления (использования) металлопродукции. Автором доказано, опыт Германии, Южной Кореи, Китая, Японии и других стран с высокоразвитой экономикой показывает, что успешное регулирование развития экономики осуществляется государственными органами, но не командными, принудительными, а экономическими методами; обоснована необходимость совершенствования нормативно-правовой и законодательной базы регулирования деятельности промышленных предприятий, в частности ГМК, предоставления промышленным предприятиям государственной поддержки и определенных преференций при условии соблюдения четко очерченных требований ведения хозяйства. Сформированы предложения по поддержке отечественной металлургической отрасли, учитывая тенденции развития мировой экономики.

Ключевые слова: металлургия, производство металлопродукции, производство стали на душу населения, экспорт, импорт, внутреннее потребление, сопоставление.

Afonov Roman. The state and dynamics of development of metallurgical production in Ukraine in the context of interstate comparison. The article examines the current state of the metallurgical industry of Ukraine, which is crucial for industry and basic for the country's economy. It is determined that at present there is no mechanism of state support for metallurgy, which is currently in a difficult situation. Based on the research, it is substantiated that, given the rapid changes in the conditions of business entities, their dependence of domestic metallurgy on foreign markets, etc., the topic chosen by the author is relevant and requires constant monitoring and processing (retrospective, real and future). The study covers a period of time, starting from the 1990s, in order to establish and substantiate the systemic negative trends of deterioration of the metallurgical industry and the economy of Ukraine in general. It is proved that today we are witnessing the decline of metallurgical production in Ukraine. An important tool of the study is the thorough use of a powerful information base, which allowed for an interstate comparison of trends in the industry. It is established that the growth of metal production in recent decades in China, South Korea, Turkey was ensured by well-defined scientifically sound and purposeful implementation of national government

programs for economic development in these countries and, in particular, programs for metallurgical production. An objective assessment of the level of development of the metallurgical industry and its importance in economic growth in individual countries in the interstate comparison and justified that such an assessment is provided by the estimated steel production per capita. It is emphasized that the material basis and guarantee of development of all industries and spheres of economy, successful use of scientific and technological progress for the benefit of people in any country at the present stage of civilization are sufficient domestic consumption (use) of metal products. The article shows that the experience of Germany, South Korea, China, Japan, and other countries with highly developed economies shows that successful regulation of economic development is carried out by government agencies, but not by command, coercion, and economic methods; substantiated the need to improve the regulatory and legal framework for regulating the activities of industrial enterprises, in particular MMC, providing industrial enterprises with state support and certain preferences, subject to clearly defined management requirements. Proposals have been formulated to support the domestic metallurgical industry in view of the development trends of the world economy.

Key words: metallurgy, production of metal products, production of steel per capita, export, import, domestic consumption, comparison.

Постановка проблеми. Не можна переоцінити для життєдіяльності людства на нинішньому етапі розвитку цивілізації значення виробництва і використання достатньої кількості металів. Металургійне виробництво сьогодні без перебільшення відіграє визначальну роль у забезпеченні науково-технічного прогресу, сприяє інноваційному розвитку всіх секторів економіки в усіх країнах світу. Достатній, стабільний розвиток металургійного виробництва, використання великих обсягів металопродукції у високотехнологічних галузях промисловості гарантовано забезпечує багатьом провідним країнам світу високі темпи зростання економіки, а відтак – і рівня добробуту їх громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку металургійної промисловості України присвячені наукові роботи таких авторів, як В. Большаков, В. Венгер, Ю. Кіндзерський, В. Точилін, Л. Тубольцев та ін. Разом з тим, зважаючи на стрімкі зміни умов ведення суб'єктами господарювання їх діяльності, залежність вітчизняної металургії від зовнішніх ринків тощо, вказана тематика є актуальною, та такою, що потребує постійного моніторингу і опрацювання. Тому, визначаючи мету дослідження, нами поставлене завдання проаналізувати стан і перспективи розвитку металургійного комплексу, як однієї із визначальних галузей промисловості, а також сформувати пропозиції щодо покращення ситуації.

Формулювання цілей статті Мета дослідження – дослідити стан та динаміку розвитку металургійного виробництва в України в контексті міждержавного співставлення.

Виклад основного матеріалу. Належно розвиваючи металургійну галузь, Україна впродовж 1970-х – 1980-х рр. минулого століття була потужним виробником металопродукції і зокрема сталі. Обсяги виробництва сталі у вказаний період щорічно перевищували 50 млн. т, а в 1990 році вони сягали 52,6 млн. т [1, с. 27].

Впродовж періоду реформування економіки металургійна галузь України зазнала занепаду. Виробництво сталі у країні суттєво скоротилося і у 2018 році становило лише 21,1 млн. т [2], тобто менше порівняно з 1990 р. майже в 2,5 рази. Ці показники однозначно свідчать про занепад металургійного виробництва в Україні впродовж досліджуваного періоду.

При цьому, частка України в загальному світовому обсязі виробництва сталі у 1990 р. дорівнювала 7,7%, а у 2018 році вона зменшилася до 1,16% [2].

Протягом 1990–2018 рр. світове виробництво сталі, на відміну від її виробництва в Україні, зростало великими темпами. У 2000 році воно становило 848,9 млн. т, у 2008 р. відповідно – 1343,4 млн. т і у 2018 р.– 1815,7 млн. ті за вказаний період зросло у 2,4 рази [2; 3, с. 78].

Оцінюючи показники світового виробництва сталі, слід зазначити, що його зростання впродовж 1990–2018 рр. забезпечили лише декілька країн – Китай, Південна Корея, Туреччина та Індія, в кожній з яких виплавка сталі збільшилася в багато разів. Ці країни за вказаний період збільшили виробництво сталі на 1011,0 млн. т або на 103,4% від загального збільшення його світового виробництва. Найбільших показників збільшення виробництва сталі досягнуто у Китаї, де воно з 62,4 млн. т у 1990 р. зросло до 928,3 млн. т у 2018 р. або в 15 разів [2].

Велике зростання обсягів виробництва металопродукції в останні десятиліття у Китаї, Південній Кореї і Туреччині було забезпечене правильно визначеними науково обґрунтованим і цілеспрямованим виконанням національних державних програм розвитку економік у цих країнах і, зокрема, програм розвитку металургійного виробництва.

Надзвичайного збільшення виробництва сталі в останні десятиліття досягнуто у Південній Кореї. У 1974 р. у цій країні було виплавлено 1,9 млн. т сталі, у 1990 р. – відповідно 23,1 млн. т, а у 2018–72,5 млн. т або у 38 разів більше, ніж у 1974 р.

Значних темпів збільшення виробництва сталі досягнуто також у Туреччині, Індії, Бразилії. Однак, ці країни, з урахуванням їх розмірів, зокрема кількості населення, за загальними обсягами виробництва металопродукції значно відстають від потужних виробників – Китаю, Південної Кореї, Японії та Німеччини.

Аналізуючи динаміку показників виробництва сталі впродовж останніх десятиліть у економічно високорозвинених країнах, вважаємо за необхідне відзначити суттєве її зменшення у Великобританії та Франції. Виробництво сталі у Великобританії з 22,4 млн. т у 1974 р. зменшилося до 18,5 млн. т у 1990 р. і до 15,4 млн. т у 2018 р. [2].

Більш об'єктивну оцінку рівня розвитку металургійної галузі та її значення у зростанні економіки в окремих країнах при міждержавному порівнянні забезпечують розрахункові показники виробництва сталі у розрахунку на одну особу населення країни.

У 1990 році виробництво сталі у розрахунку на 1 особу населення в Україні сягало 1013 кг (табл. 1).

Україна за виробництвом сталі на душу населення у 1990 р. була одноосібним лідером серед усіх країн світу. Високі відповідні показники тоді були також у Японії, Німеччині, Російській Федерації. Однак, ці країни у 1990 р. за показниками виробництва сталі у розрахунку на душу населення значно поступалися Україні.

У 2018 р. виробництво сталі на одну особу населення в Україні скоротилося більш ніж удвічі. І це відбувалося при зменшенні кількості населення за досліджуваний період майже на 10 мільйонів чоловік.

На відміну від України, окремі країни, зокрема, Китай, Південна Корея, Туреччина, Індія в період з 1990р. по 2018р. значно збільшили виробництво сталі у розрахунку на душу населення. У Китаї цей показник зріс з 55 кг у 1990 р. до 666 кг у 2018р., або в 12,1 рази; в Індії – відповідно з мізерних 17 кг – до 81 кг або в 4,8 рази. В Південній Кореї і в Туреччині виробництво сталі на душу населення за вказаний період зросло у 2,6 рази.

Надзвичайним є обсяг виробництва сталі на одну особу населення в Південній Кореї, де воно у 2018 р. склало 1408 кг. Це найвищий показник серед країн світу за всю історію розвитку металургійного виробництва. Такий великий показник виробництва сталі однозначно є надійною базовою основою для успішного розвитку промисловості і всіх інших галузей та сфер виробничої діяльності у Південній Кореї.

Вражають також показники виробництва сталі у розрахунку на одну особу населення у Китаї. Китай, виробивши по 666 кг сталі на душу населення у 2018 р., вийшов за цим показником на третє місце у світі.

Підсумовуючи оцінку показників виробництва сталі у розрахунку на душу населення, підкреслимо, що середньосвітове виробництво сталі на одну особу населення на нинішньому етапі розвитку економіки залишається невисоким і обумовлює нерівномірне поміж країнами світу користування металопродукцією з відповідними наслідками для рівня добробуту життя людей.

Матеріальною основою і запорукою розвитку всіх виробничих галузей і сфер економіки, успішного використання досягнень науково-технічного прогресу на благо людей у будь-якій країні на нинішньому етапі розвитку цивілізації є достатні обсяги внутрішнього споживання (використання) металопродукції. Основним завданням металургійної галузі в окремих країнах є найбільш повне забезпечення їх потреб у металопродукції при виробництві основних засобів виробництва для промисловості, сільського господарства, всіх інших галузей і сфер економічної діяльності, а також для виробництва різноманітних предметів споживання.

Розвиток промисловості, виробництво засобів виробництва і споживання, розвиток всіх інших галузей економіки в будь-якій країні в нинішньому глобалізованому світі залежить не лише від обсягів виробництва продукції металургії, але й від обсягів її експорту в інші країни та від імпорту напівфабрикатів і готового прокату для повного забезпечення власних потреб, тобто від внутрішнього в країні споживання металопродукції.

Країни-виробники сталі одночасно як експортують, так і імпортують напівфабрикати і готовий прокат. Це пояснюється тим, що перелік асортименту виробів металопродукції металургійними підприємствами дуже великий і різноманітний. Окремі підприємства не взмозі забезпечити виробництво всіх без винятку видів продукції.

За нашим аналізом, Україна у всі роки досліджуваного тривалого періоду мало (відносно великих обсягів виробництва) імпортувала продукції металургії. Невеликими в період до 1990 р. був і експорт напівфабрикатів і готового прокату. Впродовж періоду 1990–2018 рр., при обвальному зменшенні виробництва металопродукції експорт сталі з України значно необґрунтовано

Таблиця 1

Виробництво сталі на 1 особу населення в окремих країнах світу

Країна/роки	1990		2018		2018 до 1990 у %	
	Кількість населення, млн. осіб	Виробництво сталі на душу населення, кг	Кількість населення, млн. осіб	Виробництво сталі на душу населення, кг	За кількістю населення	За виробництвом сталі на душу населення
Україна	51,9	1013	42,4	500	81,6	49,0
Великобританія	57,2	327	66,3	110	115,9	33,6
Німеччина	79,9	630	82,7	513	103,5	81,4
Франція	58,2	337	66,9	230	114,9	68,2
Італія	56,7	459	60,5	405	106,7	88,2
США	250,1	348	327,2	265	130,8	76,1
Японія	123,5	891	126,8	823	102,7	92,4
Китай	1135,0	55	1393,0	666	122,7	1210
Південна Корея	42,9	538	51,5	1408	120,0	261,7
Туреччина	53,9	174	82,3	453	152,7	260,3
Бразилія	149,0	138	209,5	169	140,6	122,5
Індія	873,3	17	1352,6	81	154,9	476,5
Російська Федерація	148,3	604	146,5	491	98,8	81,3
Усього (світ)	5281,3	146	7594,3	239	143,5	163,7

Джерело: складено і розраховано за окремими розрізненими даними [1, с. 27; 2; 4; 5, с. 30]

зростав з 5,3 млн. т у 1993 р. до 25,2 млн. т у 2010 р. і 15,1–21,5 млн. т у 2014–2018 рр. (табл. 2).

Для обґрунтування такої своєї оцінки щодо надмірних обсягів експорту сталі з України зазначимо, що, наприклад, США з кількістю населення у 8 разів більшою ніж у нашій країні впродовж десятків років експортує в рази менше сталі ніж Україна. Країни світу – виробники сталі на відміну від України, вважаємо, обґрунтовано не намагаються максимально збільшувати виробництво сталі для її експорту за відносно невисокими цінами у вигляді напівфабрикатів, а переробляють її в різних виробничих галузях на дорогі високотехнологічні види продукції.

Впродовж наступного після 1990р. невдалого, як виявилося для України, майже 30-річного періоду реформування економіки, відбувся занепад металургійного виробництва, зменшення виплавки металопродукції та багаторазове зменшення внутрішнього у країні споживання сталі. Якщо у 1990р. загальні обсяги внутрішнього споживання сталі в Україні сягали 53,2 млн.т, то у 2018 році вони зменшилися до 7,6 млн. т або в сім разів. Зазначимо, що при такому багаторазовому зменшенні споживання сталі обсяги її некерованого, економічно невигідного у вигляді максимально покращеної для імпортерів (порівняно з залізною рудою) сировини – напівфабрикатів і готового прокату експорту збільшилися.

Занепад машинобудування, в свою чергу, унеможливив виробництво достатньої кількості основних засобів виробництва, їх оновлення, модернізацію, розширене відтворення для діючих та новозбудованих підприємств в усіх галузях економіки держави.

Ступінь зносу основних засобів у переробній галузі промисловості за даними Державної служби статистики України в 2015–2017 рр. в середньому перевищував72 %(розраховано автором на підставі [5, с. 240]), що свідчить про недостатність коштів на відновлення і модернізацію виробництв.

Короткий аналіз сукупності окремих показників, наведений вище, свідчить про вкрай незадовільний стан промисловості, яка є базисом індустріалізації економіки України та має вирішальний вплив на процеси її розвитку.

Професор, доктор економічних наук Покропивний С.Ф. [7, с. 293] наголошує, що будь-яка країна для забезпечення нормального розвитку зобов'язана виконувати низку функцій регулювання економіки. Важливою функцією і прямим обов'язком влади є розробка і неухильне виконання стратегії соціального і економічного розвитку держави. Держава, згідно з науково обґрунтованою, законодавчо затвердженою стратегією соціального і економічного розвитку країни, визначає пріоритетні напрямки розвитку економіки країни, окремих галузей виробництва, концентрує ресурси на

Таблиця 2

Експорт та імпорт напівфабрикатів і готового прокату в Україні та окремих країнах світу, млн. т

Країна/роки		2000	2010	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	експорт	22,3	25,2	21,5	17,7	18,2	15,2	15,1
	імпорт	0,5	1,8	1,2	0,8	1,1	1,4	1,6
Великобританія	експорт	…	…	8,6	7,3	4,6	4,7	4,6
	імпорт	…	…	7,4	7,2	7,7	7,8	7,9
Німеччина	експорт	24,6	25,3	24,8	25,1	25,5	26,4	26,0
	імпорт	20,2	22,7	24,3	24,8	26,5	27,1	26,6
Франція	експорт	17,4	14,1	14,9	14,0	13,7	14,8	14,4
	імпорт	17,2	14,2	13,4	13,7	14,6	15,1	14,9
Італія	експорт	11,7	15,3	17,3	16,5	17,9	18,2	18,2
	імпорт	16,9	16,3	16,6		19,6	20,1	20,5
США	експорт	6,2	11,8	11,9	10,0	9,2	10,2	8,6
	імпорт	35,2	22,5	41,4	36,5	30,9	35,4	31,7
Японія	експорт	28,5	42,9	41,3	40,8	40,6	37,5	35,8
	імпорт	5,1	5,3	6,7	5,9	6,0	6,2	6,0
Туреччина	експорт	7,5	16,2	16,0	14,9	15,3	16,6	19,9
	імпорт	7,3	10,7	13,4	18,6	17,0	15,8	14,0
Південна Корея	експорт	13,8	24,6	31,9	31,2	30,6	31,4	30,1
	імпорт	11,4	24,8	22,4	21,7	23,3	19,3	14,9
Бразилія	експорт	9,6	8,9	9,8	13,7	13,4	15,3	13,9
	імпорт	0,9	5,9	3,9	3,2	1,9	2,3	2,4
Китай	експорт	11,2	41,6	92,9	111,6	108,0	74,8	68,8
	імпорт	20,9	17,2	14,9	13,2	13,6	13,9	14,4
Індія	експорт	3,2	6,7	10,4	7,6	10,3	16,3	11,1
	імпорт	1,9	9,7	9,5	13,3	9,9	8,9	9,0
Російська Федерація	експорт	27,5	27,4	28,1	29,7	31,2	31,2	33,3
	імпорт	2,9	5,2	6,4	4,4	4,4	6,5	6,4
Усього(світ)	експорт	306,5	390,8	452,7	467,4	476,7	462,9	457,6
	імпорт	299,4	385,5	437,9	453,0	463,3	451,6	444,3

Джерело: складено за окремими розрізненими даними: [2; 6]

цих напрямках, надає при необхідності пільги, субсидії, вигідні виробникам кредити, дає державні замовлення на виробництво.

Особливо важливою також є регулююча роль держави в організації ведення національного господарства. В нинішньому глобалізованому світі марно сподіватися на позитивну дію ринкового самоуправління, саморегулювання.

Досвід Німеччини, Південної Кореї, Китаю, Японії, інших країн з високорозвиненою економікою показує, що успішне регулювання розвитку економіки здійснюється державними органами, але не командними, примусовими, а економічними методами.

Заради національних інтересів країна в певній мірі має втручатися в процеси формування стратегії і тактики розвитку народного господарства в цілому його окремих складових ланок, включаючи підприємства та інші суб'єкти господарювання незалежно від їх власності.

Як підкреслив професор Покропивний С.Ф., обов'язковою передумовою державного регулювання економіки є створення необхідної правової бази [7, с. 294].

Мають бути законодавчо затверджені законодавчі і нормативно-правові акти, які унормовують і визначають порядок формування суб'єктів виробничо-господарської діяльності незалежно від форм їх власності, передбачають надання промисловим підприємствам державної підтримки і певних преференцій за умови дотримання чітко окреслених вимог ведення господарювання. Окремі позиції в процесі нормотворення мають займати питання екологічності промислового виробництва, адже підприємства галузі є основними забруднювачами навколишнього природного середовища.

Висновки. Базовою галуззю промисловості України протягом достатньо тривалого періоду є гірничо-металургійний комплекс (ГМК). Але при міждержавному порівнянні та аналізі металургійного виробництва провідних країн-виробників сталі, Україна на теперішній час поступається майже за всіма показниками. На наше бачення і оцінку, занепад металургійної галузі в Україні, обвальне зменшення виробництва металопродукції, нерегульоване збільшення експорту сталі, а також складний стан вітчизняної промисловості, зокрема її виробничого фонду, є наслідком відсутності стратегії розвитку промисловості, у тому числі базової галузі металургії. Вважаємо за необхідне прискорити прийняття цього найважливішого документу (проєкт якого обговорюється вже не один рік). Доцільним, з огляду на сьогоднішній стан промислових підприємств, є також перегляд законодавчої бази в частині податкового стимулювання оновлення основних засобів і технологій, а також виробництва металургійної продукції для внутрішнього споживання в країні.

Список використаних джерел:

1. Народне господарство України у 1991 році: статистичний щорічник. Міністерство статистики України. Київ: Техніка, 1992. 468 с.

2. WorldSteelAssociation. SteelStatisticalYearbook 1976; 1990; 2000; 2008; 2018. URL: https://WorldSteelAssociation (дата звернення: 05.03.2019).

3. Венгер В.В., Осипов В.М. Структурні зміни у світовій торгівлі металопродукцією та їх вплив на розвиток металургійної галузі України. *Журнал: Економіка і прогнозування*. 2016. № 3. С. 77–93.

4. Вебсайт Світового банку (рос. мовна версія). URL:https://data.worldbank.org (дата звернення: 05.03.2019).

5. Статистичний щорічник України за 2018 рік. За редакцією І.Є. Вернера. Державна служба статистики України. Житомир : ТОВ «БукДрук», 2019. 481 с.

6. Список країн за виплавкою сталі. Вікіпедія.URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_виплавкою_сталі#Експорт (дата звернення: 09.03.2019).

7. Економіка підприємства : підручник / під заг. ред. С.Ф. Покропивного. Київ : КНЕУ, 2005. 528 с.

НОТАТКИ

Науково-виробничий журнал

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Випуск 2 (51) 2019

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Ігор Стратій*

Засновник і видавець:
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний університет бізнесу і права».
Адреса редакції: 73039, Україна місто Херсон, вулиця 49 Гвардійської Дивізії 37-А
E-mail редакції: editor@business-navigator.ks.ua; Web site: www.business-navigator.ks.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 22,32
Підписано до друку: 26.04.2019 р. Замов. № 0519/104. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.